L I M B A R O M Â N Ă

Anul LXIX 2020 Nr. 3–4
iulie – decembrie

SUMAR

GRAMATICĂ

ADNANA BOIOC APINTEI, Verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea* la perfect simplu. Normă și uz 339
RALUCA BRĂESCU, Despre variația liberă în flexiunea verbală. Verbele cu și fără *-ez* în limba română actuală 349
BLANCA CROITOR, Two Types of Unmarked Genitives in Contemporary Romanian 359
CĂTĂLIN DUMITRAȘCU, Rezumpția pronominală în limba română. Tipare de realizare specifice limbii române 369
MARGARETA MANU MAGDA, Considerații referitoare la exprimarea cazului oblic al substantivelor feminine terminate în *-că*, *-gă* în limba română actuală 379
CAMELIA STAN, Alternanțe morfofonologice în româna actuală 389
RODICA ZAFIU, Variante adverbiale cu formantul enclitic *-a* în româna actuală: normă și uz ... 399

FILOLOGIE

EMANUEL CONȚAC, David Pareus, *IN GENESIN (1609)* și 4 Macabei, surse de inspirație pentru „Propovedaniia a cinceasprăzécea” din *Sicriul de aur (1683)* 427
ALEXANDRU MAREȘ, Cine a tradus *Varlaam și Ioasaf*: Udriște Năsturel sau Daniil Panoneanul? 443
DANIAR MUTALÂP, Redacția scurtă a unei scrieri ascetico-mistice atribuite lui Evagrie Ponticul în literatura română (II) 461

LIMBĂ LITERARĂ

ANCA MIHAELA SAPOVICI, Soarta împrumuturilor lexicale din greacă în limba română actuală: cazul cuvintelor expresive (II) 475

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 337–540, Bucureşti, 2020

TOPONIMIE

MARIANA NEȚ, Traducerea unor toponime din literatura franceză. Studiu diacronic 481

LEXICOGRAFIE

ALEXANDRU ANGHELINA, CLAUDIUS TEODORESCU, Digitalizarea *Dicționarului limbii române*. Probleme. Soluții. Perspective 491
MIHAELA MARIN, Influența orientală în presa românească actuală 497

IN MEMORIAM

NICOLAE FELECAN (1941–2020) (Gh. Chivu) 529

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

NICOLAE FELECAN, *Lingvistică și filologie română*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, 366 p. (Gabriela-Sînziana Ioaneș); IOAN-AUREL POP, *Veghea asupra limbii române*, București–Chișinău, [Editura] Litera, 2020, 240 p. Iulia Mărgărit); IEROMONAH PETRONIU COBZARU, FLORIN MARINESCU, CIPRIAN-LUCREȚIUS SUCIU, *Tipărituri românești în Biblioteca Chiliei „Sfântul Gheorghe" Livadogheni, Capsala, Sfântul Munte Athos*. Ediție a Chiliei „Sfântul Gheorghe" Livadogheni, Capsala, 2016, 510 p. (Garofița Dincă) 533

Adnana Boioc Apintei

VERBELE *A FI*, *A AVEA*, *A VREA* LA PERFECT SIMPLU. NORMĂ ŞI UZ

1. INTRODUCERE

1.1. În morfologia verbului, în afara aspectelor de unitate ale flexiunii verbale, se înregistrează şi numeroase structuri care prezintă diferite neregularităţi, precum: oscilaţii în radicalul anumitor forme verbale, fenomenul de reduplicare sau oscilaţii specifice unor subclase limitate de verbe, fiecare dintre acestea având diverse tipuri de cauze. Astfel de oscilaţii întâlnim şi în cazul formelor verbale neregulate *a fi, a avea* şi *a vrea*, la perfect simplu, despre care voi discuta în continuare.

În paradigma de perfect simplu a verbelor menţionate, apar atât forme fără sufixul *-se*, cât şi forme cu sufixul *-se*. Principalul obiectiv al acestui articol este de a constata care dintre cele două variante este mai frecventă în uzul actual şi modul în care au fost interpretate de-a lungul timpului (începând cu secolul al XIX-lea şi până în prezent) în diferite studii şi lucrări normative/gramatici (SILR, DOOM[1-2], GLR, GALR).

1.2. Începând cu cele mai vechi studii, cercetătorii au descris situaţia verbelor neregulate *a fi*, *a avea* şi *a vrea* la paradigma de perfect simplu şi au înregistrat fluctuaţia între formele verbale cu sufixul *-se* şi cele care nu prezintă acest sufix.

Astfel, pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, Cipariu (1992: 239) notează cu privire la situaţia verbului neregulat *a fi* că „în loc de *fui* astăzi se aude prea mult zicându-se o formă mai nouă, derivată de la a 3-a pers. a preaperfectului *fuse*, adăugând terminaţiunea perfectului, *-i*, pr. *fuséi*, *fusêşi*, *fusé*, pl. *fusérămu*, *fusérăţi*, *fuséră*, care e un barbarism fără esemplu”. În ceea ce priveşte verbul *a vrea*, sunt recomandate formele: *vrui, vrurăm* (Cipariu 1992: 233).

Pentru sfârşitul secolului al XIX-lea, Philippide (1897: 108, 110) şi Tiktin ([1893] 1945) indică la perfect simplu formele verbale alcătuite cu sufixul *-se* (*avusem*, *avuseşi*, *avuse*; *fusem*, *fuseşi*, *fuse*), iar pentru prima jumătate a secolului al XX-lea, Scriban (1925: 140–141) recomandă forma de perfect simplu fără acest sufix: *avui, fui*, considerând formele cu *-se* (*avusei*, *fusei*) forme dialectale, care se înregistrează mai ales în Oltenia.

Cercetările academice de la mijlocul secolului al XX-lea (vezi GLR 1966: 280, 283, 286), precum şi studiile de dinamică a sistemului flexionar verbal pentru

secolul al XIX-lea (Dragomirescu 2015: 217) şi pentru cel de-al XX-lea (Pană Dindelegan 2015: 591) confirmă afirmaţiile anterioare, conform cărora verbele neregulate *a fi* şi *a avea* prezintă forme fluctuante la perfect simplu, uneori chiar în interiorul aceleiaşi paradigme: de exemplu, în cazul verbului *a fi*, au fost înregistrate formele *fusei/fui*, la singular, dar formele *furăm/fuserăm*, la plural (vezi GLR 1966); pentru verbul *a vrea*, este recomandată o singură formă, cea fără sufixul *-se*: *vrui* (GLR 1966: 286).

Această fluctuaţie este păstrată şi în DOOM[1], diferenţa fiind reprezentată doar de ordinea formelor. Aşadar, sunt indicate atât variantele cu sufixul *-se*, cât şi cele fără această secvenţă pentru ambele verbe, *a fi* şi *a avea*, respectiv: *avui/avusei*, *fusei/fui*, iar în ceea ce priveşte verbul neregulat *a vrea*, este indicată doar forma fără sufixul *-se*, la fel ca în GLR 1966.

În continuare, voi prezenta pe scurt care era situaţia verbelor neregulate *a fi* şi *a avea* în textele secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. Cercetătorii care s-au ocupat de studierea acestor forme au remarcat că, în textele din secolul al XIX-lea, formele verbale fără sufixul *-se* erau mai frecvente decât cele cu *-se* (Dragomirescu 2015: 217), iar în ceea ce priveşte formele regăsite în textele din secolul al XX-lea, Pană Dindelegan (2015: 591) notează că, spre exemplu, la Iorga, în cazul verbului *a fi*, este utilizată forma cu un singur sufix la perfect simplu: *fu, fură*, iar în cazul verbului *a avea*, se folosesc în variaţie formele cu şi fără sufixul *-se* (*avu, avuse*). La Hogaş, în cazul verbului *a fi*, formele fără sufixul *-se* (*fu*) se află în variaţie cu cele cu sufixul *-se* (*fuse*), cu menţiunea că forma cu sufix este utilizată mai rar. În ceea ce priveşte verbul *a avea*, se utilizează în general formele cu două sufixe: *avuse, avuseră*. Se menţionează, de asemenea, că la Scriban nu întâlnim fluctuaţie, acesta înregistrând numai formele cu un singur sufix: *fu, avu*.

1.3. Pentru a verifica realitatea lingvistică actuală, în ceea ce priveşte formele verbelor *a fi*, *a avea* şi *a vrea* la perfect simplu, am utilizat *Corpusul computaţional de referinţă pentru limba română contemporană* (CoRoLa)[1], la care am adăugat un corpus suplimentar de lucru, urmărind o varietate stilistică cât mai mare a textelor selectate (au fost cuprinse şi analizate diverse tipuri de texte: orale, beletristice, ştiinţifice şi juridice). Selecţia formelor verbale din CoRoLa a fost automată, însă căutarea formelor în cel de-al doilea tip de corpus a fost manuală.

Trebuie menţionat că în limba română actuală perfectul simplu, ca timp al trecutului, se utilizează la toate persoanele numai în zona de sud a ţării (GALR 2008: 422). În varianta standard a limbii române, perfectul simplu şi-a restrâns utilizarea în favoarea perfectului compus. Date fiind aceste particularităţi, se justifică faptul că, în corpusul analizat, am identificat forme de perfect simplu în special la persoana a 3-a, numărul singular sau plural (vezi § 2.1. – § 2.2.).

[1] Analiza de corpus s-a făcut prin interogarea CoRoLa (http://corola.racai.ro) în mai 2020.

2. DESCRIEREA STADIULUI ACTUAL AL FENOMENULUI

Semnificativ pentru această discuţie este modul în care aceste verbe (la perfect simplu) apar în DOOM[2] şi în GALR. La fel ca în DOOM[1], fluctuaţia este păstrată. Aşadar, în cazul verbului *a fi*, sunt menţionate variantele cu sufixul *-se* primele (*fusei, fuserăm*), urmate de cele fără secvenţa *-se* (*fui*, *furăm*). Spre deosebire de verbul *a fi*, în cazul verbului *a avea*, ordinea celor două variante este inversă: pe primul loc se află variantele fără secvenţa *-se* (*avui*, *avurăm*), iar pe al doilea, formele verbale cu sufixul *-se* (*avusei*, *avuserăm*). În ceea ce priveşte verbul *a vrea*, în DOOM[2], este menţionată o singură variantă de perfect simplu, cea fără sufixul *-se*, respectiv *vru* (pers. 3, singular).

În GALR (2008: 568), se menţionează că verbul *a fi* prezintă la perfect simplu variaţia: un singur sufix (*-u-*: *fui*) / două sufixe (*u-se*: *fusei*), menţionându-se că niciunul dintre acestea nu este specific verbelor în *-i*. Acelaşi lucru este valabil şi pentru verbul *a avea*, care prezintă formele *avui*/*avusei*. În ceea ce priveşte verbul *a vrea*, se menţionează că forma de perfect simplu apare ca neregulată doar la nivel dialectal, în aria sudică, unde întâlnim şi forme cu două sufixe, precum sunt: *vrusei*, *vruseşi*.

Pentru a urmări utilizarea actuală a formelor în discuţie, voi examina, pe rând, corpusul CoRoLA şi cel de-al doilea corpus de texte special alcătuit.

2.1. În corpusul CoRoLa[2], am căutat automat formele verbale *a fi*, *a avea* şi *a vrea*. Aşa cum am menţionat, verbul neregulat *a fi* prezintă în DOOM[2] formele cu *-se* (*fusei, fuserăm*) primele, fiind urmate de cele fără secvenţa *-se* (*fui*, *furăm*). În urma consultării corpusului, am observat că frecvenţa formelor fără sufixul *-se* (2 043 de forme) este mult mai mare decât a celor care prezintă acest sufix (269 de forme). Acest lucru se poate remarca foarte clar, spre exemplu, la persoana 1, singular şi plural, şi la persoana a 3-a, numărul plural, aşa cum apare în primul tabel (vezi *Tabelul 1*). În cazul verbului *a avea*, ordinea în DOOM[2] a celor două variante este inversă: pe primul loc se află variantele fără secvenţa *-se* (*avui*, *avurăm*), iar pe al doilea, formele verbale cu sufixul *-se* (*avusei*, *avuserăm*), acest lucru confirmându-se şi în urma analizei corpusului online (am identificat 3 134 de forme fără sufix *vs* 184 de forme cu sufix; vezi *Tabelul 2*). Ultimul verb analizat este *a vrea*. În DOOM[2], este marcată o singură variantă, cea fără sufixul *-se*, însă am decis să caut şi formele verbale cu *-se*, pentru a observa care este frecvenţa acestora în uzul actual. În urma căutării automate, s-a confirmat faptul că există mai multe forme verbale de perfect simplu fără sufix (856), numărul celor care prezintă sufixul *-se* fiind mult mai mic (37 de forme; vezi *Tabelul 3*).

[2] Pentru descrierea și structura corpusului, vezi Barbu Mititelu, Tufiș, Irimia 2018: 1178–1185.

Tabelul 1

Formele de perfect simplu ale verbului *a fi*

CoRoLa	A FI					NR. TOTAL FORME VERBALE	
PERS. 1 SG	FUSEI	FUI	PERS. 1 PL	FUSERĂM	FURĂM	CU SUFIXUL -*SE*	FĂRĂ SUFIXUL -*SE*
	42	**133**		**2**	**26**		
PERS. 2 SG	FUSEȘI	FUȘI	PERS. 2 PL	FUSERĂȚI	FURĂȚI		
	14	**8**		**3**	**0**	**269**	**2 043**
PERS. 3 SG	FUSE	FU	PERS. 3 PL	FUSERĂ	FURĂ		
	185	**131**		**23**	**1745**[3]		

Tabelul 2

Formele de perfect simplu ale verbului *a avea*

CoRoLa	A AVEA					NR. TOTAL FORME VERBALE	
PERS. 1 SG	AVUSEI	AVUI	PERS. 1 PL	AVUSERĂM	AVURĂM	CU SUFIXUL -*SE*	FĂRĂ SUFIXUL -*SE*
	22	**153**		**2**	**42**		
PERS. 2 SG	AVUSEȘI	AVUȘI	PERS. 2 PL	AVUSERĂȚI	AVURĂȚI		
	9	**9**		**0**	**1**	**184**	**3 134**
PERS. 3 SG	AVUSE	AVU	PERS. 3 PL	AVUSERĂ	AVURĂ		
	119	**2587**		**32**	**342**		

Tabelul 3

Formele de perfect simplu ale verbului *a vrea*

CoRoLa	A VREA					NR. TOTAL FORME VERBALE	
PERS. 1 SG	VRUSEI	VRUI	PERS. 1 PL	VRUSERĂM	VRURĂM	CU SUFIXUL -*SE*	FĂRĂ SUFIXUL -*SE*
	19	**23**		**0**	**1**		
PERS. 2 SG	VRUSEȘI	VRUȘI	PERS. 1 PL	VRUSERĂȚI	VRURĂȚI		
	2	**1**		**0**	**0**	**37**	**856**
PERS. 3 SG	VRUSE	VRU	PERS. 1 PL	VRUSERĂ	VRURĂ		
	14	**794**		**2**	**37**		

2.2. În tabelele de mai jos, sunt prezentate rezultatele studiului celui de-al doilea corpus în care am făcut căutări manuale. Înainte de a comenta rezultatele obţinute, este necesar să fac câteva precizări:

i) corpusul consultat a cuprins 35 de texte[4], de diferite tipuri: orale (12 texte); beletristice (eseu, jurnal, memorii etc.) (14 texte); ştiinţifice (5 texte); juridice (4 texte);

[3] Pentru această formă verbală, căutarea a fost manuală, întrucât forma de perfect simplu, persoana a 3-a (numărul plural) (*fură*.IND.PS.3PL), a verbului *a fi* este omonimă cu forma de prezent, persoana a 3-a (numărul singular și plural) (*fură*.IND.PREZ.3SG/3PL), a verbului *a fura*. Din numărul total de 5 072 de apariții, am identificat 1 745 de forme ale verbului *a fi*, la perfect simplu.

[4] Am consultat manual texte: orale (CORV; IVLRA; IV II; ROVA; CLRVA II; Ședința Camerei Deputaților martie 2018; Ședința Camerei Deputaților 1996; Ședința Camerei Deputaților 1999, Ședința Camerei Deputaților 2003; Gov. Ro. Realitatea TV (2009); Mazilu, *Strategii interviu* (2012); ProTV, *Te ascultă ce vezi* (august 2002)), beletristice (eseu, jurnal, memorii etc.) (Verdeș,

ii) în întreg corpusul au fost căutate manual verbele neregulate *a fi*, *a avea*, *a vrea* la perfect simplu, la toate persoanele (1SG-PL, 2SG-PL, 3SG-PL). De asemenea, pentru cele trei verbe, am căutat atât variantele cu sufixul *-se*, cât şi variantele care nu prezintă acest sufix.

În tabelele de mai jos, din raţiuni de spaţiu, am specificat doar sursele în care au fost identificate aceste forme verbale şi doar numărul şi persoana variantelor prezente în aceste texte.

Tabelul 4

Formele de perfect simplu ale verbului *a fi*

TIPUL DE TEXT	TEXTUL	PERS. 3 SG		PERS. 3 PL		NR. TOTAL FORME VERBALE	
		FUSE	FU	FUSERĂ	FURĂ	CU SUFIXUL -SE	FĂRĂ SUFIXUL -SE
Texte orale	CLRVA II	–	**2**	–	–	**9**	**113**
Texte beletristice (jurnal, memorii, eseu etc.)	Daneliuc, *Marilena şi câteva voluptăţi*	–	**15**	–	–		
	Gârbrea, *Cine l-a ucis pe Marx?*	**2**	**1**	–	–		
	Cărtărescu, *De ce iubim femeile?*	–	**3**	–	–		
	Cărtărescu, *Levantul*	**6**	**17**	–	**1**		
	Marino, *Libertate şi cenzură*	–	**1**	–	–		
	Goma, *Jurnal VII*	–	**1**	–	–		
	Cărtărescu, *Orbitor*	–	**35**	–	**10**		
Texte ştiinţifice	Brătescu, Cernovodeanu, *Holera*	–	**2**	–	**1**		
	Petolescu, *Dacia*	**1**	**10**	–	**13**		
	Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*	–	**1**	–	–		

În urma consultării corpusului, am observat că, în cazul tuturor formelor verbale căutate, frecvenţa variantelor fără sufixul *-se* a fost mai mare. Cele trei verbe *a fi*, *a avea* şi *a vrea* au fost identificate cu precădere în textele beletristice şi mai puţin în textele ştiinţifice sau în textele orale consultate. Astfel, cele mai multe forme verbale identificate au fost la persoana a 3-a, singular sau plural, predominând variantele în care sufixul *-se* nu era prezent. În cazul verbului neregulat *a fi*, am

Muzici şi faze; Daneliuc, *Marilena şi câteva voluptăţi*; Gârbea, *Cine l-a ucis pe Marx?*; Liiceanu, *Întâlnire cu un necunoscut*; Liiceanu, *Despre limită*; Marino, *Libertate și cenzură*, Cărtărescu, *Levantul*; Cărtărescu, *De ce iubim femeile?*; Patapievici, *Zbor în bătaia săgeții*; Nicolau, *Talmeș-balmeș de etnologie și multe altele. Haide, bre! Incursiune subiectivă în lumea aromânilor*; Goma, *Jurnal III*; Goma, *Jurnal VII*; Cărtărescu, *Orbitor*; Florescu, *Confesiunile unui cafegiu*), științifice (Borundel, *Medicină internă*; Brătescu, Cernovodeanu, *Holera*; Bratosin, *Dinamica pământurilor*; Petolescu, *Dacia*; Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*), juridice (*Constituția României*; *Codul penal* (2004); Palade, *Drept civil* (2002); *Legea educației naționale nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011*).

identificat doar 9 forme verbale cu sufixul *-se*, spre deosebire de cele 113 de forme verbale fără acest sufix (vezi *Tabelul 4*), iar în ceea ce priveşte verbul *a avea* numărul formelor verbale cu *-se* a fost mai mic (3 forme) decât numărul formelor verbale fără sufixul *-se* (35 de forme) (vezi *Tabelul 5*). O situaţie similară am remarcat şi în cazul verbului *a vrea*, identificând 20 de forme verbale care nu prezintă sufixul *-se* şi nicio formă verbală cu acest sufix (vezi *Tabelul 6*).

Tabelul 5

Formele de perfect simplu ale verbului *a avea*

TIPUL DE TEXT	TEXTUL	PERS. 1 SG		PERS. 3 SG		PERS. 1 PL		PERS 3 PL		NR. TOTAL FORME VERBALE	
		AVUSEI	AVUI	AVUSE	AVU	AVUSERĂM	AVURĂM	AVUSERĂ	AVURĂ	CU SUFIXUL -SE	FĂRĂ SUFIXUL - SE
Texte orale	CLRVA II	–	–	–	**1**	–	–	–	–	**3**	**35**
Texte beletristice (jurnal, memorii, eseu etc.)	Mazilu, *Strategii interviu*, 2012	–	–	–	–	**2**	–	–	–		
	Daneliuc, *Marilena şi câteva voluptăţi*	–	–	–	–	–	–	–	**2**		
	Cărtărescu, *De ce iubim femeile?*	–	–	–	**1**	–	–	–	**1**		
	Cărtărescu, *Levantul*	–	**1**	**1**	**1**	–	–	–	–		
	Goma, *Jurnal VII*	–	–	–	**1**	–	–	–	–		
	Cărtărescu, *Orbitor*	–	–	–	**20**	–	–	–	**2**		
Texte ştiinţifice	Brătescu, Cernovodeanu, *Holera*	–	**1**	–	**1**	–	**1**	–	–		
	Petolescu, *Dacia*	–	–	–	**2**	–	–	–	**1**		

Tabelul 6

Formele de perfect simplu ale verbului *a vrea*

TIPUL DE TEXT	TEXTUL	PERS. 1 SG		PERS. 3 SG		NR. TOTAL FORME VERBALE	
		VRUSEI	VRUI	VRUSE	VRU	CU SUFIXUL -SE	FĂRĂ SUFIXUL -SE
Texte beletristice (jurnal, memorii, eseu etc.)	Daneliuc, *Marilena şi câteva voluptăţi*	–	–	–	**6**	**0**	**20**
	Cărtărescu, *Levantul*	–	**4**	–	–		
	Cărtărescu, *Orbitor*	–	–	–	**9**		
Texte ştiinţifice	Petolescu, *Dacia*	–	–	–	**1**		

Este necesar să menţionez, de asemenea, faptul că am căutat aceste forme verbale, la paradigma de perfect simplu, şi în textele juridice, însă, conform aşteptărilor, nu am întâlnit nicio formă.

3. CONCLUZII

Rezultatele studiului de corpus evidenţiază că variaţia flexionară liberă, la paradigma de perfect simplu a verbelor neregulate *a fi* şi *a avea*, înregistrată în lucrările normative actuale (DOOM[2], GALR), apare în discursul vorbitorilor, însă este evidentă preferinţa acestora pentru o anumită variantă, respectiv pentru formele verbale fără sufixul *-se*.

În cazul verbului *a fi*, conform corpusului analizat, există un număr mult mai mare al formelor care nu prezintă sufixul *-se* decât al celor care prezintă această secvenţă: am înregistrat pentru verbul *a fi* 2 156 de forme fără sufix (88.6%) *vs* 278 de forme cu sufix (11.4%). În ceea ce priveşte verbul *a avea*, situaţia este similară, vorbitorii preferând varianta fără sufixul *-se*: au fost identificate 3 169 de forme care nu prezintă sufixul *-se* (94.4%) *vs* 187 de forme verbale cu sufixul *-se* (5.6%). Asemănătoare este şi situaţia verbului *a vrea*, acesta fiind folosit preponderant aşa cum este specificat de normă, fără secvenţa *-se*, cu menţiunea că există, chiar dacă într-un număr mai mic, şi forme verbale care prezintă acest sufix: au fost identificate 876 de forme fără sufix (96%) *vs* 37 de forme cu sufix (4%).

Ţinând cont că în DOOM[2] sunt specificate variante, cu şi fără sufixul *-se*, doar pentru verbele *a fi* şi *a avea*, dar nu şi pentru verbul neregulat *a vrea*, ar fi indicat să existe o consecvenţă în normare şi, pentru toate cele trei verbe neregulate, fie să se menţioneze ambele variante, ordinea fiind stabilită în funcţie de varianta utilizată mai mult (forma verbală fără sufixul *-se* să fie menţionată înaintea celei cu sufix), fie să existe una singură, care să reflecte preferinţa vorbitorilor în ceea ce priveşte utilizarea acestor forme verbale.

SURSE

Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2015.
Borundel, Corneliu, *Manual de medicină internă pentru cadre medii*, Bucureşti, Editura All, 1994.
Brătescu, Gh., Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc: O calamitate a vremurilor moderne*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002.
Bratosin, Dinu, *Elemente de dinamica pământurilor*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002.
Cărtărescu, Mircea, *Levantul*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1990.
Cărtărescu, Mircea, *Orbitor*, vol. I, *Aripa stângă*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996.
Cărtărescu, Mircea, *De ce iubim femeile?*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004.
CLRVA II = Luminiţa Hoarţă Cărăuşu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
Codul penal, 2004, text publicat în *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 575, 29 iunie 2004.
Constituţia României (http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339).
CoRoLa = Corpus de referinţă pentru româna actuală (http://corola.racai.ro).
CORV = Laurenţia Dascălu Jinga, (2002), *Corpus de română vorbită (CORV). Eşantioane*, Bucureşti, Oscar Print, 2002.

Daneliuc, Mircea, *Marilena şi câteva voluptăţi*, Bucureşti, Editura Univers, 1999.
Emisiunea *Realitatea zilei*, Realitatea TV, 2009.
Florescu, Gheorghe, *Confesiunile unui cafegiu*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.
Gârbea, Horia, *Cine l-a ucis pe Marx?*, Bucureşti, Editura Vinea, 2001.
Goma, Paul, *Jurnal* VII *(1999–2000)*, Bucureşti, Editura Criterion Publishing, 2004.
IV II = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacţiunea verbală (IV II). Aspecte teoretice şi aplicative. Corpus*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007.
IVLRA = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiţă de tipologie*, Bucureşti, Ed. Univ. din Bucureşti, 2002.
Legea educaţiei naţionale nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011.
Liiceanu, Gabriel, *Despre limită*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2010.
Liiceanu, Gabriel, *Întâlnire cu un necunoscut,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2010.
Marino, Adrian, *Libertate şi cenzură în Romania. Începuturi,* Iaşi, [Editura] Polirom, 2005.
Mazilu, Florentina (Arghir), *Strategii de comunicare în interviul individual şi de grup*, teză de doctorat, Bucureşti, 2012.
Nicolau, Irina, *Talmeş balmeş de etnologie şi multe altele. Haide, bre! Incursiune subiectivă în lumea aromânilor, Bucureşti, Editura Ars Docendi*, 2001.
Palade, Constantin, *Drept civil*, curs universitar, Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureş, 2002.
Patapievici, Horia-Roman, *Zbor în bătaia săgeţii: eseu asupra formării*, ediţia a 3-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002.
Petolescu, Constantin C., *Dacia. Un mileniu de istorie*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.
ProTV Internaţional, *Te ascultă ce vezi*, august 2002.
ROVA = Laurenţia Dascălu Jinga (coord.), *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus şi studii*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
Şedinţa Camerei Deputaţilor din 1996.
Şedinţa Camerei Deputaţilor din 1999.
Şedinţa Camerei Deputaţilor din 2003.
Şedinţa Camerei Deputaţilor din 5 martie 2018.
Verdeş, Ovidiu, *Muzici şi faze*, Bucureşti, Editura Aula, 2003.

BIBLIOGRAFIE

Cipariu, 1992 — Timotei Cipariu, *Opere II*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
DOOM[1], 1982 — Mioara Avram (redactor responsabil), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.
DOOM[2], 2005 — Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Dragomirescu, 2015 — Adina Dragomirescu, „Verbul [secolul al XIX-lea]", în SILR, p. 186–222.
GALR, 2005/2008 — Valeria Guţu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*, II. *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
GLR, 1966 — *Gramatica limbii* române, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei.
Pană Dindelegan, 2015 — Gabriela Pană Dindelegan, „Verbul [secolul al XX-lea]", în SILR, p. 537–596.

Philippide 1897 — Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, Editura Librăriei I. Kuppermann.

Scriban, 1925 — August Scriban, *Gramatica limbii româneşti* (*Morfologia*) *pentru folosinţa tuturor*, Iaşi.

SILR, 2015 — Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Tiktin, [1893] 1945 — H. Tiktin, *Gramatica română*, Partea I-II, *Etimologia. Sintaxa*, Iaşi, Editura Şaraga, 1893; ediţia a II-a, *Gramatica română. Etimologia şi* sintaxa, revăzută de I.-A. Candrea, Bucureşti, Editura Tempo.

Barbu Mititelu, Tufiş, Irimia, 2018 — Verginica Barbu Mititelu, Dan Tufiş, Elena Irimia, „The Reference Corpus of the Contemporary Romanian Language (CoRoLa)", în *Proceedings of LREC*, Japan, p. 1178–1185.

THE SIMPLE PAST OF IRREGULAR VERBS *A FI* 'TO BE', *A AVEA* 'TO HAVE', *A VREA* 'TO WANT'. LINGUISTIC NORM AND USE

(Abstract)

The paper analyses the simple past of irregular verbs *a* fi 'to be', *a avea* 'to have', *a vrea* 'to want', by contrasting the normative recommendations with the real usage as reflected in present-day language corpora. According to the current official norms, there is variation between the verbal forms with and those without the suffix *-se* for both *a fi* and *a avea*; in the present-day usage, speakers prefer the verbal forms without the suffix *-se*, as shown by our corpus study. As for the verb *a vrea* 'to want', the norm only recommends the forms without the suffix *-se*; our study shows that the forms with the suffix *-se* are indeed rarely employed by native speakers.

Cuvinte-cheie: normă lingvistică, perfect simplu, verbe neregulate, *a fi*, *a avea*, *a vrea.*

Keywords: linguistic norm, simple past, irregular verbs, *a fi* 'to be', *a avea* 'to have', *a vrea* 'to want'.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
adnanaboioc@gmail.com

Raluca Brăescu

DESPRE VARIAŢIA LIBERĂ ÎN FLEXIUNEA VERBALĂ. VERBELE CU ŞI FĂRĂ *-EZ* ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

1. INTRODUCERE

Particularităţile flexionare ale verbului în limba română sunt legate de clasele de flexiune, de inventarul de sufixe, desinenţe şi alternanţe implicate în marcarea categoriilor gramaticale sau de omonimiile înregistrate între formele unei paradigme. În acest articol vom urmări variantele literare libere de prezent de la verbele de conjugarea I în *-a*; ne interesează formele cu sufixul *-ez* (corespunzătoare prezentului „slab") şi cu sufixul Ø (corespunzătoare prezentului „tare"), aşa cum apar în lucrările normative ($DOOM_1$, $DOOM_2$), dar şi în uz. În prima parte a articolului, vom prezenta mai multe observaţii (teoretice şi statistice) formulate în legătură cu această fluctuaţie flexionară, iar în partea a doua vom realiza o analiză a variantelor libere pe baza contextelor excerptate din corpusul de texte *roTenTen*. Vom arăta în ce măsură preferinţele vorbitorilor confirmă sau infirmă norma sau predicţiile din cercetările anterioare.

2. OBSERVAŢII ANTERIOARE ASUPRA TIPARELOR FLEXIONARE

Paradigma prezentului (indicativ / conjunctiv) era constituită în forma de azi înainte de 1880 (Pană Dindelegan 2015: 545), dar lasă loc unor modificări sau fluctuaţii între forme, aşa cum se întâmplă cu prezentul „tare" şi prezentul „slab" la verbele de conjugarea I. Aceste ezitări sau preferinţe flexionare apar deopotrivă şi la verbele vechi, dar şi la cele neologice.

Spre deosebire de perioada mai veche a limbii, în care se pare că se putea vorbi de o tendinţă de folosire a formelor „slabe" în sud şi a formelor „tari" în nord, pentru secolul al XIX-lea – arată Dragomirescu (2015: 196) – nu se poate stabili o astfel de delimitare[1]. Singura observaţie care se poate face priveşte

[1] Adina Dragomirescu în SILR (2015: 195) ilustrează situaţia verbului *a lucra* în gramaticile vechi: „în Muntenia, Văcărescu (1787) recomandă forma *lucru*, iar Massim (1854), Manliu (1854) şi Pontbriant (1874), forma *lucrez*. În Moldova, Măcărescu (1848), Cîmpeanu (1848) şi Nădejde (1884) recomandă forma *lucrez*. Alecsandri îşi exprimă, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi din 1872, preferinţa pentru forma *lucrează*. În Transilvania, Tempea (1797), Iszer (1846), Bălăşescu (1848) şi Mihelţianu (1870) înregistrează forme duble, Diaconovici Loga (1822), numai *lucră, să se lucre*, iar Munteanu (1860–1861), numai *lucrez*. În uz, formele sufixate apar în toate zonele: *lucrează* (Golescu, Creangă, Budai-Deleanu), iar cele fără sufix, mai ales în Transilvania".

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 349–358, Bucureşti, 2020

o uşoară preferinţă în aria vestică pentru formele nesufixate, atât la conjugarea I, cât şi la conjugarea a IV-a. Formele slabe reprezintă o inovaţie muntenească din secolul al XVI-lea, care însă nu a rămas limitată la această regiune (Zamfir 2005: 296). În schimb, pentru verbele neologice, încadrate mai ales la conjugarea I, variaţia celor două tipuri de forme apare ca urmare a unor ezitări în adaptare (Dragomirescu 2015: 196): *afirmează, circulează, imitează, respectez*, *sperez,* dar şi *guvernă, nu-l interesă, te stimă.*

Fluctuaţia între cele două paradigme continuă şi în secolul al XX-lea afectând, în primul rând, verbele împrumutate, ca semn al insuficientei fixări a formei în procesul de adaptare al împrumutului. Pană Dindelegan (2015: 546) semnalează fenomenul trecerii de la o clasă la alta atât în gramaticile vremii[2], cât şi în texte, unde sunt înregistrate, de exemplu, forme nesufixate, care nu au supravieţuit: *anulă* („anulează"), *se calculă* („se calculează"), *cedă* („cedează"), *se compensă* („se compensează"), *demonstră* („demonstrează"), *sugeră* („sugerează") etc. Altele circulă cu formă sufixată, limba alegând ulterior varianta fără sufix: *să accepteze, executează, exercitează, adoptează, circulează, concordează, recitează, transformează, atestează, respectează, elimineză, imitează, prosperează, precedează, relevează* (la Caragiale, Maiorescu, Tiktin, Lambrior, *apud* Pană Dindelegan (2015: 546)).

Graur (1968: 244) atrage atenţia asupra faptului că preferinţa rămâne aceea de a forma prezentul cu *-ez* pentru a regulariza flexiunea. Observând că cea mai mare parte a neologismelor formează prezentul cu sufix, „în ciuda strădaniilor depuse de latinişti în secolul trecut pentru a forma prezentul după modelul latinesc", extrage din DLRM neologismele de la litera M şi arată că, din cele 69 de verbe, 60 sunt cu *-ez* şi numai 9 fără *-ez.*

Două analize statistice importante au fost întreprinse. Prima îi aparţine lui Grigore Brâncuş. Potrivit statisticii sale (1976), realizate pe baza verbelor din DEX (1975), tendinţa limbii este de a dezvolta, atât prin împrumuturi, cât şi prin formaţii interne, clasa verbelor cu prezentul în *-ez* (83% din totalul verbelor neologice în *-a*, faţă de 17% cât reprezintă totalul verbelor neologice în *-a* cu prezent tare). La verbele vechi terminate în *-a*, raportul dintre verbele cu prezentul tare şi cele cu prezentul slab este echilibrat (din 818 unităţi, 351 au prezent slab şi 467 au prezent tare).

Prezenţa sufixului are o serie de avantaje flexionare (Graur 1968: 244; Brâncuş 1975: 247–254):

a) se uniformizează accentuarea, ceea ce exclude posibilitatea apariţiei ezitărilor accentuale în cazul împrumuturilor (*domină / domină; felicită / felicită; replică / replică*);

[2] Philippide (1897: 85) indică un raport de variaţie liberă pentru următoarele verbe (majoritatea formate de la teme vechi): *alăturez – alătur, colindez – colind, deochiu – deochez, desfăt – desfătez, dezbăr – dezbărez, forfec – forfechez, încordez – încord, încovăez – încovoiu, înflăcărez – înflăcăr, întrem – întremez, păduchiu – păduchez, sar – sărez.* Puşcariu ([1936] 1974: 414) înregistrează şi variaţiile *înfuriu – înfuriez, îngenunchiu – îngenu(n)chez, prad/prăd – prădez, strâmb – strâmbez, turb – turbez*, *apud* Pană Dindelegan (2015: 547).

b) se limitează condiţiile producerii alternanţelor fonetice, regularizându-se astfel paradigma (*desfăt, desfeţi*, faţă de *desfătez, desfătezi*). Vezi şi alte exemple în textele vechi (*apud* Dragomirescu 2015: 198): *s-asemănează* (Heliade Rădulescu) *vs se aseamănă* (Alecsandri); *se deteriorează* (Eminescu) *vs se deterioară* (Hasdeu); *se dezvoltează* (Filimon, Kogălniceanu) *vs se dezvoaltă* (Heliade Rădulescu);

c) se înlătură omonimia de la indicativ / conjunctiv prezent 1=2 sg: *copii*, faţă de *copiez, copiezi*;

d) ajută la diferenţierea unor forme verbale de corespondentele nominale: *punct* (substantiv), dar *punctez* (verb).

Dragomirescu (2009a) realizează o analiză a variantelor libere din dicţionarul normativ ($DOOM_2$); concluziile studiului concordă în linii mari cu analiza statistică anterioară, a lui Gr. Brâncuş; astfel, raportul este de 43,06% pentru verbale cu prezent slab, faţă de 14,55%, pentru verbele cu prezent tare. De asemenea, autoarea urmăreşte relaţia dintre normă şi uz prin aplicarea unor anchete lingvistice pentru a identifica tendinţele actuale în flexiunea verbului, situaţiile în care uzul şi norma nu se suprapun (Dragomirescu 2009b).

3. ANALIZA VARIANTELOR LITERARE LIBERE ÎN $DOOM_1$ ȘI $DOOM_2$

Comparând variantele flexionare verbale cu şi fără *-ez*, în cele două ediţii ale DOOM, se observă mai multe aspecte (vezi şi Dragomirescu 2009a, 2009b, Todi 2007, Croitor 2002 (pentru $DOOM_1$)).

a) $DOOM_2$ păstrează variaţia liberă a unor forme, dar propune schimbarea ordinii preferenţiale: *înjgheabă / înjghebează; înveşmântează / înveşmântă; învolburează / învolbură; răşchiră / răşchirează; şchioapătă / şchiopătează;*

b) $DOOM_2$ introduce dublete noi: *anticipează / anticipă; cruntă / cruntează* (reg.)*; curează / cură* ((reg.) „curăţă ştiuleţii”[3])*; demarchează / demarcă; inventează / inventă; împuie / împuiază* (fam.)*; se îngâmfează / se îngâmfă; (re)învie / (re)înviază; înstrună / înstrunează; prelimineză / prelimină; raportează / raportă* („aduce venit”[4]); *reanimă / reanimează; se ţuţuie / se ţuţuiază* (reg.);

c) $DOOM_2$ propune simplificarea flexiunii prin reducerea variantelor libere în favoarea unei forme unice: *decernează, decalchează, desfată, dezagregă, evaporă, (se auto)ignoră, împreunează, încrânceneză, îndrumă, se înfiripă, se înfoaie, îngemănez, perturbă, proferează, se prosternează, secretă, ţuguie;*

d) $DOOM_2$ menţine variantă unică, dar fără sufix în locul celei sufixate anterioare[5]: *defalcă* (în loc de *defalchează*); *exhibă* (în loc de *exhibează*); *expurgă* (în loc de *expurghează*); *irigă* (în loc de *irighează*).

[3] Verbul *a cura* (cu sensul „a trata un bolnav”) are în $DOOM_2$ doar forma *curează.*

[4] Verbul *a raporta* (cu sensul „a da un raport, a pune în legătură”) are în $DOOM_2$ doar forma *raportează.*

[5] Verbul *a se detraca* (cu sensul „a decădea”) are în $DOOM_2$ paradigmă incompletă, folosindu-se numai la timpuri compuse – *s-a detracat,* fără a mai menţine forma recomandată în $DOOM_1$, de indicativ prezent, persosna a III-a *detrachează.*

4. STUDIU DE CORPUS. OBSERVAȚII CANTITATIVE

Am urmărit 13 perechi de forme verbale[6] la prezent (indicativ sau conjunctiv), cu şi fără sufixul *-ez*, în corpusul *roTenTen*. Este vorba despre o vastă colecţie de texte preluate de pe Internet, disponibilă electronic (pe platforma internaţională *Sketch Engine*: https://app.sketchengine.eu/). Am selectat numai acele contexte în care formele verbale sunt scrise potrivit normelor limbii literare, cu diacritice.

În urma analizei contextelor, pot fi detaşate mai multe observaţii:

(i) În cazul unei singure perechi de forme, raportul este echilibrat: *înjgheabă* = 13 ocurenţe, faţă de *înjghebează* = 19 ocurenţe:

(1) a. idilica societate care se **înjgheabă** aici cade (...) pradă lăcomiei (literaturapetocuri.ro)
b. nu se implică direct, ei doar **înjghebează** coaliţiile împotriva taberelor indezirabile (prosport.ro)

(ii) Se observă o preferinţă clară pentru formele sufixate în cazul verbelor *a anticipa* şi *a inventa* (*anticipează* = 4829 de ocurenţe, faţă de *anticipă* = 143 de ocurenţe; *inventează* = 2832 de ocurenţe, faţă de *inventă* = 10 ocurenţe):

(2) a. Motociclistul din ultima secvenţă încadrează structura filmului şi **anticipează** moartea eroului (istoria filmului.ro)
b. Apar primele probleme, deşi nimic nu **anticipă** desfăşurarea ulterioară (plajacuganduri.ro)
(3) a. unele televiziuni **inventează** ştiri (cotidianul.ro)
b. Dimpotrivă, erou ar trebui considerat numai acela care **inventă** o acţiune neimpusă, dar care anticipează asupra unui ordin (cafegradiva.ro)

(iii) Variantele sufixate sunt preferate şi în cazul verbelor *a înveşmânta* şi *a învolbura: înveşmântează* = 101 ocurenţe, faţă de *înveşmântă* = 32 de ocurenţe; *învolburează* = 78 de ocurenţe, faţă de *învolbură* = 27 de ocurenţe:

(4) a. primăvara, pământul **se înveşmântează** cu iarbă proaspătă (profamilia.ro)
b. costumul său, specific dacic, **înveşmântă** personajul cu o mantie lungă (dolce-far-niente.ro)

[6] Nu ne oprim asupra variantelor libere *cură / curează, răşchiră / răşchirează, înstrună / înstrunează, cruntă / cruntează, se ţuţuie / se ţuţuiază,* semnalate în $DOOM_2$, întrucât au foarte puţine ocurenţe în corpusul roTenTen. Nu am urmărit nici diferenţele legate de repartiţia pe graiuri: „unele graiuri cunosc sau preferă formele cu sufixul zero, altele (cele moldoveneşti) preferă formele cu sufix realizat pozitiv, (...) altele, cele munteneşti, par a ocupa o poziţie de mijloc, întrucât prezintă forme de ambele feluri" (Iordan, Guţu Romalo, Niculescu 1967: 256).

(5) a. apele în cele două partide mari din România **se învolburează** tot mai tare (tion.ro)
b. rafalele neobositului vânt de vest **învolbură** apele lacului (ponoare.ro)

(iv) În schimb, în cazul perechilor *învie / înviază, reînvie / reînviază*, *şchioapătă / şchiopătează, se îngâmfă / se îngâmfează*[7], se constată o preferinţă mare pentru formele nesufixate (*învie* = 2025 de ocurenţe, faţă de *înviază* = 448 de ocurenţe; *reînvie* = 2457 de ocurenţe, faţă de *reînviază* = 19 ocurenţe; *şchioapătă* = 247 de ocurenţe, faţă de *şchiopătează* = 106 ocurenţe; *se îngâmfă* = 53 de ocurenţe, faţă de *se îngâmfează* = 6 ocurenţe):

(6) a. un top al vedetelor pe care americanii şi-ar dori cel mai mult **să** le **învie** (stiri21.ro)
b. personajele din cartea de istorie **înviază** cu armuri cu tot (romlit.ro)
(7) a. expoziţia (...) a dorit **să reînvie** dorinţa cititorului de a cumpăra o carte (tvr.ro)
b. acest crez artistic **reînviază** o filosofie (referat.ro)
(8) a. o monedă unică fără o fiscalitate unică **şchioapătă** (mae.ro)
b. CJ Gorj prezintă o listă cu proiectele a căror derulare **şchiopătează** (gorjnews.ro)
(9) a. aprecierile de orice fel nu sunt utile progresului, ci doar **îngâmfă** sau diwstrug oameni care judecă (forumgratuit.ro)
b. nu asupreşte pe nimeni, nici **nu se îngâmfează** în faşa lumii (cnet.ro)

O situaţie specială apare la verbul *a (se) demarca.* Observaţiile de uz arată absenţa sufixelor în cazul unor neologisme derivate de la o bază verbală cu sufix (Graur 1968: 244; Brâncuş 1975: 251; Avram 1997: 201; Croitor 2002): *cita (citez),* dar *recita (recit)* şi *incita (incit); sista (sistez),* dar *asista (asist), insista (insist)* şi *persista (persist); testa (testez),* dar *atesta (atest), contesta (contest)* şi *detesta (detest); a fuma (fumez)*, dar *afuma (afum).* În corpusul analizat, verbul *a demarca* păstrează însă într-o proporţie semnificativă forma sufixată (asemenea verbului de bază *a marca – marchez*), alături de cea nesufixată (*demarchează* = 31 de ocurenţe, faţă de *demarcă* = 56 de ocurenţe). În cazul formei sufixate, identificate în corpus, observăm însă o modificare semantică (*demarchează* apare frecvent cu sensul „elimină marcajele" sau „limitează un perimetru, o regiune printr-o linie de demarcaţie"), aşadar cele două forme *demarcă* şi *demarchează* sunt, mai degrabă, omonime parţiale decât variante libere. Exemplele în care forma nu se asociază cu o modificare de sens („a scăpa de sub supravegherea adversarului") (10a,b) sunt foarte puţine în corpusul analizat.

[7] Majoritatea ocurenţelor sunt prezente în texte religioase.

(10) a. opera Ilenei Mălăncioiu **se demarcă** prin lumea ei singulară (formula-as.ro)
b. Radu Leonte **se demarchează** în careu şi trimite cu capul (actualmm.ro)

(v) Tot nesufixate se folosesc mai frecvent şi formele: *împuie* = 44 de ocurenţe, faţă de *împuiază* = 20 de ocurenţe (cu sensul „a năuci, a ameţi, a insista asupra unei idei"); *reanimă* = 33 de ocurenţe, faţă de *reanimează* = 12 ocurenţe; *prelimină* = 9 ocurenţe, faţă de *prelimineză* = 3 ocurenţe.

(11) a. li se **împuie** capul cu discuţii despre virtuţile dreptei politice (portalulrevolutiei.ro)
b. elevii inepuizabili îţi **împuiază** capul cu flecăreala lor veselă (curier.ro)
(12) a. unii politicieni (...) **reanimă** spiritul gregar şi intolerant (revista22.ro)
b. uzurpatorii post-sovietici (...) **reanimează** abordarea imperială (aer-emis.ro)
(13) a. **se prelimină** încasări suplimentare (cjmures.ro)
b. **se prelimineză** o creştere a gradului de utilizare a capacităţii de producţie (impactreal.ro)

5. CONCLUZII

Oscilaţiile între forme cu sau fără sufix, extinderea variaţiei libere sau, dimpotrivă, simplificarea flexiunii prin opţiunea pentru o formă unică (mai frecventă în uzul vorbitorilor) au existat în toată istoria limbii române literare, nefiind uşor predictibile. Dinamica limbii şi, deopotrivă, dinamica normei lingvistice au reprezentat premisele pentru realizarea unor observaţii statistice. În uz, se vorbeşte despre o configuraţie a repartiţiei actuale a verbelor în favoarea netă a clasei verbelor cu prezent slab (Brâncuş 1975, Dragomirescu 2009a). La verbele neologice terminate în *-a*, s-a observat însă preferinţa pentru formele nesufixate (Croitor 2002).

Acest proces de interferenţă între cele două paradigme (continuând un proces mai vechi din flexiunea verbală românească) a permis extinderea fenomenului de variaţie liberă în lucrările normative. În corpusul analizat, am observat un raport echilibrat de ocurenţe numai în cazul unei singure perechi (*înjgheabă, înjghebează*). Pentru celelalte perechi urmărite, am observat predilecţia pentru forme unice: sufixate (*anticipează, inventează, înveşmântează, învolburează*) sau fără sufix (*(re)învie, şchioapătă, se îngâmfă, împuie, reanimă, prelimină*). O situaţie specială apare în cazul formelor *demarcă/demarchează*, pe care le-am identificat în corpusul *roTenTen,* mai degrabă ca omonime parţiale, nu ca variante libere.

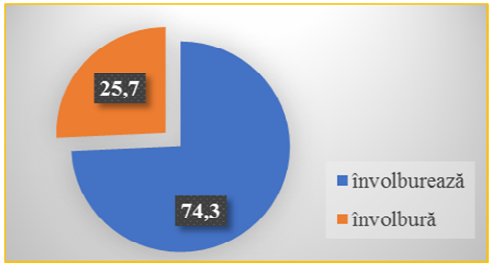
25,7
74,3
învolburează
învolbură

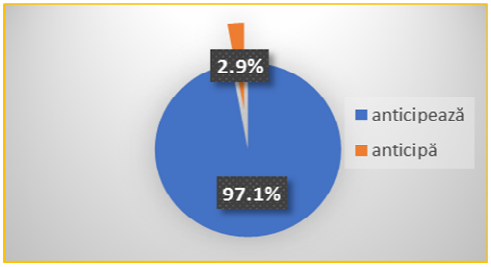
2.9%
97.1%
anticipează
anticipă

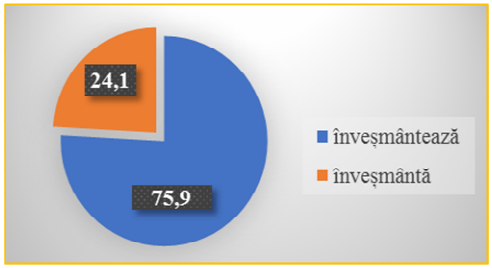
24,1
75,9
înveşmântează
înveşmântă

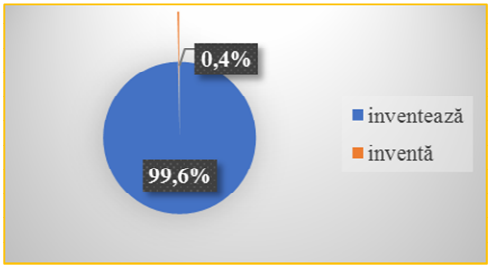
0,4%
99,6%
inventează
inventă

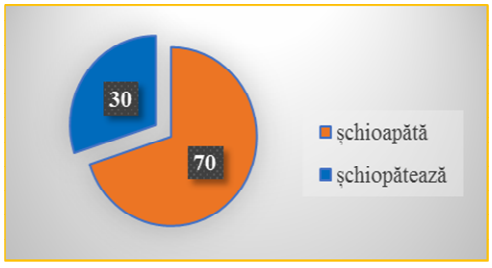
30
70
șchioapătă
șchiopătează

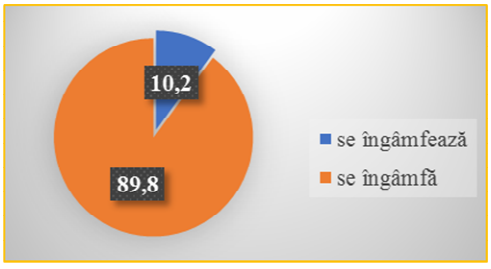
10,2
89,8
se îngâmfează
se îngâmfă

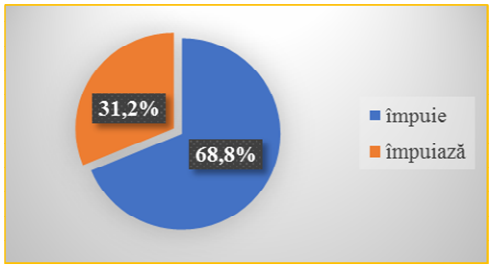
31,2%
68,8%
împuie
împuiază

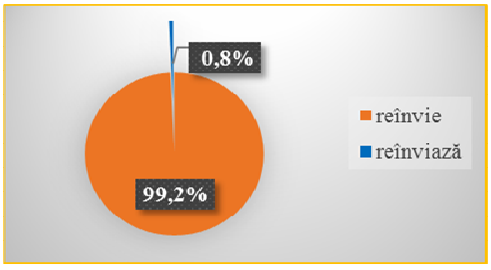
0,8%
99,2%
reînvie
reînviază

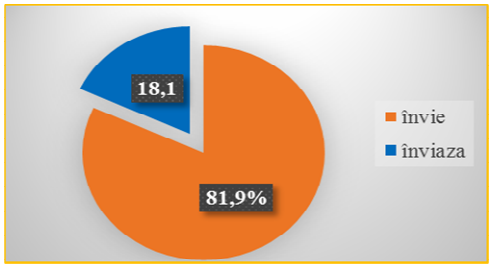
18,1
81,9%
învie
înviaza

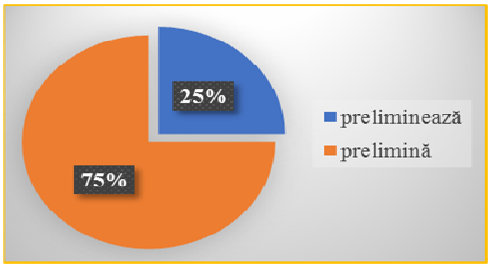
25%
75%
prelimineză
prelimină

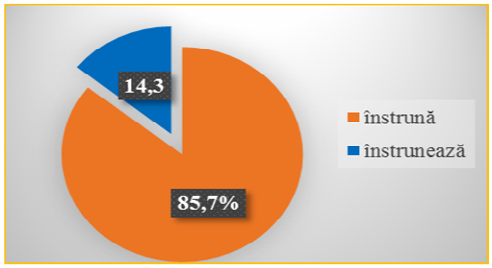

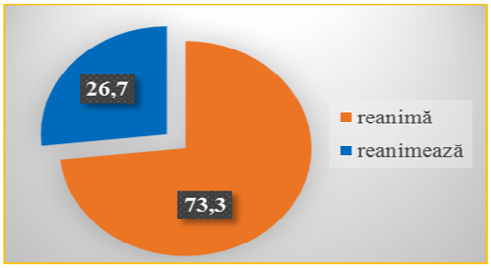

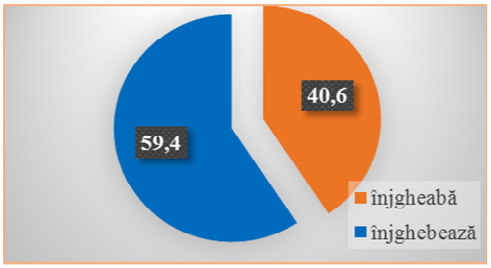

BIBLIOGRAFIE

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

Brâncuş 1975 = Grigore Brâncuş, „Observaţii asupra sufixului gramatical *-ez* al verbelor neologice”, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXVI (1975), nr. 3, p. 247–254.

Brâncuş 1976 = Grigore Brâncuş, „Productivitatea conjugărilor în româna actuală”, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXVII (1976), nr. 5, p. 485–492. (republicat în Gr. Brâncuş, *Studii de istorie a limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 11–17).

Croitor 2002 = Blanca Croitor, „Variantele verbale literare libere: tendinţe în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002, p. 57–76.

$DOOM_1$ = Mioara Avram (redactor responsabil), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982.

$DOOM_2$ = Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Dragomirescu 2009a = Adina Dragomirescu, „Dinamica normei lingvistice”. Observaţii statistice asupra verbelor din $DOOM_2$”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale şi discursive*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009, p. 219–226.

Dragomirescu 2009b = Adina Dragomirescu, „Relaţia dintre normă şi uz. Rezultatele anchetelor lingvistice”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale şi discursive*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009, 227–234.

Dragomirescu 2015 = Adina Dragomirescu, „Verbul [secolul al XIX-lea]”, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române literare. Morfosintaxa limbii române literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea,* ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015, p. 186–222.

Graur 1968 = Alexandru Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

Iordan, Guţu Romalo, Niculescu 1967 = Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

Pană Dindelegan 2015 = Gabriela Pană Dindelegan, „Verbul [secolul al XX-lea]”, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române literare. Morfosintaxa limbii române literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015, p. 535–596.

Todi 2007 = Aida Todi, „Fluctuaţii în flexiunea verbului în limba română actuală”, în Camelia Stan, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae (ed.), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007, p. 213–220.

Zamfir 2005 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

ON FREE VARIATION IN VERBAL INFLECTION. THE [+/- *EZ*] VERBS IN PRESENT-DAY ROMANIAN

(Abstract)

The inflectional peculiarities of the Romanian verb are related to the inflectional classes, the inventory of suffixes, the endings and vocalic/consonantal alternations involved in the marking of the grammatical categories or the specific syncretisms registered in the forms of a verbal paradigm. In the present article, we investigate the free literary variants of the present forms of the verbs with the thematic vowel *-a*, inventoried in $DOOM_2$, more precisely the forms which display the supplementary suffix *-ez* (the so-called “weak” present) and the forms without any supplementary suffix (the so-called “strong” present). In the first part of the article, we present some (theoretical and statistical) information on the [+/*-ez*] inflectional variation as presented in the previous analyses. In the second part,

we develop an analysis of the free literary variants registered in $DOOM_2$ (13 pairs), on the basis of the contexts excerpted from the electronic corpus *roTenTen*. We then investigated to what extent the speakers' preferences testify to the phenomenon of free variation or the predictions made in previous works.

Cuvinte-cheie: variaţie liberă, prezent tare, prezent slab, normă lingvistică

Keywords: free variation, strong present, weak present, linguistic norm

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
ralucabraescu@yahoo.com

Blanca Croitor

TWO TYPES OF UNMARKED GENITIVES IN CONTEMPORARY ROMANIAN

In Romanian, the genitive case is marked either by synthetic, enclitic markings (*şcoala băiatul**ui*** 'the boy's school') or by analytic, proclitic markings (*şcoala **lui** Ion* 'Ion's school'). In some syntactic contexts, both types of markings are present, either in standard language (*şcoala nouă **a** elevul**ui***[1] 'the boy's new school') or in non-standard varieties (*şcoala **a** mult**or** elevi* ('the school of many children' – see GBLR: 64). Two types of contexts in which the genitive case is not marked have been described in the literature: with a bare kinship noun and a possessive affix, in dialectal varieties[2], as in (1), and with an abbreviated noun, as in (2):

(1) *ochiul* *soacră-sa*
eye.DEF mother-in-law=his/her.NOM≡ACC
'the eye of his / her mother-in-law' (see Pană Dindelegan 2013: 271–272)

(2) *angajaţii RADET*
employee.PL.DEF RADET[3]
'the employees of RADET' (see Pană Dindelegan 2013: 272).

In this article we show that there are two more types of unmarked genitives in contemporary Romanian. The first type is found in structures like the ones in (3), taken from the online press and other websites:

[1] The presence of the genitive marker *al* (inflected for gender and number, in agreement with the Possessee) is required whenever the genitive noun is not adjacent to the definite article of the Possessee; *al* has been described as a determiner or as a pronoun (for a description of these contexts, see Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013: 311–313, Pană Dindelegan 2013: 265–268 a.o.).

[2] This type of structure was preserved in dialectal varieties from the old language: *pentru chipul **soţu-său*** (Coresi, *CC*[2], p. 314) 'for her husband's face'; *va sări înaintea **domnu-său*** (*Fl. darurilor,* 536[r]) '(s)he will jump before his/her master'; *rana **stăpânu-mieu** s-au tămăduit* (*Sindipa*, 87[r]) 'my master's wound has healed' – see Stan 2013: 100, Pană Dindelegan 2016: 323. With this type of possessive structures, the dative case can also be unmarked: *Iară păzitorii şi portarii se mirară şi curseră de spuseră **domnu-său**...* (*Fl. darurilor*, 487[v]) 'Then the guards and the gatekeepers were surprised and went and told their master...'; *Robul înţeleptu cu credinţă lucrează **domnu-său**.* (*ibid.*, 522[v]) 'The wise slave works for his master with loyalty'.

[3] *RADET* is an abbreviation from *Regia Autonomă de Distribuţie a Energiei Termice* 'The Independent Company for the Distribution of Thermal Energy'.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 359–368, Bucureşti, 2020

(3) a. *Eşti* ***fan*** ***ciocolată****?* (bitpress.ro, https://bit.ly/3kzfjhx)
be.PRES.2SG fan.SG chocolate.DEF.NOM≡ACC
'Are you a chocolate fan? / Do you like chocolate?'

b. *Ştiu,* *prietenii* *mei* *ar* *spune:*
know.PRES.1SG friend.PL.DEF my.PL AUX.COND.3PL say.INF
Eşti ***fan*** ***cumpărături*** *online.* (brunchy.ro, https://bit.ly/2DTUBrL)
be.PRES.2SG fan.SG shopping.PL.NOM≡ACC online
'I know, my friends would say: You are a fan of online shopping.'

c. *Ştiţi* *foarte bine că* *sunt* ***fan***
know.PRES.2PL very well that be.PRES.1SG fan.SG
Victor Ponta (jienii.ro, https://bit.ly/3isUiTQ)
Victor.NOM≡ACC Ponta
'You know very well that I am a fan of Victor Ponta.'

d. *Nu sunt* fan ***Iohannis****.* (gandul.info, https://bit.ly/3kGoRHQ)
Not be.PRES.1SG fan.SG Iohannis.NOM≡ACC
'I am not a fan of Iohannis.'

e. *Sunt* ***fan Celia****,* *care* *m-a*
be.PRES.1SG fan.SG CELIA.NOM≡ACC who CL.1SG.ACC=AUX.PAST.3SG
cucerit *iremediabil* (bogdanstoica.ro, https://bit.ly/2XOWEVj)
conquer.PART irremediably
'I am a fan of Celia, she stole my heart irremediably'

f. *Eu sunt* ***fan*** ***Steaua****,* *dar asta nu înseamnă*
I be.PRES.1SG fan.SG Steaua.NOM≡ACC, but this not mean.PRES.3SG
că *nu-mi* *doresc* *să* *o*
that not=CL.1SG.DAT wish.PRES.1SG SĂ $_{SUBJ}$ CL.3SG.ACC
înving. (mediafax.ro, https://bit.ly/30JsvbX)
beat.SUBJ.1SG
'I am a fan of Steaua [a football team]'

In this kind of examples, which are very frequent in standard language, the nouns which immediately follow *fan* are unmarked for case and have the default form (identical with the nominative-accusative form), irrespective of their type (common and proper nouns, in the singular or plural, countable or uncountable etc.). The interpretation of these juxtaposed nouns is that of a genitive (*a fan of...*). They are not invariable nouns, they have the morphological property of displaying case marking; they do so either enclitically, in the definite form (*ciocolatei, cumpărăturilor, Celiei, Stelei*) or with proclitic markers (*lui Victor Ponta, lui Iohannis*). The unmarking of the genitive is not obligatory. In the same type of texts, the structures where the genitive is marked are equally frequent:

(4) a. *nu eşti* ***un fan al***
not be.PRES.2SG a fan AL.M.SG
ciocolatei (www.livebiz.ro, https://bit.ly/3kvPdvQ)
chocolate.DEF.GEN
'you are not a chocolate fan'

b. *Eşti* ***fan al cumpărăturilor***
be.PRES.2SG fan AL.M.SG shopping.PL.DEF.GEN
online? (romanialibera.ro, https://bit.ly/3irxGDf)
online
'Are you a fan of online shopping?'

c. *poze cu daci, pensionari şi* ***un fan***
picture.PL with Dacian.PL retiree.PL and a fan
al lui Ponta (vice.com, https://bit.ly/31ANkpi)
AL.M.SG LUI.GEN Ponta
'pictures with Dacians, retirees and a fan of Ponta's'

d. *Nefiind un fan al lui Klaus Iohannis, de data*
not=being a fan AL.M.SG LUI_{GEN} Klaus Iohannis at time
aceasta încerc să îl
this try.PRES.1SG $SĂ_{SUBJ}$ CL.M.3SG.ACC
înţeleg. (orange.ro, https://oran.ge/35ybnZ2)
understand.SUBJ.1SG
'I am not a Klaus Iohannis fan, but this time I am trying to understand him'

e. *Monologul impresionant al* ***unui fan al***
monologue.DEF impressive AL.M.SG a.GEN FAN AL.M.SG
Stelei. (prosport.ro, https://bit.ly/3ktNRBT).
Steaua.DEF.GEN
'The impressive monologue of a Steaua supporter.'

How can the structures with unmarked genitives be explained? Since these nouns are not invariable, we should look into the semantic and syntactic features of the noun *fan* which allow the unmarking. Let us remark that nouns with similar meanings do not display the same ability of allowing unmarked genitives:

(5) a. **Eşti* ***iubitor / pasionat / amator*** *ciocolată?*
be.PRES.2SG lover passionate lover chocolate
'Do you love chocolate?'

b. **Nu sunt* ***admirator / simpatizant*** *Iohannis.*
not be.PRES.1SG admirer sympathizer Iohannis
'I am not an admirer / sympathizer of [president] Iohannis'

The synonym nouns in (5) occur in structures with the preposition *de* (about) followed by a noun in the accusative case (as in (6a)) or with a noun marked for the genitive case (as in (6b)):

(6) a. *Eşti* ***iubitor*** **de** / ***pasionat*** **de** / ***amator*** **de** *ciocolată?*
be.PRES.2SG lover of passionate of lover of chocolate
'Do you love chocolate?'
b. *Nu sunt* ***admirator*** / ***simpatizant*** **al** **lui**
not be.PRES.1SG admirer sympathizer AL.M.SG LUI.GEN
Iohannis.
Iohannis
'I am not an admirer / sympathizer of [president] Iohannis'

The noun *fan* has been recently borrowed from English and French[4] (according to MDA), as an abbreviation from *fanatic.* In English, it is followed by a prepositional genitive: *a fan of heavy metal, a fan of Art Deco, a fan of Jen's new boyfriend* (cf. *Farlex Dictionary of Idioms*, via thefreedictionary.com). Therefore, the unmarking of the genitive in Romanian cannot be explained as a foreign influence.[5] We believe it is the semantic structure of the noun *fan* that allows for the use of the unmarked genitive. *Fan* has a relational meaning, it is a predicate with two argument slots, which requires a complement NP/DP. Its saturation can be accomplished with a NP/DP (as in (3) and (4) above) or it can be retrieved from the context[6]:

(7) a. *Ştiu* *că* *adori* ***ciocolata,***
know.PRES.1SG that adore.PRES.2SG chocolate.DEF
dar eu nu *sunt* ***fan***.
but I not be.PRES.1SG fan
'I know you love chocolate, but I am not a fan'.
b. *– Mergem* *la noul* *film* ***Tarantino*** *diseară?* *– Eh,* *nu*
go.PRES.1PL to new.DEF film Tarantino tonight meh not
sunt ***fan***.
be.PRES.1SG fan
'Shall we go to the new Tarantino film tonight?' 'Meh, I am not a fan'.

The unmarking of the complement genitive in (3) is facilitated by the relational meaning of *fan* and the juxtaposition of the two nouns. However, since synonym nouns do not accept unmarked genitives (see (5) above), we can conclude that the structure ***fan*** **+ unmarked genitive** is rather idiomatic. We should note that the synonyms indicated in (5) are deverbal nouns (with adjectival uses as well), derived with the suffixes *-tor, -ant* or *-at,* and that their syntax is influenced

[4] In French it was borrowed from English as well. Many international words were borrowed in Romanian through French, as a result of the influence of French culture.

[5] See also the structures from French: *[...] je suis particulièrement fan des aéroports régionaux; [...] je suis même un fan de votre transparence politique* (from *Le Petit Robert,* available online).

[6] For the complements of relational nouns in Romanian, see Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013: 21 and Pană Dindelegan 2013: 282–283, 353–355.

by the syntax of the base verb[7]. The idiomatic nature of the structures in (3) is evidenced by the fact that other relational nouns do not accept unmarked NPs/DPs[8]:

(8) a. **Nu sunt* ***prieten Victor****.*
not be.PRES.1SG friend Victor.NOM≡ACC
'I am not Victor's friend.'
b. **Sunt* ***vecin*** ***Iohannis****.*
be.PRES.1SG neighbour Iohannis.NOM≡ACC
'I am Iohannis's neighbour.'

When expressed, the complement of relational nouns is in the genitive case, in the dative case or in the accusative case, preceded by a preposition:

(9) a. *Nu sunt* *prietenul* ***lui Victor.***
not be.PRES.1SG friend.DEF LUI_{GEN} Victor
b. *Nu sunt* ***îi*** *sunt* *prieten* ***lui Victor.***
not be.PRES.1SG CL.1SG.DAT be.PRES.1SG friend LUI_{DAT} Victor
c. *Nu sunt* *prieten* ***cu Victor.***
not be.PRES.1SG friend with Victor
'I am not Victor's friend.' (for a–c above)

Another evidence of the idiomatic nature of the structures in (3) is the fact that the noun *fanatic* cannot allow unmarked DPs/NPs; its complement is either a PP or a DP marked for genitive:

(10) a. *nu ești* *gamer* *înrăit* *sau* ***fanatic*** ***după***
not be.PRES.2SG gamer addicted or fanatic after
aplicații (f64.ro, https://bit.ly/2Iv7cVk)
application.PL
'you are not an addicted gamer or an applications fanatic'
b. *Cristiano Ronaldo, 35 de ani,* *este* *recunoscut* *drept*
Cristiano Ronaldo 35 of year.PL be.PRES.3SG known as
un fanatic al ***pregătirii*** ***fizice****.* (digisport.ro, https://bit.ly/3f1x1rM)
a fanatic AL.M.SG preparation.DEF.GEN physical.GEN
'Cristiano Ronaldo, 35 years old, is known as a fanatic of physical preparation'

[7] See Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013: 21–22, 663–717 and Pană Dindelegan 2013: 283–284 for more properties of deverbal nouns in Romanian.

[8] Spontaneously, other relational nouns can allow unmarked genitives; the following examples are taken from the press, from subtitles (the syntax of the titles and subtitles from the press is peculiar, many syntactic relations are not expressed for space or stylistic reasons): *soră seropozitiv* 'the sister of the seropositive patient', *rudă victimă* 'the victim's relative' (examples from Croitor, Dinică *et al.* 2009: 506).

c. **fanatic aplicații*
fanatic application.PL.NOM≡ACC
d. **fanatic pregătire fizică*
fanatic preparation.NOM≡ACC physical

We should note that the genitive in structures like (3) can be unmarked only if the noun *fan* does not have the definite article; the presence of the definite article requires the presence of the genitives markers:

(11) a. **Nu sunt* ***fanul*** *ciocolată.*
not be.PRES.1SG fan.DEF chocolate.NOM≡ACC
b. *Nu sunt* ***fanul*** *ciocolatei.*
not be.PRES.1SG fan.DEF chocolate.DEF.GEN
'I don't really like chocolate.' (for a–b above)

The second type of structures with unmarked genitives from contemporary Romanian is presented in (12). These examples are taken from longer sentences where the DP occurs in argument or adjunct positions:

(12) a. *Mihai Polițeanu,* ***membru fondator*** ***Inițiativa***
Mihai Polițeanu member founding initiative.def.NOM≡ACC
România (gandul.ro, https://bit.ly/2UpQkBF)
Romania.NOM≡ACC
'Mihai Polițeanu, founding member of The Romania Initiative'
b. ***vedeta*** ***Realitatea*** ***Tv*** (capital.ro, https://bit.ly/3lxjUAR)
star.DEF Reality.DEF.NOM≡ACC TV
'the star of Reality TV'
c. ***telespectatorii*** ***Prima TV*** (primatv.ro, https://bit.ly/3lyONVR)
spectator.PL.DEF Prima.NOM≡ACC TV
'the spectators of Prima TV'
d. *de la* ***cititorii*** ***Libertatea*** (libertatea.ro, https://bit.ly/35sIFsy).
from reader.PL.DEF Liberty.DEF.NOM≡ACC
'from the readers of Libertatea [newspaper]'
e. ***cititorii*** ***Gândul*** (zf.ro, https://bit.ly/36zHgj7).
reader.PL.DEF thought.DEF.NOM≡ACC
'the readers of Gândul [newspaper]'
f. *Mihaela Geoană,* ***Președinte*** ***Fundația***
Mihaela Geoană president foundation.DEF.NOM≡ACC
Renașterea (raportuldegarda.ro, https://bit.ly/32GmLjN).
rebirth.DEF
'Mihaela Geoană, the president of The Rebirth Foundation'

In all the examples above, the unmarked genitive is a flexible proper noun (re-categorised from a common noun) which denotes an institution, a company or an organization and has a genitive form in its paradigm (*Inițiativei România, Realității TV, Primei TV, Libertății, Gândului, Fundației Renașterea*). We believe the preference for the use of the unmarked form in (12) is extra-syntactically motivated: the need to preserve the form under which the name of the company / organization is known to the public. The same tendency to turn the proper name into an invariable one is evidenced in (13), where the proclitic, analytic genitive marker *al* is expressed, but the noun preserves its nominative-accusative form, instead of the genitive form which is generally present in the language after the marker *al* [9]:

(13) a. *Noul* ***director al*** ***Realitatea***
new.DEF manager AL.M.SG Reality.NOM≡ACC
FM (paginademedia.ro, https://bit.ly/2IFHm0C).
FM
'The new manager of Reality TV'

b. *Mai mulți* ***cititori*** ***ai*** ***Libertatea***
more many reader.M.PL AL.M.PL Liberty.NOM≡ACC
au *semnalat [...]*. (libertatea.ro, https://bit.ly/3f4cDpR).
have pointed out
'Several readers of Liberty [newspaper] have pointed out...'

c. *la* ***punctele*** ***de*** ***contact*** ***ale*** ***Electrica***
at point.N.PL.DEF of contact AL.N.PL Electrica.NOM≡ACC
Furnizare *SA*. (electricafurnizare.ro, https://bit.ly/38FE7RH).
supply SA
'at the customers desks of Electrica Suppliers'

Similarly to all the structures with unmarked genitives in Romanian, the two nouns must be adjacent, juxtaposed in a strict order. The complement noun cannot be placed before the noun (such a word order would require both inflectional markers and the presence of the pronoun-determiner *al*), nor can it be separated from the noun by modifiers:

(14) a. **vedeta apreciată* *Realitatea TV*
star.DEF esteemed Reality.DEF.NOM≡ACC TV
'the esteemed star of Reality TV'

b . **cititorii* *în vârstă* *Gândul*
reader.PL.DEF in age thought.DEF.NOM≡ACC
'the older readers of Gândul [newspaper]'

[9] See the example in the first paragraph of this article: *școala nouă* ***a*** *elevul****ui*** 'the boy's new school'.

The preferred strategy for expressing genitive case in structures like (12) is the insertion of a hypernym in the genitive case, such as *mișcării* (movement.DEF.GEN), *postului* (tv station.DEF.GEN), *ziarului* (newspaper.DEF.GEN):

(15) *vedeta* ***postului*** *Realitatea TV*
star.DEF TV station.DEF.GEN Reality.DEF.NOM≡ACC TV
'the star of the TV station Reality TV'

The structures with juxtaposed nouns unmarked for case are quite frequent in the press, especially in titles and subtitles. In the literature, this pattern was described for nouns denoting functions of people, as an influence of the bureaucratic language: *Anca Oprea, director* ***Grădina*** *Zoologică* 'Anca Oprea, the manager of the Zoological Garden'; *președinte* ***Autoritatea*** *Națională pentru Protecția Familiei* 'the president of the National Authority for Family Protection'; *președinte* ***Patronatul*** *Național al Viei și al Vinului* 'the president of the National Patronage of Vineyard and Wine' (Croitor, Dinică *et al.* 2009: 506). However, a survey of the online press shows that these structures are more extended than it was previously described and they frequently involve names of companies and organizations:

(16) a. ***Clienții Astra Asigurări*** *vor rămâne cu mașinile în service* (money.ro, https://bit.ly/2ICKOt1)
'The clients of Astra Insurances will remain with their cars in the service.'
b. *Cum contactez* ***Serviciul de Relații cu Clienții Telekom România****?* (telekomro.custhelp.com, https://bit.ly/3puE2Gj)
'How can I contact the Customers Department of Telekom Romania?'
c. *Ce spun* ***oficialii Orange*** *despre achiziția fostului Romtelecom după ani de zile în care au negat aceste planuri* (zf.ro, https://bit.ly/3lz4xb8)
'What the officials of Orange company say about the acquisition of the former Romtelecom after denying these plans for years'
d. *Murielle Lorilloux a fost numită* ***CEO Vodafone România*** *în 2017.* (vodafone.ro, https://bit.ly/3nqPtwQ)
'Murielle Lorilloux was appointed CEO of Vodafone Romania in 2017.'
e. *În intervalul 15 martie – 8 iunie, medicii* ***Vier Pfoten*** *au sterilizat și tratat un număr de 711 animale fără stăpân*. (totb.ro, https://bit.ly/35Bgh7P)
'Between March 15 and June 8, the doctors from Vier Pfoten sterilised and treated 711 homeless animals'
f. *Oficiul poştal Drăgăneşti Vlaşca a funcţionat în* ***clădirea Romtelekom*** *[...]*. (ziarulteleormanul.ro, https://bit.ly/38JzOEY)
'The post office from Drăgăneşti Vlaşca functioned in the building of Romtelekom'

g. *Pentru a vizualiza **sediile Electrica Furnizare** din județul dumneavoastră, vă rugăm să selectați din lista de mai jos.* (electricafurnizare.ro, https://bit.ly/2IBe8A8).

'In order to see the headquarters of Electrica Supplier from your county, please select from the list below'

In this article, we described two types of unmarked genitives from contemporary Romanian: an idiomatic structure involving the relational noun *fan*, whose complement noun can be unmarked, and a structure with the 'invariabilisation' of proper names denoting organizations, companies or institutions, triggered by extra-syntactic factors (the need to preserve the name which is known to the public).

REFERENCES

Croitor, Dinică *et al.* 2009 = Blanca Croitor, Andreea Dinică, Adina Dragomirescu, Carmen Mîrzea Vasile, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Irina Nicula, Marina Rădulescu Sala, Rodica Zafiu, *Tendințe morfosintactice ale limbii române actuale manifestate în mass-media audiovizuală*, în *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 493–512.

Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013 = Carmen Dobrovie-Sorin, Ion Giurgea (eds), *A Reference Grammar of Romanian*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2013.

GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.

MDA = *Micul dicţionar academic*, 4 vol., red. resp.: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă. Volumul I: *A–C*, 2001; volumul al II-lea: *D–H*, 2002; volumul al III-lea: *I–Pr*, 2003; volumul al IV-lea *Pr–Z*, 2003 (și ediția în 2 vol., 2010), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Pană Dindelegan 2013 = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2013.

Pană Dindelegan 2016 = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2016 (versiunea în limba română: *Sintaxa limbii române vechi*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2019).

Stan 2013 = Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București, 2013.

DOUĂ TIPURI DE GENITIV NEMARCAT ÎN ROMÂNA CONTEMPORANĂ

(Rezumat)

În acest articol prezentăm două tipuri de structuri în care cazul genitiv nu este marcat: (a) sintagme cu substantivul relaţional fan, în structuri ca sunt fan ciocolată; nemarcarea genitivului în astfel de structuri este facilitată de sensul relațional al substantivului fan şi de

juxtapunerea complementului său; întrucât alte substantive relaționale nu acceptă nemarcarea cazului complementului, considerăm că structurile de tip fan ciocolată sunt de tip idiomatic; (b) sintagme cu nume proprii de organizații, companii, instituții, substantive flexibile care au disponibilitatea de a marca genitivul; considerăm că nemarcarea cazului în aceste structuri are explicații extrasintactice: dorința de a nu altera numele sub care este cunoscută publicului larg compania, organizația sau instituția; se ajunge astfel la o invariabilizare (parțială) a numelui propriu.

Cuvinte-cheie: genitiv, marcarea cazului, invariabilizare, relațional, posesie.

Keywords: Genitive, case marking, 'invariabilisation', relational, possession.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Cătălin Dumitrașcu

REZUMPȚIA PRONOMINALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ. TIPARE DE REALIZARE SPECIFICE LIMBII ROMÂNE

1. INTRODUCERE

În articolul „Dublarea sintactică în limba română din perspectivă tipologică”, apărut în primul număr al revistei *Limba română* din 2016, Blanca Croitor prezintă cinci fenomene care intră în sfera dublării sintactice, pe lângă dublarea clitică a obiectului direct și a celui indirect (Croitor, 2016: 60). În exemplele date, autoarea face referire și la „dublarea elementului relativ, printr-un pronume personal (*Deci eu am o prietenă* ***care*** *mă înţeleg* ***cu ea*** *bine*)”. Analizând contextul dat, se observă că relativul nu este dublat sintactic prin pronumele personal, ci că este reluată informația referențială purtată de relativ. În literatura străină de specialitate, acest tip de construcție poartă numele de *pronominal resumption*. Până acum, nu am găsit în lucrările de lingvistică românească un studiu care să trateze fenomenul *rezumpției pronominale*. Am ales adaptarea denumirii englezești la limba română, pentru a se evita eventualele confuzii cu *reluarea* și *dublarea*, atribuite, în general, dublării subiectului sau dublării clitice a obiectului direct/indirect.

Printre cei care au tratat subiectul fenomenului rezumpției pronominale atât pentru limba engleză, cât și pentru alte limbi, precum irlandeza, ebraica, franceza, se numără Elena Anagnostopoulou (2008), James McCloskey (2002, 2017) și Ash Asudeh (2004, 2012).

2. CE ESTE REZUMPȚIA PRONOMINALĂ?

Rezumpția pronominală este un fenomen sintactic, pragmatic și semantic care constă în realizarea la nivel de grup/de enunț a unei forme pronominale care reia referința unui antecedent nominal, fără a exista obligatoriu identitate de poziție sintactică între nominalul sursă și pronumele folosit cu rol rezumptiv. Chiar dacă fenomenul rezumpției a reprezentat subiectul a mai multe lucrări de cercetare internaționale, există încă numeroase aspecte controversate sau necunoscute. Este cert însă că acest fenomen există și că este întâlnit în mai multe limbi ale lumii, așa cum se poate observa în exemplele următoare, preluate din aricolul *Resumption* al lui McCloskey (2017: 4):

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 369–377, București, 2020

- **irlandeză**: an ghirseach ar ghoid na síogaí í
  the girl C.PAST stole the fairies her
  „Fata pe care au furat-o zânele”

- **spaniola nonstandard**: es un país que hablan tanto de él
  is a country C they-talk a-lot about it
  „Este o țară despre care ei vorbesc mult”

- **araba libaneză**: l-riʒʒeel jalli seeʕadat-o faʔiir ktiir
- the-man C help.$_{2SG_}$him poor very
  „Omul pe care l-ai ajutat este foarte sărac”

- **ebraică:** ha-ɔiš še-raɔ ɔoto
  the-man C see.$_{PAST.S1}$ him
  „Omul pe care l-am văzut”

Pe lângă aceste exemple, se pot adăuga și altele, din franceza nonstandard (a)) (Lefebre și Fournier, 1978 apud Godard, 1989: 55) și din româna nonstandard (b)):

a) ***Une de mes amies*** *que je suis amie* ***avec elle*** *depuis l'âge de 11 ans.*
„Una dintre prietenele mele cu care sunt prietenă de la 11 ani”.

b) *E* ***un vecin*** *care n-am vorbit* ***cu el*** *de când s-a mutat aici.*

3. REZUMPȚIA PRONOMINALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ. TIPARE DE REALIZARE

Întrucât nu am găsit în bibliografia românească observații teoretice cu privire la acest fenomen, am realizat o analiză pornind de la o serie de exemple identificate în varianta orală a limbii. Exemplele au fost preluate în general din conversații private, din emisiuni televizate și din cuvinte de învățătură. În urma analizei pe care am făcut-o, am grupat exemplele, în funcție de structură, în patru tipare sintactice:

3.1. Tiparul I: [GN$_i$ [GNpron$_i$[GV[Gprep$_i$]]]]: *omul$_i$ care$_i$ am vorbit cu el$_i$*

A.

(1) a) ***Omul***$_i$ ***care***$_i$ *am vorbit* ***cu el***$_i$ *ieri nu a mai venit să îmi spună ce a făcut*.
b) *E* ***cineva***$_i$ *aici* ***care***$_i$ *a dat mașina* ***peste el***$_i$.
c) *Am doi copii,* ***nepoți***$_i$, ***care***$_i$ *stau* ***cu ei***$_i$ *în curte*.
d) ***Bărbati-meu***$_i$ ***care***$_i$ *am băieții* ***cu el***$_i$.
e) *Sunt* ***ochii mei***$_i$ ***care***$_i$ *nu vedeam* ***fără ei***$_i$.
f) *A venit aici* ***ăla***$_i$ ***care***$_i$ *n-am putut să mă înțeleg* ***cu el***$_i$.
g) *A ajuns* ***o femeie***$_i$ ***care***$_i$ *nu mai poți discuta nimic* ***cu ea***$_i$ *acum.*

h) *Nu mi-e frică* ***de câinii***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *trec* ***pe lângă ei***$_{i}$ *când mă duc la microbuz dimineața.*

i) *Au mai venit* ***niște jucători***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *mi-a fost greu să comunic* ***cu ei***$_{i}$.

j) *Veniră* ***unii***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *n-am putut să lucrez sub nicio formă* ***cu ei***$_{i}$.

k) *E* ***un unchi***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *mergeam* ***pe la el***$_{i}$ *aproape în fiecare săptămână*.

l) *Am* ***un șef***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *am vorbit* ***cu el***$_{i}$ *să îmi dea liber două zile*.

m) *Avea* ***un televizor***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *dădea cu pumnul* ***în el***$_{i}$ *când nu mergea.*

n) *E aicea* ***un primar***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *nu se înțelege nimeni* ***cu el***$_{i}$.

o) *Are* ***o mașină***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *vine* ***cu ea***$_{i}$ *doar când e vremea urâtă*.

p) *Era* ***o vecină***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *a zis multă lumea* ***de ea***$_{i}$ *că face farmece*.

B.

(2) a) *Era* ***un vecin***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *i-am dat* ***lui***$_{i}$ *mai multe scule*.

b) *Avea* ***o învățătoare***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *îi*$_{i}$ *mai ziceam* ***ei***$_{i}$ *să nu-mi lase copiii repetenți*.

c) *Erau în sat* ***niște țigani***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *le*$_{i}$ *dădeam și* ***lor***$_{i}$ *ceva și ne făceau ceaune.*

d) *Ei sunt* ***bunicii***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *le*$_{i}$ *mulțumesc* ***lor***$_{i}$ *pentru că m-au crescut până acum.*

e) *Stateau aici* ***niște mocani***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *le*$_{i}$ *mai ziceam* ***lor***$_{i}$ *să vină să ne ajute la cules.*

f) *Aveam* ***un frate***$_{i}$ ***care***$_{i}$ *îi*$_{i}$ *dădeam* ***lui***$_{i}$ *toți banii primiți de la oameni*.

În exemplul *Este aici cineva peste care a dat mașina* identificăm următorii constituenți: *este* – predicat verbal; *aici* – circumstanțial de loc; *cineva* – subiect simplu; *peste care* – complement prepozițional; *a dat* – predicat verbal; *mașina* – subiect. În exemplul (1) b), pronumele relativ este folosit fără prepoziție, care apare la dreapta, alături de pronumele personal *el*. Astfel, grupul prepozițional *peste el* devine, la o primă analiză, coreferențial cu relativul *care.* Însă relativul, în exemplele date, nu mai ocupă o poziție sintactică în propoziția pe care o introduce, ci rămâne doar conector la nivel de frază.

În exemplele date la (1) se observă că în poziția nominalului sursă apar substantive (a), c), d), e), g), h), i), k), l), m), n), o), p)), pronume nehotărâte (b), j)) și demonstrative cu formă populară (f)). De asemenea, trebuie menționat că nominalul apare în diferite poziții sintactice: subiect, obiect direct, nume predicativ și complement prepozițional.

În ceea ce privește grupul prepozițional coreferențial cu relativul și cu nominalul sursă, acesta ocupă în majoritatea cazurilor poziția de complement prepozițional (a)-g), i), j), l)-p)). O altă poziție sintactică întâlnită în exemplele date este cea de circumstanțial de loc (h), k)).

În ceea ce privește tiparul I B, un enunț de tipul *Ei sunt buncii cărora le mulțumesc pentru că m-au crescut* se reorganizează, întrucât pronumele relativ nu este folosit cu forma de dativ, ci este tratat ca o formă invariabilă. Astfel, în propoziția relativă, pe lângă cliticul pronominal cu funcția de complement indirect,

se realizează și o formă nonclitică, ce reia referința nominalului sursă, aflat într-o propoziție anterioară. Dacă în tiparul I A pozițiile sintactice ocupate de pronumele rezumptiv erau cele de complement prepozițional și circumstanțial de loc, pe baza exemplelor, pentru I B, se poate spune că pronumele rezumptiv are doar funcția sintactică de complement indirect în dativ.

Așadar, în acest tipar fenomenul rezumpției se realizează la nivel de frază, întrucât referința unui nominal sursă aflat într-o propoziție anterioară este reluată de un pronume rezumptiv aflat într-o subordonată relativă. De asemenea, pronumele rezumptiv se află fie în acuzativ, fiind precedat de fiecare dată de o prepoziție, fie în dativ, având funcția de complement indirect.

3.2. Tiparul II: [GN$_i$ [GNpron$_i$[GNpron$_i$ [GV]]]]: *un domn*$_i$ *care*$_i$ *el*$_i$ *face ce vrea*

A.

(2) a) *Mi-a cerut autorizație ca să-mi fac* ***canalizarea***$_i$ ***care***$_i$ ***aia***$_i$ *era un necesar*.

b) *Când ați avut probleme cu* ***canalizarea***$_i$, ***care***$_i$ ***ea***$_i$ *a fost înfundată.*

c) *Am făcut cerere pentru eliberarea* ***unui certificat de urbanism***$_i$ ***care***$_i$ ***acela***$_i$ *a fost eliberat*.

d) *Am votat* ***niște stăpâni***$_i$ ***care***$_i$ ***ei***$_i$ *fac ce vreau acum*.

e) *Zice c-a devenit acuma* ***un domn***$_i$, ***care***$_i$ ***el***$_i$ *face ce vrea*.

f) *Abia aștep să mergem* ***la mamaia***$_i$, ***care***$_i$ ***ea***$_i$ *v-a crescut de când erați de-o șchioapă*.

g) *L-au luat* ***pe Marcel***$_i$ *acolo,* ***care***$_i$ ***el***$_i$ *e un om veritabil*.

h) *El a profitat de o eroare* ***a primăriei***$_i$, ***care***$_i$ ***ăștia***$_i$ *în loc să zică că n-a fost așa.*

i) *Venirăcu* ***niște oameni***$_i$, ***care***$_i$ ***ei***$_i$ *voiau să cumpere casa*.

j*) Aveau la Nereju* ***un frate***$_i$, ***care***$_i$ ***ăla***$_i$ *nici nu voia să audă de ei*.

k) *A venit aici cu* ***preotul***$_i$, ***care***$_i$ ***el***$_i$ *nici nu prea voia să se bage în scandal*.

l) *Vorbise cu* ***un avocat***$_i$, ***care***$_i$ ***el***$_i$ *mi-a dat tot mie dreptate*.

B.

(3) a) *A zis* ***de mine***$_i$ *că sunt rău,* ***care***$_i$ ***eu***$_i$ *am ajutat pe toată lumea*.

b) *A adus* ***la tine***$_i$ *marfa,* ***care***$_i$ ***tu***$_i$ *i-ai zis că nu mai ai loc unde s-o ții*.

C.

(4) a) *Îți povestesc* ***ție***$_i$, ***care***$_i$ ***pe tine***$_i$ *nici nu te interesează*.

b) *Mă gândesc* ***la voi***$_i$, ***care***$_i$ ***vouă***$_i$ *nici nu vă pasă de mine*.

În toate exemplele specifice tiparului II A, construcția sintactică este aceeași: în cadrul relativei există un pronume personal ((2) b), d)-g), i), k), l)) sau demonstrativ ((2) a), c), h), j)) care reia un antecedent nominal (substantiv). Spre deosebire de

primul tipar, unde relativul avea rol doar de conector, în aceste structuri relativul ocupă și o poziție sintactică, aceea de subiect al propoziției pe care o introduce. De asemenea, pronumele cu rol rezumptiv are tot funcția de subiect. Astfel, prin prezența rezumptivului se realizează și dublarea subiectului. În ceea ce privește nominalul reluat de relativ și de pronume în subordonata relativă, acesta este un substantiv comun sau propriu ((2) g)), ce îndeplinește diferite funcții sintactice: obiect direct ((2) a), d), g), j) obiect prepozițional ((2)b), k), l)), complement al numelui ((2) c)), nume predicativ ((2) e)), circumstanțial de loc ((2) f)).

O situație interesantă este în (2) h), unde se observă că, la fel ca în toate celelalte exemple, există un lanț de coreferențialitate între nominalul sursă (*primăriei*), relativul (*care*) și pronumele rezumptiv (*ăștia*). În toate exemplele însă, în afară de cel de la (2) h), între nominalul sursă și pronumele rezumptiv se realizează o relație de acord în gen și număr (de exemplu: *canalizare* (feminin, singular) – *aia* (feminin, singular), *niște stăpâni* (masculin, plural) – *ei* (masculin, plural) etc.). În (2) h), nu există acord între componentele menționate mai sus. O cauză probabilă a acestui aspect este faptul că vorbitorul tratează nominalul sursă (*primăriei*) ca pe un substantiv colectiv și are, de fapt, ca referent „funcționari ai primăriei” / „oameni care lucrează la primărie”.

Acest tipar se aseamănă cu o serie de construcții din limba română de tipul:

(5) a) *Am vorbit cu un om, care om n-a mai venit*.
b) *Am avut scandal cu un vecin, care vecin s-a dus apoi la poliție.*

Așadar, tiparul II A presupune existența unui lanț de coreferențialitate format dintr-un antecedent nominal, un relativ și un pronume rezumptiv cu funcția sintactică de subiect.

În ceea ce privește tiparul II B, acesta prezintă un pronume în poziție de nominal sursă care, spre deosebire de tiparul II A, apare doar în acuzativ ((3) a), b)). În tiparul II C, există o situație diferită a pronumelui rezumptiv din propoziția relativă, întrucât acesta nu mai are funcție sintactică de subiect. În (4) a) rezumptivul ocupă funcția de obiect direct, iar în (4) b), pe aceea de complement indirect în dativ.

Așadar, în acest tipar, pronumele cu valoare rezumptivă apare în interiorul unei propoziții relative. Nominalul sursă poate fi un substantiv în nominativ sau acuzativ ori un pronume în acuzativ sau dativ.

3.3. Tiparul III: [GN_i(#)] [GV[$Gprep_i$]]: *Vecinii*$_i$ *(#) n-am vorbit niciodată cu ei*$_i$

(6) a) *Dar* ***copilul ăsta***$_i$ *(#) n-ai făcut până acum pregătire* ***cu el***$_i$*?*
b) ***Vecinii***$_i$ (#) *n-am vorbit niciodată* ***cu ei***$_i$.
c) ***Muncitorii***$_i$ (#) *ai lucrat* ***cu ei***$_i$ *la casa lui Iancu?*

d) ***Femeile-astea***$_{i}$ (#) *te-ai înțeles* ***cu ele***$_{i}$ *să vină mâine de la 6:00?*
e) ***Tanti Margareta***$_{i}$ (#) *eu nu vreau să mai zic nimic* ***de ea***$_{i}$.
f) ***Icoana cu Maica Domnului***$_{i}$ (#) *m-am rugat* ***la ea***$_{i}$ *zi și noapte.*
g) ***Băiatul mijlociu***$_{i}$ (#) *eu știu ce s-a întâmplat* ***cu el***$_{i}$.
h) ***Moșul***$_{i}$ (#) *n-am mai fost* ***la el***$_{i}$ *de câțiva ani.*

În acest tipar, spre deosebire de celelalte prezentate până acum, fenomenul rezumpției nu se realizează doar la nivelul unei relative introduse prin pronume. În aceste exemple, pronumele rezumptiv apare fie la nivelul propoziției în care există și nominalul sursă, fie într-o propoziție subordonată, dar nu neapărat relativă. Sursa referențială este un substantiv comun sau propriu ((6) e)) aflat în poziție inițială de enunț. Este de menționat că substantivul apare de fiecare dată articulat cu articol hotărât, este tematizat și neintegrtat sintactic. În ceea ce privește pronumele cu rol rezumptiv, acesta apare în poziție de complement prepozițional ((6) a)-g)) sau de circumstanțial de loc ((6) h)).

În acest tip de construcții, nominalele sursă sunt tematizate, au o intonație specifică și pot fi sau nu integrate sintactic. În exemplele de mai sus nu există o dublare a complementului, din simplul motiv că acesta nu este integrat sintactic. Chiar dacă, în aceste exemple, reluarea referențială se realizează printr-un pronume aflat în poziție de complement prepozițional, în română nominalul sursă este reluat și prin pronume ce ocupă alte poziții sintactice, cum ar fi cea de obiect direct (***Profesorul de sport***$_{i}$ *# nu* ***l***$_{i}$*-am văzut azi în școală.*).

Pe lângă rațiuni de natură pragmatică și semantică, probabil că la baza acestui tipar stă și faptul că vorbitorii au tendința să înceapă enunțul cu un nominal în poziție de subiect. De aceea, nominalul sursă, neintegrat sintactic, este marcat printr-o pauză, iar vorbitorii își reorganizează structura enunțului.

3.4. Tiparul IV

A. [GN$_{i}$ **[GV**$_{(+supin)}$ **[GN [Gprep**$_{i}$**]]]]:** *mașină*$_{i}$ *de mers începătorii cu ea*$_{i}$

(7) a) ***masă***$_{i}$ *de stat trei copii* ***la ea***$_{i}$
b) *Asta nu e* ***mașină***$_{i}$ *de mers toți începătorii* ***cu ea***$_{i}$.
c) *E* ***o cârpă***$_{i}$ *de șters praful* ***cu ea***$_{i}$.
d) *Nu e o gradină mare, e* ***o grădină***$_{i}$ *doar pentru noi de pus câteva legume* ***în ea***$_{i}$.
e) *Are* ***o cutie***$_{i}$ *de-aia de fier, de ținut doar surubelnițe și câteva chei* ***în ea***$_{i}$.
f) *Aia nu e* ***galerie***$_{i}$ *de agățat orice perdea* ***pe ea***$_{i}$.
g) *Nu e* ***o groapă***$_{i}$ *de adus toate mizeriile* ***la ea***$_{i}$.
h) *E* ***o cremă***$_{i}$ *de dat pe mâini* ***cu ea***$_{i}$ *doar atunci când sunt foarte uscate.*
i) *Aici e* ***un drum***$_{i}$ *de mers toată lumea* ***pe el***$_{i}$*, nu doar cei din partea asta.*
j) *Sunt* ***niște butoaie***$_{i}$ *de strâns apa de ploaie* ***în ele***$_{i}$.
k) *E* ***o casă***$_{i}$ *de stat toți nebunii* ***în ea***$_{i}$.
l) *E* ***un prospop***$_{i}$ *de șters doar masa* ***cu el***$_{i}$.

B. [GN$_i$ [GV$_{(+mod\ personal)}$ [Gprep$_i$]]: *un teren$_i$ să pună pe el$_i$ lucernă*

(8) a) *Am adus **un dulap**$_i$ să punem **în el**$_i$ hainele de care ziceai.*
b) *Și-a luat **o garsonieră**$_i$ să bage **în ea**$_i$ niște studenți.*
c) *Vrea **un teren**$_i$ să pună **pe el**$_i$ lucernă.*
d) *Facem **șanțuri**$_i$ să băgăm **în ele**$_i$ țevile de la canalizare.*
e) *Am **niște saci**$_i$ mai mari să băgăm **în ei**$_i$ tot.*
f) *I-a luat **telefon**$_i$ să stea cu ochii **în el**$_i$ toată ziua.*
g) *Vrea **o valiză**$_i$ mare să încapă **în ea**$_i$ toate hainele.*
h) *A luat **ladă**$_i$ frigorifică să pună **în ea**$_i$ toată carnea.*

În acest tipar, rezumpția se realizează fie la nivel de grup nominal, unde centrul de grup (un substantiv) este reluat printr-un grup prepozițional, format din prepoziție și pronume personal, fie la nivel de frază, într-o propoziție circumstanțială finală. Este de remarcat că există două subtipare care se diferențiază în funcție de felul verbului (verb la mod personal sau formă verbală nepersonală de supin). În tiparul IV A, în toate exemplele, verbul este la forma nepersonală de supin. De asemenea, între nominalul sursă și pronumele cu rol rezumptiv apare intercalat un alt nominal. În aceea ce privește tiparul IV B, acesta este simetric cu IV A. Diferența constă însă în faptul că pronumele rezumptiv nu se mai află în aceeași propoziție cu nominalul sursă, ci într-o propoziție subordonată circumstanțială de scop, verbul având funcție de predicat.

Acest tipar surprinde din nou tendința vorbitorilor de a realiza o complinire, obligatorie sau facultativă, prin grupul prepozițional, în raport cu verbul regent (forma nepersonală de supin sau verb la modul conjunctiv). Astfel, vorbitorul, din nevoia de a se asigura că transmite clar ceea ce spune, reia referința nominalului sursă prin pronumele personal.

Întrucât au fost stabilite plecând de la un corpus bazat în mare măsură pe exemple aparținând variantei orale a limbii române și dat fiind că cercetarea acestui subiect se află într-o fază de început, este de precizat că tiparele de mai sus nu reprezintă, bineînțeles, o listă exhaustivă.

4. CONCLUZII

În urma analizei realizate asupra exemplelor din limba română vorbită, se poate spune că fenomenul rezumpției pronominale este frecvent întâlnit. În tiparele prezentate s-a putut observa că rezumpția apare în exemple aparținând atât registrului nonstandard (*fata care am vorbit cu ea*), cât și celui standard (*o mașină de mers toți începătorii cu ea*). Este de văzut în ce măsură aceste tipuri de construcții sunt frecvente și în varianta scrisă a limbii. De asemenea, este de urmărit în ce alte tipare sintactice se realizează acest fenomen.

SURSE

„D'ale lui Mitică"
https://www.youtube.com/watch?v=jrAl0virOIs (accesat la data de 10.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=H8nX1aDMZ6s (accesat la data de 10.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=6nzqE1HWimw (accesat la data de 10.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=flyFPUipRZ8 (accesat la data de 12.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=ghiMktnUoWc (accesat la data de 14.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=CzOXVVMNZ70 (accesat la data de 14.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=lVk2pPRVv28 (accesat la data de 15.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=mvxPY-ehWQA (accesat la data de 16.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=OtHogehIEdA (accesat la data de 16.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=TzQn-Fl7pkI (accesat la data de 16.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=PHnIkVDj2KE (accesat la data de 19.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=aj3a-vtfjf4 (accesat la data de 29.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=Mx32LkzVOy4 (accesat la data de 11.05.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=Om4EukwzDC (accesat la data de 7.07.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=FAhn6KS6070 (accesat la data de 17.07.2020)

„Prietenii lui Ovidiu"
https://www.youtube.com/watch?v=sPmMeIRl0mI (accesat la data de 16.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=8x97U375w4s (accesat la data de 06.08.2020)

„Procesul etapei"
https://www.youtube.com/watch?v=0OhTBVvkqHM (accesat la data de 03.06.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=OtezuOYIFeI (accesat la data de 05.03.2020)

„Viața satului"
https://www.youtube.com/watch?v=HT9fqVzAV9Y (accesat la data de 26.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=7_oaWYTrSiI (accesat la data de 26.03.2020)
https://www.youtube.com/watch?v=1NOb6acxh4M (accesat la data de 30.03.2020)

BIBLIOGRAFIE

Anagnostopoulou, 2008 = Elena Anagnostopoulou, „Clitic Doubling", în M. Everaert, H. van Riemsdijk (eds), *The Blackwell Companion to Syntax*, vol. I, Oxford, Blackwell Publishing Ltd. p. 519–581.

Asudeh, 2004 = Ash Asudeh, *Resumption as resource management* (A dissertation submitted to the Department of Linguistics and the Committee on Graduate Studies of Stanford University).

Asudeh, 2012, = Ash Asudeh, *The Logic of Pronominal Resumption,* New York, Oxford University Press.

Croitor, 2016 = Blanca Croitor, „Dublarea sintactică în limba română din perspectivă tipologică", în *Limba română*, nr. 1, LXIV, p. 61–73.

Lefevbre, Fournier, 1978 = Claire Lefevbre, Robert Fournier, „Les Relatives en français de Montréal", *Cahiers de linguistique de l'UQUAM*, nr. 8, Paris, p. 273–294.

McCloskey, 2002 = James McCloskey, „Resumption, successive cyclicity, and the locality of operations", în Samuel David Epstein și T. Daniel Seeley (eds), *Derivation and Explanation in the Minimalist Program,* Oxford, Blackwell, p. 184–226.

McCloskey, 2017 = James McCloskey, „Resumption", în M. Everaert și H.C. Riemsdijk (eds), *The Wiley Blackwell Companion to Syntax*, ediția a II-a, New Jersey, Wiley, p. 3–31.

PRONOMINAL RESUMPTION IN ROMANIAN. SYNTACTIC PATTERNS SPECIFIC TO ROMANIAN

(Abstract)

This article represents an introductory study on the phenomenon of pronominal resumption in Romanian. In short, pronominal resumption is a phenomenon by which the referent of a noun is resumed by a pronominal form. Based on the foreign bibliography and the analysis of the corpus that contains examples taken from the spoken language, we show that pronominal resumption also exists in Romanian and is made in several syntactic patterns.

Cuvinte-cheie: rezumpție pronominală, dublare sintactică, tipare sintactice.

Keywords: pronominal resumption, syntactic doubling, syntactic patterns.

Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5−7
catalindumitrascu95@gmail.com

Margareta Manu Magda

CONSIDERAȚII REFERITOARE LA EXPRIMAREA CAZULUI OBLIC AL SUBSTANTIVELOR FEMININE TERMINATE ÎN *-CĂ, -GĂ* ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

1. PRELIMINARII

1.1. Articolul își propune să surprindă fenomenul de dinamică (variație/oscilație) a flexiunii de G/D la substantivele terminate în *-că, -gă,* în limba română actuală, pe de-o parte în raport cu indicațiile din lucrările normative și, pe de altă parte, în raport cu diverse *variante de uz* de tipul *arhaic, învechit, popular, regional*; sunt urmărite și unele aspecte *ale variației literare libere*: se încearcă, pe baza consultării unui *corpus variat de texte*[1] (aparținând unor *regiuni, stiluri* și *registre* diferite), asocierea indicațiilor din lucrările normative cu situația existentă în texte.

1.2. O categorie specială de substantive, menționată în majoritatea lucrărilor românești de gramatică istorică sau sincronică, o constituie aceea a femininelor, comune și proprii (și, în mod excepțional, unele masculine), terminate în *-că, -gă* care se abat de la regula de exprimare a G/D în româna standard[2]. În paradigma categoriei în discuție, pentru G/D se întâlnește trecerea lui *-ăi* la *-ei, -cii* sau, regional, la *-chi-, -ghi.* Frecvența mare de apariție, în texte vechi și noi de diverse facturi stilistice, a unui „sistem destul de limitat de *mărci flexionare*, precum și asocierea lor cu valori ale diferitelor categorii gramaticale (exprimate solidar), creează numeroase *omonimii morfologice*, care se dezambiguizează contextual" (GALR 2008, I: 78).

> GALR 2008 I: 89 subliniază faptul că „pe lângă substantivele *cu flexiune regulată*, grupate în clase de declinare, se pot deosebi substantivele cu *flexiune neregulată* sau *substantive neregulate*, ale căror caracteristici paradigmatice se manifestă izolat, fie la un singur substantiv, fie la un grup restrâns de substantive. Neregularitatea flexionară a substantivelor privește diferite aspecte: *afixele prin care se realizează flexiunea* (desinențele și articolele definite); *sistemul de omonimii*; *variația radicalului; poziția accentului*".

Probleme de selectare în realizarea formelor de genitiv-dativ ale substantivelor feminine de singular apar încă de la primele texte scrise românești (v. Pană Dindelegan

[1] Vezi, în acest sens, *Surse.*

[2] Conform căreia „G/D singular la substantivele feminine se formează adăugându-se articolul la forma nearticulată (direct sau numai aparent direct, adică cu transformarea palatalizării consoanei finale în *-i* vocalic): *unei case – casei, unei grădini – grădinii, unei limbi – limbii, unei scântei – scânteii.* Sunt greșite formele de G/D *casii, grădinei, limbei, floarei, scânteiei*" (GA I: 86–87).

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 379–388, București, 2020

2016: 83, *passim*). Marcarea desinențială a acestor forme prezintă *oscilații* și în secolele următoare, semn că normele nu erau fixate (v. Nedelcu 2015: 51): „nădejdea *maicii* mele” (Heliade Rădulescu), dar „poruncii *slugei* lui” (Bolintineanu).

2. UTILIZAREA FORMELOR DE G/D ALE SUBSTANTIVELOR TERMINATE ÎN *-CĂ, -GĂ*

Utilizarea formelor de G/D ale substantivelor terminate în *-că, -gă* este și în prezent supusă unui proces de variație „care se manifestă prin (a) desinenţe specifice faţă de sistemul de afixe al flexiunii regulate a substantivelor; (b) asocierea cu desinenţe tipice flexiunii altor clase; (c) selectarea atipică a afixelor de determinare” (GALR 2008, I: 90).

Variația privește mai multe aspecte. Un prim aspect, care se impune în abordarea flectivelor *-că, -gă,* este *statutul* atribuit acestora în cadrul sistemului lexical care le conține.

2.1. Terminație prezentă solidar în structura unui cuvânt împrumutat din altă limbă

În cazul *terminației* prezente, solidar, în structura unui cuvânt *împrumutat* din altă limbă după un radical în *-c* sau *-g* + *-a/ă* (N/Ac) desinență, se înregistrează (de cele mai multe ori la cuvinte din slavă) terminația de G/D *-cii* sau *-chii*: *leică/leichii, maică/maicii, bragă/brăgii*:

(1) LÉICĂ1 s. f. (Pop.; adesea însoțit de numele persoanei la care se referă) Lele (1). [G.-D ***léichii***] **–** Cf. bg. lělka „cumnată”

(2) LÉICĂ2 (pâlnie) (reg.) s. f., [G.-D ***léicii****;* pl. *leici*] /<rs *лейка] (Reg)*

(3) MÁI//CĂ ~ci f. 1) (folosit și ca termen de adresare) Femeie privită în raport cu copiii săi; mamă. ◊ *De când ~ca m-a făcut de când sunt pe lume.* 2) Femeie care face parte din tagma monahală; călugăriță. 3) (folosit și ca adresare respectuoasă) Femeie în vârstă; mamă. [G.-D. ***maicii***] /<bulg., sb. *majka*

(4) BRÁGĂ brăgi s. f. Băutură răcoritoare cu gust acrișor, preparată din făină fiartă și fermentată sau din bucățele de pâine fermentate în apă. [G.-D. art. ***brăgii***] (porții) pl. *brăgi*/<rus. *braga*

(5) SLÚ//GĂ ~gi f. 1) Persoană angajată la stăpân mai ales pentru treburi casnice ; servitor. 2) fig. Persoană devotată altei persoane sau unei cauze. [G.-D. ***slugii***] /<sl. *sluga*

(6) PĂSTRÚ//GĂ ~gi f. Pește marin de talie mare, cu botul plat și alungit ca un cioc de pasăre, pestriț pe spate și gălbui pe abdomen, apreciat pentru carnea lui gustoasă și icrele negre pe care le depune în râuri. [G.-D. ***păstrugii***] /<sb. *pastruga* (DEX s.v)

În alte cazuri, se înregistrează terminația de G/D *-ei, - ii* sau *-ăi*:

(7) *abacă* (parte a unui capitel) s. f., g.-d. art**.** ***abacei****;* pl. *abace, algă* s. f., g.-d. art**.** ***algei****;* pl. *alge, bacă* s. f., g.-d. art. ***bacei****;* pl. *bace*

(8) *bodegă* s. f., g.-d. art. ***bodegii;*** pl. *bodegi, tureatcă* s. f., g.-d. art. ***turetcii;*** pl. *turetci, ţuică* s. f., g.-d. art**. *ţuicii***; (sorturi, porţii) pl. *ţuici, poruncă* s. f., g.-d. art. ***poruncii***; pl. *porunci*

(9) *dáică (reg.)* s. f., g.-d. art. ***dáicii/dáicăi***; pl. *daici, neneácă (reg.)* s. f., g.-d. art. ***neneácăi/ neneáchii***, *frişcă* s. f., g.-d. art. ***frişcăi,*** *papucă* (s. m. înv. bunic.) g.-d. art. ***papucăi*** (https://www.cuvintecare.ro)

2.2. Sufix cu funcție derivativă în formarea cuvintelor

Sufixul cu funcție derivativă în formarea cuvintelor este atașat unor baze care provin din diverse etape istorice sau din diverse zone ale românei[3] *-că* este: – un *morfem lexico-gramatical* (*sufix*) care generează noi derivate nominale: *diminutivale, moționale, nume de locuri*; – sau o desinență (radical în – *c, -g* + *ă*).

2.2.1. Variante diminutivale cu sufixul *-că* în cazul oblic

a) „Sufixele diminutivale au dublă funcție, semantică și pragmatică: exprimă o categorie semantică primară („mic“), dar mai ales marchează valori (semantico-)pragmatice (afectivitatea, evaluarea, atenuarea). Diminutivarea a fost un fenomen dintotdeauna bine reprezentat în limba populară” (Zafiu 2011: 373). În prezent, ca rezultat al tendinţei mai generale de extindere a uzului vorbit asupra scrisului, *se atenuează reticența limbii literare în a accepta diminutivarea*. Acest lucru este ilustrat de oscilația, consemnată de DOOM[2], în exprimarea *variantelor diminutivale cu sufixul -că în cazul oblic.* Dicționarul ilustrează următoarele *stadii actuale ale variației* și*, implicit, direcția de evoluție a formelor variante* pe palier diatopic[4] și diafazic:

a) La unele substantive feminine *nume de rudenie* terminate în *-ică, -ucă,* sunt admise mai multe forme de genitiv-dativ singular

-ică

(10) BUNÍ//CĂ ~ci f. 1) (folosit şi drept cuvânt de adresare) Femeie luată în raport cu nepoţii săi; mama tatălui sau a mamei; mama-mare. ◊ *De (sau pe) când era ~ca fată (mare)* de demult. [G.-D. ***bunicăi/bunicii/bunichii***] /*bun* + suf. *~ică*

(11) MĂMÍCĂ s. f. Diminutiv al lui mamă, [G.-D. art**. *mămícăi/mămícii/mămíchii***; pl. *mămíci*]

(12) !MĂTUȘÍCĂ, *mătușele,* s. f. Diminutiv al lui *mătușă;* tușică [G.-D. art. ***mătuşicăi/mătuşichii/ mătuşicii***; pl. și: *mătuşici*] /*Mătușă* + suf. *-ică*

[3] „Încă din limba veche, clasa sufixelor, nume de agent (Graur 1929), a sufixelor moționale (Nestorescu 2006: 17–62;...) și a celor etnonime (Dominte 2006), care asigură derivarea numelor de persoană, se distinge prin bogăție de inventar și prin mare frecvență. Sufixele au origini diverse (moștenite din latină sau împrumuturi din diverse limbi cu care româna a intrat în contact)” (Pană Dindelegan 2016: 83–84).

[4] „Amintim, ca formații mai interesante de genitiv-dativul numelor feminine de persoană, terminate la nominativ în *-ca, -ga* (*Anica, Olga*), care, în Muntenia prezintă la cazurile oblice forme în *-chii, -ghii* (*Anichii, Oghii, maichii, mămichii, doichii* etc.), față de *-căi, -găi* din graiurile oltenești de vest și din cele transcarpatice. Totodată apar și forme frecvente cu păstrarea velarei (*Anicî, maicî* etc.)” (TDR: 175).

-ucă

(14) MĂMÚCĂ, *mămuci,* s. f. (Pop.) *Mămică. mămúcă* (reg.) [G.-D. **art. *mămúcăi/mămúchii;*** pl. *mămúci*] /*Mamă* + suf. *-ucă.*

(15) DUDÚCĂ, *duduci*, (înv.) s. f. Termen de politețe care se dădea altădată fetelor și femeilor tinere de la oraș. [G.-D. art. ***dudúcăi/dudúcii/dudúchii;*** pl. *dudúci*] / Cf. tc. *dudu* „doamnă armeancă sau grecoaică”.
(DEX s.v)

DOOM[2] consemnează și unele forme regionale (cu *-chii*) pentru cazul oblic al variantelor diminutivale cu sufixul *-că.*

(16) *leică*$_1$ (lele) (pop.) s. *f,* g.-d. art. ***leichii*** dar *leică*$_2$ (pâlnie) (reg.) s. *!.,* g.-d. art**. *leicii;*** pl. *leici*
muică (reg.) s. f., *g.-d. art.* ***muicii/muichii****; pl. muici*

Marea majoritate a substantivelor din această categorie sunt conotate în DOOM[2] cu [*înv., pop., reg.*] [5] :

(17) *babacă (înv., reg.) s. m., g.-d. art.* ***babachii/babagcăi****; pl. babaci*
bădică (pop.) s. m., g.-d. art. ***bădichii/bădicăi****; pl. bădici*
!tătarcă (înv., pop.) s. f., g.-d. art. ***tătarcei/tătărcii****; pl.tătarce/tătărci*
ţâţacă (reg.) s. f., g.-d. art. ***ţâţacăi/ţâţachii/ţaţacei****; pl. ţâţace*
ţaţucă (reg.) s. g.-d. art. ***ţaţucii****; pl. ţaţuci*
zgancă (înv., reg.) s. f., g.-d. art. ***zgănicii****; pl. zgănci*
(DOOM[2] s.v)

b) „Unele substantive feminine omonime la nominativ-acuzativ singular au genitiv-dativul singular diferit: *!maică*$_1$ „călugăriţă”, g.-d. art. ***maicii***; *!maică*$_2$ „mamă”, g.-d. art. ***maicei/maicii/maichii***” (DOOM[2]: XCV).

c) „Aflate pe o treaptă înaltă în *ierarhia animatului, numele proprii* de persoană au un comportament flexionar diferit de numele comune” (v. Pană Dindelegan 2016: 81).

– Unele substantive proprii provenite din substantive comune au genitiv-dativul diferit de acela (articulat) al substantivelor comune respective: *Floricică/Floricichii,* faţă de *floricelei,* (DOOM[2]: XCV; v. și GA I: 86-87, *bancă –băncii* nu *bancăi*, dar *Anca -Ancăi* nu *Anchii*)[6].
– La unele nume proprii, normele actuale admit variante de flexiune: *Floricică/ Floricichii.* (DOOM[2]: XCV).

[5] „Deși tinde puternic spre denotativ și obiectivitate”, diverse diminutive păstrează, din contextul tipic familiar al uzului „o notă de afectivitate strict pozitivă (empatică)” (Zafiu 2011: 379).

[6] Vezi și formele regionale:
– Na, matuşă, şî dă ***Măriuchii*** *bonbónilie aiéstie!"* (TD_TDMar_F 2011: 121)
Io-s Diordie ['Gheorghe'] ***a Ioanii Luşchii****, îmi dzâc în Valia Porcului* (TDMar_F 2011: 232)
Mihăileşti –Ion ***al Lianchii****, 56* (GN I 1906–1907, Buzău: 162)
Ș-aoi să face nunta la casa ***ginerichii.*** (GN I 1906–1907, Prahova: 179)
Antofiță, fiu ***taicăi****/ ieu de când m-am pomenit...* (GN I 1906–1907, Dolj: 179)
Înfloriți de staţi ca culmea/că ***daicăi*** *i-a trecut lumea...* (GN I 1906–1907 Romanați: 82)

d) Sunt consemnate, pentru română, și anumite derivate antroponimice feminine cu forme (împietrite) de G/D ale numelor proprii:

(18) *Aanicăi, Abăităncei, Abăităncei, Abităncei, Acatincăi, Acatincei, Acatrinei, Acatrini, Adominicăi, Adragăi, Adragei, Amaicei, Amaicii, Amaricăi*, *Amăricăi* (https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Listă_de_nume_românești_litera_A&oldid=13178753)

2.2.2. Variante moționale cu sufixul *-că* în cazul oblic

„Unele sufixe augmentative atașate unei baze substantivale *își pierd, de regulă*, *calitatea de a exprima o „mărire" a obiectului exprimat*. Cele mai productive sufixe din această clasă sunt *-andru*, -(e)*an, -oi* (*-oaie/oaică*)" (v. DȘL s.v. *sufix*). Acestea, combinate cu alte sufixe lexicale (vezi două sufixe distincte, *-an* și *-că*), exprimă noi valori – de exemplu, *femininul* – devenind *sufixe moționale*: *bogătancă puștancă, ursoaică, bulgăroaică, franțuzoiacă* majoritatea generând *etnonime*.

Pană Dindelegan 2016: 85 observă *marea productivitate*, în româna veche, dar și în cea actuală, a sufixelor „personale" care, prin diversele lor valori, asigură crearea unor substantive animate precum și hipermarcarea prin atașarea concomitentă a unor sufixe cu valori apropiate:

an/ean/ian+că[7] (înregistrând 398 de apariții per total în DOOM[2])

(19) MOCÁN//CĂ ~ce f. 1) Locuitoare din regiunile muntoase, mai ales din Transilvania; *mocăniță*. 2) Soție sau fiică a mocanului; *mocăniță*. – g.-d. art. ***mocancei;*** pl. *mocance* / *mocan* + suf. *~că*

MUNTEÁNCĂ, muntence, s. f. 1. Femeie care face parte din populația de bază a Munteniei sau care este originară de acolo. 2. Femeie care locuiește la munte sau este originară de la munte. – g.-d. art. ***muntencei;*** pl. *muntence / munte* + suf. *~ean+că*

OLTEÁNCĂ, oltence, s. f. Femeie care face parte din populația de bază a Olteniei sau care este originară de acolo. – g.-d. art. ***oltencei*** */ oltean* + suf. *-că.*

SIBIÁNCĂ, sibience, s. f. Femeie născută și crescută în municipiul sau județul Sibiu. ♦ Locuitoare din municipiul sau județul Sibiu. g.-d. art**. *sibiéncei;*** pl. *sibiénce /sibian* + suf. *-că.*

(*-oaică*)

(20) URSOÁI//CĂ ~ce f. 1) Femela ursului. – g..-d. *art.* ***ursoáicei;*** pl. *ursoáice*/*urs* + suf. *~oaică*

SĂSOÁICĂ, săsoaice, s. f. Femeie care face parte din populația săsească. – g.-d. art. ***săsoáicei;*** pl. *săsoáice* /*Sas*1 + suf. *–oaică*

RUSOÁICĂ, rusoaice, s. f. Femeie care face parte din populația de bază a Rusiei; – g.-d. art. ***rusoáicei****;* pl. *rusoáice* /*Rus* + suf. *–oaică*

(DEX s.v)

[7] „Pentru româna actuală, Niculescu 2003 vorbește despre o formă inedită de manifestare a genului personal, contând în existența paralelă a mai multe sufixe feminine pentru etnonime, diferențiate ca etimologie, ca vechime și ca registru stilistic (*cetățeană–cetățeancă, americană–americancă, australiană–australiancăi, maghiară,* dar *unguroaică, rusoaică, grecoaică, turcoaică, franțuzoaică*) precum și atașarea a câte două sufixe cu origini diferite (*lupoaie–lupoaică*). De observat, că aceste trăsături sunt valabile și pentru limba veche" (Pană Dindelegan 2016: 85).

2.2.3. Variante cu *-gă* în cazul oblic

Terminația *-gă* poate să fie un *sufix* în forma *-ugă,* sau *-o(a)g*[8] *+ă* sau o *desinență -a/ă* (N/Ac) după un radical în *-g* prezentă, solidar, în structura unui cuvânt împrumutat din altă limbă (v. *supra* **2.1**.).

(21) VĂIÚ//GĂ ~gi f. reg. Vale mică, îngustă şi puţin adâncă. [G.-D. art. ***văiúgii;*** pl. *văiúgi*] /*vale* + suf. *~ugă*
HÂRŢOÁ//GĂ ~ge f. peior. Hârtie scrisă (document, act etc.), lipsită de valoare. Un teanc de ~ge. [G.-D. ***hârţoagei ;*** pl. *hârţoáge*] /*hârtie* + suf. *~oagă*

(22) PISĂL//ÓG1 ~oágă (~ógi, ~oáge) şi substantival fam. (despre persoane) Care plictiseşte prin insistenţa sa. [G.-D. art. ***pisăloágei,*** pl. *pisăloáge*] /*a pisa* + suf. *~ălog* + *ă* (DEX s.v)

2.2.4. Variante ale lui *-gă* – exprimate prin forme moționale compuse din radical + sufixoidul *-log*[9] (terminat în *-g-*) + *ă* în cazul oblic

O categorie aparte de variante flexionare o constituie elementele de compunere savantă împrumutate, începând cu epoca modernă, împreună cu unități lexicale analizabile considerate neologice[10], în primul rând din greacă și latină: *neologisme sufixoidale* (Hristea 1997: 3–10) sau elemente de compunere create prin diverse modalități, în alte limbi de cultură, eventual și în română, din afixoide greco-latine (Stoichițoiu-Ichim 2006: 21–23).

„La substantivele feminine neologice nume de ocupaţii terminate in *-ogă,* norma (v. DOOM$_2$: XCIV) nu a admis (şi) formele în *-oagă*: *filologă, pedagogă* (nu (şi) *filoloagă,* – evitate, probabil, şi din cauza coincidenţei finalei cu adjectivul *oloagă*), (pe care DOOM^3, în curs de apariție, le acceptă); aceste forme feminine sunt însă rar folosite, existând tendinţa de a utiliza cu referire la femei echivalentul masculin (expresie a unei puternice rezistenţe faţă de încercările de feminizare a numelor de ocupaţii): *Ea este filolog* (dar *fizician/fiziciană* etc.)”.

Categoria acestor formațiuni este conotată cu (*rar*) în DOOM^2, dar fenomenul care le generează este, în prezent totuși foarte productiv.

(23) ALERGOLOGĂ (rar) s. *f.,*– g.-d. art. ***alergologei****;* pl. *alergolge*
CARDIOLÓG ~gă (~gi, ~ge) *m.* şi *f.* Medic specializat în cardiologie. – *g.-d. art.* ***cardiológei****;* pl. *cardiológe* /<fr. *cardiologue*
BIOLÓ//G *~gă (~gi, ~ge) m. şi f. Specialist în biologie. – g.-d. art.* s. f., g.-d. art. ***biológei****;* pl. *biológe; /<germ. Biolog*
ETNOLÓ//G ~gă (~gi, ~ge) m. şi f. Specialist în etnologie. – *g.-d. art.* s. f., g.-d. art. ***etnológei****;* pl. *etnológe* /<fr. ethnologue

---

[8] „Din punct de vedere formal, înlocuirea finalului *-oga* prin *-oagă*, foarte des ca terminațiune și ca sufix în limba română, nu are nimic surprinzător, iar dat fiind schimbul continuu ce există între sufixele cu consonantele *-c* și *-g*, acest *oagă*, foarte des ca terminațiune și ca sufix în limba română, a putut fi substituit ușor prin *-ugă.* (Pușcariu,1921–1922: 597–598)

[9] -LOG Element secund de compunere savantă cu semnificația: „savant, specialist”. ◊ gr. *logos* „raport, discurs, tratare” > fr. *-logue,* germ. *-log,* it. *-logo* > rom. *-log* (DEX s.v.).

[10] Pentru acest subiect, vezi Moroianu 2015.

2.3. Desinenţă solidară cu radicalul în urma unui proces de *lexicalizare* a derivatelor

Unele dintre asocierile constante dintre un cuvânt şi sufixul diminutival (v. tendinţa puternică de extindere a procedeului morfopragmatic al diminutivării, cu funcţii diverse, în româna actuală – dintre care mai prezente sunt cele de exprimare a afectivităţii sau de atenuare politicoasă) se pot *lexicaliza* (v. Zafiu 2011: 373).

Lexicalizarea presupune opacizarea structurii interne a derivatului şi dezvoltarea unui sens autonom[11]. Lexicalizarea poate fi rezultatul unei mari frecvenţe în uz nonafectiv, diferit de sensul prototipic „mai mic", dar raportabil la acesta.
Exemple:

(24) AȚÍCĂ s. f. Pânză de bumbac, rară și subțire. –g.-d. art. ***aţícii*** / *Aţă* + suf. -ică.
BUNICĂ s. f., 1. mama tatălui sau a mamei; (Fam.) 2. Termen cu care se adresează cineva unei femei bătrâne.–g.-d.art. ***bunícăi/bunícii/buníchii****;* pl. *buníci / Bună* + suf. *–ică.*
FERESTRÚICĂ, s. f. Diminutiv al lui fereastră (1);. Gaură mică asemănătoare cu o fereastră; [Var.: (reg.) ferestúică s. f.].–g.-d.art. art. ***ferestrúicii****;* pl. *ferestrúici* / *Fereastră* + suf. *–uică.*
MUIERÚȘCĂ, s. f. 1. Diminutiv al lui muiere[1]; muierușă. 2. (Înv. și reg.) Femelă. – s. f., g.-d. art. ***muierúștei****;* pl. *muierúște* /*Muiere*[1] + suf. *–uşcă*.
PÚI//CĂ (pop.) s. f. 1) Găină tânără (care încă nu se ouă). 2) fig. Fată sau femeie iubită.– g.-d. art. ***púicii;*** pl. *puici* /*pui* + suf. *~că.*
VIȚ//ÍCĂ ~éle s.f. Pui de vacă (de sex feminin) aproximativ până la un an. – ar g.-d. art. ***viţélei****;* pl. *viţéle* /*viţel* + suf. *ică.*

3. CONSIDERAȚII FINALE

Analiza de corpus, efectuată în paginile de față, referitoare la modalitățile de exprimare a cazului oblic al substantivelor feminine terminate în *-că, -gă* în limba română actuală, ilustrează următoarele:

– Formele identificate, în urma consultării unor texte, aparținând la diverse categorii de uz (de tipul *arhaic, învechit, popular, regional*), sunt, în raport cu indicațiile din lucrările normative, destul de numeroase, variate și instabile.
– *Stabilitatea* și *instabilitatea* formei flectivelor sunt legate, pe de-o parte, de *sfera de circulație a variantelor* (marcate, prototipic prin opoziția *popular ~ cult*), în sensul că cele populare înregistrate în DOOM[2] sunt *mult mai variate* (oscilând, în primul rând, în raport cu *zona* de circulație) față de cele culte, *mai stabile* (în general, conforme cu regulile de formare a paradigmei substantivale consemnate în gramatici) și, pe de altă parte, de

[11] "The first diachronic sense of lexicalization is characterized as *adoption into the lexicon* (Brinton/Traugott 2005). This is clear from the following definitions: «a process by which new linguistic entities, be it simple or complex words or just new senses, become conventionalized on the level of the lexicon»" (Blank 2001: 1603); vezi și Bejan 2005.

statutul pe care elementele flexionare în discuție le au *în structura lexemului* în compoziția căruia intră: *terminație* solidară cu radicalul în cuvinte împrumutate sau în *forme lexicalizate*, *sufixe diminutivale sau moționale*, *sufixoide* preluate din alte limbi în compoziții culte.

SURSE

DOOM^2 2005 = Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic,* București, Editura Univers Enciclopedic.

DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2009. https://dexonline.ro

DȘL 2001 = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de ştiințe ale limbii,* București, Nemira.

GALR 2008, I = Valeria Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.

GA I 1966 = *Gramatica limbii române* vol. I, București, Editura Academiei RSR.

GN I 1906-1907 = Ion-Aurel Candrea, Ovid Densusianu, Theodor Speranția, *Graiul nostru.* I *Texte din toate părțile locuite de români*, București, Atelierele grafice Socec & co. Societate Anonimă.

TDMar_F 2011 = Ioan Mircea Farcaș, *Texte dialectale Maramureș*, Baia Mare, Editura Universității de Nord.

TDR 1984 = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

https://ro.wikipedia.org/w/index.php?title=Listă_de_nume_românești_litera_A&oldid=13178753

https://www.cuvintecare.ro

BIBLIOGRAFIE

Bejan 2005 = Doina Marta Bejan, „Diminutive lexicalizate în limba română", *Annals of the "Dunărea de Jos" University of GALAŢI* , Fascicle XIII, New Series. Issue 24, XXIII, 19–21.

Brinton, Laurel J./Traugott, Elizabeth Closs 2005 = *Lexicalization and language change*, Cambridge, Cambridge University Press.

Blank, Andreas 2001 = „Pathways of lexicalization", in: Haspelmath, Martin et al. (eds.): *Language Typology and Language Universals.* Vol. II, 1596–1608. Berlin/New York, de Gruyter. (= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 20.2.).

Dominte 2006 = Constantin Dominte, „Paradigmele superanasamblului lexico-gramatical al etnonimiei în limba română contemporană. Aspecte fundamentale", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București, 265–279.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi* (1521–1780), Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et adjectiven roumain*, Paris.
Hristea 1997 = Theodor Hristea, „Tipuri de neologisme în limba română”, în *Convorbiri didactice*, nr. 25, p. 10–16 (partea I) și nr. 26, p. 3–10 (partea a II-a).
Moroianu 2015 = Cristian Moroianu, „Neologismele limbii române”, în Alexandra Cuniță (ed. lit.), Coman Lupu (ed. lit.), *Neologie, neologism: concepte, analize,* București, Editura Universității din București, https://www.academia.edu/34714650/Neologismele_limbii_romane
Nedelcu 2015 = Isabela Nedelcu, „Substantivul”, în Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
Nestorescu 2006 = Virgil Nestorescu, *Din viața cuvintelor românești*, București, Editura Academiei Române.
Niculescu 2003 = Alexandru Niculescu, „Norme latino-romanice în structura morfologică a limbii române”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice,* 4, Cluj-Napoca, Editura Cluzium, 37–40.
Pană Dindelegan 2016 = Gabriela Pană Dindelegan, „Gramatica „animatului” în limba română – cu raportare la limba veche”, în LR, LXV (1), 74–90.
Pușcariu 1901-1903 = „Studii și notițe filologice, I, Etimologii”, în *Conv. lit*., XXXV, nr. 9, 597–598.
Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Creativitatea lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
Zafiu 2011 = Rodica Zafiu, „Diminutivele în româna actuală: lexicalizare și utilizare pragmatică”, în Isabela Nedelcu, Al. Nicolae, Alice Toma, Rodica Zafiu (ed.), *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, București, Editura Universității din București, 373–382.

CONSIDERATIONS REGARDING THE EXPRESSION OF THE GENITIV-DATIV CASE OF FEMININE NOUNS ENDED IN *-CĂ, -GĂ* IN PRESENT-DAY ROMANIAN

(Abstract)

The article aims to notice the phenomenon of dynamics (variation / oscillation) of G / D inflection in feminine nouns ending in *-ca, -ga*, in the current Romanian language; we tried, based on the consultation of a varied corpus of texts (belonging to different *regions, styles and registers*) to associate the indications from the normative works with the

real situation existing in the texts. The corpus analysis illustrates that the popular inflections recorded in $DOOM_2$ are much more varied than the cultivate ones, more stable (generally in accordance with the rules of formation of the substantive paradigm recorded in grammars).

Cuvinte-cheie: româna actuală, dinamica flexiunii de G/D la substantivelor terminate în *-că, -gă,* flective sufixale (diminutivale/moționale), flective sufixoidale, forme lexicalizate.

Keywords: present-day Romanian, dynamics of G / D inflection in nouns ending in *-că, -gă*, suffix inflectives (diminutive / motion), sufixoide inflectives, lexicalized forms.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
margaretamagda@yahoo.com

Camelia Stan

ALTERNANŢE MORFOFONOLOGICE ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

Lucrarea de faţă conţine observaţii despre câteva tendinţe manifestate în limba română actuală în privinţa alternanţelor vocalice şi consonantice din flexiunea şi din derivarea sufixală a cuvintelor. Perspectiva noastră asupra fenomenului alternanţelor concordă cu cea adoptată în bibliografia internaţională recentă: alternanţele presupun modificări ale formei fonologice care s-au morfologizat, sunt mărci fonologice în cadrul morfologiei flexionare sau derivaţionale (alternanţele fac parte din sistemul flexionar al limbii sau apar în procesul derivării cu sufixe); natura alternanţelor, nivelul la care acestea se produc, relevanţa şi implicaţiile lor sunt complexe, anume fonologice şi morfologice. Am adoptat de aceea denumirea curentă astăzi: *alternanţe morfofonologice* (GR: 607–611; v. conceptele *morfofonologie*, *morfofonologic*, la Maiden 2011: 216–267; Smith 2011: 302; Uritescu 2011: 12 ş.u.; termenul *morfonologie* la Avram 2013; o interpretare prin referire la *constrângerile de morfologizare*, în cadrul „teoriei optimalităţii", apare la Chitoran 2002: 201–251). Denumirea nu este doar o problemă terminologică, ci o problemă de consecvenţă a interpretării: nu vom prelua termenul tradiţional *alternanţe fonetice*; alternanţele aparţin domeniului fonologiei (GR: 7–17), deoarece fenomenul se plasează la nivelul general al limbii, depăşind cadrul comunicării concrete, individuale.

Analiza care urmează este limitată la varietăţile nondialectale ale dacoromânei actuale. Termenii noştri de referinţă sunt norma ortoepică şi cea morfologică, aşa cum este consemnată în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM[2]). Corpusul cercetat include doar surse online şi a fost alcătuit pe baza materialului din *Free Corpus roTenTen* (disponibil pe platforma internaţională *Sketch Engine*: https://app.sketchengine.eu/). Materialul, variat stilistic, este reprezentativ pentru uzul standard şi pentru diversele registre nonstandard ale limbii actuale. Opţiunea pentru un corpus online de acest tip a asigurat accesul la o cantitate de date lingvistice considerabilă, sondarea uzului lingvistic recent, foarte apropiat de momentul prezent şi posibilitatea realizării unui studiu cantitativ[1], cu instrumente digitale. Discutarea problemelor din perspectiva dinamicii limbii va impune şi unele referiri la perioadele mai vechi (evoluţia vocalelor şi a consoanelor nu face însă obiectul studiului nostru şi nu vom discuta aici bibliografia amplă care tratează această tematică).

[1] Observaţiile cantitative sunt exprimate în cifre absolute sau în procente (raportate la paradigma flexionară integrală a unui cuvânt sau la altă valoare de referinţă), în funcţie de informaţiile valide furnizate de corpus.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 389–398, Bucureşti, 2020

1. EVITAREA ALTERNANŢELOR ÎN FLEXIUNE

Se ştie că alternanţele sunt de obicei mărci suplimentare ale flexiunii, redundante, coocurente cu mărcile afixale. Tendinţele pe care le-am observat se manifestă la nivelul radicalului; de aceea nu vom avea în vedere şi alternanţele din flectiv (precum /'e/ ~ /'e̯a/ în sufixul verbal de prezent indicativ sau conjunctiv şi de imperativ *-ez-* ~ *-eaz-*). Formele cu alternanţe pe care le analizăm aici sunt marcate în radical prin mijloacele fonologice şi în flectiv prin afixele flexionare.

1.1. Tendinţa de limitare a utilizării alternanţelor este uneori corelată cu fenomenul concurenţei desinenţelor care apar în flectiv. Desinenţele care nu se corelează cu prezenţa alternanţelor se extind în defavoarea desinenţelor coocurente cu alternanţele sau care alterează consoana precedentă producând alternanţe.

Alternanţa vocalică /'ɨ/ ~ /'a/, sub accent, în paradigma numelui neutru *pârâu*$_{SG.}$[2] ~ *pâraie*$_{PL}$ (DOOM[2] s.v.), provine din alternanţa /'ə/ ~ /'a/ existentă în forma veche a cuvântului: *părău*$_{SG}$, *părae*$_{PL}$, cu vocala /'ə/ închisă apoi la /'ɨ/ (v., mai recent, Brâncuş 2002: 100). Pluralul vechi *pâraie*, cu desinenţa *-e*, tinde să fie înlocuit în uz prin pluralul *pârâuri*, cu desinenţa *-uri*, care se combină cu radicalul numelui nemodificat prin alternanţă (forma *pârâuri* nu apare în DOOM[2], deci nu aparţine normei).

(1) a. pe râurile nenavigabile, *pâraie* sau canale (lege-online.ro)
b. *pârâuri* roşii, poluate (ecomagazin.ro)

În corpusul analizat, forma veche *pâraie* are 540 de ocurenţe, iar forma *pârâuri*, 235 de ocurenţe. Numărul de ocurenţe ale formei *pârâuri* (reprezentând 43,51% din numărul ocurenţelor formei *pâraie*) relevă tendinţa puternică de extindere a desinenţei *-uri* şi, implicit, de restrângere a alternanţei /'ɨ/ ~ /'a/ în flexiunea acestui substantiv.

Alternanţa vocalică /'o/ ~ /'o̯a/, sub accent, în paradigma unui nume neutru cum este *capot*$_{SG.}$ ~ *capoate*$_{PL.}$ (DOOM[2] s.v.), este asociată cu selectarea desinenţei *-e* la plural. Fenomenul înregistrat aici trebuie pus în legătură cu diftongarea vocalei /'o/ înaintea unei silabe care conţine o vocală deschisă sau semideschisă /ə, a, e/, în cuvintele moştenite din latină (v. mai recent aspectele diacronice, reexaminarea interpretării prin metafonie şi discutarea bibliografiei la Avram 2005: 9–92; Uritescu 2011: 183–221; Loporcaro 2011: 128–130; despre caracterul

[2] Simboluri şi abrevieri utilizate în articol: AC = acuzativ; ART = articulat; DAT = dativ; F = feminin; GEN = genitiv; M = masculin; NOM = nominativ; PL = plural; SG = sigular; ≡, semn care indică identitatea formală; ~, semn care indică o alternanţă. În text sunt utilizate alfabetul fonetic internaţional (IPA) şi convenţiile generale de transcriere fonetică şi fonologică. Accentul este notat prin semnul prim ['] plasat înaintea silabei accentuate în transcrierea fonetică/fonologică, iar prin accent ascuţit în notaţia ortografică.

specific al alternanţei /'o/ ~ /'o̯a/ pentru limba română, v., între alţii, Sala 2006 [1998]: 149–151; cf. Chitoran 2002: 201–251). Numele *capot* nu este în română un cuvânt latin; cu sensul „manta boierească" este un împrumut vechi balcanic din turcă (bulgară), iar cu sensul „îmbrăcăminte femeiască de casă" este un împrumut romanic de dată modernă (DA s.v.). În forma ***capoate***$_{PL}$ /'o/ este diftongat înaintea silabei finale care conţine vocala semideschisă /e/, desinenţă de plural. În forma ***capoturi***$_{PL.}$ /'o/ nu este diftongat înaintea silabei finale care conţine vocala închisă /u/, din structura desinenţei de plural *-uri*.

Forma în *-e* ***capoate***$_{PL}$ este curentă în corpus în paradigma numelui *capot*. Forma ***capoturi***$_{PL.}$ (absentă din DOOM^2, fiind considerată nonstandard) a fost înregistrată cu doar 10 ocurenţe (1,06% din cele 940 de ocurenţe ale substantivului *capot*).

(2) a. *capoate* şi rochii de epocă (artline.ro)
b. ştrampi şi *capoturi* (jurnaluldevrancea.ro)

Prezenţa pluralului în *-uri*, fără alternanţă, *capoturi*, deşi limitată, atestă fenomenul de conservare a radicalului în flexiune, prin eliminarea alternanţei /'o/ ~ /'o̯a/ şi la acest substantiv.

Alternanţa vocalică /'a/ ~ /'ə/ apare la numele feminine, în silaba finală a radicalului; vocala /'ə/ este coocurentă cu desinenţele *-i*, *-uri* (v. întreaga problematică şi bibliografia la Brâncuş 2007: 9–13; Uritescu 2011: 207–217; Avram 2012: 295–303).

În flexiunea unui nume ca b**ască**$_{SG.NOM≡AC}$ ~ ***băşti***$_{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT.}$ („beretă"), alternanţa vocalică /'a/ ~ /'ə/ este coocurentă cu **alternanţa consonantică /sk/ ~ /ʃt/.** Acest substantiv a fost adaptat în română şi cu o paradigmă flexionară de genul neutru ***basc***$_{SG.}$ ~ ***bascuri***$_{PL}$. Ambele paradigme flexionare sunt admise de norma limbii standard (DOOM^2 s.v.). Alternanţele apar doar în paradigma feminină. Modificarea grupului consonantic /sk/ în /ʃt/ în radicalul numelui s-a produs sub acţiunea vocalei următoare (Avram 2013: 70–74): [^{i}] asilabic (desinenţa *-i*) sau /i/ silabic (desinenţa *-i* fuzionată cu articolul enclitic *-i*, pronunţate şi ca diftong /ij/): ***băşti*** [bəʃt^{i}] (nearticulat), ***băştii*** /bəʃti/ sau /bəʃtij/ (articulat enclitic).

Forma feminină *băşti* a fost înregistrată în corpus cu 27 de ocurenţe, iar forma *bascuri*, cu 14 ocurenţe. Valorile sunt mici, relativ apropiate.

(3) a. berete sau *băşti* colorate (one.ro)
b. pălării şi *bascuri* din lână (legex.ro)

Forma feminină este fixată în sintagma frazeologică *băşti albastre* (rumaniamilitary.ro).

Utilizarea formei *bascuri*, fără alternanţă, în defavorea formei *băşti*, atestă tendinţa de evitare a alternanţelor /'a/ ~ /'ə/, /sk/ ~ /ʃt/ şi a cumulului acestora în aceeaşi formă flexionară.

Alternanţa vocalică /'a/ ~ /'ə/, sub accent, în paradigma numelor feminine este asociată cu selectarea desinenţei *-i*: *str**a**nă*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ ~ *str**ă**ni*$_{\text{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$. Formele standard au desinenţa *-e* şi nu conţin alternanţă: *strană*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ ~ *str**a**nei*$_{\text{SG.GEN≡DAT.ART}}$ ~ *str**a**ne*$_{\text{PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ (DOOM^2 s.v.).

(4) a. *străni* sau scaune arhiereşti (biserici-romania.ro)
b. rânduiala *stranelor* mănăstireşti (ziarullumina.ro)

Forma fără alternanţă *strane* este curentă. Forma cu alternanţă *străni* a fost înregistrată în corpus cu 35 de ocurenţe, sub 1% din paradigma numelui *strană*.

1.2. Tendinţa de evitare a **alternanţei vocalice /'o/ ~ /u/** (Avram 2013: 98–102) la substantivele neregulate *soră, noră* este corelată cu tendinţa de regularizare a flexiunii lor.

Soră este înregistrat în DOOM^2 cu următoarele forme standard: *s**o**ră*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ („grad de rudenie”) ~ *s**u**rorii*$_{\text{SG.GEN≡DAT.ART}}$ ~ *s**u**rori*$_{\text{PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$; *s**o**ră*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ („infirmieră”) ~ *s**o**rei*$_{\text{SG.GEN≡DAT.ART}}$ ~ *s**u**rori*$_{\text{PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$. Substantivul *soră* a moştenit din latină o paradigmă flexionară imparisilabică; forma *surori* participă la alternanţa /'o/ ~ /u/. Alternanţa se stabileşte între o vocală accentuată şi una neaccentuată: vocala semideschisă ['o], apare sub accent (*s**ó**ră*), iar vocala închisă [u] apare în poziţie neaccentuată (*s**u**róri*).

Utilizat cu sensul „infirmieră”, numele are o formă de genitiv-dativ singular *s**o**rei*, regularizată, fără alternanţă. Corpusul conţine, de asemenea, formele fără alternanţă *s**o**re*$_{\text{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ („grad de rudenie”), *s**o**re*$_{\text{PLNOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ („infirmieră”), absente din DOOM^2.

(5) a. relaţiile dintre *sore* [...]. Rose se ascunde de sora sa. (literaturapetocuri.ro)
b. naşterea unui frate sau a unei *sore* (boterapii.ro)
c. 3 *sore* medicale (antena 1 sibiu.ro)

Formele standard sunt predominante în corpus. Forma *sore* („grad de rudenie”) are 19 ocurenţe, iar forma *sore*$_{\text{PLNOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ („infirmieră”), 8 ocurenţe, reprezentând sub 1% din paradigma substantivului.

Substantivul *noră* este înregistrat în DOOM^2 cu formele: *n**o**ră*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ ~ *n**u**rorii*$_{\text{SG.GEN≡DAT.ART}}$ ~ *n**u**rori*$_{\text{PLNOM≡AC≡GEN≡DAT}}$; /'o/ este sub accent (*n**ó**ră*), iar /u/, în poziţie neaccentuată (*n**u**róri*). Corpusul conţine, de asemenea, forma nonstandard *n**o**re*$_{\text{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$, fără alternanţă, absentă din DOOM^2.

(6) a. fii, *nore*, cumnaţi (stiripesurse.ro)
b. am vândut fiului şi *norei* lor (infodosar.ro)

Formele standard sunt predominante în corpus. Forma *nore* are 214 ocurenţe, reprezentând sub 1% din paradigma substantivului.

1.3. Tendinţa de evitare a alternanţelor se corelează în general cu tendinţa morfologică de unificare a formelor radicalului în flexiune.

Alternanţa vocalică /'e/ ~ /'e̯a/, sub accent, înaintea unei silabe care conţine o vocală deschisă sau semideschisă /ə, a, e/, ca şi alternanţa /'o/ ~ /'o̯a/ (**1.1**), este cvasigenerală la cuvintele mai vechi, de origine latină (v. mai recent, între alţii, Chitoran 2002: 201–251; Avram 2005: 9–92; Sala 2006 [1998]: 149–151; Loporcaro 2011: 128–130; Uritescu 2011: 183–221): *cr**ea**stă*$_{\text{SG.NOM≡AC}}$ ~ *cr**este**i*$_{\text{SG.GEN≡DAT.ART}}$ ~ *cr**este***$_{\text{PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ (DOOM^2 s.v.; cuvânt atestat din sec. al XVII-lea, v. DA s.v.). Norma actuală impune în acest caz flexiunea cu alternanţă vocalică. Forma standard *cr**este***$_{\text{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ are în corpus 99 de ocurenţe. Forma cu diftongul /'e̯a/, fără alternanţă, *cr**ea**ste*$_{\text{SG.GEN≡DAT≡PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$, încă prezentă în uz, este rară, fiind atestată cu 4 ocurenţe în corpus (4,04% din totalul atestărilor formei cu alternanţă *creste*).

(7) a. începutul unei *creaste*$_{\text{SG.GEN}}$ (bogdanbalaban.ro)
b. soarele apune după *creaste*$_{\text{PL.AC}}$ (maraton.info.ro)

Uzul manifestă aşadar rezistenţă faţă de impunerea alternanţei /'e/ ~ /'e̯a/ şi tinde spre menţinerea unei paradigme unitare sub aspectul formelor radicalului, cu diftongul /'e̯a/.

La neologisme însă situaţia este diferită. De exemplu, adjectivul *livr**e**sc*$_{\text{M.SG}}$ are forme standard în /e/: *livr**e**scă*$_{\text{F.SG.NOM≡AC}}$, *livr**e**şti*$_{\text{M.PL≡F.SG.GEN≡DAT≡F.PL.NOM≡AC≡GEN≡DAT}}$ (DOOM^2 s.v.), fără alternanţă vocalică; alternanţa consonantică /sk/ (*livre**sc***, *livre**scă***) ~ /ʃt/ (*livre**şti***) este explicabilă prin alterarea consoanelor finale ale radicalului /sk/ sub influenţa desinenţei *-i* [^{i}] (**1.1**). În corpus, forma standard în /e/ *livr**e**scă*$_{\text{F.SG.NOM≡AC}}$, fără alternanţă vocalică, lipseşte, fiind atestată exclusiv forma cu alternanţa vocalică /'e/ ~ /'e̯a/ *livr**ea**scă*$_{\text{F.SG.NOM≡AC}}$.

(8) o cultură *livreas**că*** (vremeanoua.ro)

Forma cu diftong *livreas**că*** are 66 de ocurenţe (reprezentând 2,89% din totalul de ocurenţe ale formelor care alcătuiesc paradigma adjectivului *livresc*). Procentajul formei *livreas**că*** este mic; însă prezenţa exclusivă a acestei forme în corpus sugerează o puternică rezistenţă a uzului faţă de eliminarea alternanţei /'e/ ~ /'e̯a/ şi faţă de unificarea formelor radicalului neologismelor în norma morfologică actuală.

La unele cuvinte este fixată forma fără diftong şi fără alternanţă: *logop**e**dă*$_{\text{F}}$, *ortop**e**dă*$_{\text{F}}$ sunt înregistrate în corpus exclusiv cu forme care nu conţin diftong şi alternanţă.

Alternanţa vocalică /'o/ ~ /'o̯a/, sub accent (**1.1**), tinde să fie eliminată în paradigma neologismelor.

Alternanţa apare în numeroase elemente de compunere finale (sufixoide). Multe dintre formaţiile care conţin aceste elemente, indiferent de originea lor (formaţii interne sau termeni preluaţi din altă limbă), sunt analizabile sau cel puţin semianalizabile în română, astfel încât sufixoidul este recognoscibil (pentru acest criteriu structural de interpretare a cuvintelor, v. FC I: XII, XIII; FC III: 6): *-(a)g**o**g* ~ *-(a)g**oa**gă*, *-dr**o**m* ~ *-dr**oa**me*, *-f**o**r* ~ *-f**oa**re*, *-l**o**g* ~ *-l**oa**gă*, *-p**o**d* ~ *-p**oa**de*, *-sc**o**p* ~ *-sc**oa**pe*, *-s**o**f* ~ *-s**oa**fă, -v**o**r* ~ *-v**oa**re* etc.

Numele feminine în *-(a)g**o**gă* nu conţin alternanţă vocalică în raport cu corespondentul masculin *-(a)g**o**g*: *pedag**o**gă*$_{F}$ (DOOM^{2} s.v.) ~ *pedag**o**g*$_{M}$. Forma feminină standard, fără alternanţă, este predominantă în corpus: 116 ocurenţe. Forma cu diftong şi cu alternanţă *pedag**oa**gă* este atestată în doar 3 contexte.

Numele de genul neutru care conţin formantul *-dr**o**m* au două forme de plural: o formă cu desinenţa *-uri* şi una cu desinenţa *-e*; pluralul în *-e* conţine alternanţă vocalică în radical. De exemplu, la substantivul *hipodr**o**m*, pluralul standard *hipodr**o**m**uri*** (DOOM^{2} s.v.), fără alternanţă vocalică, este predominant în corpus, reprezentând 2,2% din numărul formelor paradigmatice ale substantivului. Pluralul în *-e*, cu diftong şi alternanţă, *hipodr**oa**m**e*** reprezintă 0,5% în paradigmă.

Numele feminine în *-l**o**g* sunt mai frecvente în corpus în forma cu diftongul /'o̯a/ şi prezintă alternanţa /'o/ ~ /'o̯a/ în raport cu corespondentul masculin în /o/: *dermatol**o**g*$_{M}$ ~ *dermatol**oa**gă*$_{F}$. Forma *dermatol**oa**gă* are 42 de ocurenţe, iar forma standard *dermatol**o**gă*, 5 ocurenţe; *filol**oa**gă* apare cu 25 de ocurenţe, în contexte, în general, peiorative (9a), faţă de *filol**o**gă,* forma standard (DOOM^{2} s.v.), cu 17 ocurenţe; *geol**oa**gă* are o ocurenţă (9b), forma standard *geol**o**gă* (DOOM^{2} s.v.) lipseşte din corpus (dar este prezentă în uz); *psihol**oa**gă*, are 198 de ocurenţe, forma standard *psihol**o**gă* (DOOM^{2} s.v.), 62 de ocurenţe.

(9) a. Noroc cu *filoloaga* (revista22.ro)
b. cu nasul fin de *geoloagă* (paginademedia.ro)

Adjectivul *anal**o**g*$_{M}$ prezintă două forme standard de feminin: *anal**oa**gă* cu alternanţă vocalică şi *anal**o**gă*$_{F}$ (DOOM^{2} s.v.); forma cu alternanţă are o pondere de 18,6% între formele din corpus ale adjectivului, iar forma fără alternanţă, reprezintă 5,6%.

Numele de genul neutru *tetrap**o**d* („piesă de mobilier”) este atestat în corpus cu forma de plural standard în *-uri*, fără alternanţă vocalică, *tetrapod**uri*** (DOOM^{2} s.v.), în 5 contexte. Pluralul în *-e*, cu diftong şi alternanţă, *tetrap**oa**d**e*** este însă mai frecvent: 23 de ocurenţe. Apare şi un plural masculin *tetrap**o**zi*, fără alternanţă, prin confuzie cu formele omonimului masculin *tetrapod* („piesă de construcţie”).

Numele neutru *microsc**o**p* este utilizat curent cu pluralul în *-e*, cu diftong şi alternanţă, *microsc**oa**p**e*** (11,6% din paradigmă); pluralul în *-uri*, fără alternanţă, *microsc**o**p**uri*** are 5 ocurenţe în corpus (0,05%).

Pluralele *carniv**oa**re*, *erbiv**oa**re*, cu desinenţa *-e* şi alternanţă, au câte o singură atestare în paradigma numelor neutre *carniv**o**r*$_{SG}$ ~ *carniv**o**r**e***$_{PL}$ şi respectiv *erbiv**o**r*$_{SG}$ ~

*erbivo**re***$_{PL}$, cu desinenţa de plural *-e*, fără alternanţă; în ambele paradigme este curent pluralul standard, fără alternanţă. Varianta *ierbivo**are***$_{PL}$ are 5 ocurenţe.

În unele situaţii este fixată forma cu diftong şi alternanţă: *hidrofo**r***$_{SG}$ ~ *hidrofo**are***$_{PL}$, *filoso**f***$_{M}$ ~ *filoso**afă***$_{F}$ etc.

Adjectivul *econo**m***$_{M}$ prezintă forma standard de feminin: *econo**amă*** cu alternanţă vocalică (DOOM^2 s.v.); această formă este curentă în paradigmă; forma fără alternanţă *econo**mă***$_{F}$ este de asemenea bine reprezentată: 102 ocurenţe.

Analiza corpusului atestă tendinţa de reducere a alternanţei /'o/ ~ /'o̯a/ la neologisme, prin extinderea formelor fără diftong, care, în unele situaţii s-au impus în normă.

Alernanţa consonantică /l/ ~ /Ø/, în poziţie palatală, înaintea desinenţei *-i* semivocalic /j/, este evitată prin menţinerea lichidei /l/ în forma de plural a unor cuvinte precum: *colone**l***$_{M.SG}$ ~ *colonei/colone**li***$_{M.PL}$ (10a), *destu**l***$_{M.SG}$ ~ *destui/destu**li***$_{M.PL}$ (10b). Adverbul *destul* apare de asemenea cu forma *destu**li* în poziţia de marcator al gradării indefinite, prin acord cu adjectivul gradat (10c). Forma *destu**li***$_{M.PL}$ apare uneori în poziţie adverbială în combinaţie cu un adjectiv feminin care prezintă omonimia femininului cu masculinul la plural (10d).

(10) a. ofițeri de carieră (*colonel**i***$_{M.PL}$, sau locotenenți-*colonel**i***$_{M.PL}$) (memoria.ro)
b. ca să atragă *destul**i***$_{M.PL}$ oameni$_{M.PL}$ foarte buni (business24.ro)
c. luptători *destul**i***$_{M.PL}$ de duri$_{M.PL}$ (jocurivolei.ro)
d. plus nişte cheltuieli *destul**i***$_{M.PL}$ de *mar**i***$_{F.PL}$ extra (loganclub.ro)

Forma *colone**l**i*, cu 16 ocurenţe, este reprezentată în proporţie de 0,05% (comparativ cu forma *colonei*, 6,6%). Forma *destu**l**i*, cu 31 de ocurenţe, este reprezentată în proporţie de 0,03% (comparativ cu forma *destui,* 22,2%). Procentajul este foarte mic. Prezenţa formelor fără alternanţă atestă totuşi tendinţa de unificare a paradigmei flexionare la aceste cuvinte prin evitarea palatalizării consoanei finale a radicalului.

Alternanţa consonantică /z/ ~ /ʒ/, înaintea desinenţei *-i* [^{i}], este evitată în forma de plural a unor cuvinte precum: *cnea**z***$_{SG}$ ~ *cne**zi***$_{PL}$ (*cne**j**i*, DOOM^2 s.v.) (11a), *vitea**z***$_{SG}$ ~ *vite**zi***$_{PL}$ (*vite**j**i*, DOOM^2 s.v.) (11b).

(11) a. numele vechilor *cnezi* de Maramureș (blogspot.cz)
b. după război multi *vitezi* s-arată (contributors.ro)

Forma *cne**z**i*, cu 61 de ocurenţe, reprezintă 3,14% din formele paradigmei (comparativ cu forma *cne**j**i*, 19,2%). Forma *vite**z**i*, cu 4 ocurenţe, reprezintă 0,01% (comparativ cu forma *vite**j**i,* 10,4%). Formele fără alternanţă, deşi slab reprezentate, atestă ezitarea unor vorbitori în privinţa variaţiei radicalului prin palatalizarea consoanei finale.

2. APARIŢIA UNOR ALTERNANŢE NOI ÎN DERIVAREA SUFIXALĂ

Cuvântul englezesc *chat* [ʧæt] a fost adaptat fonetic la limba română cu forma [ʧet] (DOOM[2] s.v.). Pornind de la pronunţarea etimologică, originară, cu /æ/, o vocală intermediară ca apertură şi localizare între /e/ şi /a/, uzul românesc oscilează între pronunţările [ʧet] şi [ʧat], ultima fiind orientată şi după forma grafică a cuvântului.

Substantivul *chat* a devenit în română bază pentru un derivat cu sufixul *-ui*, verbul *a chatui*, pronunţat fie cu /a/, fie cu /e/: [ʧatui]/[ʧetui]. În interiorul acestei familii lexicale a apărut o alternanţă vocalică nouă, care nu are corespondent în sistemul alternanţelor morfofonologice ale limbii române. Aceasta este /'a/ ~ /a/ (['ʧat] ~ [ʧatu'i]). Alternanţa /'a/ ~ /e/ (['ʧat] ~ [ʧetu'i]) apare la verb, însă numai în cadrul unei alternanţe cu cinci termeni: /'a/ ~ /'ə/ ~ /'e/ ~ /ə/ ~ /e/ (***v*a*dă** ~ ***vă*d** ~ ***v*e*de*** ~ ***vă*zui** ~ ***v*e*dem***).

Alternanţele /'a/ ~ /a/ şi /'a/ ~ /e/ presupun schimbarea poziţiei accentului: pe /'a/ în substantiv şi pe /'i/ în verb. Vorbitorii care pronunţă /æ/, menţin pronunţarea etimologică şi în verbul românesc, iar cei care pronunţă /e/ în substantiv sunt, de obicei, consecvenţi în rostirea verbului, deci nu produc alternanţă.

Corpusul conţine 15 ocurenţe ale verbului *a chatui*. Grafia nu oferă însă indicii asupra pronunţării.

(12) puteţi *chatui* cu prieteni (web-links.ro)

În română există foarte puţine alternanţe care apar doar în derivare, nu şi în flexiune (ELR: 171). Alternanţa vocalică recent apărută /'a/ ~ /a/ se adaugă acestui inventar.

3. CONCLUZII

Cele mai multe tendinţe actuale privind alternanţele morfofonologice din limba română se manifestă în flexiunea numelor şi a adjectivelor. Verbul este mult mai stabil din acest punct de vedere. La alte categorii de cuvinte flexibile, prezenţa alternanţelor este foarte limitată şi nu se înregistrează modificări ale acestora.

Sursa principală a dinamicii actuale, observate pe baza analizei corpusului, este de natură morfologică. În flexiune, fenomenul prevalent este tendinţa de reducere a marcării multiple (în radical şi în flectiv) şi de limitare a mărcilor la nivelul flectivului; astfel mărcile fonologice redundante (alternanţele vocalice şi consonantice) sunt eliminate, fiind menţinute mărcile afixale. Tendinţa actuală diminuează o caracteristică tipologică a românei: comparativ cu celelalte limbi romanice, româna se distinge prin complexitatea sistemului alternanţelor (Maiden 2011: 220), care trebuie pusă în legătură cu tendinţa românei spre cumul de mărci

(Brâncuş 2007: 12). Rolul morfologic al alternanţelor a fost considerat o particularitate care apropie româna de limbile slave (ELR: 39).

Pe de altă parte, se remarcă potenţialul derivării sufixale de a genera noi alternanţe, fie şi numai izolat. Acest aspect al dinamicii recente relevă viabilitatea alternanţelor în uzul actual.

BIBLIOGRAFIE

Corpus
Free Corpus roTenTen (https://app.sketchengine.eu/ accesat în 18.06.2020–3.07.2020).

Lucrări de referinţă

Avram 2005 = Andrei Avram, *Metafonia şi fenomenele conexe*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 2012 = Andrei Avram, *Studii de fonetică istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 2013 = Andrei Avram, *Contribuţii la morfonologia limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Brâncuş 2002 = Grigore Brâncuş, *Introducere în istoria limbii române*, I, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine.

Brâncuş 2007 = Gr. Brâncuş, *Studii de istorie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Chitoran 2002 = Ioana Chitoran, *The Phonology of Romanian*: *A Constraint-Based Approach*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Socec, Universul, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1913–1948.

DOOM^2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", [Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.),] 2005, *Dicţionarul ortografic*, *ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

ELR = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Marius Sala (ed.), 2001, *Enciclopedia limbii române,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

FC = Academia Română, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Formarea cuvintelor în limba română*, I. *Compunerea*; III. *Sufixele*, 1. *Derivarea verbală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1970, 1989.

GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), Martin Maiden (Consultant Editor), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.

Loporcaro 2011 = Michele Loporcaro, „Phonological processes", în: Maiden, Smith, Ledgeway (eds.), 109–152.

Maiden 2011 = Martin Maiden, „Morphophonological innovation”, în: Maiden, Smith, Ledgeway (eds.), 216–267.

Maiden, Smith, Ledgeway 2011 = Martin Maiden, John Charles Smith, Adam Ledgeway (eds.), *The Cambridge History of the Romance Languages*, I, *Structures,* Cambridge/New York, Cambridge University Press.

Sala 2006 [1998] = Marius, Sala, *De la latină la română* [ed. I: 1998], Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Smith 2011 = John Charles Smith, „Change and continuity in form – function relationships”, în: Maiden, Smith, Ledgeway (eds.), 268–317.

Uritescu 2011 = Dorin Uritescu, „Formel et naturel dans l’évolution phonologique et morphophonologique. Essais de linguistique générale et romane”, *Romance Monographs* 67, 1–330.

MORPHOPHONOLOGICAL ALTERNATIONS IN PRESENT-DAY ROMANIAN

(Abstract)

The paper presents several notes on a few tendencies concerning vocalic and consonant alternations in the inflexion and derivation of words which occur in present-day Romanian. The analysis is limited to non-dialectal varieties of present-day Daco-Romanian. The corpus on which the analysis is based includes only online sources and was established on the basis of the material in *Free Corpus roTenTen* (https://app.sketchengine.eu/). This (stylistically diversified) material is representative for the standard usage and for the various non-standard registers of the present-day language. The option for an online corpus of this sort ensured the access to a considerable quantity of linguistic data, the probing of the recent linguistics usage, very close to the present moment, and the possibility of pursuing a quantitative study with the help of digital tools.

Cuvinte-cheie: alternanţe morfofonologice, vocale, consoane, diftongi, flexiune, sufix derivativ.

Keywords: morphophonological alternations, vowels, consonants, diphthongs, inflexion, derivational suffix.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet nr. 5−7
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
camelia.stan@litere.unibuc.ro

Rodica Zafiu

VARIANTE ADVERBIALE CU FORMANTUL ENCLITIC *-A* ÎN ROMÂNA ACTUALĂ: NORMĂ ŞI UZ

1. INTRODUCERE

Formantul enclitic *-a* intră în alcătuirea unor adverbe (adesea, a variantelor lor lexicale) deictice (*aşa, acuma, aicea, acolea*) şi nondeictice (*altminterea, adesea, pururea*), a unor pronume negative (*nimica, nimenea*), a formelor unor pronume demonstrative (*acesta, acela, ăsta, ăla*), interogative şi relative (G-D *căruia*), nehotărâte (G-D *unuia, altuia*), a numeralelor ordinale (*al doilea*) etc. Formantul – a cărui origine nu a fost stabilită şi care amplifică corpul fonetic al unor cuvinte, în general fără a le aduce modificări categoriale sau semantice – este omonim cu cel provenit din articolul hotărât feminin, prezent în substantivele adverbializate (*lunea*) sau extins analogic în prepoziții (*înaintea*). Un *-a* similar (și incert ca origine) apare şi în locuțiunile adverbiale de tipul *de-a dura, de-a buşilea*. Descris de Hasdeu ca „particulă enclitică", „vocală emfatică" și „cuvânt deictic" (EMR I: 11–13)[1], caracterizat ulterior şi ca „particulă intensivă" (Şăineanu 1930, s.v. *pururea*), elementul *-a* a fost denumit în ultimele decenii mai ales *particulă deictică* (Ciompec 1980, 1985: 111; Zafiu 2006) sau *particulă adverbială* (Ciompec 1985: 111–134; Dinică 2005: 589 ș.a.), dar și *formant* (sau *formativ*) *adverbial nonlexical* (Vasile 2013: 23–26). Termenul *particulă* este însă destul de derutant, pentru că poate sugera o anumită autonomie a formantului care nu apare, de fapt, decât ca element sufixal. Nici termenul *deictic* nu este întru totul adecvat, pentru că presupune existența inițială a unei funcții demonstrative (oricum absente în limba actuală, dar care nici măcar nu a lăsat urme în textele vechi).

Formantul *-a*[2] este prin excelență enclitic, ocupând obligatoriu ultima poziție într-un lanț flexionar sau derivațional. Formantul se atașează după mărcile flexionare ale pronumelui – de exemplu, în cazul variantei *nimenea* (*nimeni* + *-a*), după desinența de genitiv-dativ *-ui: nimăn-ui-**a***. De asemenea, se atașează după sufixele derivative: *acuş-ic-**a***. În secvențele de formanți, *-a* admite diferite combinații: de

[1] Hasdeu atrăgea atenția asupra interesului pe care îl prezintă, pentru descrierea comparativă și tipologică, „emfaticul *-a*, una din trăsăturile cele mai caracteristice ale graiului românesc" (EMR I: 12). Formantul *-a* era denumit *amplificativ* în mai multe note din Hasdeu (1879), de exemplu, la p. 131, 295, 376.

[2] Formantul a fost comparat (Chircu 2008, 2010; Vasile 2013: 24–29, 126–138; Popescu-Marin 2014) cu alți formanți din diferite limbi romanice și balcanice.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 399–425, București, 2020

exemplu, este plasat întotdeauna după *-le*: *acilea* (*aci* + *-le* + ***-a***), *pururilea* (*pururi* + *-le* + ***-a***), dar poate fi precedat sau urmat de *-ş(i)*: *acuşa (acu* + *ş(i)* + ***-a)***, *atunceaş (atunci* + ***-a*** + *-ş(i)*). Din punct de vedere fonetic, *-a* se adaugă unei finale consonantice (*acum – acuma*) și se comportă similar articolului hotărât *-a* în cazul unei finale vocalice (formând diftongul [ęa] prin adăugare la *-e* sau *-i*: *adese – adesea*; *pururi – pururea*).

În cele ce urmează, ne propunem să verificăm uzul actual al mai multor variante adverbiale diferențiate prin prezența vs absența formantului *-a,* confruntând norma din DOOM[2] cu rezultatul unor investigații de corpus. Scurte prezentări istorice au rolul de a schița vechimea fiecărui caz de variație. Ne vom opri în final asupra variației *acum / acuma*, în încercarea de a descrie preferințele de uz ale fiecărei forme și eventualele tendințe de specializare în limba standard și în registrul colocvial.

2. DESCRIEREA CORPUSULUI

Pentru verificarea stadiului actual al variaţiei am folosit două corpusuri disponibile online – roTenTen16 (peste 2,6 miliarde de cuvinte) și CoRoLa (peste 1 miliard de cuvinte) – precum și un corpus special alcătuit pentru această cercetare (CS), mult mai redus, diferențiat stilistic, care să poată oferi unele indicații asupra registrului de utilizare. Cele două corpusuri de mari dimensiuni sunt bazate pe un material lingvistic extras total (roTenTen16) sau în parte (CoRoLa) din web, cuprinzând deci texte din toate registrele limbii scrise, dar și fenomene de „oralitate scrisă", specifică comunicării mai puțin formale din mediul virtual. Contextele de apariție a cuvintelor nu sunt totdeauna ușor de diferențiat sociolingvistic și nu sunt perfect unitare din punct de vedere diacronic (pentru că textele cuprind citate vechi sau secvențe arhaizante); în măsura posibilului, datele pur cantitative au fost completate de o evaluare calitativă a ocurențelor, prin raportare la microcontextul lor de apariție.

Corpusul specializat (CS) este organizat din trei componente: (a) o secțiune destul de redusă, cuprinzând transcrieri de conversații, reprezentând oralitatea spontană (OS), (b) o secțiune mai amplă de oralitate formală transpusă în scris (P – dezbateri parlamentare) și (c) o secțiune cuprinzând texte scrise în registru standard, cu elemente livrești şi cu puține inserții informale (E). Subcorpusul OS reunește transcrierile din două corpusuri de română vorbită actuală (IVLRA și ROVA), însumând peste 110.000 de cuvinte. Subcorpusul P cuprinde transcrierile tuturor ședințelor Camerei Deputaților, inclusiv a celor comune cu Senatul, din luna februarie 2019 (285.601 cuvinte), iar subcorpusul E este alcătuit din textele a 9 volume contemporane de eseuri și jurnal, totalizând 936.378 de cuvinte.

Pentru analiza variației *acum / acuma* (secțiunea **4,** *infra*), am recurs și la confruntarea transcrierilor ședințelor parlamentare cu înregistrarea video a acestora (ambele disponibile pe site-ul Parlamentului: cdep.ro). Avantajul acestui material

constă în posibilitatea de a verifica diferențele dintre transcriere (care în general standardizează, aplicând normele curente) și versiunea orală autentică. Înregistrarea video ne-a permis să disociem secvențele de oralitate în context formal (uneori semiformal) de textele citite şi de cele depuse doar în formă scrisă.

3. VARIANTELE ADVERBIALE CU ȘI FĂRĂ *-A*

Limba română conține destule de multe adverbe care au în componență formantul enclitic *-a*; unele dintre acestea sunt chiar cuvinte din fondul principal lexical, cu frecvență ridicată în uz. În limba veche, perechile cu variația determinată de absența vs prezența formantului *-a* erau mai numeroase decât în prezent: adverbul *aiurea*, pentru care uzul şi norma actuală au decis definitiv în favoarea formei cu *-a,* avea şi variante fără *-a*: *aiure, aiurile* (înregistrate de *Dictionarium valachico-latinum,* Chivu 2008: 72). Dintre variantele adverbiale care conțineau formantul *-a*, unele s-au impus în timp ca forme unice: *aşa* nu mai intră în variație cu vechiul *aşí,* după cum nici *abia* sau *aievea* nu mai au în limba actuală variante ca *abí* sau *aieve*. În alte cazuri, nu s-a impus niciuna dintre variante: au dispărut deopotrivă din româna modernă *acoace* şi *acoacea* „încoace" (< lat. *eccum hocce,* DELR), *aoace* şi *aoacea* „aici" (< lat. **ad hocce*, DELR), *aoare* şi *ao(a)rea* „uneori" (< *a + ori / oare*, MDA)*, decinde* şi *decindea* „dincolo" (< *de ecce inde,* MDA). În fine, în multe cazuri variantele cu formantul *-a* s-au păstrat, dar au căpătat marca apartenenței la registre nonstandard (ca forme populare, regionale, învechite).

Originea formantului adverbial *-a*[3] este în continuare obiect de controverse (Vasile 2013: 25–28), dar în răspândirea formelor care îl conțin a intervenit cu siguranță analogia. Interesant este că multe dintre adverbele cu acest formant intră într-un tipar morfologic *a...a,* în care primul element este în general atribuit latinei (de exemplu, unei construcții cu lat. *ad*). Tiparul s-a extins însă și asupra unor adverbe de alte origini. Cazul tipic este *aievea,* în care corpului fonetic preluat din slavă (*jave*) i s-a adăugat un *a-* inițial (*aiave*) și un *-a* final în varianta impusă (*aievea*).

Nu este clar nici momentul în care au apărut variantele cu formantul *-a*. Cum se va vedea în continuare, multe dintre variante erau deja prezente în cele mai vechi texte românești, din secolul al XVI-lea. Altele au atestări mai târzii.

Pentru discuția despre statutul actual al variației dependente de formantul *-a* am ales perechile (1) *acolo / acolea*; (2) *adineaori / adineaorea*; (3) *aici / aicea*; (4) *alături / alăturea*; (5) *alocuri / alocurea*; (6) *altminteri / altminterea*; (7) *asemeni / asemenea*: (8) *aşijderi / aşijderea*; (9) *atunci / atuncea*; (10) *nicăieri / nicăierea*; (11) *pretutindeni / pretutindenea;* (12) *pururi / pururea.* La acestea se adaugă perechea *acum / acuma*, care va fi analizată în secțiunea următoare.

[3] Pentru formantul *-a* din structura demonstrativelor pronominale, vezi Nicolae (2019: 169–170).

Am exclus din listă, păstrând pentru o analiză separată, perechea *atât / atâta*, în care valoarea adverbială este adesea greu de deosebit de cea a pronumelui și a adjectivului pronominal nehotărât omonim. Investigarea corpusului devine în asemenea cazuri mult mai dificilă și laborioasă.

Nu am cuprins între perechile investigate cazurile de arhaisme deja citate (*acoace / acoacea*, *aoace / aoacea*, *aoare / ao(a)rea, decinde / decindea*, care ni s-au părut nerelevante pentru uzul actual. La fel, am exclus perechile cu elemente populare, regionale și învechite *aci(e) / aciia*, *acu / acua, acuș(i) / acușa, amu / amua, încalte* / *încaltea,* ca și perechile în care *-a* apare sau nu după formantul *-le*: *acile / acilea*, *pururile / pururilea* etc. Unele dintre aceste forme apar în DOOM[2] doar ca urmare a preluării inventarului lexical al dicționarelor generale, fiind marcate ca populare (*aci; acuși / acușa; amu*), populare și învechite (*decindea*) sau regionale (*încaltea / încalte*).

Nu am cuprins în perechile selectate nici variația dintre formele *ades*[4] şi *adesea* (pentru care găsim în textele vechi şi variantele *adese* sau *adease* – Ev.1642). Fiind vorba de un compus pentru care varianta fără *-a* este ulterioară şi care intră în concurență cu încă o formă – *adeseori* –, am considerat că această variație merită o tratare detaliată, separată.

Pentru că aparțin altei clase lexico-gramaticale, nu vor fi tratate aici pronumele negative *nimeni* şi *nimic*, deși acestea au o variație asemănătoare cu a adverbelor (*nimeni / nimenea*, *nimic / nimica* – comparabile cu *nicăieri / nicăierea*).

În continuare, vom schița o istorie a formelor bazată pe atestările lor în texte vechi, în primele dicționare şi câteva gramatici, examinând apoi schimbările moderne ale normei. Am ales doar câteva repere, care se adaugă prezentării diacronice din Ciompec (1980; 1985: 115–121). Dintre dicționare, am ales să verificăm prezența variantelor în *Dictionarium valachico-latinum* (Anonymus Caransebesiensis), de la mijlocul secolului al XVII-lea, în *Lexiconul de la Buda* (LB 1825), în dicționarul lui Damé (1893–1894), foarte apropiat de limba vorbită în epocă, şi într-o ediție interbelică a foarte popularului dicționar al lui Şăineanu (1930). Chiar dacă vechile dicționare românești nu sunt explicit normative și nu folosesc etichetări de registru, simpla selecție a variantelor corespunde unei evaluări şi unei standardizări implicite (Zafiu 2020). La două decenii după norma consemnată în *Dicționarul universal* al lui Şăineanu încep să apară instrumentele normative ale noii Academii. *Micul dicționar ortografic* (MDO, 1953) şi *Dicționarul ortoepic* (DO, 1956) nu înregistrează decât acele cuvinte pe care autorii le consideră susceptibile de variații și deci supuse standardizării. Ca urmare a acestei abordări, nu toate perechile care ne interesează sunt cuprinse în inventarele primelor instrumente normative din a doua jumătate a secolului al XX-lea. De exemplu, în MDO (1953) nu apar deloc *acum, aici, alături, alocuri, pretutindeni* și *pururi*; în DO continuă să lipsească *acum, alături, alocuri*, dar unele dintre cuvintele cu formă unică în MDO primesc variante.

[4] DOOM[2] omite total forma *ades*, care este totuși destul de folosită în tipuri diferite de texte, într-un registru livresc-arhaizant şi în parafraze poetice (intertextuale).

În DOOM[1] (din 1982) şi DOOM[2] (din 2005) este cuprins întregul inventar al dicționarelor generale, incluzând şi termenii populari şi regionali. Între cele două dicționare normative există diferențe semnificative de abordare. DOOM[1] nu recurgea la indicații de registru, conferind formelor incluse statutul de variante literare libere, a căror ordine de prezentare (separate de bare oblice) echivala cu preferința[5].

Perechile care vor fi descrise în continuare se află în DOOM[2] în următoarele situații:

– este înregistrat doar unul dintre membri: *adineaori, aici, alocuri, altminteri, asemenea, pretutindeni*;

– sunt înregistrați ambii membri, doar unul fiind considerat literar: *acum / acuma*; *alături / alăturea*; *atunci / atuncea*; *nicăieri / nicăierea*;

– sunt înregistrați ambii membri, fără diferențiere de registru: *pururi / pururea*;

– sunt înregistrați ambii membri, atribuindu-li-se deopotrivă statut nonliterar: *aşijderi / aşijderea*;

– sunt înregistrați ambii membri, considerați cuvinte diferite: *acolo / acolea*.

3.1. *Acolo / acolea*

Adverbul *acolo* (< lat. *eccum illoc*, DELR) are (în diferite epoci, regiuni şi registre) mai multe variante: în *-e* (*acole*), în *-a* (*acolea*) şi fără *a-* inițial: *colo, cole, colea*. În contextul de față, al discuției despre variantele cu *-a* adverbial, ne interesează doar raportul dintre *acolo* şi *acolea*. Cele două forme au fost uneori considerate diferite prin origine (DA, DER) şi/sau prin sensul lor deictic, considerându-se că *acolea* exprimă un grad intermediar de distanță, între *acolo* şi *aici* (DA; Avram 1997: 256). Totuşi, aşa cum arată Ciompec (1985: 117–118), în textele vechi nu se poate vorbi de diferențiere, cele două forme manifestându-se, în contexte similare, ca echivalente. Echivalența pare să fie şi relația actuală între variante.

Acolo era curent în textele din secolul al XVI-lea: CV.1563–83, CC[2].1581, PO.1582, etc., vezi şi Ciompec (1985: 116), precum şi Corpusul electronic al textelor româneşti vechi (1521 – 1640) – CETRV. Şi varianta *acole* apare din cele mai vechi texte (PH.1500–10) şi continuă să circule în secolele următoare (găsindu-se, de exemplu, în BB.1688). Varianta *acolea* este la fel de veche, apărând de exemplu în PO.1582, chiar de mai multe ori („turnaţi-vă la casa slugiei voastre şi mâneți *acolea*", p. 60; „*acolea* pociu rămânea", p. 62 etc.). Majoritatea vechilor gramatici au înregistrat forma *acolo*. În lista foarte bogată de adverbe, cu multe elemente populare, din gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 76), apar ambele forme – *acolo* şi *acolea* (dar şi *colo, colea, încolo, încolea*).

În *Dictionarium valachico-latinum* (Anonymus Caransebesiensis, circa 1640–1660), este înregistrată doar forma *acolo* (Chivu 2008: 72). În *Lexiconul de*

[5] *Instrucțiunile de folosire a dicționarului* explică semnificația convenției grafice: „Bara oblică separă între ele două variante literare libere ale unui cuvânt sau ale unei forme gramaticale; variantele sunt date în ordinea în care sunt admise, prima dintre ele fiind cea preferată ca recomandare" (DOOM[1] 1982: XXXIX).

la Buda (LB 1825) sunt însă prezente deopotrivă *acolo* şi *acolea*[6]. Damé (1893–1894) selectează doar varianta *acolo,* iar Şăineanu (1930) separă semantic și funcțional *acolo* (scurtat *colo*) „în acel loc, în opoziţiune cu *aci*" de *acolea,* care „arată o poziţiune mai aproape decât *acolo*". MDO (1953) şi DO (1956) cuprind doar forma *acolo*. DOOM[1] înregistrează separat adverbele *acolo* şi *acolea*, cel de-al doilea fiind glosat „pe aici". DOOM[2] păstrează aceeași separare, introducând însă distincția stilistică dintre cele două forme: *acolo* este păstrat ca formă literară, nemarcată, iar *acolea* primește eticheta „popular".

Interogarea corpusurilor (*Tabelul 1*) a arătat că forma *acolo* este net dominantă prin frecvență, *acolea* fiind o variată extrem de rară în textele contemporane, indiferent de registru.

Tabelul 1

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
acolo	130.089	99, 96%	1.137.219	99,97%	290	100%	100	100%	464	100%
acolea	47	0,04%	394	0,03%	0	0%	0	0%	0	0%

Multe dintre exemplele din corpusul roTenTen16 provin din texte vechi. Exemplele recente par să indice sporadic utilizări regionale, cu un sens deictic special (1a), dar – secvențele fiind ambigue – cel mai adesea *acolea* este echivalent semantic cu *acolo*, în contexte colocviale, ludice (1b,c).

(1) a. *am doar o vorbă cu dumneata, d'**acolea** de la noi, din Gorj* (gorjnews.ro)[7]
b. *să facem socoteala: 18% din 20 de milioane, cam pe-**acolea*** (europeea.ro)
c. *a trimis coletul fics gol (măcar o cărămidă **acolea**...)* (computergames.ro)

Etichetele de registru din DOOM[2] se confirmă; totuși, se pare că *acolea*, marcat ca nonstandard, este, în rarele sale ocurențe colocviale, o variantă a lui *acolo* (aşa cum era și în limba mai veche).

3.2. *Adineaori / adineaorea*

Perechea *adineaori / adineaorea,* provenind din elemente de origine latină, dar pentru care s-au propus mai multe explicații etimologice (de exemplu, **ad de in illa hora*; cf. DER, DELR), face parte dintr-un număr mare de variante, dintre

[6] În cazul mai multor variante adverbiale pe care le discutăm în continuare, ortografia *Lexiconului de la Buda* este interpretabilă. Scrierea cu litere latine (etimologică) notează finala *-e*, în vreme ce echivalentul în alfabet chirilic conține în final slova ѣ. Comparația cu utilizarea slovei în alte contexte ne îndreptățește să o interpretăm ca [ęa]; există cazuri în care slovei îi corespunde în versiunea cu caractere latine chiar secvența *-ea* (de exemplu, în scrierea cuvântului-titlu *pretutindenea*).

[7] Sursele electronice sunt preluate din corpus. În citate am completat diacriticele care lipseau.

care în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea sunt atestate *dănăoară, dinioare, dineaorea* ş.a. (DELR).

În gramatica lui Eustatievici (1969 [1757]: 80) este consemnată doar forma *dineauri*, iar la Diaconovici Loga (1973 [1822]: 138) apare doar *adinoarea*.

În *Dictionarium valachico-latinum* formele nu sunt prezente. În *Lexiconul de la Buda* (LB 1825) este înregistrat doar tiparul cu *-i* final, în două ipostaze: intrarea lexicografică principală este *adeneaori,* iar *adineaori* e o variantă, cu trimitere. În Damé (1893–1894) găsim doar varianta *adineaori*. În MDO (1953) singura recomandare normativă este pentru *adineauri*, formă căreia DO (1956) îi adaugă şi varianta *adineaori*. DOOM[1] admitea în acest caz chiar trei forme, dintre care a treia este mai rară şi mai puţin plauzibilă ca variantă literară: *adineauri / adineaori / adinioarea*[8]. DOOM[2] a restrâns variația la primele două forme, inversând ordinea preferinţei – *adineaori* / *adineauri* –, fără a mai înregistra vreo formă în *-a.*

Rezultatele din *Tabelul 2* cumulează numărul de forme pentru două serii de variante: cele care au interior vocala *o* (*-ori / -oarea*) și cele cu vocala *u* (*-uri / -urea*). Varianta cu *o* (*adineaori*) este cea recomandată de DOOM[2], dar varianta cu *u* este mult mai frecventă: *adineauri* are 2.048 de ocurenţe în roTenTen16, iar *adineaori* – doar 842.

Tabelul 2

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
adineaori /-uri	1.202	99,09%	2.890	99,18%	2	66,67%	3	100%	1	100%
adineaorea/-urea	11	0,91%	24	0,82%	1	33,33%	0	0%	0	0%

Rezultatele în procente ale investigării corpusului special nu sunt, desigur, concludente, din cauza numărului extrem de mic de ocurenţe identificate.

Contextele în care apar variantele aparţin în genere comunicării standard, cu elemente colocviale (așa cum se poate presupune pornind chiar de la sensul deictic al adverbului).

(2) a. *o mai ţineţi minte, asta versus ce întreba colegu* ***adineaurea****!?* (mygarage.ro)
b. *La Cosmote, am verificat* ***adineaorea****, un SMS costă în mod normal, la un client persoană fizică, 5 eurocenţi* (cabral.ro)

Dat fiind numărul mic de atestări, opţiunea DOOM[2] de a nu include şi varianta sau variantele în *-a* este justificată. Pe de altă parte, ar fi meritat să fie reexaminată preferința pentru *adineaori* în defavoarea formei *adineauri*.

[8] În corpusul roTenTen16, forma *adinioarea* are doar 5 atestări, dintre care două provin din lucrări de lingvistică în care se discută variantele din DOOM[1].

3.3. *Aici / aicea*

Forma *aicea* (din lat. *ad hicce*, DELR) este dominantă în secolul al XVI-lea (CC[2].1581, PO.1582 etc.), față de varianta sa *aice* (ulterior *aici*). Variantele adverbului interferează cu cele ale perechii *aci / aciia* (din lat. *eccum* + *hic*, DELR), producând o serie bogată de variante, care cuprinde formele *ici / icea, acice / acicea, cice / cicea* etc. Pentru variația din secolul al XIX-lea, v. Dinică (2015: 236).

În gramatica lui Eustatievici (1969 [1757]: 79) adverbul apare cu forma *aicea*. Golescu (2015 [1840]: 76) înregistrează variantele *aici* şi *aicea* (alături de *ici* şi *aci*); la Alecsandri (1863: 75) găsim seria *ici, aici, aci*.

În *Dictionarium valachico-latinum* singura formă înregistrată este *aicea,* cu traducerea *hic* (Chivu 2008: 72). *Lexiconul de la Buda* (LB 1825) cuprinde doar forma *aci*. În dicționarul lui Damé (1893–1894), forma principală este *aici*, dar sunt cuprinse şi variantele *aice, aicea, aci, acicea*; se sugerează și o anumită specializare, în măsura în care construcția cu *până* este plasată sub forma *aicea* (*până aicea*). La Şăineanu (1930), *aici* este considerat o formă regională (moldovenească), cuvintele principale (cu definiţie) fiind *aci* și *acilea.* MDO (1953) nu înregistrează niciuna dintre forme; DO (1956) alege forma *aici*, cu variantele *aci* şi *aicea*. DOOM[1] indică variantele *aici / aicea*, iar DOOM[2] reține doar forma *aici*.

Rezultatele statistice sintetizate în Tabelul 3 arată că forma *aicea* reprezintă un procent mic (sub 1%) din utilizările adverbului în corpusurile de mari dimensiuni, dar numărul de ocurenţe este totuși de ordinul miilor. În plus, în subcorpusul oral frecvența formei *aicea* este considerabil mai mare: 35,69%.

Tabelul 3

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
aici	158.560	99,04%	1.740.117	99,61%	164	64,31%	208	100%	813	99,88%
aicea	1.544	0,96%	6.844	0,39%	91	35,69%	0	0%	1	0,12%

Contextele de apariție a formei *aicea* sunt, desigur, cele ale oralității colocviale.

(3) a. *Băi, ţipaţi* ***aicea*** *ca în junglă!* (haioase.ro)
b. *Prin urmare, am început să înregistrez discuri* ***aicea*** (srr.ro)
c. *deci* ***aicea*** *e clar că norma e fixată târziu* (ROVA)

E de discutat dacă forma *aicea* poate fi pur și simplu omisă dintr-un dicționar normativ sau dacă o etichetare similară celei a variantei *acuma* nu ar corespunde mai bine statutului său în uzul oral.

3.4. *Alături / alăturea*

Alături (provenit probabil din grupul prepoziţional *a lature / laturi,* DA) are şi variantele *alătură*[9] şi, cu formantul *-a, alăturea* (BB.1688). În gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 76) se consemnează ambele forme: *alături* şi *alăturea*.

În *Dictionarium valachico-latinum* este consemnată forma *alature,* cu traducerea lat. *ad latus* (Chivu 2008: 72). În *Lexiconul de la Buda* (LB 1825), forma adverbului este *alăturea.* În dicţionarul lui Damé (1893–1894), există două intrări lexicografice: una reunind variantele *alătură* şi *alăturea*, cealalaltă cu forma *alături,* diferitele construcţii şi sensuri fiind repartizate între acestea (*a merge alăturea, pre alătură,* dar *de-alături* etc.). Şăineanu (1930) are doar cuvântul-titlu *alăturea,* dar exemplele de contexte tipice cuprind şi forma *alături*, sugerând o oarecare specializare: „*alăturea* adv. 1. lângă; *pe alăturea*, prin prejur; 2. fig. afară din: *alături cu adevărul, alături cu dreptatea*". MDO (1953) şi DO (1956) nu includ cuvântul. DOOM[1] înregistrează ambele forme: *alături / alăturea*; DOOM[2] păstrează ambele forme, introducând diferenţierea de registru: forma literară este *alături*, varianta *alăturea* fiind etichetată „popular şi familiar".

În *Tabelul 4* sunt prezentate rezultatele investigării corpusului (variantele fiind verificate în versiuni cu şi fără diacritice).

Tabelul 4

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
alături	8.835	95,43%	707.821	99,85%	7	100%	43	100%	170	100%
alăturea	423	4,57%	1.081	0,15%	0	0%	0	0%	0	0%

Forma *alăturea* are frecvenţe uşor diferite în cele două mari corpusuri şi nu a fost găsită în niciuna dintre secţiunile corpusului specializat. Contextele de apariţie aparţin registrului colocvial şi indică o anume specializare pentru construcţia metaforică *alăturea cu drumul* (4a).

(4) a. *E falsă de la un cap la altul. E complet* ***alăturea cu drumul*** (ziartricolorul.ro)
b. ***Alăturea*** *zic să pun şi de-o cană de cafea* (neuronul.ro)

Şi în acest caz, ierarhizarea variantelor şi diferenţierea stilistică indicată în DOOM[2] se confirmă.

3.5. *Alocuri / alocurea*

Perechea *alocuri / alocurea* (formată din *a* + *locuri* şi intrând în construcţia prepoziţională cu *p(r)e*) nu este prezentă în textele din secolul al XVI-lea şi nu a

[9] Atestările din DA şi din Ciompec (1985: 116) sunt din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi din secolul al XVIII-lea.

fost înregistrată în dicționarele mai vechi (*Dictionarium valachico-latinum, Lexiconul de la Buda*). Totuși, DA oferă câteva exemple din secolul al XVII-lea, de exemplu la Dosoftei (*de pre alocurea*). În dicționarul lui Damé (1893–1894), forma selectată este *alocurea*, dar în cadrul articolului sunt menționate şi variantele acesteia („on dit aussi *alocuri, alocure*"). Şăineanu (1930) reține doar forma *alocurea* (pe care o explică prin analogie cu *alăturea*). MDO (1953) şi DO (1956) nu cuprind cuvântul. DOOM[1] înregistrează ambele variante: *alocuri / alocurea*. În DOOM[2], este păstrată doar forma *alocuri,* în locuțiunea *pe alocuri*.

Așa cum se vede din *Tabelul 5*, ambele variante (care apar doar precedate de prepoziția *pe*) sunt destul de puțin frecvente, forma *alocuri* fiind totuși clar preferată.

Tabelul 5

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
alocuri	2.790	98%	21.071	99,29%	0	–	0	–	8	100%
alocurea	57	2%	151	0,71%	0	–	0	–	0	0%

Locuțiunea nu este caracteristică oralității. Varianta *alocurea* poate apărea în diferite registre, nefiind marcată colocvial.

(5) *va trebui să parcurgă un drum lung, anevoios şi* ***pe alocurea*** *singuratic* (edituradelfin.ro)

Reducerea la o singură formă sau acceptarea ambelor forme ține în acest caz de o decizie mai generală a instanțelor normative, care pot prefera, ca principiu general al standardizării, reducerea variației sau păstrarea ei în limitele tradiției.

3.6. *Altminteri / altminterea*

Adverbului fixat de norma actuală în forma *altminteri* îi corespunde în limba veche *aimintre,* cu variantele sale. Explicațiile etimologice sugerează că în acest caz ar fi vorba de două cuvinte cu origini diferite, dar cu același sens şi cu formele contaminate; DELR separă formele cu *ai-* (din lat. *alia mente*) de cele cu *alt-* (poate din lat. *altera mente*). Oricum, cele două adverbe și contaminarea lor au produs un număr foarte mare de variante (consemnate în DA). Unele forme au atestări dintre cele mai vechi: *aimintrea* (Scrisoarea lui Neacșu, 1521, în DÎ; CC[2].1581), *aimintri* (PO.1582), *aimintrilea* (CC[2].1581) etc.

Vechile gramatici selectează variante diferite din multele posibilități existente în epocă: de exemplu, Micu şi Șincai (1980 [1780]: 66) aleg forma *amintrilea*, Diaconovici Loga (1973 [1822]: 139) menționează varianta *altmintrilea*, iar în gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 78) forma consemnată este *aminterea*.

În *Dictionarium valachico-latinum* apar *aimintre* și *aimintrile* (Chivu 2008: 72). În *Lexiconul de la Buda* (LB 1825) adverbul este înregistrat cu mai multe variante, diferențiate în corpul cuvântului, dar și prin prezența sau absența formantului *-le*: *almintrilea*, *almentrelea*, *altmintrea.* Alte variante nu apar cu transcrierea în alfabet chirilic, deci nu este cert dacă finala lor este *-e* sau *-ea*: *altmintrele, altmintrene, altmintrile*. În dicționarul lui Damé (1893–1894), forma principală este *altmintrelea*, iar *altmintre* apare ca variantă. Şăineanu preferă varianta *alminterea*, înregistrând şi *altmintrelea* ca „formă paralelă". În MDO (1953) este consemnată doar forma *altminteri*, căreia DO (1956) îi adaugă variantele *altminterea* şi *altmintrelea*. DOOM[1] păstrează trei variante, în ordinea: *altminteri / altminterea / altmintrelea*. Dintre acestea, DOOM[2] reține doar forma *altminteri*[10].

Datele din *Tabelul 6* arată că *altminterea* este într-adevăr o formă puțin folosită. Absenţa totală a atestărilor ambelor variante din subcorpusul oral spontan şi numărul mic de atestări în subcorpusul parlamentar (în raport cu cel din textele de tip eseistic) confirmă statutul actual al lui *altminteri*, de sinonim livresc-arhaizant al adverbului *altfel*.

Tabelul 6

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
altminteri	3.796	99,22%	11.453	99,05%	0	–	3	75%	84	98,82%
altminterea	30	0,78%	110	0,95%	0	–	1	25%	1	1,18%

Investigația ar putea fi continuată pentru a se vedea dacă în raportul dezechilibrat statistic dintre *altminteri* și *altminterea* există totuși o tendință de specializare funcțională. Ambele variante apar cu mai multe valori: *altminterea* poate fi circumstanțial de mod (6a), conector cu sens concesiv (6b), marcator discursiv de contrast (6c).

(6) a. *fac o enormă greșeală metodologică dacă vor căuta să își demonstreze credința prin regulile așezate de cei ce cred* ***altminterea*** (portalulrevolutiei.ro)
b. *Jocul perspectivelor şi profunzimea uriaşă dau dinamică clădirii (****altminterea*** *cât se poate de statică)* (fotodigital.ro)
c. ***Altminterea***, *aşteptăm cu interes împlinirea profeţiilor comerciale la care suntem martori* (revista22.ro)

Forma *altminterea* pare a fi mai puțin folosită în româna actuală în construcție cu *de*, în alcătuirea marcatorului *de altminterea*. Datele pur statistice oferite de corpusul roTenTen16 nu sunt absolut convingătoare (16,21% dintre ocurențele formei

[10] Restrângerea variantelor adverbului prin intervențiile normative recente este urmărită de Mîrzea Vasile (2015: 616).

altminteri sunt cele din colocația *de altminteri,* față de 10% dintre ocurențele formei *altminterea* în *de altminterea*), dar cifrele absolute sunt mici, iar examinarea contextelor arată că toate cele 10 ocurențe ale sintagmei *de altminterea* provin de fapt din citarea unor texte mai vechi.

3.7. *Asemeni / asemenea*

Forma *asemenea* şi variantele sale provin din lat. *assimile* (DELR). În limba veche sunt atestate numeroase variante ale cuvântului; de exemplu, în PO.1582 apar *asemine, aseamini, aseaminea, aseaminile, aseaminilea*. În gramatica lui Eustatievici (1969 [1757]: 80) adverbul are forma *asemine*, la Diaconovici-Loga (1973 [1822]: 139) găsim varianta *asemenea*, iar în gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 78) – *asemene*.

Dictionarium valachico-latinum conține varianta *asemene* (Chivu 2008: 74), apropiată de *aseamene,* din *Lexiconul de la Buda* (LB 1825). La Damé (1893–1894), *asemenea* este forma principală, iar *asemeni* – variantă. Şăineanu (1930) înregistrează doar varianta *asemenea*, opțiune regăsită în MDO (1953). DO (1956) indică, alături de *asemenea,* și varianta *asemeni*. În DOOM[1], adverbul este înregistrat ca intrare principală doar în forma *asemenea*, dar locuțiunea construită cu prepoziția *de* apare cu variantă: *de asemenea / de asemeni*. În DOOM[2] este păstrat doar *asemenea*, inclusiv în locuțiunea *de asemenea*.

În cazul acestei perechi de variante nu am putut aplica o căutare simplă a formelor, pentru că acestea ar fi inclus și utilizările adjectivale ale cuvântului. Am comparat doar secvența relevantă (singura pentru care DOOM[1] indica o variație) *de asemeni / de asemenea*. Rezultatele din *Tabelul 7* sunt interesante mai ales în secțiunile corpusului specializat: locuțiunea adverbială este extrem de rară în oralitatea spontană, având însă un număr relativ mare de ocurențe în discursul parlamentar și în eseuri, într-un registru predominant formal și livresc.

Tabelul 7

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
de asemeni	1.369	1,26%	12.279	1,28%	2	33,33%	0	0%	4	2,63%
de asemenea	107.637	99,74%	944.697	98,72%	4	66,67%	169	100%	148	97,37%

În ceea ce privește corpusurile mari, semnalăm importanța cifrelor absolute. Deși procentul de 1,28% este unul mic, cele peste 12.000 de ocurențe ale variantei *de asemeni* (în corpusul roTenTen16) nu sunt de neglijat

E de presupus că în favoarea variantei *de asemeni* încă acționează tradiția literară şi efectul acceptării ei în DOOM[1]. În plus, nefiind o variantă cu formantul *-a*, *de asemeni* nu dezvoltă conotații de registru oral-popular; dimpotrivă, este percepută ca marcă de stil înalt, de prețiozitate arhaizantă. Exemplele din corpus sunt în cea

mai mare parte actuale, din tipuri de texte diferite, administrative, tehnice, publicitare, politice etc.

(7) a. *ca o noutate pe piaţă vă aducem uşile cu rama din lemn placate* ***de asemeni*** *cu acelaşi furnir sintetic* (mattrom.ro)
b. *Facultatea de Medicină Dentară din Iaşi este o instituţie academică structurată şi organizată conform unor principii moderne, fiind* ***de asemeni*** *una dintre cele mai prestigioase facultăţi cu profil medical din ţară* (umfiasi.ro)
c. *voi trimite guvernul Ponta acasă și pe domnul prim-ministru* ***de asemeni*** (mediafax.ro)

Numărul mare de ocurențe și absența riscului de a fi percepută ca popular-colocvială sunt argumente pentru a reintroduce (*de*) *asemeni* în dicționarele normative, ca variantă literară.

3.8. *Aşijderi / aşijderea*

Variantele adverbului cu baza de origine slavă (< *aşiş* + *[tako]nde* + *re,* DELR) sunt atestate din cele mai vechi texte româneşti: *aşijdere* (CCat.1560, Prav.1581, PO.1582), *aşijderea* (CC[2].1581, PO.1582); v. și Ciompec (1985: 116).

În gramatica lui Eustatievici (1969 [1757]: 80) și la Diaconovici-Loga (1973 [1822]: 139) este consemnată doar forma *aşijderea*. În gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 78) regăsim aceeași variantă, diferențiată doar de pronunția dură a consoanei *ş,* modificând timbrul vocalei următoare*: aşâjderea*.

O serie de variante ale cuvântului se deosebesc prin notarea prin *ş* sau *j* a consoanei șuierătoare urmate de ocluziva sonoră *d*. În *Dictionarium valachico-latinum* apare doar forma *aşijdere* (Chivu 2008: 74). În dicționarul lui Damé (1893–1894) este consemnată, alături de forma de bază *aşişderea*, şi varianta *aşijdere*. La Şăineanu (1930) găsim doar forma *aşişderea*, scrisă *aşijderea* în MDO (1953). DO (1956) înregistrează două forme: *aşijderea* și, ca variantă, *aşijderi*. Și în DOOM[1] sunt prezente ambele forme: *aşijderea / aşijderi*. În DOOM[2], ambele sunt considerate „învechite, populare şi familiare”.

În *Tabelul 8* se poate observa numărul mic de atestări ale celor două forme și absența lor totală din corpusul restrâns specializat (ceea ce confirmă etichetarea din DOOM[2]).

Tabelul 8

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
aşijderi	30	6,77%	67	3,18%	0	–	0	–	0	–
aşijderea	413	93,23%	2.040	96,82%	0	–	0	–	0	–

Varianta *aşijderi* nu este însă – potrivit procentelor din tabel – chiar nesemnificativă.

(8) a. *ieri am halit vreo şapte clătite cu făină integrală (şi dulceaţă* ***aşijderi)*** (slabute.ro)
b. *Strada constituie astăzi un adevărat spaţiu de spectacol, magazinele, în majoritatea cazurilor,* ***aşijderi*** (coramdeo.ro)

Ca și în cazul perechii de variante *asemeni / asemenea*, în care forma standard este cea cu formantul *-a*, cealaltă formă nu riscă să fie percepută ca populară, ci doar ca arhaizantă, ceea ce îi sporește gradul de acceptabilitate.

3.9. *Atunci / atuncea*

Adverbul *atunci* (din lat. **ad-tuncce,* DELR) avea în limba veche variantele *atunce* (PH.1500–10, CC[2].1581, Ev.1642), *atuncea* (BB.1688), *atunci* (BB.1688); v. și Ciompec (1985: 116).

În gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 77) şi la Vaillant (1840: 111) apar ambele forme: *atunci* şi *atuncea*; la Alecsandri (1863: 74) formele sunt *atunci* şi *atunce*.

În *Dictionarium valachico-latinum* sunt consemnate variantele *atunce* şi *atunci,* neierarhizate, cu traducerea lat. *tunc* (Chivu 2008: 75). În LB (1825) apare doar forma *atunci*. Damé (1893–1894) selectează tot forma *atunci*, căreia îi adaugă variantele *atuncea* şi *atunceşi*. Şăineanu păstrează doar pe *atunci* (1930). Surprinzător, singura formă recomandată de MDO (1953) este *atuncea.* DO (1956) revine însă la tradiția preferinței pentru *atunci*, indicând forma *atuncea* doar ca variantă. În DOOM[1] apar ambele variante, în ordinea preferențială *atunci / atuncea*. Acestea sunt păstrate și în DOOM[2], cu precizarea că *atunci* este varianta literară, iar *atuncea* are eticheta „popular”.

Din *Tabelul 9* se poate observa că frecvența relativă a formei *atuncea* este foarte mică, dar numărul absolut al ocurențelor este destul de mare. În subcorpusul oralității spontane, frecvența relativă este diferită de rest, aproape un sfert din totalul de ocurențe fiind reprezentat de forma în *-a*.

Tabelul 9

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
atunci	152.569	99,11%	2.123.968	99,76%	118	76,13%	214	100%	1.087	100%
atuncea	1.367	0,89%	5.103	0,24%	37	23,87%	0	0%	0	0%

Varianta *atuncea* pare să fie compatibilă cu toate contextele lui *atunci*, diferența fiind doar de registru.

(9) a. *Şi **atuncea**, eu ce pot să fac?* (ziaruldeiasi.ro)
b. ***Atuncea** de ce se plânge de RealitateaTV?* (hotnews.ro)
c. *Până **atuncea** să mai aştepte...* (sport.ro)

Descrierea din DOOM[2] corespunde aşadar situaţiei rezultate din investigaţia de corpus.

3.10. *Nicăieri / nicăierea*

Perechii *nicăieri / nicăierea* (din lat. *nec aliubi,* MDA) îi corespund în limba veche mai multe variante: *necăiri* (Ev.1642), *necăirea* (CC[2].1581), *necăiurilea* (PO.1582) etc.[11]

În *Dictionarium valachico-latinum* forma adverbului este *necăiuri* (Chivu 2008: 104). În gramatica lui Diaconovici-Loga (1973 [1822]: 138) este selectată forma *nicăirea*, în vreme ce LB (1825) preferă varianta *necăiri*. În dicţionarul lui Damé (1893–1894), *nicăiri* are şi varianta *nicăiuri*. Şăineanu (1930) preferă varianta cu formantul *-a* – indicând doar forma *nicăirea* şi explicând că este vorba de „o finală analogică". MDO (1953) şi DO (1956) păstrează doar forma *nicăieri*. În DOOM[1] reapar ambele variante: *nicăieri / nicăierea*. În DOOM[2], *nicăieri* este varianta literară, iar *nicăierea* are eticheta „popular".

În *Tabelul 10* se observă că varianta *nicăierea* este extrem de rară, fiind absentă şi din corpusul oral spontan.

Tabelul 10

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
nicăieri	5.871	99,16%	50.052	99,73%	5	100%	6	100%	42	100%
nicăierea	50	0,84%	134	0,27%	0	0%	0	0%	0	0%

Multe dintre cele 134 de exemple din corpusul roTenTen16 provin din citarea unor texte vechi. Exemplul (10) este una dintre puţinele excepţii.

(10) *m-am uitat la el, mi s-a părut de **nicăierea** şi mi-am spus punctul de vedere* (euasazic.ro)

În ciuda rarităţii actuale, variaţia marcată stilistic *nicăieri / nicăierea* poate fi păstrată, măcar datorită tradiţiei; cum am văzut, variantele cu formantul *-a* au fost formele preferate, la un moment dat, de unele dicţionare şi gramatici.

[11] Pentru alte atestări ale variantelor, v. Ciompec (1985: 117); pentru situaţia din secolul al XIX-lea şi al XX-lea, v. Dinică (2015: 237), respectiv Mîrzea Vasile (2015: 616).

3.11. *Pretutindeni / pretutindenea*

Perechea *pretutindeni / pretutindenea* corespunde unui adverb cu atestări vechi (explicat din lat. *per totum inde,* MDA) și cu numeroase variante: *pretutindirea* (CV.1563–83), *pretutindini* (Ev.1642), *pretutindinea* (BB.1688) etc. O parte dintre variantele vechi nu aveau componentul *pre-*: *tutindinre* (PH.1500–10), *tutindirea* (CV.1563–83), *tutindinea* (CC[2].1581), *tutindenea* (Ev.1642) etc.[12]

Gramaticile vechi propun variante diferite: Micu şi Şincai (1980 [1780]: 64) aleg forma *pretutendene*, Diaconovici Loga (1973 [1822]: 138–139) forma *pretutindinea*[13], Alecsandri (1863: 76) – *pretutindine* etc.

Adverbul este prezent în forma *pretutindenea* în *Lexiconul de la Buda* (LB 1825). La Damé (1893–1894) forma unică e *pretutindeni*, care rămâne cea preferată și de Şăineanu (1930). MDO (1953) nu înregistrează cuvântul, dar DO (1956) cuprinde forma recomandată *pretutindeni*, cu varianta *pretutindenea*. În DOOM[1] sunt înregistrate ambele variante: *pretutindeni / pretutindenea*, din care DOOM[2] păstrează doar forma *pretutindeni*.

Rezultatele statistice arată că forma *pretutindenea* este în netă inferioritate față de *pretutindeni*, dar și că ambele sunt relativ rar folosite (şi cu totul absente din subcorpusul oralității spontane).

Tabelul 11

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
pretutindeni	8.470	97,58%	38.813	98,82%	0	—	41		35	
pretutindenea	210	2,42%	465	1,18%	0	—	0		0	

Exemplele din roTenTen16 provin în mare parte din citarea unor scrieri mai vechi sau din texte religioase: exemplul (11) este prototipic pentru acest tip de contexte.

(11) *De aceea s-a dus în Alexandria cea dinspre Faros, și de acolo la Pentapole, făcând* ***pretutindenea*** *minuni.* (calendar-ortodox.ro)

3.12. *Pururi / pururea*

Forma *pururea* este cea mai frecventă în textele din secolul al XVI-lea (PH.1500–10, CV.1563–83, CC[2].1581, PO.1582 etc.), în care apar sporadic și *pururi* (CC[2].1581), *pururile* (PH.1500–10, CC[2].1581) etc. Originea adverbului este

[12] V. și Ciompec (1985: 117). MDA cuprinde lunga listă de variante ale adverbului.

[13] Forma *pretutindea*, în Diaconovici-Loga (1973: 138), e o greșeală de transcriere sau de tipar; originalul cuprinde forma *pretutindinea*.

controversată (poate legată de lat. *purus*, MDA, cf. DER). Alte exemple ale variației, și din secolele următoare, sunt reunite de Ciompec (1985: 117).

În multe dintre vechile gramatici – Micu şi Şincai (1980 [1780]: 66), Văcărescu (1982 [1787]: 141), Diaconovici-Loga (1973 [1822]: 138) – adverbul are doar forma *pururea*. În gramatica lui Golescu (2015 [1840]: 77), alături de *pururea* apare și *apururea*, cu o interesantă extindere a tiparului adverbial *a-...-a* (sau o reducere din tiparul locuționar *de-a... -a*).

Adverbul lipsește din vechile dicţionare *(Dictionarium valachico-latinum, Lexiconul de la Buda).* La Damé (1893–1894), forma principală este *pururea*, cu varianta *pururi*. Și Şăineanu (1930) reține doar forma *pururea,* cu „particulă intensivă". MDO (1953) nu înregistrează cuvântul, dar DO (1956) cuprinde forma *pururea*, cu varianta *pururi*. În DOOM[1], ambele variante sunt considerate literare, în ordinea *pururi / pururea,* soluție pe care o păstrează şi DOOM[2].

Tabelul 12 ilustrează o distribuire mult mai echilibrată a celor două variante în corpusurile mari, cu procente aproape egale oferite de CoRoLa. În corpusul roTenTen16 forma *pururea* are totuși de două ori mai multe ocurențe decât *pururi*.

Tabelul 12

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P		E	
pururi	1.434	50,85%	4.362	33,42%	0	–	0	–	1	50%
pururea	1.386	49,15%	8.692	66,58%	0	–	0	–	1	50%

Absența aproape totală a cuvântului din corpusul specializat se explică prin dominanta contextelor sale tipice de folosire, așa cum apare aceasta din analiza corpusurilor mari: atât *pururi*, cât și *pururea* sunt forme livrești, arhaizante și asociate cu stilul religios sau cu alte variante ceremonioase apropiate de acesta (exemplele 12a,b). Aproape toate exemplele provin din rugăciuni, citate biblice, parafrazări religioase.

(12) a. *Bucură-te, că dintru a Raiului hrană **pururea** guşti* (sarbatori-crestine.ro)
b. *Expoziția „Eminescu – **pururi** tânăr", dedicată împlinirii a 161 de ani de la nașterea poetului* (bcu-iasi.ro)

Preferința dicționarelor normative din ultima jumătate de secol (DOOM[1] și DOOM[2]) pentru *pururi* nu se explică istoric (*pururea* este forma veche și persistentă) şi, din câte rezultă din statistici, nici prin frecvența în uz. Cel mai probabil, în selecția normativă a intervenit presiunea întregii serii, în care majoritatea variantelor în *-a* s-au restrâns la registrul informal, formele fără *-a* fiind considerate literare, deci preferabile.

4. UN CAZ SPECIAL: VARIAȚIA *ACUM / ACUMA*

Cazul perechii *acum / acuma* este interesant prin numărul foarte mare de atestări, prin procentul ușor mai ridicat de frecvență al variantei nonstandard și printr-un început de specializare funcțională între cele două variante.

În cazul adverbului *acum* (< lat. *eccum modo*, DELR), varianta *acuma* este o inovaţie analogică mai târzie. Forma *acuma* nu apare în secolul al XVI-lea (în CC[2].1581, PO.1582 etc.), fapt verificabil și cu ajutorul corpusului electronic CETRV. În textele cele mai vechi, există o variaţie între *acum(u)* şi *acmu* (ca adverbe deictice), mai frecvent fiind *acmu* (în CC[2].1581 sunt 5 ocurențe *acum* și 231 *acmu*, iar în PO.1582 nicio ocurență *acum* şi 49 *acmu*). În aceleași texte, *amu*[14] pare să funcţioneze (exclusiv sau predominant) ca marcator discursiv de continuitate. În secolul al XVII-lea, în BB.1688, *acum* este deja mai frecvent decât *acmu*. Ciompec (1985: 116) a identificat forma *acum* în secolul al XVIII-lea, la Antim Ivireanul şi Radu Popescu. *Acuma* are totuşi o atestare chiar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în *Dictionarium valachico-latinum,* unde adverbul temporal tradus prin *nunc* apare în ipostazele *acuma* şi *acmu* (Chivu 2008: 72)[15]. Variația *acum / acuma* continuă în secolul al XIX-lea (Dinică 2015: 235–236) și în prima jumătate a secolului al XX-lea (Mîrzea Vasile 2015: 616). Pentru începutul secolului al XX-lea e semnificativ comentariul despre *acuma* din DA: „Pe când textele cele mai vechi nu-l cunosc deloc, azi el poate sta pretutindeni unde stă *acum* și *acu*” (s.v. *acum*).

Puține dintre vechile gramatici românești includ forma *acuma*, ca formă unică a adverbului temporal deictic sau alături de alte forme echivalente. Vaillant (1840: 111) înregistrează doar pe *acuma* (fără varianta *acum*); tot aici, formele *acuși* şi *acușica* apar cu sensul „imediat” („tout de suite”). Golescu (2015 [1840]: 77) indică ambele forme – *acum* şi *acuma* (alături de *acuș, acușa*); aceeași pereche apare la Alecsandri (1863: 75), unde *acum* şi *acuma* sunt traduse „maintenant” (în vreme ce *acuș* este glosat „de suite”, iar *de acum, mai acum* apar fără variantă cu *-a*).

Lexiconul de la Buda (LB, 1825) înregistrează doar forma *acum*. Peste câteva decenii, Damé (1893–1894) alege *acum* ca formă principală, dar include în dicționar şi varianta *acuma*. La Șăineanu (1930) cuvântul-titlu este *acum*, în legătură cu care se menționează varianta veche *acmu* și variantele populare și regionale *acu* şi *amu*. MDO (1953) şi DO (1956) nu includ deloc cuvântul în listele lor. În DOOM[1], *acuma* apare în perechea *acum / acuma*, deci ca variantă literară (acceptabilă, chiar dacă preferabilă este *acum*); în DOOM[2] este tot variantă plasată pe locul al doilea, dar cu mențiunea de registru „popular şi familiar”.

Corpusurile CoRoLa şi roTenTen16 au indicat o preferință clară pentru forma *acum*, dar şi un procent nu tocmai neglijabil al variantei cu formantul *-a*.

[14] Pentru *amu* s-au propus două posibile etimologii: din *acmu*, variantă veche a lui *acum,* sau din lat. *ad modo* (DELR, s.v. *acum*).

[15] Forma *acmuș* este tradusă „Statim. Confestim”, iar *amu* „Jam” (p. 72–73).

Semnificativ este raportul de frecvenţă din subcorpusul oral (OS), în care ocurenţele formei *acuma* sunt considerabil mai numeroase decât ale variantei literare *acum* (62% vs 38% din total). În subcorpusul de eseuri (E), varianta *acuma* este chiar mai rară decât în marile corpusuri consultate. Subcorpusul parlamentar pare să ignore total forma *acuma*; vom vedea că această constatare este valabilă doar pentru transcrierea „normalizată" a intervenţiilor orale.

Tabelul 13

Variante	CoRoLa		roTenTen16		Corpus specializat					
					OS		P (scris)		E	
acum	194.790	96,73%	2.794.504	96,56%	103	38%	293	100%	1.263	99,17%
acuma	6.578	3,27%	99.603	3,44%	168	62%	0	0%	11	0,86%

Etichetarea din DOOM[2] se dovedeşte corectă şi în acest caz, *acuma* apărând ca o variantă tipică pentru oralitatea informală.

Ne-am propus să verificăm, printr-o analiză mai atentă a ocurenţelor, variaţia *acum / acuma* în scris şi în oralitate, cu eventuala specializare a celor două variante. În acest scop, am analizat toate ocurenţele formelor *acum* şi *acuma* din subcorpusul parlamentar (P), identificând contexte şi funcţii caracteristice. Transcrierile conţin exclusiv forma *acum*, în vreme ce înregistrările orale cuprind şi destul de multe ocurenţe ale formei *acuma*. Faptul că la transcriere *acuma* este substituit de *acum*[16] confirmă perceperea formei în *-a* ca mai puţin recomandabilă în scris (ceea ce corespunde plasării pe locul al doilea în DOOM[1] şi DOOM[2] şi mai ales etichetării stilistice din DOOM[2]).

Din 293 de ocurenţe din corpusul de transcrieri (P, în *Tabelul 13*), doar 183 reprezintă cazuri de oralitate propriu-zisă, de vorbire liberă; am exclus din calcul textele declaraţiilor depuse în scris, precum şi textele citite de la tribună de parlamentari. Din cele 183 de ocurenţe, *acum* are 150, deci 81,97%, iar *acuma* 33 de ocurenţe, reprezentând 18,03%. Amintim că *acuma* este varianta cea mai frecventă în subcorpusul OS. Oralitatea parlamentară este desigur influenţată de contextul instituţional, având un grad mai ridicat de formalitate.

Datele din subcorpusul parlamentar (P) şi din subcorpusul oral spontan (OS) arată că există o situaţie de specializare clară: *acum* cvasiprepoziţional, care introduce unităţi temporale, nu mai acceptă varianta *acuma* (13).

(13) a. *Am fost* ***acum 4 zile*** *la Spitalul Municipal din Petroşani* (P)
b. *şi este mult mai multă muncă decât* ***acum doi sau trei ani*** (IVLRA)[17]
c. ***acum vreo****: # **NU ştiu câţi ani*↑# (ROVA)

[16] Transcrierile şedinţelor Parlamentului cuprind astfel de „redresări", cele mai comune fiind „refacerea" articolului *-l,* a conjuncţiei *dar* (rostite *da*) etc.

[17] În exemple am simplificat parţial sistemul de transcriere din IVLRA şi ROVA.

În schimb, din raţiuni fonetice (fenomene de sandhi, de simplificare a grupului consonantic înaintea unui cuvânt care începe cu consoană), *acum* apare în această ipostază şi în varianta *acu* (pe care nu am luat-o în calcul în stabilirea frecvenţei adverbului).

(14) *Am cerut şi anul trecut, şi* ***acu doi ani*** (P)

Când este folosit cu valoare deictică (inclusiv în sintagma *până acum(a))*, adverbul poate avea ambele forme, diferenţa esenţială fiind una de registru: între scris şi oralitate şi în funcţie de axa formal-informal. Forma *acuma* apare în interacţiunile orale din Parlament (15a,b) şi, mult mai des, în conversaţiile spontane (15c,d).

(15) a. *O secundă! Avem* ***acuma*** *pauză de consultări, timp de două minute* (P)
b. *Au vorbit şapte de la opoziţie* ***până acuma*** (P)
c. *da' dacă mă duc* ***acuma*** *îl găsesc*? (IVLRA)
d. *da↓* ***acuma*** *e un pic mai clar↓* (ROVA)

În fine, o tendinţă interesantă de specializare priveşte preferinţa pentru varianta *acuma* în cazurile în care adverbul deictic devine marcator discursiv (Zafiu 2009). Situaţiile acestea sunt însă mai puţine decât am fi putut presupune. Multe contexte rămân ambigue, adverbul putând fi adesea interpretabil şi ca element deictic. În subcorpusul parlamentar, unde se poate confrunta textul scris cu înregistrarea audio, am considerat că varianta *acum* are valoare de marcator discursiv doar în 5 cazuri (3,33% din totalul de 150), în vreme ce *acuma* este marcator discursiv în 6 cazuri din 33 (deci 18,18%): un procent ridicat, dar nu suficient de semnificativ pentru pentru a vorbi de specializare.

(16) a. ***Acum****, lăsând gluma la o parte. Pentru ALDE, Ordonanţa nr. 114 este o bază serioasă de discuţii, susceptibil a fi ameliorată* (P)
b. ***Acuma****, ca idee, a compensa datorii, debite şi cele ce derivă din datorii către bugetul de stat sau bugetele locale, ar trebui preluat într-o formulă pe care s-o regăsim aplicabilă către toate instituţiile la care o persoană fizică ar avea de încasat sau de plătit nişte sume, inclusiv ceea ce înseamnă penalităţi şi altele din spate* (P)

Uneori, valoarea discursivă este semnalată şi de asocierea cu alţi marcatori:

(17) a. ***Bun, acuma****, încă o dată, pentru toată lumea, la art. 242 există definiţiile abaterilor disciplinare. Dacă cineva consideră că este o abatere disciplinară, să facă sesizarea respectivă* (P)
b. ***Bun. Acuma*** *haideţi să vorbim puţin de istorie* (P)

Un caz interesant este coprezența celor două forme, în ipostazele lor parțial specializate: în (18), *acuma* este marcator discursiv, în vreme ce *acum* are utilizare cvasiprepoziţională:

(18) ***Acuma... acum*** *vreo oră, domnul Bacalbaşa s-a referit la această colectivitate în termen de „dobitoci”. Nu e OK* (P)

Valoarea de marcator discursiv a lui *acuma* este reprezentată și în corpusul oral spontan, fără a fi dominantă și rămânând adesea ambiguă (întărită totuși de prezența altor marcatori: *deci, e*).

(19) a. *deci↓* ***acuma*** *rămâne de văzut în ce ă: în ce măsură:# ă:# este sau nu este* (IVLRA)
b. *e↓* ***acuma*** *orcum nu ne lăfăim↓ şi nici n-o să stăm foarte mult în cameră* (ROVA)

Frecvența ridicată în oralitate și tendința de specializare oferă argumente funcționale în sprijinul deciziei DOOM[2] de a înregistra în continuare ambele variante ale adverbului.

5. OBSERVAȚII GENERALE

Scurtele prezentări diacronice ale fiecărei perechi de forme examinate arată că în stadiile mai vechi de limbă variația era liberă și imprevizibilă. Dicționarele și gramaticile propuneau variante diferite (în majoritatea cazurilor, cum preciza și Ciompec (1985: 117), fără certe constrângeri dialectale), uneori manifestând preferințe pentru un anumit tipar. *Dictionarium valachico-latinum,* de exemplu, cuprinde în unele cazuri doar variante cu formantul *-a (acuma, aicea*), în altele doar variante fără *-a* (*acolo, asemene, aşijdere*) sau fără *-a*, dar cu variația *-e/-i* (*atunce / atunci*) sau cu variația determinată de prezența sau absența formantului *-le: aiure / aiurile, aimintre / aimintrile*). Variantele sunt intrări separate, dar au aceeași glosare. Şăineanu (1930), dicționar foarte popular în prima jumătate a secolului al XX-lea, manifestă o preferinţă pentru variantele în *-a*: *alăturea, alocurea, alminterea, asemenea, aşişderea.* DOOM[1] a preferat să mențină o legătură cu tradiția formelor fluctuante, admițând aproape toate variantele de acest tip. În DOOM[2] s-a manifestat o mai puternică intenție de standardizare prin eliminarea unor variante învechite și prin introducerea etichetelor stilistice.

Percepția globală a tiparului de variație discutat este că variantele cu formantul *-a* sunt predominant populare și colocviale, cu unele excepții și cu diferențe de acceptabilitate la nivel lexical, cele fără *-a* având de obicei caracter literar (Avram 1997: 256; Dinică 2008: 589). Din analiza datelor istorice rezultă că diferențierea

stilistică este de dată recentă, chiar ulterioară modernizării generale a limbii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Nu există explicații simple și unitare pentru faptul că în fixarea formei literare definitive s-au preferat formele cu *-a* în cazul adverbelor *asemenea, aşijderea,* variantele fără *-a* în celelalte cazuri (*acolo, acum, adineauri, aici, alături, altminteri, atunci, pretutindeni, pururi*).

Pe baza datelor statistice (extrase din corpusul roTenTen16) se pot opera, pentru limba actuală, ierarhizări ale frecvenței relative şi absolute a variantelor cu formantul *-a*.

Procentele din totalul ocurențelor fiecărui adverb confirmă frecvența foarte ridicată (asociată caracterului literar) a variantelor *asemenea* (în *de asemenea*) = 98,72% > *aşijderea* = 96,82%. Acestea sunt urmate de *pururea* = 66,58%.

Au frecvențe din ce în ce mai mici variantele:

acuma (3,44%) > *pretutindenea* (1,18%) > *altminterea* (0,95%) > *adineaorea* (0,82%) > *alocurea* (0,71%) > *aicea* (0,39%) > *nicăierea* (0,27%) > *atuncea* (0,24%) > *alături*a (0,15%) > *acolea* (0,03%)

Este instructivă și o ierarhizare a frecvențelor absolute, a numărului de ocurențe pe care le au în corpusul roTenTen16 variantele omise sau plasate pe locul secund de DOOM[2] (cele omise sunt marcate cu aldine):

acuma (99.603) > ***asemeni*** (numai în *de asemeni*) (12.279) > *pururea* (8.692) > ***aicea*** (6.844) > *atuncea* (5.103) > *alături*a (1.081) > ***pretutindenea*** (465) > *acolea* (394) > ***alocurea*** (151) > *nicăierea* (134) > ***altminterea*** (110) > *aşijderi* (67) > ***adineaorea*** (24)

Cele două ierarhii – care confirmă, în general, indicațiile normative actuale – pot ghida păstrarea sau omiterea unor variante din viitoarele instrumente de standardizare a limbii.

6. CONCLUZII

Utilizarea formantului *-a,* fenomen bine reprezentat în limba veche, dar care nu mai este productiv azi, are totuși efecte, ca trăsătură caracteristică a limbii române, într-o zonă de variaţie care nu este atât de marginală precum ar putea părea.

În general, deciziile DOOM[2] în privința selecției, a ierarhizării și a etichetării stilistice a variantelor cu și fără formantul *-a* au fost confirmate de datele statistice: ceea ce înseamnă că intuiția autorilor a corespuns uzului majoritar contemporan, dar și că recomandările normative au fost urmate și au avut efect în timp. Normarea

de dată recentă, mergând spre restrângerea progresivă a numărului de variante, s-a dovedit un succes.

Investigațiile statistice oferă o bază obiectivă a frecvenței variantelor în uz, dar deciziile normative sunt întotdeauna mai complexe și determinate de o ierarhie a criteriilor și de diferitele modele ideologice de evaluare a limbii. Trecerea în revistă a câtorva repere istorice joacă un rol în acest proces, în măsura în care standardizarea nu are doar rolul de a simplifica și a unifica, ci și pe acela de a păstra anumite tradiții și de a menține accesul la texte mai vechi.

În cazul variantelor admise inițial de DOOM[1], dar excluse de DOOM[2], există argumente şi pentru menținerea recomandărilor actuale, și pentru revenirea asupra unora dintre acestea, prin reintroducerea, cu marcare clară a restrângerilor stilistice, a unor variante. Pe baze strict statistice, se poate stabili o ierarhie a acceptabilității variantelor; analiza detaliată a contextelor poate oferi informații asupra specializărilor incipiente, care justifică menținerea unor forme.

CORPUS

CETRV – Corpus electronic al textelor româneşti vechi (1521 – 1640): textvechi.ro
roTenTen16 – Corpus of the Romanian Web:
https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Frotenten16
CoRoLa – Corpus de referință pentru româna actuală: corola.racai.ro
CS (Corpus special) – (1.369.387 cuvinte) alcătuit din:

– OS (corpus oral) = IVLRA + ROVA (110.290 cuvinte)
  IVLRA (57.293 cuvinte) = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiţă de tipologie,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002.
  ROVA (52.997 cuvinte) = Laurenția Dascălu Jinga (coord.), *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus şi studii,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
– P (corpus parlamentar, 322.721 cuvinte) = şedințele Camerei Deputaților din februarie 2019 – cdep.ro
– E (eseuri și jurnale, 936.376 cuvinte): Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* București, Humanitas, 1997; Mircea Cărtărescu, *Zen. Jurnal 2004–2010*, București, Editura Humanitas; Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor,* București, Humanitas, 2003; Andrei Cornea, *Noul*, *o veche poveste*, București, Editura Humanitas, 2008; Gabriel Liiceanu, *Uşa interzisă,* București, Editura Humanitas, 2002; Horia-Roman Patapievici, *Omul recent,* București, Editura Humanitas, 2001; Ioana Pârvulescu, *Întoarcere în secolul 21*, București, Editura Humanitas, 2009; Andrei Pleșu, *Despre frumusețea uitată a vieții*, București, Editura Humanitas, 2011; Cristian Tudor Popescu, *Nobelul românesc,* Iași, Editura Polirom, 2004.

SURSE

BB.1688 – *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic, 1977.
CC^2.1581 – Diaconul Coresi, *Cartea cu învăţătură*, ed. Sextil Puşcariu şi Alexe Procopovici, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1914.
CCat.1560 – Coresi, *Catehism*, ed. Alexandra Roman-Moraru, în Ion Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982, p. 101–105.
CV.1563–83 – *Codicele Voroneţean*, ed. Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1981.
DÎ – *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş, Alexandra Roman-Moraru, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.
Ev.1642 – *Evanghelie învăţătoare*, ed. Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
PH.1500–10 – *Psaltirea Hurmuzaki,* ed. Ion Gheţie, Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
PO.1582 – *Palia de la Orăştie.* I, *Textul*, ed. Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2005.
Prav.1581 – *Pravila ritorului Lucaci,* ed. I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.
Prav.1646 – *Carte românească de învăţătură*, 1646, ed. Andrei Rădulescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1961.

BIBLIOGRAFIE

Alecsandri 1863 = V. Mircesco [Vasile Alecsandri], *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, Maisonneuve, 1863.
Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a II, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.
Chircu 2010 = Adrian Chircu, „Une concordance adverbiale franco-roumaine: anc.fr. *-s /* roum. *-a (-le, -e, -şi)*”, în Ligia Stela Florea, Cristiana Papahagi, Liana Pop, Anamaria Curea (ed.), *Directions actuelles en linguistique du texte, Actes du colloque international Le texte: modèles, méthodes, perspectives*, vol. I, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2010, p. 283–288.
Chivu 2008 = Gheorghe Chivu (ed.), *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
Ciompec 1980 = Georgeta Ciompec, „Particulele adverbiale în limba română”, *Limba română* XXIX (2), p. 86–91.
Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.
Damé 1893–1894 = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, I–III, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1893–1894.

DA	= *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A–B, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913.
DELR	= *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR),* vol. I, A–B, red. responsabili Marius Sala, Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, 2011.
DER	= Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2001 (ed. orig. 1954–1966).
Diaconovici-Loga 1973 [1822]	= Constantin Diaconovici-Loga, *Grammatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, ed. de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, Facla, 1973.
Dinică 2008	= Andreea Dinică, „Adverbul", în Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul,* tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 585–605.
Dinică 2015	= Andreea Dinică, „Adverbul" [Secolul al XIX-lea], în SILR, p. 223–248.
DO 1956	= Alexandru Rosetti, Emil Petrovici (coord.), *Dicționar ortoepic,* București, Editura Academiei, 1956.
DOOM[1]	= Mioara Avram (redactor responsabil), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982.
DOOM[2]	= Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
EMR I	= B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, București, Socec, 1886.
Eustatievici 1969 [1757]	= Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească*, *1757. Prima gramatică a limbii române,* ed. Neculai A. Ursu, București, Editura Ştiinţifică, 1969.
Golescu 2015 [1840]	= *Iordache Golescu, Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticeşti – locul şi importanţa în istoria lingvisticii româneşti (ediţie de text şi studiu introductiv),* ed. de Andreea Mirela Dinică, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române, 2015.
Hasdeu 1879	= Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, București, Noua Tipografie Națională, 1879.
LB 1825	= *Lesicon românescu – lătinescu – unguresc – nemţescu,* Budae, Typographiae Regiae Universitas Hungarieae, 1825.
Mîrzea Vasile 2015	= Carmen Mîrzea Vasile, „Adverbul" [Secolul al XX-lea], în SILR, p. 597–626.
MDA	= Academia Română, *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
MDO 1953	= Academia Română, *Mic dicționar ortografic,* București, Editura Academiei, 1953.
Micu și Șincai 1980 [1780]	= Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ed. Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Dacia, 1980.

Nicolae 2019 = Alexandru Nicolae, *Word Order and Parameter Change in Romanian. A Comparative Romance Perspective*, Oxford, Oxford University Press, 2019.

Popescu-Marin 2014 = Magdalena Popescu-Marin, „Concordanţe româno-retoromane: particulele *-a, -ş(a)* la adverbe", în Gheorghe Chivu, Oana Uţă Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – in memoriam,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2014, p. 283–286.

Procopovici 1941 = Alexe Procopovici, „Adecăte(a), adecăle(a), adecătele(a); de-a-ncâtelea; uite – uită", *Dacoromania* 10, 1941, p. 72–79.

SILR = Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2015.

Șăineanu 1930 = Lazăr Șăineanu, *Dicţionar universal al limbei române, A opta ediţiune,* [Craiova], Editura Scrisul Românesc, [1930].

Vaillant 1840 = J.-A. Vaillant, *Grammaire roumâne*, Boucourest, Walbaum, 1840.

Vasile 2013 = Carmen Vasile, *Adverbul românesc între continuitate latină, specific balcanic şi evoluţie internă*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, 2013.

Văcărescu 1982 [1787] = Ianache Văcărescu, *Observaţii sau băgări-dă-seamă asupra regulelor şi orânduelelor grammaticii rumâneşti*, în: Cornel Cîrstoiu (ed.), *Poeţii Văcăreşti (Ianache, Alecu şi Nicolae), Opere*, Bucureşti, Editura Minerva, p. 85–180.

Zafiu 2006 = Rodica Zafiu, „Particulă", în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române,* ediţia a II-a, București, Univers Enciclopedic, 2006, p. 421–423.

Zafiu 2009 = Rodica Zafiu, „Evoluţia adverbelor de timp *atunci, acum, apoi* către statutul de mărci discursive", în Rodica Zafiu, Gabriela Stoica, Mihaela N. Constantinescu (ed.), *Limba română. Teme actuale. Actele celui de-al 8-lea Colocviu al Catedrei de limba română,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, p. 779–793.

Zafiu 2020 = Rodica Zafiu, „Normative Dictionaries", în Franz Lebsanft, Felix Tacke (ed.), *Manual of Standardization in the Romance Languages,* Berlin, De Gruyter, 2020, p. 261–280.

ADVERBIAL VARIANTS WITH THE FORMATIVE *-A* IN PRESENT-DAY ROMANIAN: BETWEEN STANDARDIZATION AND USAGE DIVERSITY

(Abstract)

This article presents the results of a corpus investigation about the 13 pairs of adverbial variants which differ through the presence vs. the absence of the formative *-a*: (1) *acolo / acolea* ˊthere'; (2) *acum / acuma* ˊnow'; (3) *adineaori / adineaorea* ˊjust now'; (4) *aici /*

aicea ˈhere’; (5) *alături / alăturea* ‘adjoining’; (6) *(pe) alocuri / (pe) alocurea* ˈhere and there’; (7) *altminteri / altminterea* ˈotherwise’; (8) *(de) asemeni / (de) asemenea* ˈalso’: (9) *aşijderi / aşijderea* ˈlikewise’; (10) *atunci / atuncea* ˈthen’; (11) *nicăieri / nicăierea* ˈnowhere’; (12) *pretutindeni / pretutindenea* ˈeverywhere’; (13) *pururi / pururea* ˈalways’. We make a short incursion in the history of standardization for each lexical variant (first attestations, recordings in old dictionaries and grammars) and we verify their presence in two corpora of contemporary Romanian (CoRoLa, roTenTen16), and in a small corpus specially built for introducing the distinction between spoken and written texts.

The results of the investigation confirm the standardization choices of the most recent normative dictionaries: generally, the condemned variants are also the rarest in texts. However, we have also noticed that the nonstandard forms do not disappear, but preserve the status of archaising and learned forms or specialize for new discourse functions.

Cuvinte-cheie: *analiză de corpus, standardizare, variante adverbiale, formanţi adverbiali.*

Keywords: *corpus analysis, standardization, adverbial variants, adverbial formatives.*

Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
rodica.zafiu@litere.unibuc.ro

Emanuel Conţac

DAVID PAREUS, *IN GENESIN (1609)* ŞI 4 MACABEI, SURSE DE INSPIRAŢIE PENTRU „PROPOVEDANIIA A CINCEASPRĂZÉCEA" DIN *SICRIUL DE AUR (1683)*

INTRODUCERE

În articolul de faţă ne propunem să investigăm două posibile surse ale ultimei „propovedanii" din colecţia de omilii *Sicriul de aur*, publicată sub îngrijirea lui Ioan Zoba la Sebeş, în 1683. Întrucât despre activitatea bisericească şi editorială a protopopului din Vinţ s-au scris deja multe studii, nu vom relua aici datele esenţiale ale chestiunii. Pentru o evaluare a activităţii lui Zoba, cititorul poate consulta studiul introductiv din ediţia modernă a *Molităvnicului* de la Bălgrad[1]. Precum se ştie, tipăritura asupra căreia ne oprim în acest studiu a fost transcrisă în ediţie ştiinţifică de Anton Patriciu Goţia, potrivit căruia „critica internă a textului ne oferă numeroase date care se înscriu în linia ipotezei originalităţii cărţii"[2]. Într-un studiu privitor la „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania", Ana Dumitran şi Dumitru Vanca afirmau că „Ioan Zoba a apelat la modele maghiare doar pentru formă, pentru conţinut preferându-le pe cele româneşti"[3]. Pornind de la premisa că textul predicilor din *SA* îi aparţine integral lui Zoba, cei doi cercetători ajung la concluzia că protopopul din Vinţ era „o persoană luminată, educată în spiritul vremii, un biblist excelent, vorbitor a cel puţin trei limbi, cu solide cunoştinţe de retorică şi latină, depăşind cu mult condiţia culturală a clerului din care făcea parte"[4]. Înţelegerea cu privire la acest cleric s-a schimbat, aşadar, substanţial, dacă luăm ca reper anul 1925, când Iorga vedea în Zoba „un popă ceva mai cărturar decât ceilalţi", a cărui activitate culturală se rezuma la „traduceri slabe din slavoneşte sau ruseşte"[5]. Potrivit aceleiaşi viziuni, „singurul interes pe care-l au aceste tipărituri, cu prefeţele scurte şi neînsemnate şi răspândirea puţină, e partea mai mare făcută limbii româneşti,

[1] *Molităvnic*, Bălgrad, 1689. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi glosar de Ana Dumitran, Alin-Mihai Gherman şi Dumitru Vanca, cu un cuvânt-înainte şi binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, Reîntregirea, 2009, p. 14–156.

[2] Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. ix.

[3] Ana Dumitran şi Dumitru Vanca, „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârşitul secolului XVII), *Apulum*, XLVII (2010), p. 149.

[4] *Ibid*., p. 149.

[5] N. Iorga, *Opere.* I. *Istoria literaturii româneşti*, ediţie îngrijită de I. Oprişan şi Ileana Mihăilă. Note, comentarii şi tabel cronologic de I. Oprişan, Bucureşti, Academia Română / Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă / Muzeul Naţional al Literaturii Române, 2019, p. 923.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 427–442, Bucureşti, 2020

în acest Ardeal românesc unde calvinismul, năpădind dogma şi datinile, făcuse măcar acest bine”[6].

SURSELE OMILIILOR DIN *SICRIUL DE AUR*

Cercetări mai noi arătă că textul lui Zoba este tributar unor colecţii de predici maghiare, prin urmare unele aprecieri făcute de Dumitran şi Vanca trebuie trecute în seama autorilor calvini ale căror texte sunt traduse (cu adaptări) în *SA*. Graţie cercetărilor făcute de Levente Nagy, au fost identificate deocamdată sursele a trei omilii. Propovedaniia a patra (*Când moare preutul înţălept al besérecii*) constituie o adaptare a unei predici rostite de Szathmári Baka Péter şi publicată în *Izrael Istennek igaz tiszteleti mellett buzgó Illyes prófétának elragadtatása* (Sibiu, 1666)[7]. Pentru predica a unsprezecea (*Când moare bărbat sau muiare carele n-au petrecut nice un bine în ceastă lume, ce au trăit în amărăciuni gréle*), Zoba a folosit o omilie a lui Selyei Balog, autorul volumului *Temetési pompa* (Oradea, 1646)[8]. Penultima predică din colecţia lui Zoba (*Când moare muiarea în naşterea porobocului*) redă fidel prima predică dintr-un alt volum de cuvântări funebre rostite de acelaşi Selyei Balog István, *Temető kert* („Grădina cimitirului”, Oradea, 1655)[9].

În studiul de faţă vom încerca să demonstrăm că ultima propovedanie din *SA* este tributară comentariului la *Geneză* al teologului calvin David Pareus (1548–1622). Fiindcă acesta este puţin cunoscut în spaţiul românesc, considerăm utilă o scurtă descriere a activităţii sale academice. Născut în localitatea silezian Frankenstein (astăzi Ząbkowice Śląskie în Polonia), Pareus a făcut o carieră strălucită în mediul academic reformat. După un scurt interludiu academic la Heidelberg, a fost silit să plece într-un teritoriu calvin, atunci când contele palatin a virat spre luteranism. La invitaţia contelui palatin Johann Casimir, fondatorul aşa-numitului Casimirianum, Pareus s-a mutat la Neustadt an der Haardt. Când protectorul său a devenit administrator al Palatinatului, Pareus a revenit la Collegium Sapientiae din Heidelberg, în 1584, unde a făcut o carieră strălucită. În 1587 a primit titlul de *doctor philosophiae*, iar în 1591 a devenit rectorul colegiului. A început să predea Vechiul Testament în 1598, dar după câţiva ani a devenit profesor de Noul Testament, post pe care l-a deţinut vreme de două decenii, până la moartea sa, în 1622[10].

---

[6] *Ibid*., p. 923.

[7] Nagy Levente, *A román reformáció. Egy 16–17. századi magyar-román kulturális és irodalmi transzferjelenség*, Ráció Kiadó, Budapest, 2020, p. 310.

[8] *Ibid.*, p. 308.

[9] *Ibid*., p. 308.

[10] Pentru o scurtă fişă biografică, vezi articolele despre Pareus din două lucrări clasice: *Cyclopædia of Biblical, Theological, and Ecclesiastical Literature*, vol. 7, New York, Harper & Brothers, 1894, p. 659; *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, vol. 8, New York / London, Funk & Wagnalls, 1910, p. 353.

Ca biblist, Pareus s-a remarcat îndeosebi după publicarea aşa-numitei *Biblii de la Neustadt* (1587/88), o revizuire a versiunii lui Luther, cu adnotări şi comentarii făcute în spiritul teologiei calvine. A publicat şi numeroase comentarii biblice, însă pentru cercetarea de faţă este relevant doar cel la *Geneză*, publicat în două volume, cu un total de peste 1000 de pagini (2254 coloane)[11]. Mai trebuie subliniat că prin prestigiul său, Pareus a ajuns să atragă la Heidelberg sute de studenţi din Polonia, Ungaria şi Transilvania. Potrivit unor estimări, au studiat sub îndrumarea lui Pareus 173 de studenţi maghiari[12]. Mulţi dintre ei, odată reveniţi în patrie, au promovat cu mult entuziasm lucrările maestrului lor. Inclusiv principele Gabriel Bethlen (care a domnit în perioada 1613–1629), a corespondat frecvent cu Pareus, al cărui *Irenicum*[13] a ajuns una dintre cărţile de căpătâi ale aristocraţiei maghiare.

Principele transilvănean a înfiinţat la Alba Iulia o Academie reformată pe care a modelat-o conform sfaturilor primite de la Pareus. Între dascălii aduşi de Bethlen să predea la nou-înfiinţatul aşezământ s-a numărat şi Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655), fost student al cărturarului de la Heidelberg. Dată fiind popularitatea lui Pareus în Transilvania, este rezonabil să presupunem că şi comentariul său la Geneza a fost utilizat frecvent de studenţii maghiari formaţi la Heidelberg. Fiindcă mulţi dintre ei ajungeau pastori în Biserica reformată, nu este de mirare că ideile din comentariul lui Pareus au ajuns să fie incluse şi în colecţiile de predici rostite şi apoi tipărite în spaţiul transilvănean. Una dintre ele trebuie să fi fost sursa lui Ioan Zoba pentru ultima propovedanie din colecţia publicată la Sebeş. Rămâne în sarcina unui bun cunoscător al repertoriului omiletic din sec. XVII să descopere acea predică a cărei existenţă putem doar să o postulăm deocamdată. În cele ce urmează vom face mai întâi o prezentare generală a structurii ultimei predici din *SA* (*Când moare fiiul cel mai iubit decât toţi fiii*), iar apoi ne vom opri asupra unor elemente de conţinut.

STRUCTURA OMILIEI A CINCISPREZECEA

Pentru a putea „naviga” mai uşor în interiorul omiliei, prezentăm mai jos schema acesteia, marcând cu litere aldine secţiunea tributară comentariului lui Pareus. În partea de final a lucrării, vom face câteva observaţii privitoare la felul în care înţelege Ioan Zoba termenul grec στοργή.

1. „Rugăciune înaintea propovedaniei”
2. Textul biblic care constituie baza omiliei: *Geneza* 37:31–35

[11] David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.

[12] Vezi P. Meusburger şi F. Probáld, „Scientific and Cultural Relations between Heidelberg University and Hungary over Five Centuries”, în P. Meusburger, M. Heffernan, L. Suarsana (editori), Geographies of the University, (Knowledge and Space, vol. 12), Cham, Springer, 2018, p. 58–59.

[13] *Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum concilianda. Liber votivus*, Heidelbergae, 1614.

3. Identificarea articulaţiilor majore ale textului: „Din cuvintele de acum cetite încă acesta şi lucru să cunoaşte, unde, pre scurt, două lucruri sînt cuprinse”:

3.1. Răutatea fraţilor lui Iosif

3.2. Întristarea lui Iacov

3.1. „Alniciia şi hicleniia batjocoroasă a fraţilor celor mai mari ai lui Iosif”

3.1.1. Iau veşmântul lui Iosif

3.1.2. Omoară un ied şi cu sângele lui stropesc haina lui Iosif

3.1.3. Trimit veşmântul prin intermediul unor slujitori

3.1.4. Îl mint pe Iacov cu privire la haină

- **Apostrofă care îi avertizează pe ascultători cu privire la cele trei păcate comise de fraţii lui Iosif: „Iani luaţi aminte, creştinilor...”**

I. „Păcatul dintâiu... era minciuna groaznică”

II. „Al doilea păcat... era nehărniciia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor”

III. „Al treilea păcat... era vrăjmăşiia”

- **Apostrofă rezumativă care descrie caracterul „preaspornic” al păcatului: „Vedeţi... fraţilor creştini...”**

3.2. „Întristarea fără de măsură, mare şi grea a sfîntului Iacov”

3.2.1. Iacov a crezut minciunile fiilor lui

3.2.2. Iacov a fost cuprins de durere

3.2.3. Iacov a plâns după Iosif multă vreme

3.2.4. Iacov a plâns „fără de măsură”

3.3. Întrebări lămuritoare cu privire la text:

3.3.1. Fiii veniţi să-l mângâie pe Iacov au fost cei care l-au vândut pe Iosif sau alţii?
Răspuns: Cei veniţi să-l mângâie în mod ipocrit au fost cei care l-au vândut pe Iosif.

3.3.2. De ce se vorbeşte despre „fiicele” lui Iacov în v. 35, de vreme ce Iacov a avut o singură fiică, pe nume Dina (Gen. 30:21)?
Răspuns: Iacov a avut o singură fiică, Dina, dar fiicele fiilor lui pot fi considerate „fétele lui dulci”.

4. Secţiunea de „învăţătură” în care se discută despre „pornitura inimii care în limba grecească să cheamă ştorghi” (*recte* στοργή)

4.1. Prima „ocă”. Impulsul numit στοργή a fost lăsat de Dumnezeu numai în inimile părinţilor.

4.2. A doua „ocă”. Nu există sub cer dragoste mai mare decât dragostea părinţilor.

4.3. Prima „hasnă” („învăţătoare”): Atunci când plâng, părinţii au motiv întemeiat: „întru inimile lor iaste (ştorghi) pornitura cea nespusă care nu o pot simţi alţii, fără numai părinţii şi maicele, iară alţi oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră şi să ciudesc de ea”.

4.4. A doua „hansă” („dojenitoare”): Cei căsătoriţi trebuie să se roage „dintru inimi fierbinţi”.
4.4.1. Să se roage la Dumnezeu pentru „coconi citovi”. Exemplul lui Avraam care s-a rugat să aibă un moştenitor (Gen. 15:1).
4.4.2. Să-i fie recunoscători lui Dumnezeu pentru darul primit.
4.4.3. Să-şi crească bine copiii („să nu crească ca dobitoacele, în prostie şi în neştiinţă, ce să-i învéţe a îmbla în calea creştinătăţii şi să viiaze dumnezăiaşte”).
4.4.4. Să se roage pentru sănătatea copiilor. Exemplul „boiariului” care l-a rugat pe Isus să-i vindece fiica (Mc. 5:23).
5. Peroraţie finală adresată părinţilor care îşi conduc copilul pe ultimul drum: „Dară voao ce voiu să vă zic, o, părinţi, carii acum (pentru moartea fiiului drag) sunteţi întristaţi şi amărâţi?”
6. „Rugăciune după propovedanie”

INFLUENȚA *BIBLIEI DE LA VIZSOLY* ASUPRA EXEGEZEI LUI IOAN ZOBA

În continuare vom face o scurtă analiză a particularităţilor textului biblic de la începutul omiliei, pentru a vedea în ce măsură textul lui Zoba este tributar *Bibliei de la Vizsoly* (1590) şi în ce măsură se deosebeşte de versiunea latinească a lui David Pareus. Pentru a face mai uşoară analiza, vom prezenta cele trei versiuni într-un tabel „sinoptic”. Cu litere aldine sunt marcate corespondenţele dintre versiunea maghiară şi versiunea lui Zoba.

În mod previzibil, versiunea lui Zoba conţine soluţii de traducere care o apropie de *Biblia* lui Károlyi şi o deosebesc de textul latinesc al lui Pareus[14]. În v. 31, ebr. *yiṣḥaṭu* „au înjunghiat” este tradus de Pareus în mod corect prin *iugulaverunt*. În textul maghiar se foloseşte verbul *ölni* „a ucide”, „a omorî”, pe care îl regăsim şi în *SA*. Trebuie însă remarcat că secvenţa *keczke fiat* (lit. „fiul caprei”) nu este redată în mod literal, ci prin cel mai firesc echivalent românesc („ied”). Și la nivelul topicii observăm o similitudine între textul românesc şi cel maghiar. Secvenţa „şi cu sîngele lui stropiră veşmântul” corespunde exact textului maghiar *és annac véréuel meg festéc az ruhát*, termenul *vér* „sânge” fiind antepus. Textul latinesc al lui Pareus (*atque tinxerunt tunicam in sanguine*) urmează topica din ebraică: *wayyiṭbelu ʾeṯ-hakkuttōneṯ baddām* „şi au înmuiat haina în sânge”[15].

[14] Pentru această secţiune, datorez mulţumiri conf. univ. dr. Mihaela Bucin (de la Universitatea din Szeged), care mi-a oferit lămuririle necesare cu privire la textul maghiar al lui Károlyi.

[15] Pentru o versiune nouă a cărţii Geneza, vezi *Biblia după textul ebraic: Geneza*, traducători: Maria Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu, Melania Bădic, Emanuel Conţac, Octavian Florescu, Victor-Lucian Georgescu, Cristinel Iatan, Alex Mihăilă, Delia Mihăilă, Ovidiu Pietrăreanu, Tarciziu-Hristofor Șerban, Silviu Tatu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2017. O versiune mai recentă în *Pentateuhul. Ediţia Dumitru Cornilescu revizuită*, trad. Emanuel Conţac, Florin Lăiu, Gelu Păcurar, Silviu Tatu, Cristinel Sava, Bucureşti, Societatea Biblică Interconfesională, 2021.

Pareus, *In Genesin,* col. 1883–1884	BIBL.VIZS. (Gen. 37:31–37)	*SA*, Predica a XV-a, p. 169
[31] Acceperunt ergò tunicam Ioseph, et iugulaverunt haedum caprarum, atque tinxerunt tunicam in sanguine.	[31] Vŏnéc anac okaért az Ióseph ruháiát, és meg **ölénec** egy, keczke fiat, **és annac véréuel meg festéc az ruhát**.	Și luară veşmîntul lui Iosif şi **omorîră** un ied **şi cu sîngele lui stropiră veşmântul**.
[32] Miseruntque tunicam polymitam, attuleruntque ad patrem suum et dixerunt: Hoc invenimus: agnosce nunc, utrum tunica filii tui sit, an non.	[32] Es el kŭldéc azt az tarka ruhát, és viuéc az ŏ Attyokhoz, és mondánac: **Ezt ez ruhát mi találtuc**, esmerd meg ha az te fiadnac ruháia vagy nem.	Și trimisără veşmîntul cel pestriţ şi îl dusără la tată lor şi zisără: **Acest veşmînt noi l-am găsit**, iani cunoaşte-l doară va fi veşmîntul fiiului tău au ba?
[33] Qui agnovit eam et dixit: est tunica filii mei: fera mala devoravit eum: rapiendo raptus est Ioseph:	[33] Ki meg elmeré azt, és monda: Az én fiamnac ruháia, az gonosi fene vad ŏtte meg ŏtet, **kętségnélkŭl** el siaggattatot az Ióseph.	Carele cunoscu şi zise: Veşmîntul fiiului mieu iaste, fiara rea l-au mîncat pre el, **fără de îndoială** l-au rupt pre (fiiul mieu) Iosif.
[34] Et scidit Iacob vestimenta sua, posuitque saccum in lumbis suis, et luxit filium suum diebus multis.	[34] Es meg siaggattá Iácob az ŏ maga ruháit, és **gyás ruhába** ŏltŏzuén firatá az ŏ fiat **soc ideîg**.	Și îşi rupse veşmintele Iacov şi, îmbrăcîndu-să în **haine de jeale**, plînse pre fiiul său pînă în **vréme multă**.
[35] Surrexerunt autem omnes filii eius, et omnes filia eius ad consolandum eum: sed renuit accipere consolationem et dixit: Quia descendam ad filium meum lugens in sepulchrum: et deflevit eum pater suus.	[35] Fel kelénec pedig az ŏ fia; mindnyaaian, és mind az ŏ leáni hogy vigaztalnác ŏtet, és nem akara meg vigaztáltatni, mert ezt mondgy a vala: Siruán mégyec az én fiamhoz **az kopórsóba**, és siratá ŏtet az ŏ Attya.	Și să scularâ feciorii lui toţi şi fétele lui cum să-l mîngîie pre el, ce nu vru să ia mîngîiare, că aşea zicea: Plîngînd mă voiu duce la fiiul mieu **în gropniţă** şi plînse după el tată-său.

Acolo unde versiunea maghiară a introdus o completare în raport cu textul ebraic sau cu cel latinesc, ea se găseşte şi la Zoba. În ebraică, prima propoziţie din mesajul fiilor lui Iosif este foarte scurtă: *zōʾṯ māṯāʾnu* „asta am găsit” (PAREUS *hoc invenimus*). Formula din BIBL.VIZS. este mult mai dezvoltată: *Ezt ez ruhát mi találtuc*, fiind tradusă literal de Zoba: „Acest veşmînt noi l-am găsit”. Deşi în limba română pronumele de persoana întâi nu este strict necesar, traducătorul îl păstrează, urmând modelul maghiar.

Infinitivul absolut *ṭārōp̄ ṭōrāp̄* din textul ebraic (v. 33), folosit pentru a sublinia certitudinea lui Iacov cu privire la soarta fiului său („negreşit a fost sfâşiat”) este redată de Pareus printr-o construcţie similară: *rapiendo raptus est*. În BIBL.VIZS. valoarea intensivă a declaraţiei lui Iacov este redată prin construcţia *kętségnélkŭl*, tradusă foarte exact de Zoba: „fără de îndoială”. Conform unui obicei editorial pe care îl întâlnim şi în alte lucrări ale sale, cărturarul român a inserat între paranteze un adaos: „fiiul mieu”.

Potrivit v. 34, tradus foarte exact de Pareus, Iacov „şi-a pus sac pe coapse” (ebr. *wayyāśem śaq bemoṯnāyw = posuitque saccum in lumbis* PAREUS). În BIBL.VIZS. practica orientală a jelirii în sac este interpretată într-un limbaj mai explicit, prin folosirea secvenţei *gyás ruhába* echivalată de Zoba prin „haine de

jeale". Secvenţa temporală *yāmim rabbim* „zile multe" (PAREUS *diebus multis*) a devenit în BIBL.VIZS. *soc ideîg* (*SA* „vréme multă").

Termenul ebraic *şeʾol* este tradus de Pareus nu prin *infernum* (ca în Vulgata), ci prin *sepulchrum*. De altfel, teologul reformat explică pe larg în comentariul său de ce a preferat această echivalare[16]. Acelaşi sens se găseşte în pasajul echivalent din BIBL.VIZS. Trebuie însă observat că termenul *koporsó* poate denumi atât „sicriul" (vezi Gen. 50:26 BIBL.VIZS. unde traduce ebr. *ʾaron* „ladă", „sarcofag"), cât şi mormântul săpat în piatră (vezi Mat 27:60 BIBL.VIZS. unde corespunde gr. μνημεῖον).[17] Zoba trebuie să fi fost conştient de caracterul polisemantic al termenului *koporsó*, de vreme ce îl traduce nu prin „sicriu", ci prin „gropniţă".

INFLUENȚA COMENTARIULUI LUI DAVID PAREUS

În secţiunea de mai jos vom analiza asemănările dintre comentariul lui Pareus şi textul predicii lui Zoba. În coloana din stânga vom insera textul latinesc, însoţit de traducere, iar în coloana din dreapta vom transcrie textul lui Zoba. Precizăm că, ori de câte ori ne referim la faptul că Zoba preia un concept sau o expresie sau o secvenţă de text, avem în vedere preluarea prin intermediul unei surse maghiare. Ipoteza pe care o propunem este, necesarmente, una provizorie. Validitatea ei va trebui probată printr-o cercetare viitoare.

Fragmentul preluat de Zoba face parte din diviziunea expozitivă a predicii, adică din acea secţiune care descrie „alniciia şi hicleniia batjocoroasă a fraţilor celor mai mari ai lui Iosif". Dincolo de similarităţile de conţinut, pe care le vom comenta mai jos, textul lui Zoba diferă de cel al lui Pareus şi prin cele două apostrofe care sunt specifice registrului omiletic. După descrierea celor patru acţiuni principale făcute de fraţii lui Iosif, vorbitorul îi interpelează pe ascultători, făcând totodată tranziţia către interpretarea în cheie morală a faptelor fraţilor lui Iosif: „Iani luaţi aminte, creştinilor, cu ce alnicie au vrut să-şi acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vândut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25." Această secvenţă nu are corespondent în textul lui Pareus şi fie se datorează omiliei maghiare traduse de Zoba, fie este compoziţia preotului din Vinţ. A doua apostrofă, situată la finalul secţiunii despre „alnicia fraţilor lui Iosif" este tributară în linii

[16] Pareus, *ed. cit*., col. 1888–1890.

[17] În maghiara modernă *koporsó* este folosit exclusiv cu înţelesul de „sicriu". Problema pe care o pune înţelegerea termenului a fost semnalată în „A Károlyi Biblia értékelése II. «Az árnyékos oldal.» (Pázmány Péter, Káldi György és Ballagi Mór véleménye)" [„Evaluarea Bibliei Károlyi II. «Partea cu umbră» (Aprecieri de Pázmány Péter, Káldi György şi Ballagi Mór)"], în *Theologiai Szemle. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Folyóirata* [„Perspectiva teologică. Revista Consiliului Ecumenic al Bisericilor din Ungaria"], Serie nouă (XXXV), nr. 1/1992, ianuarie–februarie, Budapesta, pp. 27–30: „A 37,35 a „Seol"-t „koporsó"-nak és nem „pokolnak" fordítja'. „În [Gen.] 37:35 traduce *şeol* cu «sicriu» şi nu cu «iad»". Datorez conf. univ. dr. Mihaela Bucin conţinutul acestei note.

mari textului lui Pareus, dar conţine o interogaţie fără echivalent în textul latinesc: „Vedeţi dintr-acéstea din toate, fraţilor creştini...?”

Pareus, *In Genesin*, col. 1883	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 171
Tunicam *primò* accipiunt, qua spoliaverant fratrem, ut haberent materiam fallaciae. Mai întâi iau haina, prin care îl jefuiseră pe fratele [lor], ca să aibă un obiect al înşelăciunii.	Întîiu. Luară veşmîntul cel pestriţ a lui Iosif care făcuse lui tată-său.
Deinde haedo jugulato tunicam cruentant, vt videatur sanguine Iosephi, à bestia laniati respersa. Apoi, după ce înjunghie iedul, mânjesc cu sânge haina, ca să pară stropită cu sângele lui Iosif, sfâşiat de o fiară.	A doua. Omorîră un ied, stropiră cu sîngele iedului veşmîntul ca şi cînd l-ară fi găsit în pădure.
Tertio non ipsi offerunt patri, sed mittunt per servulos sceleris ignaros: ne forte vultu crimen prodant: *Haud etenim facile est crimen non prodere vultu.* *În al treilea rând* nu o duc ei înşişi tatălui, ci o trimit prin slujitori care nu cunosc ticăloşia: ca nu cumva să-şi dezvăluie pe chip fărădelegea. *De bună seamă, nu e uşor să nu-ţi dezvălui ticăloşia pe chip.*	A treia. Nu duc veşmîntul ei înşişi, ca nu cumva din obrazăle lor să să cunoască hicleşugul lor, ce-l trimit prin mînule slugilor la Iacov, stih 30, 31.
Denique patri dicendum curant: *Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon*? În cele din urmă, au grijă să i se spună tatălui: *Cercetează aceasta, dacă este sau nu haina fiului tău.*	A patra. Scornesc o minciună mare, zicînd lui Iacov: „Acest veşmînt l-am găsit, iani cunoaşte-l fi-va veşmântul fiiului tău au ba?”
Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae: Ipocriţii, câtă vreme vor să acopere o ticăloşie, se împleticesc în mai multe, nu mai puţin cumplite.	Iani luaţi aminte, creştinilor, cu ce alnicie au vrut să-şi acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vîndut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25. Ce o, Doamne! Carii vrură să-şi acopere un păcat, căzură în trei féliuri de păcate.
Mendacio, quòd dicunt, bestiam devorasse Ioseph, quem se vendidisse sciebant contra praeceptum: *Non dices falsum testimonium.* În minciună, fiindcă zic că o fiară l-a sfâşiat pe Iosif, despre care ştiau că fusese vândut, împotriva poruncii: *Să nu dai mărturie mincinoasă.*	1 Păcatul dintîiu în care căzură fraţii vrăjmaşi ai lui Iosif era minciuna groaznică, zicînd, stih 20: „Ni să omorîm pre el (cade-să a şti) pre Iosif, lepădîndu-l într-o fîntână veche şi să zicem că fiara rea l-au mîncat pre el; după acéea să vedem ce-i va folosi visul ce-au visat”. Minciună mare fu aceasta, că nu era fiara rea vinovată, ce fraţii hicléni era vinovaţi.

Impietate in parentem: quod miserum senem sanguine hircino ludificant contra praeceptum: *Honora patrem et matrem:* În impietatea faţă de părinte: căci îşi bat joc de un sărman bătrân cu sângele unui ţap, împotriva poruncii: *Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta.*	Al doilea păcat în care căzură fraţii lui Iosif era nehărnicia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor, în aleanul lui Iacov. Că, pre carele era să-l cinstească (cum pohtéşte Dumnezău în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră şi-l batgiocoriră cu sîngele iedului.
Denique novo *parricidio*, quòd lethali dolore animum patris vulnerant: contra praeceptum: *Non occides*. În cele din urmă, într-un nou paricid, fiindcă rănesc sufletul tatălui lor cu o durere de moarte, împotriva poruncii: *Să nu ucizi.*	Al treilea păcat în care căzură era vrăjmăşiia. Că cu atare aman şi întristare era pre moarte, pentru acéea zice Iacov, zicînd: „Plîngînd mă voiu duce la fiiul mieu în gropniţă”, ca şi cînd ară fi zis, muri-voiu de dorul fiiului mieu.
Ita Satan, quos semel in peccati nassam pertraxit, facilè ab uno ad aliud scelus praecipitat. Astfel Satan îi prăvăleşte uşor de la o fărădelege la alta pe cei pe care i-a ademenit în plasa păcatului.	Vedeţi dintr-acéstea din toate, fraţilor creştini, cum, cînd poate amăgi diiavolul pre oameni pre un păcat, pre lesne îi va oborî în multe féliuri de păcate?
Peccatum enim semper praegnans, aliud gignit ex alio: et unum plura secum trahit, ut vulgo dicitur: *Ad unum mendacium palliandum requiruntur decem.* Păcatul este mereu fecund: unul dă naştere din altul: şi unul trage cu sine mai multe, cum spune o vorbă: pentru a acoperi o minciună este nevoie de zece.	Că păcatul în toată vrémea iaste preaspornic, într-atîta cît, dintr-un păcat, numaidecît naşte altele multe fără de samă. Pentru acéea zic diiaci, că, pre acoperirea unui păcat, pohtescu-să zéce păcate. „Ad unum mendaţium palliandum, recfiruntur deţem”.

În textul lui Pareus, firul acţiunii biblice este împărţit în patru etape numerotate doar parţial (*primò* şi *tertio*). Prin contrast, Zoba foloseşte numerale pentru fiecare etapă (*întîiu, a doua, a treia, a patra*). Textul românesc omite unele detalii din textul latinesc, dar adaugă altele noi. De pildă, la Zoba nu apare precizarea lui Pareus că fraţii au luat haina „*ut haberent materiam fallaciae*”. În plus faţă de autorul reformat, în omilia românească se precizează că fraţii lui Iosif au stropit veşmântul cu sânge „ca şi cînd l-ar fi găsit în pădure”. Cărturarul român îl ajută pe cititor cu unele referinţe biblice, însă ele nu sunt întotdeauna corecte. Precizarea că fraţii „nu duc veşmîntul ei înşişi” este urmată de „stih 30, 31”. În fapt, acţiunea trimiterii hainei se găseşte în versetul 32. Secvenţa „scornesc o minciună mare”, din finalul etapei a patra, nu are echivalent în textul lui Pareus, care se mărgineşte să citeze textul biblic: „*Denique* patri dicendum curant: *Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon*?” Abia la finalul acestei secvenţe, Pareus desprinde o morală concisă: ipocriţii care vor să acopere o ticăloşie ajung să se înfăşoare în altele, şi mai grave. Această idee se regăseşte într-o formă mult mai concisă la Zoba: „Carii vrură să-şi acopere un păcat, căzură în trei féliuri de păcate”.

În interpretarea lui Pareus, cele trei păcate sunt minciuna (*mendacium*), lipsa respectului faţă de părinte (*impietas in parentem*) şi uciderea (*parricidium*). Prin comiterea lor, fraţii lui Iosif încalcă trei dintre cele zece porunci: „să nu dai mărturie mincinoasă”, „cinsteşte-ţi părinţii”, „să nu ucizi”. Aceeaşi structură se regăseşte şi la Zoba, care însă face o enumerare mai riguroasă: „păcatul dintîiu”,

„al doilea păcat”, „al treilea păcat”. Textul românesc este mai amplu, fiindcă în prima şi în a treia secvenţă sunt inserate citate biblice, traduse tot după BIBL.VIZS. De pildă, secvenţa „într-o fîntână veche” reprezintă calchierea secvenţei maghiare *ô kútba* din BIBL.VIZS, fără echivalent în textul ebraic. În BIBL.HEB. se foloseşte doar substantivul *bor* („groapă”, „rezervor subteran folosit pentru colectarea apei”), fără un alt determinant.

Putem observa şi faptul că Zoba nu menţionează decât o singură poruncă, atunci când comentează „al doilea păcat în care căzură fraţii lui Iosif”, anume „nehărniciia şi năsălniciia împrotiva dulcelui părinte a lor”. Atitudinea respectivilor este contrară legii divine întrucât „pre carele era să-l cinstească (cum pohtéşte Dumnezău în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră şi-l batgiocoriră cu sângele iedului”. Probabil Zoba nu a putut exprima cu uşurinţă noţiunea corespunzătoare termenului latinesc *impietas*, motiv pentru care a recurs la doi termeni: „nehărniciia şi năsălniciia”. Nici termenul tehnic *parricidium* nu are un corespondent precis în textul românesc. Cărturarul recurge la o idee mai simplă: „al treilea păcat în care căzură era vrăjmăşiia”. În textul lui Pareus afirmaţia că fiii lui Iacov s-au făcut vinovaţi de paricid este susţinută prin ideea că respectivii l-au rănit sufleteşte pe tată lor cu o durere de moarte (*lethali dolore animum patris vulnerant*). Ca orice bun reformat, Pareus ştia că sfera de aplicare a poruncii a şasea nu se limitează la uciderea propriu-zisă, ci acoperă şi alte forme de vătămare, inclusiv sufletească[18].

Reflecţiile morale din finalul acestei secţiuni sunt surprinse foarte bine în textul românesc, iar diferenţele dintre textul latinesc şi cel românesc sunt minime. Pareus foloseşte numele ebraic „Satan”, în vreme ce Zoba face referire la cel de provenienţă greacă: „diiavolul”. Metafora „ademenirii în cursa păcatului” (*quos in peccati nassam pertraxit*) a fost înlocuită în *SA* cu ideea mai simplă a amăgirii „pre un păcat”. Foarte reuşită este adaptarea în română de către Zoba a ideii că păcatul are capacitatea de a genera în permanenţă alte noi păcate (*peccatum semper praegnans*). În mod ingenios, cărturarul român a găsit ca termen echivalent adjectivul „preaspornic”.

La finalul secţiunii, Pareus citează un proverb care în esenţă întăreşte ceea ce a spus anterior[19]: *ad unum mendacium palliandum requiruntur decem.* Felul în care prelucrează Ioan Zoba proverbul necesită câteva comentarii. În primul rând, trebuie observat că proverbul este introdus cu ajutorul formulei „zic diiaci”. Termenul „diac” denumeşte aici nu un simplu copist de acte, ci o persoană cu formaţie cărturărească, un intelectual capabil să citească şi să scrie în principala limbă de

[18] Vezi, de ex., implicaţiile poruncii a şasea, conform *Catehismului Mare de la Westminster* (1648), text de referinţă pentru calvinii britanici: „The sins forbidden in the sixth commandment are, all taking away the life of ourselves, or of others, except in case of public justice, lawful war, or necessary defence; the neglecting or withdrawing the lawful and necessary means of preservation of life; sinful anger, hatred, envy, desire of revenge; all excessive passions, distracting cares; immoderate use of meat, drink, labour, and recreations; provoking words, oppression, quarrelling, striking, wounding, and whatsoever else tends to the destruction of the life of any”. Westminster Assembly, *The Westminster Confession of Faith: Edinburgh Edition*, Philadelphia, William S. Young, 1851, p. 296.

[19] „Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae”.

cultură europeană. Anton Goţia observa că cele patru maxime latineşti din *SA* sunt reproduse de protopopul transilvănean „după normele de pronunţare pe baza valorii din limba maghiară a alfabetului latin: […] *mendacium... decem*, mendaţium... deţem”[20]. Aceeaşi observaţie a fost făcută de Dumitru Vanca şi Ana Dumitran, care consideră că Zoba trebuie să fi deprins latina într-o şcoală maghiară[21].

Cunoştea Ioan Zoba limba latină suficient de bine pentru a putea traduce texte de mare întindere? Înainte de a formula un posibil răspuns trebuie să punem câteva întrebări: De ce face referire Zoba la „diiaci” ca şi când aceştia ar aparţine unei profesii diferite de cea căreia îi aparţine el? Cum se explică grafia eronată a dictonului latinesc (**ѧд оүнѳм мендціѳм паллїандѳм, рекфирѳнтѳр децемь**), în care *requiruntur* este scris *recfiruntur*? Trebuie oare să presupunem că această „sminteală” a apărut din neatenţia lui Daniil Tipograful, menţionat pe ultima filă a cărţii, sau a fost prezentă în manuscrisul ieşit de sub pana lui Ioan Zoba? Nu în ultimul rând, cum se explică faptul că termenul *mendacium* din textul latinesc are ca echivalent în română substantivul „păcat”, nu „minciună”, cum ar fi fost firesc? Să fi găsit Zoba termenul „păcat” în omilia maghiară care i-a servit ca sursă? Până la descoperirea textului care va fi fost sursa lui Zoba, nu putem specula prea mult pe marginea acestui subiect.

O altă secţiune din *SA* care are corespondent la Pareus se referă la Gen. 37:35. Pentru a pune în evidenţă felul în care se regăsesc la Zoba ideile din Pareus, vom prezenta textul pe două coloane.

Pareus, *In Genesin,* col. 1887	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 174
TERTIVM EST, *Filii omnes et filiae omnes surrexerunt ad eum consolandum.*	Întrebarea a doua: Că ce zice Moisi Prorocul la stih 35 cum că au venit toate fétele lui Iacov (cu feciorii lui depreună) cum pre el să-l mîngîie, cu cît nu cetim în *Scriptura Sfîntă* să fi avut sfîntul Iacov Patriarhul féte mai multe de una, care o au chemat Dina, cap. 30, stih 21?
Filias igitur praeter Dinam plures habuit Jacob: nisi forte neptes aut nurus per filias intelligere libeat: q.d. omnes domestici magni et parvi in tantum patris luctum levandum concurrebant. Aşadar, Iacov a avut mai multe fiice pe lângă Dina, dacă nu cumva prin „fiice” ar trebui să înţelegm „nepoate sau nurori”. Ca şi când s-ar spune că toţi membrii familiei, mari şi mici, veneau laolaltă ca să domolească plânsul tatălui lor.	Răspuns: De n-au şi avut féte dulci mai multe de una, de Dina, ce feciorii lui au avut muieri, cu cît au fost unii însuraţi şi aceia încă au avut feţi şi féte pre care aşea le-au ţinut Iacov, ca şi cînd ară fi fost fétele lui dulci. Pentru acéea scrie Moisi Prorocul că au venit toate fétele lui. Ca şi cînd ară fi zis: N-au fost nime din fămeia lui care nu l-ară fi mîngîiat, ce mîngîiarea lor nu i-au folosit nemică.

[20] Anton Patriciu Goţia, „Desfăşurare ideatică, structură şi expresivitate în *Sicriul de aur*”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio philologica moderna*, tomus III, 1972, p. 83.

[21] „Redarea cuvintelor latine cu semne grafice chirilice urmează pronunţia specifică limbii maghiare, semn că Ioan Zoba a deprins latina într-o şcoală maghiară”. Vezi „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârşitul secolului XVII), *Apulum*, XLVII (2010), p. 139–157.

Dată fiind natura textului său, David Pareus nu „problematizează” decât rareori prin întrebări. În schimb, textul lui Zoba, având o retorică diferită, urmăreşte captarea atenţiei ascultătorilor prin întrebări la care se formulează un răspuns. Asemenea lui Pareus, Zoba admite că Gen. 37:35 poate fi explicat în două moduri. Fie Iacov a avut şi alte fiice, în afara Dinei, fie termenul „fete” se referă la fiicele rezultate din căsătoriile fiilor săi. Întrucât protopopul nu are la dispoziţie echivalenţi exacţi pentru *neptes* („nepoate”) şi *nurus* („nurori), recurge la o explicaţie mai amplă: „feciorii lui au avut muieri” şi „au fost unii însuraţi şi aceia încă au avut feţi şi féte pre care aşea le-au ţinut Iacov, ca şi cînd ară fi fost fétele lui dulci”. Remarcabil este şi felul în care a fost redată formula explicativă latinească *q.d.* (*quasi dictum*): „ca şi cînd ară fi zis”. Secvenţei *omnes domestici* îi corespunde o parafrază ingenioasă, formulată cu ajutorul negaţiei: „n-au fost nime din fămeia lui care...”

Atitudinea ipocrită a fiilor lui Iacov este criticată aspru de Pareus, în termeni al căror ecou poate fi identificat şi în *SA*.

Pareus, *In Genesin,* col. 1887	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 173–174
Filiorum verò quanta fuit tum impudentia, qui cum ipsi tanquam bestię Iosephum devorassent, ad consolandum patrem accedere audent: tum pervicacia, qui cum pessimè sibi conscij essent, in scelere absq; poenitentia perseverare non dubitant? Și când de mare a fost mai întâi neruşinarea fiilor, care îl sfâşiaseră chiar ei pe Iosif ca nişte fiare, dar au îndrăzneala de a merge să-l consoleze pe tatăl lor; apoi încăpăţânarea lor; fără pocăinţă, cu toate că ştiau în sinea lor cât de răi sunt, nu ezită să persevereze în ticăloşie.	Strîmbătatea dintîiu era aceasta, că era fără de obraz şi fără de ruşine, cumu-l minţiia, ce ei fiind carii îl vîndură păgînilor. Şi încăşi nu li-i ruşine a mérge cu mîngîiare la Iacov. A doua strîmbătate era rămăsătura fără de căială şi fără de pocăinţă într-acea făţărnicie mincinoasă. Bine au ştiut ei cu faptele lor că ei-s vinovaţi, ce încăşi grăiia cu cuvinte dulci, ca şi cînd n-ară fi făcut nice un rău.
Ita hypocritae egregiè dissimulare internum virus, tegere conscientię ulcera, et foris verba dare norunt, ut infontes ac benevoli appareant, cum sint minimè. Et hominibus quidem facilè imponunt, at Deus occulta cordium tandem manifestat cum eorum dedecore. Astfel făţarnicii ştiu să disimuleze foarte bine duhoarea lăuntrică, să acopere rănile din cuget şi să rostească vorbe, ca să apară nevinovaţi şi plini de bunăvoinţă, deşi nu sunt nici pe departe astfel. Deşi îi îmbrobodesc cu uşurinţă pe oameni, Dumnezeu în cele din urmă dă la iveală ascunzişurile inimilor, odată cu ticăloşia lor.	Aşea să arată încă şi în zuoa de astăzi toţi făţarnicii. Ce Dumnezău ştie toate faptele şi toate gândurile oamenilor şi înţelége toate cuvintele lor. Împrotiva unora ca aceştia să ruga David în Psalom 93, zicând...

În cazul acestei secţiuni, diferenţele dintre textul lui Pareus şi cel al lui Zoba sunt mai mari, însă firul călăuzitor este acelaşi. Prima caracteristică negativă („strîmbătură”) a fraţilor lui Iosif este *impudentia*, noţiune care în textul lui Zoba

este redată printr-o circumlocuţiune: „era fără de obraz şi fără de ruşine”. Observaţia că fiii lui Iacov *ad consolandum patrem accedere audent* primeşte la Zoba forma următoare: „încăşi nu li-i ruşine a mérge cu mîngîiare la Iacov”.

A doua „strâmbătate”, potrivit lui Pareus, este *pervicacia*, folosită aici în sens peiorativ („încăpăţânare”, „îndărătnicie”) şi explicată drept capacitate de a „persista în ticăloşie” (*in scelere ... perseverare*). Neavând un termen precis care să exprime această idee, Zoba recurge la o explicaţie mai lungă: „rămăsătura fără de căială şi fără de pocăinţă într-acea făţărnicie mincinoasă”. Secvenţa lui Pareus *absq. poenitentia* („fără căinţă”) este dublată în traducere: „fără de căială şi fără de pocăinţă”. Astfel de formulări redundante, în care o noţiune primeşte o echivalare dublă, se întâlnesc frecvent în predica pe care o supunem analizei: „alniciia şi hicleniia”; „fără de obraz şi fără de ruşine”, „făţărnicie mincinoasă”, „să miră şi să ciudesc”, „putem şi plânge după ei, putem vărsa şi lacrămi”, „când pier şi mor coconii”, „păsările (aerului) ceriului” etc.

Pentru a transmite ideea că fraţii lui Iosif au conştiinţa încărcată (*cum pessimè sibi conscij essent*) Zoba scrie: „bine au ştiut ei cu faptele lor că ei-s vinovaţi”. Pornind de la contra-exemplul pe care îl oferă aceste personaje, Pareus extrage o concluzie moralizatoare cu refeirire la *hypocritae* care ştiu bine să disimuleze starea lor morală precară. În cuvintele lui Zoba: „Aşea să arată încă şi în zuoa de astăzi toţi făţarnicii”. În încheierea paragrafului, Pareus adaugă un topos bine reprezentat în Biblie: Dumnezeu cunoaşte ascunzişurile inimii omeneşti şi în cele din urmă le dă în vileag. Într-o formă simplificată, ideea este prezentă şi în textul predicii lui Zoba: „Ce Dumnezău ştie toate faptele şi toate gândurile oamenilor şi înţelége toate cuvintele lor”. În chip de mărturie biblică, cărturarul transilvănean citează un fragment amplu din Psalmul 93 (94 în BIBL.HEB.).

Pentru a întregi discuţia privind sursele folosite în *SA*, trebuie să facem câteva observaţii şi despre un concept grecesc important menţionat în predică. Zoba foloseşte de trei ori termenul „ştorghi” (**ЦЮѲГИ**), pe care îl descrie în secţiunea de „învăţătură” a predicii: „Fost-au din ceputul lumii, iaste şi în zuoa de astăzi, fi-va şi pînă în sfîrşitul lumii năravu ca acela şi pornitura inimii şi dintr-acéea să izvorésţe minunată amărîre şi întristare. Care, dintre oamenii pământeşti numai părinţii şi maicele o pricep (simţesc), iară partea cea mai mare a oamenilor nu o pot simţi, ce numai să miră de acéea şi să ciudesc, iară acéea nu-i alta, fără numai pornitura părinţilor şi a maicelor cătră coconaşii lor. Aceasta pornitură a părinţilor o cheamă grecii ştorghi” (f. 163^{v}).

Ideea se regăseşte în „oca dintîiu” a învăţăturii: „acéea pornitură, care în limba grecească să chiamă *ştorghi*, n-au dat Dumnezău într-înimile altor oameni, fără numai într-înimile părinţilor şi a maicelor. De-aicea iaste că alalţi oameni, carii nu pot simţi cum ară trebui, numai ce să miră şi să ciudesc ce fac părinţii de moartea pruncilor. Cînd mor fraţii, priiatinii, vecini şi alţi voitori buni ai noştri, putemu-ne amărî şi întrista, putem şi plînge după ei, putem vărsa şi lacrămi după ei, ce peste puţinea vréme îi vom uita şi vom lua mîngîiare. Iară cînd mor coconii cei dragi, cu nevoie îi vom uita” (f. 164^{r}–164^{v}).

Ultima ocurenţă a termenului apare în „hasna dintîiu”: „cînd plîng şi să vaietă părinţii după moartea coconilor […] nu plîng, nice nu să vaietă fără de ocă, ci pentru acéea că, întru inimile lor iaste (ştorghi) pornitura cea nespusă care nu o pot simţi alţii, fără numai părinţii şi maicele, iară alţi oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră şi să ciudesc de ea” (f. 165^{r}). Ideea este ilustrată cu un exemplu din lumea animală: „Cînd flămînzesc urşii, leii şi bălaurii nu să mînie aşea tare ca atunci cînd să jăhuiesc de puii lor. Păsările de nemică nu ţipă aşea tare ca atunci cînd le iau puii lor” (f. 165^{r}). Recunoaştem în această ilustraţie teza de la începutul predicii: „Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinţi şi între feciori. Care pre lesne putem cunoaşte de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului şi pasările (aerului) ceriului cu puii lor. […] Urşii, bălaurii şi leii de nemică nu să bucură aşea tare ca de viaţa puilor săi şi iară nu să întristează, după năravul şi după firea lor, mai tare ca de perirea lor” (f. 157^{v}).

Avea Ioan Zoba cunoştinţe de greacă suficient de avansate pentru a putea citi autori clasici care fac referire la termenul στοργή sau, cum suntem înclinaţi să credem, a preluat informaţia dintr-o sursă maghiară care, la rândul ei, s-a inspirat din *Septuaginta*? Termenul στοργή se găseşte în versiunea greacă a *Vechiului Testament*, mai precis în 4 Macabei 14, unde apare de trei ori. În capitolul respectiv este lăudată mama celor şapte fii care, fiind conduşi de raţiune (λογισμός), au acceptat martirajul în loc să renunţe la credinţa lor. Ca argument suplimentar că raţiunea poate triumfa asupra sentimentelor, autorul cărţii scrie că inclusiv mama celor şapte băieţi a rămas fidelă credinţei sale, când a fost „pusă să aleagă între evlavie şi salvarea celor şapte copii” (4 Mac. 15:2).

În mod cu totul remarcabil, pasajul relevant pentru studiul nostru conţine nu doar referirea la στοργή ca legătură fundamentală între părinţi şi copii, ci şi exemple din universul animal care ilustrează trăinicia acestei relaţii. Pentru a pune în evidenţă înrudirea tematică dintre 4 Macabei şi textul lui Zoba, redăm mai jos fragmentele relevante:

4 Macabei 14:13–17 (SEPT.IAŞI, vol. 3)	*Sicriul de aur*, Predica a XV-a, p. 169
[13]Priviţi ce ţesătură bogată este dragostea (στοργή) faţă de copii, care trage toate spre tandreţea faţă de rodul pântecelui ei. [14]Şi animalele necuvântătoare au aceeaşi tandreţe şi aceeaşi dragoste (στοργὴν) ca şi oamenii pentru fiinţele pe care le nasc. [15][De pildă,] la păsări: cele îmblânzite îşi fac cuibul sub acoperişurile caselor, pentru a-şi ocroti puii, [16]celelalte, pe culmile munţilor, pe râpile din văi, în scorburile şi pe vârfurile copacilor îşi clocesc ouăle, îşi scot puii şi alungă pe oricine se apropie de ei; [17]iar dacă nu pot să-l alunge, zboară de jur împrejur, suferind, chemându-şi cu dragoste (τῇ στοργῇ) puii pe limba lor, cât poate, le vine în ajutor.	„Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinţi şi între feciori. Care pre lesne putem cunoaşte de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului şi pasările (aerului) ceriului cu puii lor. Vedeţi, creştinilor, ce fac păsările? Ca şi când ară avea înţelepciune mare, aşea îşi tocmăsc cuiburile lor în laturi, în loc ascuns, unde şi oaole şi puii să păzască. O, cu cîtă osteneală şi preveghére hrănesc şi cresc puii săi!

Prezenţa simultană în acelaşi context a termenului στοργή şi a ideii că legătura sentimentală dintre părinţi şi copii se întâlneşte în egală măsură la necuvântătoare şi la oameni ne îndreptăţeşte să credem că 4 Macabei este sursa ideilor din textul lui Zoba, chiar dacă protopopul din Vinţ nu era conştient de originea lor. În spaţiul protestant, cărţile numite „Apocrife", deşi nu au fost considerate canonice de către Reformatori (aşadar, nu pot fi folosite pentru a articula *dogme de credinţă*), pot servi ca sursă pentru *îndemnuri morale sau exemple de conduită edificatoare*. Un alt autor antic care conţine idei similare celor din 4 Macabei 14 este Plutarh. Lucrarea sa *Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔγγονα φιλοστοργίας* (cunoscută în latină cu titlul *De amore prolis*) ilustrează cu multe exemple relaţiile „afective" din lumea animalelor, însă nu întrebuinţează niciodată termenul στοργή, ci numai φιλόστοργον sau φιλοστοργία[22].

CONCLUZII

Studiul nostru confirmă ceea ce se ştia deja, anume că citatele veterotestamentare folosite de Zoba (cu excepţia celor din Psaltire, publicată încă din 1651) urmează versiunea Károlyi Gáspár, chiar şi în acele situaţii în care versiunile latineşti produse în sec. XVI–XVII ofereau deja un text mult mai fidel originalului ebraic. Concluzia noastră, în urma studiului întreprins, este că Zoba nu a avut acces direct la comentariul lui Pareus; altminteri, ne-am fi aşteptat ca pericopa biblică de la începutul „propovedaniei" să nu aibă erorile de traducere pe care le-am constatat în BIBL.VIZS.

Dacă lăsăm deoparte problema textului biblic şi evaluăm conţinutul omiliei, descoperim asemănări izbitoare cu textul lui David Pareus. Cea mai evidentă similitudine ţine de segmentarea textului biblic în secvenţe logice, numerotate uneori ca atare. În plus, Ioan Zoba preia din comentariul lui Pareus o anumită viziune morală asupra faptelor (interpretate adesea prin grila celor Zece Porunci). În ciuda faptului că nu are la dispoziţie o terminologie consacrată (de ex., στοργή va fi tradus prin „dragoste" în *Biblia de la Bucureşti*), Zoba reuşeşte să transmită prin parafrază acele noţiuni complexe care necesită explicaţii.

Identificarea acestor noi surse ale omiliilor din colecţia *Sicriul de aur* antrenează o întrebare legitimă: Câte noi izvoare ar mai putea fi descoperite în viitor? Până la studierea exhaustivă a acestei probleme, trebuie să privim cu rezerve atât judecata nedreaptă rostită de Iorga în 1925, cât şi evaluarea diametral opusă făcută de Ana Dumitran şi Dumitru Vanca, potrivit cărora Ioan Zoba „a apelat la modelele maghiare doar pentru formă", nu şi pentru conţinut.

[22] Textul grec al lucrării: Plutarch, *Moralia*, vol. VI, with an English translation by W. C. Helmbold (Loeb Classical Library 337), Cambridge, MA, Harvard University Press, 1939. Pentru o analiză mai detaliată a textelor din Plutarh şi 4 Maccabei, vezi David DeSilva, „The Perfection of 'Love for Offspring': Greek Representations of Maternal Affection and the Achievement of the Heroine of 4 Maccabees", *New Testament Studies* 52.2 (2006), pp. 251–268.

SIGLE

BIBL.HEB. = *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, eds K. Elliger, W. Rudolph, editio quinta emendata opera A. Schenker, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.

BIBL.VIZS. = *Szent Biblia, az az Istennec Ô es Wy testamentvmanac prophétác es apostoloc által meg iratott szent könyuei. Magyar nyelwre fordittatott [Károlyi Gáspár és mások által] egészben és wijonnan az Istennec Magyar országban való anya szent egyházának épülésére*, Visolban, MDXC, Mantskovit.

PAREUS = David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.

SA = Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

SEPT.IAŞI = *Septuaginta, vol. 3: 1-2 Paralipomene, 1-2 Ezdra, Ester, Iudit, Tobit, 1–4 Macabei*, Iaşi, Colegiul Noua Europă / Polirom, 2005.

DAVID PAREUS, *IN GENESIN* (1609) ŞI 4 MACABEI, SURSE DE INSPIRAȚIE PENTRU „PROPOVEDANIIA A CINCEASPRĂZÉCEA” DIN *SICRIUL DE AUR* (1683)

(Abstract)

The present paper sets out to analyze the extent to which the fifteenth funeral homily printed by Ioan Zoba in his sermon collection titled *The Golden Casket* (1683) is indebted to David Pareus' commentary on Genesis printed in 1609 in Frankfurt. Far from being an original work, the sermon is suffused with exegetical observations which were made by the Heidelberg-based Reformed scholar, whose works were hugely influential among the Hungarian religious intelligentsia. The last section of the paper probes the influence which 4 Maccabees might have had on Zoba's notion of στοργή.

Cuvinte-cheie: David Pareus, Ioan Zoba din Vinţ, Sicriul de aur, predici funebre, 4 Macabei.

Keywords: David Pareus, Ioan Zoba of Vinţ, The Golden Casket, funeral homilies, 4 Maccabees.

Alexandru Mareş

CINE A TRADUS *VARLAAM ȘI IOASAF*: UDRIȘTE NĂSTUREL SAU DANIIL PANONEANUL?

1. În două dintre cele mai vechi copii românești ale romanului popular *Varlaam și Ioasaf* (BAR, ms. rom. 2470 din 1671 și ms. rom. 3399 din 1673), traducerea îi este atribuită lui Udriște Năsturel, informație care i-a determinat pe istoricii literari să accepte paternitatea logofătului muntean asupra respectivei transpuneri. Acest punct de vedere a fost combătut în vremea din urmă de N. A. Ursu, potrivit căruia adevăratul traducător al scrierii precitate ar fi Daniil Panoneanul, cunoscut pentru traducerea *Îndereptării legii* (Târgoviște, 1652)[1]. Tot Daniil Panoneanul ar fi asigurat, după N. A. Ursu, și transpunerea în limba română a altor nouă scrieri: *Învățături preste toate zilele* (Câmpulung, 1642), *Mystirio sau sacrament* (Târgoviște, 1651), *Engheniasmos sau obnovlenie, sau târnosanie* (Târgoviște, 1652), *Tâlcuirea sau arătarea gramaticii slovenești* (BAR, ms. rom. 312), *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, *Pisaniile bisericii de la Curtea de Argeș, Viața lui Nifon, Cuvântul de învățătură a două slugi* și *Vechiul Testament* (BAR, ms. rom. 4389)[2]. Cercetătorul ieșean îl considera pe Daniil Panoneanul a fi originar din sud-vestul Transilvaniei sau din nordul Banatului[3], apartenență dialectală care ar explica prezența în scrierile mai sus-menționate a unui mare număr de particularități caracteristice graiurilor nordice. Atribuirea traducerii romanului *Varlaam și Ioasaf* lui Daniil Panoneanul s-a realizat în urma unui minuțios examen lingvistic la care au fost supuse cele mai vechi copii românești ale acestei scrieri.

2. Înainte de a examina ipoteza avansată de N. A. Ursu, considerăm necesar să facem câteva precizări. Prima se referă la graiul vorbit de Udriște Năsturel. După cum se știe, familia sa este atestată la începutul secolului al XVII-lea în Țara Românească, tatăl său, Radu Năsturel, având proprietăți în Fierăști, jud. Giurgiu. Din documentele vremii reiese că în 1620 domeniul Fierăștilor se afla deja în stăpânirea lui Radu Năsturel[4]. Posesia acestuia era însă mai veche, un hrisov din

[1] N. A. Ursu, *Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Panoneanul*, în *Cronica*, XVI, nr. 43 (821), 23 octombrie 1981, p. 5 și 8 (se va cita în continuare Ursu, *Un cărturar*), republicat într-o formă amplificată sub titlul *Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Andrean Panoneanul, traducătorul* ***Îndereptării legii*** *(Târgoviște, 1652)*, în volumul autorului *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, 2003, p. 7–133 (se va cita în continuare Ursu, *Activitatea literară*).

[2] Ursu, *Activitatea literară*, p. 28–52, 68–91.

[3] *Ibidem*, p. 126–127.

[4] P. V. Năsturel, *Istoricul leagănului Năsturelilor. [Herăşt(i), Hierăşti, Fierăşt(i), sud Elhov (Ilfov)]*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X, 1909, p. 208.

1602 atestând intrarea bătrânului Năsturel în stăpânirea proprietății respective încă din vremea lui Mihai Viteazul[5]. Se poate, prin urmare, presupune că Udrișteă Năsturel a deprins de mic copil graiul vorbit în sud-estul Munteniei, „în satul meu părintesc Fierăști", după cum însuși precizează în prefața *Antologhionului* slavon din 1643[6]. Ipoteza lui N. Iorga referitoare la descinderea familiei lui Udrișteă Năsturel din Fiera Logofătul[7], cu proprietăți în Corbi și Leurdeni, jud. Argeș, care ne-ar putea îndrepta atenția și asupra graiului din nord-vestul Munteniei, este lipsită de o bază de susținere propriu-zisă[8].

A doua precizare privește graiul vorbit de Daniil Panoneanul. Examinând limba *Îndereptării legii*, singura scriere despre care știm în mod cert că a fost tradusă de Daniil Panoneanul, N. A. Ursu constată prezența în text a multor „cuvinte, forme și fonetisme specifice graiurilor dacoromânești nordice sau sud-vestice. Unele dintre ele provin din textul moldovenesc al *Cărții românești de învățătură de la pravilele împărătești* (Iași, 1646), folosită de Daniil Panoneanul în prima parte a traducerii sale. Altele sunt însă specifice graiurilor din nord-vestul Munteniei, din Oltenia, din sud-vestul Transilvaniei și din Banat. Acestea pot constitui indicii că Daniil Panoneanul era originar din regiunea respectivă"[9]. Într-alt loc al studiului, această regiune este restrânsă, cercetătorul ieșean susținând că traducătorul *Îndereptării legii* era probabil „originar din sud-vestul Transilvaniei sau din nordul Banatului, «din Panonia» cum spunea el"[10], în acord cu mai vechea părere a lui A. Bunea, preluată și de N. Iorga, că Daniil Panoneanul a fost ardelean[11]. Aducerea în discuție a apelativului *Panoneanul* nu susține însă originea ardeleană a traducătorului *Îndereptării legii*. După cum ne încredințează *Viața lui Nifon*, toponimul Panonia era denumirea arhaizantă a Țării Românești[12], pe care ulterior o vor prelua și unii dintre cronicari (Stoica Ludescu[13], Axinte Uricariul[14]). Cât privește patria lingvistică a lui Daniil Panoneanul, aceasta nu a fost sud-vestul

[5] P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 214.

[6] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, București, I, 1903, p. 130 și 132 (se va cita în continuare BRV).

[7] *Studii și documente privind istoria românilor*, V, 1903, p. 710.

[8] P. V. Năsturel, *Originea boierilor Năstureli. Studiu istorico-geografic*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X, 1909, p. 15–21.

[9] Ursu, *Activitatea literară*, p. 9.

[10] *Ibidem*, p. 126–127.

[11] A. Bunea, *Vechile episcopii românești, a Vadului, a Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaj, 1902, p. 110–111, 113, 115, 120; idem, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 241; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, p. 170, idem, N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908, p. 340.

[12] *Literatura română veche (1402–1647).* Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, Editura Tineretului, vol. I, [1969], p. 76, 79, 80, 82, 87, 95, 98.

[13] *Letopisețul cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură, I, 1961, p. 88, 92, 93 etc.

[14] Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldavii.* Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, I, 1993, p. 131, 138, 140.

Transilvaniei sau nordul Banatului, particularitățile de limbă ale *Îndereptării legii* nefiind caracteristice acestor regiuni (vezi mai jos).

3. Pentru a argumenta paternitatea lui Daniil Panoneanul asupra traducerii romanului popular, N. A. Ursu a apelat la trei liste de cuvinte caracteristice, în opinia sa, graiurilor dacoromânești nordice și de sud-vest: A) cuvinte aflate în ms. rom. 518 și ms. rom. 3339, B) cuvinte aflate numai în copia din ms. rom. 3339 și C) cuvinte aflate numai în copia din ms. rom. 588. Prima listă însumează 43 de cuvinte, a doua 6 cuvinte, iar ultima 16, în total 65[15]. Dintre aceste cuvinte, în *Îndereptarea legii* nu se regăsesc decât 15 cuvinte: *acolisi, afunda, băsău, beteag, betejală, căşuţă, duroare, gubav, înturna, mainte, meserere, price, sfadă, sudalmă, şar*[16]. Or, cuvintele enumerate, considerate a aparține unui traducător provenit din sud-vestul Transilvaniei sau din nordul Banatului, se regăsesc în epoca respectivă și în texte scrise de persoane originare din Țara Românească.

acolisi vb. IV „a se lega, a se ține de cineva”. Cuvântul nu caracterizează graiul traducătorului *Îndereptării legii*, el fiind preluat din ediția moldovenească a *Cărții de învățătură*[17]. În *Varlaam și Ioasaf, acolisi* apare numai în copia din 1673 (ms. rom. 3339, f. 208^{r}/13), unde își datorează prezența copistului Fota Grămăticul, care a înlocuit, prin cuvântul de origine greacă, termenul *lega* din traducerea atribuită lui Udriște Năsturel (cf. ms. rom. 588, f. 237^{v}/21 și ms. rom. 2470, f. 367^{r}/9).

afunda vb. I „a (se) adânci, a (se) cufunda”. Am înregistrat verbul în *Molitvenicul* copiat la Mănăstirea Bistrița între 1632 și 1654 („ce sânt afundat de multe păcate”)[18], în prefața *Cazaniei* de la Mănăstirea Dealu din 1644 („sânt ca o corabie fără de cârmă… și trage încoace și încolo ca pe niște orbi și cea de apoi se afundă”)[19], în *Ceaslovul* tipărit la Govora sau într-o altă localitate din Țara Românească în deceniul cinci al secolului al XVII-lea („și afundaiu în tina fărălegilor meale”)[20] și în *Lexiconul* slavo-român tradus de Staico Grămăticul din Târgoviște în a doua jumătate a aceluiași secol („afund”, „mă afund” etc.)[21]; cf. și

[15] Ursu, *Activitatea literară*, p. 62–68.

[16] Precizăm că din componența celor trei liste nu am reținut cuvintele provenind din cele nouă texte a căror traducere N. A. Ursu o atribuie lui Daniil Panoneanul, cuvinte, care în schimb, nu se regăsesc în *Îndereptarea legii*. Atunci când stabilim autorul unui text anonim apelând la criteriul lingvistic, buna metodă ne impune să comparăm limba textului anonim cu limba textului al cărui autor (traducător) e cunoscut, și nicidecum cu limba unor texte la rândul lor cu autori necunoscuți sau ipotetici.

[17] Vezi pasajele supuse comparației:

Cându să va acolisi un om de altul, nefiindu-i cela nice cu o deală, aşea, numai într-o pizmă, va vrea să-l ucigă. (*Carte românească de învățătură*, Iași, 1646; ed. 1961, p. 105)

Cându se va acolisi un om de altul, nefiindu-i cela nice cu o deală, aşa numai într-o pizmă, va vrea să-l ucigă. (*Îndereptarea legii*, Târgoviște, 1652; ed. 1962, p. 250).

[18] BAR, ms. rom. 2522, f. 70^{v}/7–8.

[19] BAR, CRV I, f. 1^{v}/23–26.

[20] Ștefan Pașca, *Cel mai vechi ceaslov românesc*, București, 1939, p. 105.

[21] BAR, ms. rom. 312, f. 115^{v}/a–12, 117^{r}/4, 5.

afundare „cufundare” înregistrat în *Lexiconul* copiat de Mardarie Cozianul în 1649[22], în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[23] și în *Mărgăritarele* lui Ioan Hrisostom (București, 1691), traduse de frații Radu și Șerban Greceanu[24].

băsău s.n. „pizmă, invidie, ură”. Înregistrarea cuvântului în acte diplomatice muntene din anul 1600 nu poate confirma prezența lui la sfârșitul secolului al XVI-lea în graiurile din Țara Românească, actele respective fiind scrise în Transilvania[25]. *Băsău* a fost totuși atestat în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul („băsău”)[26], precum și în *Esopia* copiată în 1707 la Mănăstirea Aninoasa, jud. Argeș („iar vulpei îi era băsău”)[27]; cf. și derivatul *băsăoș* din *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[28].

beteag adj., s.m. „bolnav, infirm”. Atestările muntenești ale cuvântului provin din *Cronograful* mitropolitului Dorotei al Monemvasiei, copiat în 1687 de logofătul Drăgoi, fiul preotului Tatul din Bezdead, jud. Dâmbovița[29], din *Mărgăritarele* traduse de frații Greceanu („ce-ș golescu mădularele lor ceale frânte și beteage pentru noi”)[30] și din scrierile mitropolitului Antim Ivireanul[31].

betejală s.f. „vătămare, infirmitate”. În Țara Românească, în afara *Îndereptării legii* și a romanului *Varlaam și Ioasaf*, cuvântul a mai fost atestat în *Lexiconul* copiat în 1683 de Mihai logofătul din Târgoviște[32]; cf. verbul *beteji* „a se vătăma” într-o traducere a fraților Radu și Șerban Greceanu („ce și ticălosul lui trup, de multe griji îl topește și-l betejește”)[33] și derivatul *betejune* „schilodire, infirmitate” în *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu* scrisă de Radu Greceanu[34].

cășuță s.f. „casă mică, cameră”. Cuvântul a fost înregistrat într-o traducere muntenească a *Vieții Sfintei Ecaterina*, copiată de Fota Grămăticul („Deci o ia în casa ta și-ț încuie ușile tale ale cășuței”)[35]. Probabil, sub influența acestui text, Fota

---

[22] Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*. Publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românești de Gr. Crețu, București, 1900, p. 197 (se va cita în continuare *Lexicon 1649*).

[23] BAR, ms. rom. 312, f. 127^{v}/a–19.

[24] Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*. Ediție îngrijită, indice de nume și glosar de Rodica Popescu, București, 2001, p. 471 (170^{r}); se va cita în continuare *Mărgăritare 1691*.

[25] Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1974, p. 267–268 (se va cita în continuare Gheție, Mareș, Gr. XVI).

[26] BAR, ms. rom. 312, f. 106^{r}/b–16, 197^{v}/b–8.

[27] BAR, ms. rom. 1867, f. 163^{v}/6.

[28] BAR, ms. rom. 312, f. 197^{v}/a–21.

[29] Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 72 (se va cita în continuare DLRLV).

[30] *Mărgăritare1691*, p. 165 (54^{r}).

[31] Antim Ivireanul, *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972, p. 457 (Glosar). Se va cita în continuare Antim, *Opere*.

[32] DLRLV, p. 72.

[33] *Mărgăritare 1691,* p. 79 (22^{r}).

[34] Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu voievod (1688–1714)*. Studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș, București, Editura Academiei, 1970, p. 252 (Glosar). Se va cita în continuare Greceanu, *Istoria*.

[35] BAR, ms. rom. 3339, f. 286^{v}/13–14.

a înlocuit în copia sa cuvântul *chilie* din traducerea atribuită lui Udriște Năsturel (cf. ms. rom. 588, f. 193[r] și ms. rom. 2470, f. 278[r]) prin *căşuţă* (ms. rom. 3339, f. 158[r]).

duroare s.f. „durere, suferință". Cuvântul apare în scrierile unor cărturari din Țara Românească: *Cronograful* lui Moxa („de-i pedepsi cu ostenit... și cu durori să se hrănească")[36], *Mărgăritarele* traduse de Radu și Șerban Greceanu („când să tâmplă de bolnăvescu, aducem doftori și bani cheltuim și tot fealiul de duroare suferim")[37] și *Istoriile domnilor Țărâi Rumânești* scrise de Radu Popescu („Amurat, al doilea împărat al turcilor, fiind bătrân și bolnav dă durori, au lăsat împărat ... pă fii-său Mehmet")[38].

gubav adj., s.m. „lepros". Am înregistrat cuvântul în *Lexiconul* copiat de Mardarie Cozianul[39], în *Biblia* de la București (porțiunea tradusă de frații Greceanu: „Pre bolnavi vindecați, pre gubavi curățiț, pre morți înviați, pre draci îi scoateț")[40] și într-un *Tetraevanghel* muntenesc, copiat probabil la sfârșitul secolului al XVII-lea[41]. Derivatul *gubăvie* „lepră" a fost notat într-un document emis la 1 octombrie 1645 („să lăcuiască cu Iuda și cu Ariia întru loc și să dobândească gubaviia lui Ghizi")[42] și în *Lexiconul* slavo-român copiat de Mardarie Cozianul în 1649[43].

înturna vb. I „a (se) întoarce". Verbul a fost înregistrat în *Cronograful* lui Moxa („să ia galbeni și să întoarne ce-au cumpărat")[44], în documente emise în Țara Românească („După aceea, acești oameni s-au înturnat aici în țeară")[45], în *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu* scrisă de Radu Greceanu[46] și în scrisoarea spătarului Drăghici din 1696 („m-a înturnat Măria Sa Vodă înnapoi ca să fac istovul tot de sfoară")[47].

mainte adv. „mai nainte". Adverbul a fost notat în texte oltenești și muntenești: *Cronograful* lui Moxa („mainte de nașterea lui văzu tată-său un vis")[48], *Cazania de*

---

[36] *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, 1989, p. 101 (9[v]). Se va cita în continuare Moxa, *Cronica*.

[37] *Mărgăritare 1691*, p. 258 (89[r]); cf. și *Biblia* din 1688 (ed. 1988), partea tradusă de frații Greceanu, p. 785 a.

[38] *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I, București, 1961, p. 245; cf. și p. 260.

[39] *Lexicon 1649*, p. 218 (2859).

[40] *Biblia adecă dumnezeiasca scriptură a Vechiului și Noului Testament, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, domnul Țării Românești*, București, 1988, p. 757a (se va cita în continuare *Biblia 1688*).

[41] M. Gaster, *Chrestomatie română*. Vol. I, Leipzig, București, 1891, p. 194.

[42] *Documenta Romaniae historica*. B. Țara Românească, vol. XXX, București, 1988, nr. 292, p. 332 (se va cita în continuare DRH B).

[43] *Lexicon 1649*, p. 111 (273).

[44] Moxa, *Cronica*, p. 133 (f. 47[r]).

[45] DRH, B, XXIII, nr. 364, p. 554 (București, 27 aprilie 1632); cf. și nr. 446, p. 650 (12 decembrie 1632), XXIV, nr. 101, p. 134 (București, 16 iunie 1633), nr. 210, p. 287 (București, 3 martie 1634), XXXI, nr. 171, p. 196 (28 mai 1646), XXXII, nr. 73, p. 85 (Târgoviște, 10 martie 1647) etc.

[46] Greceanu, *Istoria*, p. 256 (Glosar).

[47] N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni.* Ediția a 2-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 96 (se va cita în continuare, Iorga, *Scrisori*).

[48] Moxa, *Cronica*, p. 125 (f. 35[v]–36[r]).

la Govora („Mainte, până nu te chema Filip, te-am văzut supt un smochin”)[49], *Cazania* de la Mănăstirea Dealu („împărăția ceriului carea e gătită voauo mainte de tocmala lumiei”)[50] și *Foletul Novel* („Mainte de a sosi cel ajutoriu așteptat, vom vedea, a unui loc tare, varvarul schiptru în mâinile cele milostive”)[51].

meserere s.f. „funcție, slujbă”. Cu acest sens, cuvântul a fost atestat în *Cronograful* lui Moxa („mai nainte de alții dobândi meserére Vrut de la ipat și Colatin”)[52]; cf. *mesereaie* în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul (unde corespunde sl. **САНА** „demnitate”)[53], în *Cartea lui Chiril* („unul ca acela să se leapede den mesereaie”)[54], în *Dioptra* („Adoț aminte că într-această mesereaie la care pohtești tu alții era, cărora nice numele nu le știi”)[55] și în *Patericul* din 1676 („și am avut bărbat cu mesereaie, spătaru mare”)[56] traduse de același grămătic târgoviștean.

price s.f. „ceartă, pricină”. În Țara Românească cuvântul se întâlnește în numeroase texte: *Pravila* de la Govora („De cine junghe la price”)[57], *Cazania* de la Govora[58], *Lexiconul* copiat de Mardarie Cozianul[59], *Dioptra* („au fost price între dinșii precum mărturisește Ioan”)[60] și *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[61], *Istoriile domnilor Țării Românești* alcătuite de Radu Popescu („și avea price între dânșii, care să împărățească”)[62], *Mărgăritarele* traduse de Radu și Șerban Greceanu („să nu cumva să fie avut price cu tine”)[63], *Patericul* transcris la începutul secolului al XVIII-lea de ieromonahul Serafim la Mănăstirea Bistrița („și s-au făcut price întru boiarii împărătești pentru zugrav”)[64] etc.

sfadă s.f. „ceartă”. Sub forma actuală, cuvântul apare în traducerea *Mărgăritarelor* tipărite în 1691 („adecă în mâncări multe și în băuturi multe, jocuri, organe, beții, vorbe deșarte... ficleșuguri, sfăzi, vrăjbi...”)[65], iar sub forma etimologică (*svadă*) în *Cazania* de la Govora[66], în *Lexiconul* copiat de Mardarie Cozianul[67],

[49] *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*. Ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 128 (se va cita în continuare *Cazanie 1642*).

[50] BAR, CRV II 46, f. 79^{r}.

[51] Emil Vârtosu, *Foletul Novel, calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1692–1704)*, București, 1942, p. 21 (se va cita în continuare *Foletul Novel*).

[52] Moxa, *Cronica*, p. 122 (f. 33^{r}); cf. și p. 127 (f. 38^{v}).

[53] BAR, ms. rom. 312, f. *198^{r}/b–3.*

[54] BAR, ms. rom. 1570, f. 47^{v}/22–23.

[55] BAR, ms. rom. 2341, f. 32^{r}/10–12.

[56] BAR, ms. rom. 1429, f. 225^{r}/4–5.

[57] Ediție în curs de pregătire de către Marius Mazilu, care a avut amabilitatea să ne pună la dispoziție reproducerea textului, p. 341 (se va cita în continuare *Pravila 1640*).

[58] *Cazanie 1642*, p. 507 (Glosar).

[59] *Lexicon 1649*, p. 210 (2673), 249 (3576).

[60] BAR, ms. rom. 2341, f. 23^{v}/15–16.

[61] BAR, ms. rom. 312, f. 121^{v}/b–20, 132^{r}/b–16.

[62] *Cronicari munteni*, I, p. 241; cf. p. 256.

[63] *Mărgăritare 1691*, p. 64 (f. 16^{v}).

[64] BAR, ms. rom. 2513, f. 25^{v}/14.

[65] *Mărgăritare 1691*, p. 427 (f. 153^{v}).

[66] *Cazanie 1642*, p. 513 (Glosar).

[67] *Lexicon 1649*, p. 234 (3232).

în *Lexiconul* tradus de Staico Grămăticul[68] și în *Cheia înțelesului*, publicată la București în 1678 („și-i aduce pre ei la svadă")[69]; cf. însă ambele forme în *Cronograful* lui Moxa („că cu multe svade și îndelungă vréme ei se vor înălța pre alte limbi"; „foarte se mânie și rădică sfadă rea pre împăratul")[70].

sudalmă s.f. „ocară, înjurătură". Cuvântul a fost înregistrat în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[71], în *Mărgăritarele* traduse de frații Greceanu („pre altul îndeamnă spre lăcomie..., iară pre altul spre ucidere și sudalmă")[72], într-o rugăciune tradusă din limba greacă de stolnicul Constantin Cantacuzino („Rădică de la mine sudalma și ocara")[73] și în scrierile lui Antim Ivireanul[74].

șar s.n. „vopsea". Considerat a aparține graiurilor nordice, cuvântul apare și în texte din Țara Românească: *Pravila* de la Govora („și nu întocmesc mintea tocma până la lucrul șarurilor")[75], *Lexiconul*[76] și *Cronograful rusesc* („pământul se împodobi și de petutindenelea ca cu un șar sau văpseală... se amestecă")[77], traduse de Staico Grămăticul, *Lexicoanele* copiate de logofătul Mihai în 1673 și 1683[78] și *Cheia înțelesului* tipărită la București („Că fiind înfrumsețați cu lucrurile lor ceale bune, ca cu niște șaruri frumoase")[79].

După cum s-a putut observa, cuvintele comune celor două texte examinate de N. A. Ursu se regăsesc și în scrisul unor persoane din Țara Românească. Trecerea lor în rândul elementelor caracteristice graiurilor nordice nu se justifică, motiv pentru care considerăm că aducerea lor în discuție nu poate constitui o dovadă în sprijinul traducerii romanului *Varlaam și Ioasaf* de către Daniil Panoneanul.

4. Probabil pentru a-și întări argumentația în sprijinul paternității lui Daniil Panoneanul, N. A. Ursu a semnalat prezența în ms. rom. 588 a câtorva particularități lingvistice specifice, în general, graiurilor nordice: *u* în *adurmi*, *durmi, îngrupa* etc., trecerea lui *n* la *m* în *sâmt* „sânt", *r* „lung" (vibrant), scris *rr*, în *rrăotate, rrău, rrâuri, rrea* etc., adverbul *acmu* „acum"[80]. O parte dintre aceste particularități nu se regăsesc însă în textul *Îndereptării legii: n* apare constant păstrat în *sânt*, pers. 1 sg. (16 ocurențe) și pers. 3 pl. (699 de ocurențe)[81], notația *rr* în cuvintele precitate nu a

[68] BAR, ms. rom. 312, f. 87^{v}/a–11; cf. *svadnic* „certăreț" (f. 87^{v}/a–21) și *sfădi* „a se certa" (f. 102^{v}/a–4).

[69] Ioannykij Haleatovsky, *Cheia înțelesului*. Ediție, indice de nume și glosar de Rodica Popescu, București, Libra, 2000, p. 128 (f. 69^{v}). Se va cita în continuare Haleatovsky, *Cheia.*

[70] Moxa, *Cronica*, p. 118 (f. 28^{v}) și, respectiv, p. 144 (f. 57^{v}).

[71] BAR, ms. rom. 312, f. 76^{v}/b–13.

[72] *Mărgăritare 1691*, p. 321 (f. 113^{r}); cf. p. 427 (f. 153^{v}).

[73] BAR, CRV IV 88, f. 210^{r}/13–14.

[74] Antim, *Opere,* p. 460 (Glosar).

[75] *Pravila 1640*, p. 315.

[76] BAR, ms. rom. 312, f. 171^{v}/b–11, 173^{r}/a–3.

[77] BAR, ms. rom. 1385, f. 35^{v}/10–11.

[78] DLRLV, p. 279.

[79] Haleatovsky, *Cheia*, p. 36 (f. 12^{v}).

[80] Ursu, *Activitatea literară*, p. 68.

[81] Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea–al XVII-lea)*, București, [I], 2005, p. 49 și 51.

fost atestată, după cum nu a fost înregistrată prezența adverbului *acmu*[82]. În privința fonetismelor cu *u*, acestea apar destul de rar în *Îndereptarea legii: va îngrupa*[83] *și dumeastec*[84] (influențat probabil de forma din ediția ieșeană)[85]; cf. exemple cu *o* refăcut: *comănace*[86], *domesticul*[87], *înmicșorează, micșora*[88], *ospeațe*[89]. Prezența particularităților amintite în versiunea din ms. rom. 588 s-a datorat, foarte probabil, copistului celei mai mari părți a textului, care va fi provenit din Oltenia sau din nord-vestul Munteniei[90].

5. Paternitatea susținută de N. A. Ursu nu se prezintă mai bine nici dacă ne raportăm la „cuvinte, forme și sintagme neîntâlnite sau mai puțin folosite în limba literară a epocii, care pot fi considerate particularități ale limbii *Îndereptării legii* și care apar în traducerile... atribuite lui Daniil Panoneanul”[91]. Dintre cele 49 de particularități prezentate[92], 34 se regăsesc în romanul *Varlaam și Ioasaf*. Din rândul celor din urmă, 3 particularități (*adeverință* „încredințare”, loc. adv. *cu (de) totuluș (totul, totului) tot* „cu totul, de tot” și loc. adv. *de eluși, de eași* „separat, singur(ă))” apar numai în copia din ms. rom. 3339, executată de Fota Grămăticul[93], neprezentând, prin urmare, nicio garanție că ar fi figurat și în originalul traducerii. Eliminând particularitățile precitate, rămân totuși 31 de particularități comune celor două traduceri supuse comparației, cu alte cuvinte un număr de convergențe destul de mare. Asemănările sub raport lingvistic dintre cele două texte traduse în Țara Românească cam în aceeași perioadă de timp sunt pe deplin normale dacă ne raportăm la configurația limbii literare din spațiul geografic indicat și din epoca respectivă. Aceste particularități convergente se întâlnesc în secolul al XVII-lea și în alte texte traduse sau alcătuite în Țara Românească, diferite de cele pe care N. A. Ursu i le atribuie lui Daniil Panoneanul[94].

---

[82] Cf. *acum* în *Îndereptarea legii* (ed. 1962), p. 31, 596.
[83] *Îndereptarea legii* (ed. 1962), p. 287.
[84] *Ibidem.*
[85] Cf. *dumeasnic* în *Cartea românească* (ed. 1961), p. 61.
[86] *Îndereptarea legii* (ed. 1962), p. 958 (indice de cuvinte).
[87] *Ibidem*, p. 368.
[88] Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 280 (se va cita în continuare Gheție, BD).
[89] *Îndereptarea legii* (ed. 1962), p. 430, 467, 470.
[90] Gheție BD, p. 115, 134–135, 174–175.
[91] Ursu, *Activitatea literară*, p. 96.
[92] *Ibidem*, p. 97–116.
[93] *Ibidem*, p. 97–98, 109–110.
[94] Ursu, *Activitatea literară*, p. 96–97: siglele întrebuințate de N. A. Ursu: GS = *Tâlcuirea gramaticii slovenești* (BAR, ms. rom. 312); IC = *Învățături preste toate zilele* (Câmpulung 1642); IL = *Îndereptarea legii* (Târgoviște, 1652); INB= *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, ms. 109); IVI= *Cuvânt de învățătură al bunului creștin domn Neagoe voevod […] către 2 slugi credincioase ale sale și dragi* (BAR, ms. rom. 464); M = *Mystirio sau sacrament*, Târgoviște, 1651 (BAR, CRV 59 unicat); PA = *Pisaniile* bisericii de la Curtea de Argeș (BAR, ms. rom. 464); T = *Engheniasmos sau obnovlenie, sau târnosanie*, Târgoviște, 1652 (BAR, CRV 62), VI = *Varlaam și Ioasaf* (BAR, ms. rom. 3339 și, în cazuri speciale, ms. rom. 588); VPN = *Viața patriarhului Nifon* (BAR, ms. rom. 464); VT = *Vechiul Testament* (BAR, ms. rom. 4389).

adeverit adj. „adevărat, încredințat”. Atestările lui N. A. Ursu: IL, IC, VI[95]. Alte atestări: „și-*m* fă parte întru împărăția ta Hristoase, adeverit Dumnezeul nostru” (*Molitvenic*, Mănăstirea Bistrița, [1632–1654])[96], „a cunoaște pre adeveriții lucrători ai viei lui Hristos” (*Cazania* de la Govora)[97], „adeverit” (*Lexicon 1649*)[98], „adeveritei” (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[99], „adeverită bucurie” (*Dioptra* tradusă de Staico Grămăticul)[100], „adeverite cuvinte” (*Paraclis* copiat în 1683 de logofătul Mihai)[101], „pentru mai adeverită credință” (*Act de vânzare:* Târgoviște, 6 februarie 1643)[102], „carea au lăcuit întâiu în moașă-ta... și adeverit sânt că și întru tine”(*Biblia* de la București)[103] etc.

amesteca vb. I, „a avea o relație sexuală”. Atestări N. A. Ursu: IL, VI[104]. Alte atestări: „și-ș călugări muiarea și se amestecă cu alta” (*Cronograful* lui Moxa)[105], „Al patrul sânge amestecat [este] de se vor amesteca veri premari” (*Pravila* tipărită la Govora)[106]; cf. „Al doile sânge amestecat iaste de se va afla tată cu fata lui” (*Pravila* tipărită la Govora)[107].

amestecare s.f. „relație sexuală”. Atestări N. A. Ursu: IL, VI[108]. Alte atestări: „Întâiu amestecarea sângelui iaste mai grea” (*Pravila* tipărită la Govora)[109].

brodi vb. IV „a se grăbi, a (se) sili”. Atestări N. A. Ursu: IL, IC, M, VI, VT[110]. Alte atestări: „Iar Mih[a]il cum au făcut și cum se-a brodit, pân<ă> le-au furat cărțile” (*Act de întărire*, 27 aprilie 1615)[111], „Iar hanul cu tătarâi încă venise... și brodiia în toată vremea pe furiș, de loviia oastea ungurească” (*Letopisețul cantacuzinesc* al lui Stoica Ludescu)[112].

clocni vb. IV „a (se) ciocni”. Atestări N. A. Ursu: IL, VI, VT[113]. Alte atestări: „mă clocnesc” (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[114], „păraiele lacrămelor tale

---

[95] Ursu, *Activitatea literară*, p. 98–99.

[96] *Crestomația limbii române vechi*. Volumul I (1521–1639), Ediția a II-a revăzută și adăugită de Liliana Agache, Alexandru Mareș, Cristinel Sava, Maria Stanciu-Istrate și Emanuela Timotin. Coordonator Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 208 (se va sigla în continuare CLRV).

[97] *Cazanie 1642*, p. 155.

[98] *Lexicon 1649*, p. 155 (1376).

[99] BAR, ms. rom. 312, f. 123^{r}/b–8.

[100] BAR, mr. rom. 2341, f. 246^{v}/19.

[101] BAR, ms. rom. 1348, f. 85^{v}/11–12.

[102] DRH B, XXIX, nr. 52, p. 70. Pentru alte exemple, vezi DRH B XXXI, nr. 89, p. 102 (12 aprilie 1646), XXXVII, nr. 10, p. 9 (10 ianuarie 1652) etc.

[103] *Biblia 1688*, p. 898b.

[104] Ursu, *Activitatea literară*, p. 99.

[105] Moxa, *Cronica*, p. 171 (f. 93^{r}).

[106] *Pravila 1640*, p. 42.

[107] *Ibidem*, p. 42.

[108] Ursu, *Activitatea literară*, p. 99–100.

[109] *Pravila 1640*, p. 41.

[110] *Ibidem*, p. 100.

[111] *Documente privind istoria României*, veacul XVII, B. *Țara Românească*, vol. II, București, 1951, p. 385, nr. 395.

[112] *Cronicari munteni*, I, p. 127.

[113] Ursu, *Activitatea literară*, p. 100–101.

[114] BAR, ms. rom. 312, f. 124^{r}/a–6.

se clocniră de casa mea" (*Patericul* copiat de logofătul Vladul în 1676)[115]; cf. *clocnire* „ciocnire": „și în clocnirea sulițelor... războiu de moarte sosi" (*Cronograful rusesc* tradus de Staico Grămăticul)[116].

împotriva adv. „pe măsura, egal". Atestări N. A. Ursu: IL, INB, M, T, VI, VT[117]. Alte atestări: „Să ia canon de la năstavnicul împrotiva lucrului" (*Pravila* de la Govora)[118], „vor răbda muncă în veci... protiva a fiecărui păcat" (*Cazania* de la Govora)[119].

însetoșa vb. I „a înseta". Atestări N. A. Ursu: IL, T, VI, VT[120]. Alte atestări. „însetoșez" (*Cazania* de la Govora)[121], „însătoșat-am și mi-ați dat băutură" (*Biblia* de la București, partea tradusă de frații Greceanu)[122], „însetoșă sufletul mieu cătră Dumnezeu" (*Psaltire*, București, 1694)[123].

mai adv. „mai mult". Atestări N. A. Ursu: IL, IC, INB, VI, VT[124]. Alte atestări: „ca să-i ia împărăția, cu cuvânt că-i mai cuvine lui" (Ianache Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*)[125].

mirizmă s.f. „miros plăcut, mireasmă". Atestări N. A. Ursu: IL, T, VI, VT[126]. Alte atestări: „Féce Dumnezeu raiul... cu frumoase mirismă" (*Cronograful* lui Moxa)[127], „den mirizma cea bună se u<m>plu peștera" (*Viața Sfântului Grigorie Decapolitul*, <1632–1654>)[128], „și mirosiț întru mirezma ceriului" (prefața *Cazaniei* de la Govora)[129], „a mirizmei" (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[130], „cădelnița se tâlcuiaște bucuriia cea multă a bunei mirizmă" (*Tabla* tradusă de Staico Grămăticul)[131], „bună mirizmă" (*Paraclis* copiat de logofătul Mihai în 1683)[132].

privire s.f. „spectacol". Atestări N. A. Ursu: IL, VI[133]. Precizăm că în VI *privire* corespunde sl. позорище „teatru, scenă", care este calchiat după gr. θεατρον „idem". Cu acest sens cuvântul a fost atestat prima dată în *Codicele Bratul* (1559–1560: *previre*)[134]; cf. *prăvire* „teatru" în *Codicele Voronețean* (1563–1583)[135] și, respectiv,

[115] BAR, ms. rom. 1429, f. 163^{r}/4–5.
[116] BAR, ms. rom. 1385, f. 232^{r}/24–25.
[117] Ursu, *Activitatea literară*, p. 101–102.
[118] *Pravila 1640*, p. 262.
[119] *Cazania 1642*, p. 129.
[120] Ursu, *Activitatea literară*, p. 102.
[121] *Cazania 1642*, p. 103.
[122] *Biblia 1688*, p. 770a.
[123] BAR, CRV I 96, p. 59.
[124] Ursu, *Activitatea literară*, p. 103.
[125] Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, Tom. II, 1863, p. 259.
[126] Ursu, *Activitatea literară*, p. 103.
[127] Moxa, *Cronica*, p. 100 (f. 6^{v}).
[128] CLRV, I, p. 211 (f. 113^{v}; cf. și f. 114^{r}).
[129] *Cazanie 1642,* p. 156.
[130] BAR, ms. rom. 312, f. 188^{r}/b–12.
[131] BAR, ms. rom. 1324, f. 49^{v}/17–19.
[132] BAR, ms. rom. 1348, f. 87^{r}/20–21; cf. și f. 87^{v}/7.
[133] Ursu, *Activitatea literară*, p. 104.
[134] *Codicele Bratul*. Ediție de text de Alexandru Gafton, Iași, 2003, p. 208/11.
[135] *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981, p. 238 (f. 5^{v}/2).

privire în *Apostolul* coresian (cca 1566)[136]. În secolul al XVII-lea cuvântul continuă să fie folosit cu acest sens, în afara celor două texte muntene citate de N. A. Ursu, întâlnindu-se în *Anonymus Caransebesiensis: previrei* glosat *spectaculum*[137]; cf. sl. **позорище** tradus *loc de previre* în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[138] și în *Lexiconul* lui Mihai[139]. Spre sfârșitul secolului, înregistrăm în Țara Românească pe *priveală* cu același sens în *Biblia* de la București[140] și în *Mărgăritarele* traduse de frații Greceanu[141].

rânză s.n. „uter; pântec". Atestări N. A. Ursu: IL, VI[142]. Alte atestări: *rânză* corespunzând sl. **ѹтроба** „pântece" în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[143] și *rânză* „uter" în *Dioptra* tradusă de același grămătic târgoviștean („cum sparg năpârcile rânza mâni-sa")[144].

selbezi vb. IV „a slăbi, a deveni palid". Atestări N. A. Ursu: IL, VI[145]. Alte atestări: *selbeziia* în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[146].

singuresc adj. „izolat". Atestări N. A. Ursu: IL, VI[147]. Alte atestări: *singurească* în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul[148].

strânsoare s.f. „avere, agoniseală". Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VT[149]. Alte atestări: „Bogăția iaste și mărire... și strânsoare multă" (*Pravila* de la Govora)[150], „strânsoare, agonisire" (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[151], „Pasă și vinde avuțiile tale... căci că ai avut strânsoare multă" (*Cheia înțelesului*, București, 1678)[152], „cunoscând că are ceva strânsoare, făcură sfat să-l ucigă" (*Mărgăritarele* publicate la București)[153] etc.; cf. „strânsoare de avuție" pentru sl. **стяжаніе** (*Lexiconul* copiat de Mardarie Cozianul)[154].

uneleori, alteleori adv. „uneori, alteori". Atestări N. A. Ursu: IL, VI, VT[155]. Alte atestări provin din traducerile lui Staico Grămăticul: „Iar înșelătoriu Savelie...

---

[136] *Lucrul apostolesc – Apostolul* – tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563, în *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile de I. Bianu, IV, București, 1930, p. 92/1.

[137] *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, 2008, p. 113 (3588).

[138] BAR, ms. rom. 312, f. 116^{v}/a–6.

[139] BAR, ms. rom. 1348, f. 45^{v}/2.

[140] *Biblia 1688*, 847b.

[141] *Mărgăritare 1691*, p. 298 (104^{v}).

[142] Ursu, *Activitatea literară*, p. 104.

[143] BAR, ms. rom. 312, f. 200^{r}/b–10.

[144] BAR, 2341, f. 10^{v}/13.

[145] Ursu, *Activitatea literară*, p. 104–105.

[146] BAR, ms. rom. 312, f. 194^{v}/a–18.

[147] Ursu, *Activitatea literară*, p. 105.

[148] BAR, ms. rom. 312, f. 190^{r}/a–13.

[149] Ursu, *Activitatea literară*, p. 105.

[150] *Pravila 1640*, p. 246.

[151] BAR, ms. rom. 312, f. 201^{r}/b–19.

[152] Haleatovsky, *Cheia*, p. 75 (37^{r}).

[153] *Mărgăritare 1691*, p. 469 (169^{r}).

[154] *Lexicon 1649*, p. 243 (3443).

[155] Ursu, *Activitatea literară*, p. 105–106.

grăia ca Dumnezeu tot acela e și Tatăl, uneleori e Fiiu, alteleori Duh" (*Cartea lui Chiril*)[156], „și de hrană a-i da lui uneleori pâine, alteleori coji muiate" (*Patericul*)[157].

zare s.f. „rază". Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VPN[158]. Alte atestări: *zare* „lumină" pentru sl. ѕарѧ (*Lexiconul* lui Staico Grămăticul)[159].

Sintagme de tipul *cela bunul, ceaea buna*. Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VT[160]. Alte atestări: „cum să știe că i-am vândut o siliște în mijlocul satului Țigănești de la părul cela zgrăunțatul" (*Act de vânzare*, 30 iunie 1630)[161].

Forma perifrastică a mai mult ca perfectului de tipul *fusese* + participiul verbului respectiv. Înregistrat în secolul al XVI-lea în *Cazania a II-a* coresiană și în *Legenda Sfântului Sisinie*[162], această formă verbală a mai fost întâlnită în secolele următoare în texte din Moldova (Dosoftei, I. Neculce) și Țara Românească (*Îndreptarea legii*)[163]. Atestări N. A. Ursu: IL, VI, VT[164]. Alte atestări: „Și după aceaea, mearsără până la al Șpaniei ostrov, unde fusese lăsat oamenii lui" (*Cronograful rusesc* tradus de Staico Grămăticul)[165].

Forma de gerunziu *știund* a vb. *a ști*. Atestări N. A. Ursu: IL, VI[166]. Alte atestări: „ei neștiund de zapisul bunului Radul Buzescul și de cărțile domnești" (*Act de întărire*, București, [20] mai 1663)[167].

Locuțiunile adjectivale (*bătrân, mare, plin, tânăr, vechi) de zile*. Atestări N. A. Ursu: IL, VI, VT[168]. Alte atestări: „Până ce au venit Cel Vechiu de zile și judecată au dat svinților" (*Biblia* de la București)[169].

Locuțiunea adverbială *cândai doară* „poate, eventual". Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VT[170]. Alte atestări: „și mă rog lui Dumnezeu cândai doară îm va ierta păcatul" (*Patericul* tradus de Staico Grămăticul)[171].

Locuțiunile adverbiale explicative *cum ai zice, cum am zice, cum s-ar zice, ce se zice*. Atestări N. A. Ursu: IL, GS, IC, INB, VI, VPN[172]. Alte atestări „și de bisearecă să se despartă, ce se zice cuminicătură" (*Pravila* de la Govora)[173], „va priimi

[156] BAR, ms. rom. 1570, f. 54^{v}/22–25.
[157] BAR, ms. rom. 1429, f. 78^{r}/14–15.
[158] Ursu, *Activitatea literară*, p. 106.
[159] BAR, ms. rom. 312, f. 78^{v}/b–1.
[160] Ursu, *Activitatea literară*, p. 106.
[161] DRH B, XXIII, nr. 124, p. 226.
[162] Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II, Paris, 1938, p. 225.
[163] Cristina Călărașu, *Timp, mod, aspect în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, 1987, p. 153.
[164] Ursu, *Activitatea literară*, p. 106–107.
[165] BAR, ms. rom. 1385, f. 442^{v}/14–15.
[166] Ursu, *Activitatea literară*, p. 107.
[167] CLRV, II, p. 111.
[168] Ursu, *Activitatea literară*, p. 107–108.
[169] *Biblia 1688*, p. 579a.
[170] Ursu, *Activitatea literară*, p. 108.
[171] BAR, ms. rom. 1429, f. 243^{v}/18–19; cf. f. 139^{v}/3, 146^{v}/5–6.
[172] Ursu, *Activitatea literară*, p. 108–109.
[173] *Pravila 1640*, p. 25.

pre cel botezat de dânșii sau le jertvă, cum se zice cuminecătură" (*Cartea lui Chiril*)[174], „nu grăiaște de ceaste denafară vederi<i> ale omului, cum ai zice de cea trupească" (*Cronograf rusesc*)[175], „ca să se lumineaze lumina voastră, cum ai zice lucrurile ceale bune" (*Tabla*)[176], „și dacă limba slavonească la ai săi sau la ai casei (cum s-ar zice), adecă la slavi e preaslăvită" (*Gramatica slavonă*, Snagov, 1697)[177].

Locuțiunile adverbiale *foarte cu de-adinsul* și *cu tot de-adinsul*. Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VPN[178]. Alte atestări: „căutat-am cu tot denadinsul și am văzut cinstitele hrisoave" (*Act de întărire*, Târgoviște, 25 decembrie 1655)[179].

Locuțiunea adverbială (*tocma, tot*) *într-o potrivă* „de asemene, la fel". Atestări N. A. Ursu: IL, INB, VI, VT[180]. Alte atestări: „Precum un tată... are firească dragoste a iubi pre toț feciorii lui, tot într-o potrivă și a-i cinsti tot întocma" (*Didahiile* lui Antim Ivireanul)[181].

Locuțiunea conjuncțională *deaca vreme ce* „deoarece, de vreme ce". Atestări N. A. Ursu: IL, GS, INB, M, VI, VT[182]. Alte atestări: „deaca vréme ce au văzut că sânt acéste vii lucrate bine" (*Act de întărire*, București, 3 august 1634)[183], „Iară déca vreme ce acel dar dentâiu și acel bine l-am pierdut" (*Cazania* de la Mănăstirea Dealu)[184], „Deci pentru acesta lucru să socotiți, deaca vréme ce va să să hotărască Stanciul logofăt i Oprea logofăt" (*Act de hotărnicie*, 29 martie 1649)[185], „D<o>mnu nostru l-au judecat deaca vréme ce se-au vândut într-altă parte" (*Carte* a patriarhului Paisie al Ierusalimului, 21 august 1650)[186], „Iara deaca vreme ce era judecătorii..." (*Miscelaneu* copiat parțial în Câmpulung în 1727)[187], „ce n-avem ce face dacă vreme ce așa sânt slugile" (*Scrisoare* a stolnicului Constantin Cantacuzino, 1696)[188], „Deaca de vreme ce iaste acea lumină sfântă..." (*Cartea* lui Teofan, patriarhul Ierusalimului)[189].

Locuțiunea conjuncțională *măcară deși* „cu toate că". Atestări N. A. Ursu: IL, GS, INB, IVI, VI, VPN[190]. Alte atestări: „Măcară deși biruiesc păgânii..., ci cu credința creștinească unul biruiaște, Hristos Dumnezeu" (*Cartea lui Chiril*)[191].

---

[174] BAR, ms. rom. 1570, f. 47^{r}/19–21.
[175] BAR, ms. rom. 1385, f. 28^{v}/23–24; cf. f. 28^{v}/25, 31^{v}/21–22.
[176] BAR, ms. rom. 1324, f. 187^{v}/20–21; cf. 186^{r}/1.
[177] Antim, *Opere*, p. 403.
[178] Ursu, *Activitatea literară*, p. 110–111.
[179] DRH B, XL, nr. 314, p. 306.
[180] Ursu, *Activitatea literară*, p. 111.
[181] Antim, *Opere*, p. 174.
[182] Ursu, *Activitatea literară*, p. 111–112.
[183] DRH B, XXIV, nr. 345, p. 463.
[184] BRV I, p. 145.
[185] DRH B, nr. 49, p. 40.
[186] DRH B, XXXV, nr. 248, p. 273.
[187] BAR, ms. rom. 1317, f. 355^{r}/8.
[188] N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*. Ediția a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 97.
[189] BAR, ms. rom. 2455, f. 164^{r}/20–23.
[190] Ursu, *Activitatea literară*, p. 112–113.
[191] BAR, ms. rom. 1570, f. 122^{r}/16–20.

Formele neobișnuite *v(r)entr-un* „în vreun”, *v(r)entr-o* „în vreo”. Atestări N. A. Ursu: IL, INB, M, VI, VT[192]. Alte atestări: „vrentr-o cetate” (*Cartea lui Chiril*)[193], „vrentr-o dimineață ucenicul lui îl striga bătrânul grăindu: scoală, frate” (*Patericul* copiat de logofătul Vladul)[194].

Formele neobișnuite ale unor pronume nehotărâte sau adjective pronominale de tipul *ori fie care*, *ori fie cine, ori fie ce*. Atestări N. A. Ursu: IL, IC, M, PA, VI[195]. Alte atestări: „Și să fie volnic să-și ia dijmă de pâine de la toți oamenii cene va fi arat pre acea ocină, or fie arat călărași or mazili or fie ce om va fi arat” (*Act de întărire*, 25 iunie 1628)[196], „Iar cene nu va vrea să lase cum au lăsat Vădislav logofăt, vere jupâneasa lui, vere soru-sa, veri nepot, veri fie ce omu va fi di rubedeniia lui și nu vor vrea să lasă, să fie afurisiți” (*Act de întărire*, 8 octombrie 1645)[197].

Parataxa *și* conjuncție copulativă – *și* adverb de întărire. Atestări N. A. Ursu: IL, VI, VT[198]. Alte atestări: „anatema acela și și cela ce-l va tunde pre dinsul” (*Pravila* de la Govora)[199], „iaste părinte și și făcător și purtător de grije al tuturor” (*Tabla* tradusă de Staico Grămăticul)[200], „și și mai de multe ori” (*Patericul* copiat de ieromonahul Serafim la Mănăstirea Bistrița)[201].

Variantele fonetice *hitlean* și *hitlenie*, cu *-t-* etimologic, ale adj., s.m. *viclean* și s.f. *viclenie*. Atestări N. A. Ursu: IL, IC, VI[202]. Alte atestări: „și mă izbăvește dentru partea hitleanului” (*Molitvenic* copiat la Mănăstirea Bistrița în intervalul 1632–1654)[203], „Acesta împărat fu aromit... că era om hitlean și rău” (*Cronograful* lui Moxa)[204], „De va fi de multe ori unul den feciori *hitlean* și rău” (*Pravila* de la Govora)[205], „hitlean” (*Cazania* de la Govora)[206]; cf. „nu vor putea lua Troada, nic[e] cu sabiia, numai cu hitleniia” (*Cronograful* lui Moxa)[207].

Inserția lui *i* în cuvântul *vrăjmaș: vrăjimași*. Atestări N. A. Ursu: IL, VI[208]. Alte atestări nu sunt cunoscute. Înregistrăm, în schimb, varianta *vrăjumaș*, cu inserția lui *u*, în scrierile lui Staico Grămăticul[209]. Nu putem totuși nega că fonetismul

[192] Ursu, *Activitatea literară*, p. 113–114.
[193] BAR, ms. rom. 1570, f. 69^{r}/3.
[194] BAR, ms. rom. 1429, f. 252^{r}/6–8.
[195] Ursu, *Activitatea literară*, p. 114–115.
[196] DRH B, XXX, nr. 116, p. 255.
[197] DRH B, XXX, nr. 292, p. 332.
[198] Ursu, *Activitatea literară*, p. 115.
[199] *Pravila 1640*, p. 151.
[200] BAR, ms. rom. 1324, f. 185^{v}/12; cf. f. 187^{r}/1, 192^{v}/9.
[201] BAR, ms. rom. 2513, f. 20^{v}/5.
[202] Ursu, *Activitatea literară*, p. 116.
[203] CLRV I, p. 208 (28^{v}).
[204] Moxa, *Cronica*, p. 146 (f. 60^{r}).
[205] *Pravila 1640*, p. 153.
[206] *Cazanie 1642*, p. 492 (Glosar).
[207] Moxa, *Cronica*, p. 117 (f. 25^{v}).
[208] Ursu, *Activitatea literară*, p. 116.
[209] N. A. Ursu, *Paternitatea unor traduceri atribuite lui Staicu de la Târgoviște*, în *Limba română*, XXX, 1981, nr. 5, p. 525; Alexandru Mareș, *Note filologice despre Staico Grămăticul* în *Ion Coteanu – in memoriam –*. Editori Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, Editura Universității din București, 2014, p. 252.

vrăjimaș reprezintă un punct de legătură între *Varlaam și Ioasaf* și *Îndereptarea legii*. Prezența lui în cele două scrieri are o explicație simplă, care necesită însă o discuție mai amplă, ce va constitui obiectul unei cercetări viitoare.

6. În urma prezentării atestărilor pe care cele 31 de particularități lingvistice prezentate mai sus le dețin în textele oltenești și muntenești de epocă, ținem să facem câteva precizări:

a) Deși atestările noastre sunt incomplete, rămânând încă numeroase texte necercetate, acestea ne oferă posibilitatea să constatăm prezența particularităților respective în textele originale sau traduse în Țara Românească.

b) Majoritatea particularităților lingvistice examinate aparțineau în secolul al XVII-lea variantei literare din această provincie istorică. Prin urmare, ele nu erau apanajul unui singur scriitor, în speță Daniil Panoneanul. Și restul de 18 particularități lingvistice neexaminate (vezi mai sus, p. 450), pe care N. A. Ursu le considera specifice limbii călugărului „panonean", se întâlnesc la rândul lor în texte literare și neliterare din Țara Românească[210].

c) Faptul că unele dintre aceste particularități, existente și în *Îndereptarea legii*, se regăsesc și în texte muntene din jurul anului 1650 l-a determinat pe cercetătorul ieșean să considere textele respective traduceri și alcătuiri (e vorba de prefețele unora dintre texte) aparținând lui Daniil Panoneanul. Vom arăta într-o contribuție viitoare lipsa de consistență a acestei ipoteze.

În concluzie, nu avem niciun motiv serios să punem sub semnul întrebării traducerea de către Udriște Năsturel a romanului *Varlaam și Ioasaf.*

7. Vom examina în continuate explicația pe care N. A. Ursu a acordat-o unora dintre modificările conținute de ms. rom. 3339 în raport cu versiunea din ms. rom. 588. Este vorba îndeosebi de cuvintele *adeverință* „adevăr, încredințare" (ms. rom. 3339; cf. *adevăr* în ms. rom. 588), *fărădelegiuire* „fărădelege" (ms. rom. 3339; cf. *strâmbătate* ms. rom. 588), *încăpui* „a cuprinde, a conține, a încăpea" (ms. rom. 3339; cf. *încăpea, încăpând* ms. rom. 588), *moștena* „a moșteni" (ms. rom. 3339; cf. *să moștenească, moșteniți* ms. rom. 588), *vârstnic* „de o vârstă" (ms. rom. 3339; cf. *de o vârstă* ms. rom. 588) și altele[211]. „Prezența unor cuvinte rare ca *gravani, încăpui* sau *moștena* în ms. rom. 3339 și lipsa lor din copia mai veche aflată în ms. rom. 588 arată că aceste două copii sunt independente, fiind făcute probabil după alte copii, în care textul original al traducerii a suferit modificări mai mari sau mai mici, atât în ramura reprezentată de ms. 3339, cât și în cea

[210] Pentru economia expunerii, ne vom referi numai la două dintre aceste particularități: 1) locuțiunea adverbială *cu (de) totuluș (totul, totului) tot* „cu totul, de tot", atestată în IL, IC, INB, VI (Ursu, *Activitatea literară*, p. 109–110), am înregistrat-o în două texte muntene: „i-am vândut un loc den Stejar, den cap până-n cap, cu totuluș tot" (*Act de vânzare*, 10 iunie 1649; DRH B, XXXIV, nr. 119, p. 106–107), „unii se dau cu totul tot spre învățătură" (*Viața Sfintei Ecaterina*, 1675; ms. rom. 3339, f. 283^{r}) și 2) locuțiunile adverbiale *de eluși, de eași* „separat, singur(ă)", atestate în IL, IC, VI, VT (Ursu, *Activitatea literară*, p. 110), pe care le-am întâlnit în *Pravila de la Govora:* „Oarece om den mireani va fugi den bisearecă și se va ruga de eluș", „Iară aceastea nu sânt proaste, nice sânt scrise de ealeș, ce dentru dumnezeiești scripturi" (*Pravila 1642*, p. 146–147 și, respectiv, p. 244).

[211] Ursu, *Activitatea literară*, p. 58–59, 97–98 și 117–123.

reprezentată de ms. 588”[212]. Aceste schimbări și altele, cum ar fi eliminarea unor slavonisme (*blagocéstie* înlocuit cu *credința cea bună, bogoslov* înlocuit cu *grăitor de dumnezeire* etc.) ca și a unor neologisme de proveniență greacă sau latină (*chedos* înlocuit cu *folos*, *etimologhie* înlocuit cu *răspuns gata* etc.)[213] nu pot fi atribuite lui Fota Grămăticul, care pare a fi fost un copist fidel și, totodată, destul de neatent, dovadă numeroasele greșeli din copia sa[214]. În concluzie, N. A. Ursu susține că reproducerea din ms. rom. 3339 s-a efectuat „după o copie necunoscută în care traducerea suferise o serie de modificări, dar păstra încă unele particularități lingvistice deosebit de importante, care nu se găsesc în copia din ms. rom. 588”[215]. În viziunea cercetătorului ieșean, aceste particularități aparțineau traducătorului *Îndereptării legii*, adică lui Daniil Panoneanul.

Ne aflăm și de data aceasta în fața unei opinii lipsite de o bază de susținere propriu-zisă, cuvintele prezentate de autor, cu excepția lui *adeverință* „adevăr”, neregăsindu-se în *Îndereptarea legii*[216]. Prezența în ms. rom. 3339 a unor cuvinte ca *gravani, încăpui, moștean, fărădelegiuire, potrivnic, vârstnic* nu poate constitui o dovadă în favoarea existenței lor în originalul traducerii pe considerentul că apar în texte care i-au fost atribuite lui Daniil Panoneanul, atâta vreme cât nu avem certitudinea că existau în graiul traducătorului *Îndereptării legii*. Principiul primordial după care ne ghidăm când încercăm să stabilim paternitatea unui text anonim presupune să comparăm particularitățile sale lingvistice și stilistice cu cele corespunzătoare dintr-un text cu autor cunoscut. Dacă renunțăm la acest principiu metodologic, atunci plasăm stabilirea paternității textelor vechi pe făgașul arbitrarului.

8. Ipoteza lui N. A. Ursu nesocotește câteva fapte de care trebuie să ținem seama când ne raportăm la traducătorul romanului *Varlaam și Ioasaf*. Acesta era cunoscător al limbii latine, căci după cum însuși afirmă, rugăciunea slavonă care urmează *Cântecului pustiei* „în slavonă nu se găsește, numai în latină am găsit-o” (**вь славенскомь неwбрѣтаєть сѧ, тькмо вь латинскомъ wбрѣтоχъ**)[217], fapt ce l-a determinat să o traducă în slavonă. Prin această traducere el a înfăptuit, evident la o scară infinit mai redusă, ceea ce realizase Udriște Năsturel prin transpunerea din latină în haină slavonă a scrierii *De imitatione Christi* a lui Thomas a Kempi. În plus, traducătorul era un foarte bun cunoscător al slavonei de redacție răsăriteană, întemeindu-și traducerea pe o versiune slavonă pe care a realizat-o urmând, parțial, ediția Kutein (1637) a romanului și, parțial, o versiune rusească a aceleiași scrieri apropiată de versiunile slavone de redacție sudică[218]. Nu știm dacă cunoașterea latinei și a slavonei de redacție răsăriteană, atribute culturale care îl definesc pe

[212] Ursu, *Activitatea literară*, p. 58–59.
[213] *Ibidem*, p. 60 și, respectiv, 61.
[214] *Ibidem*, p. 59.
[215] *Ibidem*.
[216] În aceeași situație se află și cuvântul *potrivnic* „egal, pe măsură” invocat de Ursu, *Activitatea literară*, p. 122.
[217] BAR, ms. rom. 588, p. 296^{r}.
[218] Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel*, București, Editura Minerva, 1974, p. 138–16.

Udrişte Năsturel, îl caracterizau şi pe Daniil Panoneanul. Să mai reţinem şi faptul că traducătorul a ţinut să-şi menţioneze prenumele în două variante: *Udrişte* (în versiunea românească) şi *Orest* (în cea slavonă)[219], varianta din urmă folosită de cărturarul muntean numai pentru scrierile în limba slavonă; vezi prefaţa la *Antologhionul* (Câmpulung, 1643)[220] şi prefaţa la **ѡ подражаніи хⷭа** „Despre imitarea lui Hristos" (Mănăstirea Dealu, 1647)[221]. Totodată, menţionându-şi numele, traducătorul a ţinut să adauge, aşa cum făcuse până atunci în varii ocazii, localitatea de proveniență (*de Fierăşti*), după modelul nobililor apuseni. Sunt, prin urmare, destul fapte exacte, pe care le păstrează vechile copii ale traducerii în privinţa traducătorului. De altfel, e greu de admis că acest „boiarin cinstit şi slovesnic", cum îl caracteriza mitropolitul Varlaam[222], ar fi admis să-şi însuşească o realizare care nu-i aparţinea, după cum nu vedem motivul pentru care Daniil Panoneanul, presupunând că ar fi fost traducătorul scrierii respective, ar fi renunţat la paternitatea sa asupra traducerii în favoarea lui Udrişte Năsturel.

QUI A TRADUIT *VARLAAM ŞI IOASAF*: UDRIŞTE NĂSTUREL OU DANIIL PANONEANUL?

(Résumé)

On examine l'hypothèse de N. A. Ursu qui soutient que la traduction du roman populaire *Varlaam et Ioasaf* n'appartient pas à Udrişte Năsture, mentionné dans cette qualité, toute de suite apres le titre de l'écriture, mais à Daniil Panoneanul, le traducteur de *Îndereptarea legii* (1652). Les arguments linguistiques produits pas l'auteur n'appuient pas cette hypothèse, puisque les environ cinquante unités lexicales invoquées caractérisent la variante littéraire valaque du XVII[e] siècle; par conséquent, elles ne sont pas l'apanage d'un seul écrivain, c'est-à-dire Daniil Panoneanul. En effet, nous n'avons pas de motifs sérieux pour mettre en doute que la traduction du roman appartienne à Udrişte Năsturel.

Cuvinte-cheie: paternitate, particularităţi lexicale din secolul al XVII-lea, varianta literară munteană.

Mots-clés: paternité, particularités lexicales du XVII[e] siècle, variante littéraire valaque.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Roseti"
Bucureşti, Calea 13 septembrie, nr. 13

[219] BAR, ms. rom. 2470, f. 1[r]/a–12.
[220] BRV, I, p. 130.
[221] BRV, I, p. 158.
[222] Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 186.

Daniar Mutalâp

REDACȚIA SCURTĂ A UNEI SCRIERI ASCETICO-MISTICE ATRIBUITE LUI EVAGRIE PONTICUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VECHE (II)

6. Cazul copiei conservate în ms. rom. BAR 1161 este unul cu totul particular. Codicele, aflat inițial în posesia lui Moses Gaster (nr. 100),[1] reprezintă o culegere de vieți de sfinți și fragmente de pateric, conține 168 de file și a fost întocmit în anul 1750 de către logofătul Ion Erneanul[2], cel care transcrie în 1749 și *Varlaam și Ioasaf* cuprins într-un miscelaneu de cărți populare și vieți de sfinți (ms. rom. BCU Cluj 4348)[3]. Asemănarea ductului grafic din aceste manuscrise cu grafia logofătului Matei Voileanu (ms. rom. BAR 3399, ms. rom. 2094 John Ryland Manchester, ms. rom. 81 Muzeu Craiova) i-a determinat pe Mihai Moraru și Cătălina Velculescu să lanseze ipoteza conform căreia cei doi logofeți ar reprezenta una și aceeași persoană[4]. Manuscrisul este compus dintr-un *Otecinic, adecă viețile și învățăturile sfinților părinți pustnici* (f. 2^{r}–109^{r}), două vieți de sfinți (Ioan Colibașul, Eustatie Plachida, f. 109^{r}–129^{v}) și o serie de fragmente de pateric (130^{r}–168^{r}); apocriful evagrian fiind transcris între filele 30^{v} și 31^{v}. Patericul conține narațiuni hagiografice precum: *Poveastea părintelui Teodor arhiepiscopul Edesului pentru un stâlpnic* (2^{r}), *De ieșirea sfântului Macarie dintr-această viiață în ceaealaltă* (9^{r}), *A sfântului marelui Vasilie întrebare de priceaștenie* (12^{r}), *A părintelui Daniil pentru părintele Marco ce s-au făcut nebun* (12^{v}), *Începătura a seamnelor celor bune a părintelui Dulei* (16^{v}), *De viiața lui Paisie* (17^{r}) etc., între acestea fiind intercalate sentințe rostite de diferiți părinți ai deșertului, uneori clasificate sub capitole tematice (*Pentru milostenie*, *Pentru tăceare*, *Pentru umilință* etc.).

Culegerea de narațiuni și sentințe hagiografice a fost cunoscută atât în mediul monahal, cât și în cel laic, călugări ca Rafail „nevrednic monah” și mireni precum Dragomiraș Radu sau Costache „logofețel” semnându-se ca cititori din veacul al XVIII-lea (domnia lui Constantin Hangerli), respectiv al XIX-lea[5]. Totodată, având în vedere numeroasele fragmente hagiografice transcrise de diferite mâini

[1] G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

[2] „Eu, logofă*t* Io*n* Erneanu*l*. 1750” (ms. rom. BAR 1161, f. 168^{r}).

[3] Vezi Cătălina Velculescu, *Proloage, fiziolog, Alexandria, cosmografii*, Piscu, 2018, p. 36.

[4] C. Velculescu, „Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomul 19, 4, 1981, p. 737–749. M. Moraru, C. Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărțile populare*, București, 1976–1978, p. 549.

[5] G. Strempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor românești*, vol 4, București, 1967, p. 237–238.

de-a lungul filelor 1^{v}, 168^{v} și 169^{v}, se poate deduce faptul că miscelaneul a pătruns și într-un *scriptorium* monahal. Astfel, următoarele fragmente de pateric sunt copiate de două mâini diferite pe filele 1 *verso* și 169 *verso* ale miscelaneului:

> *incipit*: Un sihastru oarecarele șăzuse în pustie în lăuntru dăparte, singu*r*, strei*n* 30 de ani, și numai ce să hrăniia cu ierbile și cu buruienile după acele chipuri grăia întru sine*ș*, că într-a lui mine zece ani de pierdu*t*, atâția[6] trudindi-mă [...]. (1^{v})
> *desinit*: Căzu la pământu și să ruga cu lacrămi, zise, o*h*, frate, ce voiu[7] să fa*c*, părinte, că m-[au] turbura*t* cugetele cele rele și spurcate? Grăi lui bătrânu*l*: cându va muma să încearce pruncu*l* a pune amărăciune pre țâța ei, aș<a> vine coconu*l* după obiceiu său să sugă și pentru amărăciune fuge. (169^{v})

De asemnea, demn de atenție este faptul că pe fila 168^{v} o mână transcrie în partea superioară a hârtiei „Cântarea cântărilo*r* cap 5”, iar o alta copiază următorul fragment ritmat:

> Zice că întâmplându-să în cea vreme fără întâmplare, să făcu u*n* semnu în soare, și to*ț* oameni<i> să mirară, ia*r* Zosi*m* filoso*f* ș<i> la cuvântu drăgă<s>to*s*, căută jo*s* la pământu, și văzu semnu dă mormântu, și într-însu*l* răspunse și dăn gură e*l*, că îi zise: „O*f*, o, creștine rătăcite, cu*m* le zici din gură toate a o minte și spre mine, că și eu a*m* ținutu cu tine *i pročĭ*”. (f. 168^{v})

Patericul intră, totodată, și în posesia unui mirean, un anume logofăt Costandin, care îl primește de la „unchiu popa Io*n*”: „Să să știe că această carte este a mea[8], logofătului Costandi*n*, dată dă unchiu popa Io*n*, ca să-*l* pomenesc și pă e*l* ș-a*m* dat-o lui..”. (f. 168^{v}).

Din perspectiva particularităților lingvistice, limba textului oglindește în mare măsură graiul copistului, care provine dintr-o zonă aflată la limita dintre Brașov și nordul Olteniei[9]: 1. e medial aton închis la i: *praznicile* (31^{r}); 2. e medial aton conservat: *trebuie* (30^{v}), *părintele*, *pântecele* (31^{r}); 3. e final conservat: *ce*, *de*, *tine* (30^{v}), *bucate* (31^{r}); 4. forma sincopată: *drept* (30^{v}); 5. m rostit moale: *trimis*, *a merge* (30^{v}), *lumină* (31^{v}); 6. dentala d rostită moale: *osândești* (31^{r}); 7. t moale: *știința*, *așteaptă*, *sufletesc* (30^{v}), *știința*, *cinstește* (31^{r}); 8. s dur: *să roagă*, *să grijește*, *să va afla*, *să lepădară* (30^{v}); 9. s moale: *spăsenie*, *singur* (30^{v}), *singur* (31^{r}); 10. ș moale: *greșește*, *rușine* (30^{v}), *nu te rușinezi* (31^{r}); 11. ș dur: *greșaște*,

[6] Scris: ѧтъцѣ.
[7] Secvența „Căzu…ce voiu” este scrisă de două ori.
[8] Secvența „Să să știe...a mea” este scrisă de două ori.
[9] C. Velculescu, *Les copistes...*, p. 744.

greșăști (30^{v}), *înșăli* (31^{r}); 12. j rostit dur: *grijaște* (30^{v}), *slujăști*, *să grijaște*, *grijaște* (31^{r}); 13. r moale: *greșaște* (30^{v}), *greșăști*, *ai greșit*, *nu vei mai greși* (31^{r}); 14. africata dz trecută la z: *zise*, *botez*, *zio*, *Dumnezeu* (30^{v}), *Dumenzeu*, *cazi*, *nu te rușinezi*, *dumnezeiești*, *zi*, *zioa*, *căzuși* (31^{r}); 15. fricativa j conservată: *judecătoriul* (30^{v}), „*ajunge-vei au ba*” (31^{r}) 16. r moale în sufixul -or: *judecătoriul* (30^{v}); 17. articol posesiv variabil: *al schimniciei* (30^{v}); 18. prepoziția *către* (30^{v}, 31^{r}), 19. prepoziția *după* (30^{v}). Dintre acestea amintim trăsături definitorii precum: 1. închiderea lui e final la i: *cadi-se*, *carii* (12^{r})[10]; 2. s rostit dur: *să minuna* (9^{r}), *să strânsă* (15^{r}), *să să roage* (22^{v}), *săturându-să* (31^{v})[11] și 3. forma *nime* (17^{r}) a pronumelui negativ[12].

Comparând patericul conservat în ms. rom. BAR 1161 cu tipul patericului ilustrat prin cele cinci copii precedente, putem observa ușor că cel dintâi este cel mai apropiat de *Patericul schitului* așa cum l-am ilustrat mai sus. În tradiția slavă redacția scurtă a textului pseudo-evagrian a fost difuzată fără a fi împărțită în două (*Poveste de cine greșește după schimnicie* și *Învățătură să-ți pedepsești sufletul*), cum este cazul în majoritatea copiilor manuscrise românești, și a fost, de asemenea, inclusă alături de alte sentințe în capitole tematice specifice patericului (*Pentru umilință*, în acest caz, f. 29^{r}). Astfel, ne vom opri asupra diferențelor existente între această versiune a scrierii ascetice și cea ilustrată de restul copiilor prezentate până în acest punct, însă nu înainte de a avea în vedere cazul unei copii care ar lămuri distincțiile dintre cele două versiuni.

7. O copie asemănătoare cu versiunea din ms. rom. BAR 1161 se păstrează și în ms. rom. BAR 2100. Miscelaneul a cunoscut o serie de datări diferite: de la „mijlocul secolului al XVIII-lea” (G. Ștrempel)[13] până la cca 1785 (Mihai Moraru, Cătălina Velculescu)[14]. Cu mențiunea faptului că numai un examen filigranologic ne-ar putea verifica intervalele propuse, am datat codicele pornind de la informațiile deduse din compoziția sa și din *marginalia*. Astfel, luând drept *terminus post quem* anul 1779 (cea mai veche copie după o carte domnească emisă de Mihail Suțu în acel an și transcrisă în miscelaneu) și *terminus ante quem* anul 1784 (cea mai veche însemnare de cititor), suntem de părere că manuscrisul de 281 de file a fost realizat în intervalul 1779–1784 de către protopopul Ion din Târgu Jiu, călugărit Iosif, care lasă această „pravilă călugărească” Schitului Lainici[15]. Prima parte a codicelui

[10] BD, p. 109.
[11] BD, p. 136–137.
[12] BD, p. 163.
[13] G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. II, p. 167–169.
[14] Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea a II-a, București, 1978, p. 244.
[15] „Acea sfânte pravilă și călugărască fi<i>n<d> p<r>o<to>popului Ion, o<t> Târgu Jiului, că s-au călugărit, la mortă i s-au pus numele Iosif [scris *Ionsif*] și soțiia lui s-au călugărit tot atunci și-i su pus numele Onofria schimna, și au închinat aceas<t>ă sfântă carte la sfântu Schit Lainici și cine o va înst<ră>ina-o di la schit să fie supt blăstăm și cine va ceti; și a fost mulți părinți: eu, Ioan ieromona*h*, eu schimnic Atanasil, eu, Gărasim muna<h>, Filaret muna<h>, eu, Iosufe muna<h>, eu, Nicodim muna<h>” (ms. rom. BAR 2100, f. 215^{v}).

conține numeroase scrieri ascetico-mistice datorate unor sfinți precum Simeon Noul Teolog (2^{r}–85^{v}), Grigorie Sinaitul (93^{r}–108^{v}), Avva Filimon (172^{r}–173^{r}), Nichifor din singurătate (154^{r}–157^{r}), Nil Sorski (111^{r}–139^{r}), *Asketiconul* („cazaniile sihăstrești”) lui Vasile cel Mare (185^{r}–220^{v}) ș.a., în timp ce a doua parte a manuscrisului adună la un loc diferite documente (240^{v}–244^{v}), fragmente de *Fiziolog* (245^{r}–252^{r}) și de *Pateric* (252^{v}–281^{v}). Considerăm de interes faptul că în cadrul aceluiași codice este transcrisă atât versiunea scurtă, din pateric, a scrierii pseudo-evagriene (265^{v}–266^{r}), alăturată *Fiziologului*, cât și versiunea lungă a aceluiași text (*Cuvântu al sfântului Evagrie pentru umilința sufletului*, f. 90^{r}–92^{v}), asociată cu prima parte a manuscrisului, „pravila călugărească”.

Trăsăturile lingvistice ale textului confirmă că acesta a fost realizat în vestul Olteniei: 1. e medial aton închis la i: *praznicile* (266^{r}); 2. e medial aton conservat: *trebuie*, *a veni*, *carele* (265^{v}), *pântecelui* (266^{r}); 3. e final închis la i: *numai ci* (265^{v}), *praznici* (266^{r}); 3. e final conservat: *ce*, *de*, *tine* (265^{v}), *bune* (266^{r}); 4. forma sincopată: *drept* (265^{v}); 5. m rostit moale: *trimis* (265^{v}), *lumină* (266^{r}); 6. dentala d rostită moale: *osândești* (266^{r}); 7. t moale: *știința*, *așteaptă*, *sufletesc* (265^{v}), *stinseiu*, *știința*, *cinstești*, *așteaptă* (266^{r}); 8. s dur: *să roagă*, *să grijaște*, *spăsănie*, *să va afla*, (265^{v}), *sângur*, *întorsăși* (266^{r}); 9. s moale: *singur* (265^{v}), *se lepădară*, *nu te mai părășești* (266^{r}); 10. z rostit dur: *Dumnezău*, *dumnezăiești*, *dumnezăiesc* (265^{v}, 266^{r}), *păzâși* (266^{r}); 11. ș moale: *rușine* (265^{v}), *greșești*, *nu te rușinezi*, *înșeli* (266^{r}); 12. ș dur: *greșaște*, *greșăști* (265^{v}), *greșaște* (266^{r}); 13. j rostit moale: *slujești* (266^{r}); 14. j rostit dur: *grijaște* (265^{v}); 15. africata dz trecută la z: „*zis-au*”, *botez*, *Dumnezău*, *zio* (265^{v}), *Dumenzău*, *cazi*, *nu te ruşinezi*, *dumnezăiesc*, *zi*, *zioa*, *căzuși* (266^{r}); 16. fricativa j conservată: *judecători*, *judecătoriu* (265^{v}), *ajunge-vei* (266^{r}); 17. r moale: *greșaște* (265^{v}), *greșești*, *ai greșit*, *nu vei mai greși* (266^{r}); 18. r moale în sufixul -or: *judecători* (sg.), *judecătoriu* (265^{v}); 19. articol posesiv variabil: *al schimniciei* (265^{v}); 20. prepoziția *după* (265^{v}); 21. prepoziția *cătră* (265^{v}, 266^{r}). Dintre trăsăturile fundamentale, amintim: 1. închiderea lui e aton la i: *gândești și ia în minte* (91^{v}), *al schimnicii* (265^{v}), *praznicile* (266^{r}); 2. s rostit dur: *samă* (91^{r}), *asamănă-mă* (92^{r}), *atingându-să* (127^{v}), *Vasâlie* (129r), *ispitindu-să* (172^{v}), *să sâli*[16] (56^{r}), *să nu să sâleascâ* (128^{v}); 3. z rostit dur: *Dumnezău* (6^{v}, 22^{r}, 116^{r}, 263^{r}); 4. ț dur: *alțâi* (56^{r}), *minții* (116^{r}), *puțân* (128^{v}, 172^{r}), *înțăleage* (172^{v}), 5. prepoziția *de* cu dentala rostită dur: *dă* (172^{v})[17].

În plus, ne este cunoscut faptul că scribul, protopopul Ion, provenea din Târgu Jiu (215^{v}), el lasând „pravila călugărească” la schitul Lainici, situat în apropiere de Târgu Jiu, un lăcaș aflat în strânse legături cu celelalte schituri și mănăstiri muntene și cunoscut ca fiind o „adevărată poartă [...] între sihăstriile și mănăstirile din nordul Olteniei cu cele din sud-vestul Transilvaniei”[18]. O privire atentă asupra

[16] Scris: **съли**.

[17] BD, p. 139, 132–133, 105–110.

[18] Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, București, 1981, p. 270.

însemnărilor de cititori de pe marginile filelelor, precum și exercițiile de condei[19] și motive ornamentale de pe pagina liminară, relevă faptul că miscelaneul a fost citit și folosit de o suită de monahi din schitul Lainici între secolele XVIII și XIX:

1. „La lea*t* 1784, cu ajutoriul lui Dumnezeu au începu*t* a-mi ieși câte un pă*r* albu prin barbă" (37^{v}), „Pa<n>telemo*n* ieromona*h*" (132^{r}).
2. „Iva*n* ieromonah" (109^{r}).
3. „Scris-a*m* și eu, robu*l* lui Dumnezău, Grigorie si*n* Costandi*n* Telescu, ce-*m* zi*c* și Căpita*n*, o*t* Târgu-Jiului, ginere dumnealui Mihai Căpitan, arnăutu; e ctitoru sfântului Schit Lainici, fiin*d* stareț popa Iosif. 1797, iunie 23" (169^{v})[20].
4. „Eu, robul lui Dumnezeu, Damia*n* mona*h* din sfânt Schi*t* Lainici" (169^{v})[21] – însemnare din veacul al XIX-lea, grafie identică cu cea din ms. rom. BAR 2110, f. 29^{r}–31$^{r:}$ „Și eu a*m* umbla*t*, eu părintele Damian monah, la lea*t* 1838, în luna lui ienuarie, în 11 zile, în zioa de sfântul cuvio*s* Teodosie, marți seara spre miercuri fiind eu la sfântul schi*t*".

Textele copiate în manuscris conțin numeroase greșeli – lexeme fragmentare: „gânduri <pă>timașe" (126^{v}), secvențe dublate: „numai numai cu gândurile" (125^{r}), lecturi eronate: „din neprinderea sa" (124^{r}) [vs *nedeprinderea*], „ne și întocmi*m* cu duhu*l*" (102^{r}) [vs *înnoim*] ș.a. – fapt care semnalează că acestea reprezintă produsul unui proces de copiere și nu de traducere.

După cum aminteam mai sus, redacția scurtă a scrierii atribuite lui Evagrie se aseamănă, în această situație, cu copia din ms. rom. BAR 1161, prin faptul că ambele circulă fără a purta vreun titlu, fiind integrate în partea tematică a patericelor. Astfel, în copia din ms. rom. 1161 textul este inclus în capitolul *Pentru umilință* (f. 29^{r}), iar în ms. rom. 2100, scrierea este încorporată într-un capitol asemănător: *Pentru umileniia cea curată* (f. 263^{v}). Între structura și conținutul celor două exemplare există atât o serie de trăsături comune, care le diferențiază față de versiunea textului ilustrată de celelalte cinci copii, cât și o suită de trăsături distincte, specifice uneia sau alteia dintre cele două copii. Ne vom opri mai jos asupra acestora aspecte, luând drept reper pentru versiunea patericului în care textul circulă defalcat cea mai veche copie românească, păstrată în ms. rom. BAR 68.

[19] Un astfel de exercițiu constă și în copiera unui fragment de predică adresată călugărilor: „Ama*r* ție, călugăre, că ai luoa*t* cinu*l* călugăresc și și chipu*l* îngeresc iară nu păcatele tale te-ai lepăda*t*, întocmai ca și satana, că precu*m* acela au căzu*t* din ceriu pentru mândria lui, așa și tu ai căzu*t* din cinul călugăresc și de chipu*l* îngeres*c* te-ai lepăda*t* cu mândria ta și cu deșarta ta mărire, cu curvia, cu necurăția, cu vorba ta cea multă și cu râsurile tale ceale fără de rușine, și cu glumele în chiliia ta, și nu numai în chilia ta, ci și la alți părinți te obrăznicești a întra în chili, nu ca să afli vreo învățătură de faptă bună de la ei sau ei de la tine, ci numai ca să faceți râsuri și glume deșarte care sânt plăcute diavolului…" (ms. rom. BAR 2100, f. 240^{r}).

[20] Vezi și G. Strempel, *op. cit.*, vol. 2, p. 168.

[21] Vezi și *ibidem*, p. 168–169.

Ms. rom. BAR 68	Ms. rom. BAR 1161	Ms. rom. BAR 2100
„Zise u*n* bătrâ*n*” (182^{r})	„Zise părintele Arsenie” (30^{v})	„Zis-au u*n* bătrâ*n*” (265^{v})
„acela iaste îmboldi*t* de cugetu*l* științei lui” (182^{r})	„acela iaste îmboldi*t* cu ama*r* dintru știința lui” (30^{v})	„acela iaste îmboldi*t* cu ama*r* dintru știința lui” (265^{v})
„Ama*r* ție, suflete, că și adogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești”. (182^{v})	„Amar ție, suflete, că și adaogân*d* și negândin*d* nu te rușinezi, ci încă pre alții osândești”. (31^{r})	„Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d*[22] și nu te rușine*z*, ci încă pre alți<i> osândești”. (266^{r})
„Ama*r* ție, sufletele, că pentru tru*p* cazi și ia*r* îi slujești lui. /	„Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* cazi și încă iarăși slujăști lui.	„Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* ca*z* și încă iarăși îi slujești lui.
–	Ama*r* ție, suflete, cum vei moartea și limba nu-ți mai oprești.	Ama*r* ție, suflete, cu*m* moartea te așteaptă și limba nu-ți mai oprești.
Ama*r* ție, suflete, că lucrurile sfințilo*r* nu le faci, ia*r* pomeanele lo*r* le cinstești că să-*ț* satu*r* pântecele”. (182^{v}–183^{r})	Ama*r* ție, suflete, că nici u*n* lucru de-ale sfințilo*r* nu faci, ci pentru săturarea pântecelui praznicile lo*r* le cinstești”. (31^{r})	Ama*r* ție, suflete, că nici u*n* lucru de ale sfințilo*r* nu faci, ci pentru săturarea pântecelui praznicile lo*r* le cinstești”. (266^{r})

Astfel, din eșantioanele furnizate, putem deduce că principala trăsătură distinctivă a versiunii din ms. rom. 1161 și 2100 constă în includerea unei fraze care lipsește din versiunea ilustrată de copia din ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, cum vei moartea și limba nu-ți mai oprești”, precum și diferența de selecție lexicală: „cu ama*r*” vs „de cugetu*l*”. În plus, față de ms. rom. 68, între copia din ms. rom. 1161 și 2100 există asemănări ce constau în includerea unor secvențe absente din ms. rom. 68, precum și topica diferită.

1. Secvențe adăugate/ omisiuni din ms. rom. 68:
   Ms. rom. 1161: „de plân*s* niciodată până la datu*l* sufletul<ui>” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „fără plâns niciodată până la datu*l* sufletului” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „fă*r* de plâns pâ*n* la datu*l* sufletului său” (182^{r})

   Ms. rom. 1161: „singu*r* așteaptă și voiaște a ieși din temnița trupului” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „singu*r* așteaptă și voiaște a ieși din temnița trupului” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „singu*r* așteaptă să iasă den temnița trupului” (182^{r})
2. Frazare distinctă
   Ms. rom. 1161: „iară eu *îl* spurcaiu cu lucruri reale” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „iară eu î*l* spurcai cu lucruri reale” (266^{r})

[22] Scris: **ддъогъ(нд)**.

Ms. rom. 68: „ia*r* cu lucrurile ceale reale î*l* spurcaiu” (182^{v})
Ms. rom. 1161: „și nu știi ajunge-vei zioa cea de a doao zi” (31^{r})
Ms. rom. 2100: „și nu știi ajunge-vei zio cea de a doao zi” (266^{r})
Ms. rom. 68: „și nu știi zuoa cea de a dooa zi agiunge-o-vei” (183^{r})

În plus, ms. rom. BAR 1161 prezintă o serie de caracteristici distincte atât față de ms. rom. 2100, cât și de ms. rom. 68:

1. menționarea inițială a „părintelui Arsenie” (și nu a „unui bătrân”) drept autoritatea care rostește lamentațiile către suflet.

2. Introducerea unor structuri absente din ms. rom. 2100 și 68:
   Ms. rom. 1161: „Amar ție, suflete, că și adaogân*d* și negândin*d* nu te rușinezi, ci încă pre alții osândești”. (31^{r})
   Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d*[22] și nu te rușine*z*, ci încă pre alți<i> osândești”. (266^{r})
   Ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, că și adogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești”. (182^{v})

3. Opțiune lexicală diferită (lecțiuni greșite):
   Ms. rom. 1161: „Ama*r*, suflete, că cela ce *grijaște* praznice pre pămân*t* ci numai to*t* plângere și zdrobire inimii”. (31^{r})
   Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, suflete, că cela ce greșaște praznicile pre pămân*t* n-are altceva numai to*t* plângere și zdrobire inimi<i>“. (266^{r})
   Ms. rom. 68: „Ama*r* ție suflete, că cela ce greșaște praznice pre pămân*t* n-ar ce numai to*t* plângere și zdrobire inimii”. (183^{r})

4. Omisiuni:
   Ms. rom. 1161: „cade înaintea lui și plânge și să roagă pentru mila” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „cade înaintea lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „cade înaintea lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge” (182^{r})

În egală măsură, se pot sesiza și anumite trăsături specifice doar copiei din ms. rom. 2100:

1. Adăugarea unor structuri/ fraze inexistente în celelalte două copii:
   Ms. rom. 2100: „luân*d* da*r* de la dânsu*l* sufletes*c*” (266^{r})
   Ms. rom. 1161: „luân*d* da*r* sufletes*c*” (30^{v})
   Ms. rom. 68: „și luân*d* da*r* sufletesc” (182^{v})

Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, *suflete, că încă tu nu te mai părăsești*. Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi”. (266^{r})
Ms. rom. 1161: „Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai greșăști și adaogi”. (31^{r})
Ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi”. (182^{v})

2. Selecții lexicale unice (lecțiuni greșite):
Ms. rom. 2100: „de câte ori te *milui* și iară te leneviș](i)” (266^{r})
Ms. rom. 1161: „de câte ori te umiliș](i) și ia*r* te leneviș](i)” (31^{r})
Ms. rom. 68: „de câte o*r* te umiliș](i) <și> ia*r* te leneviș” (183^{r})

Pe lângă acestea, iese în evidență faptul că versiunea din ms. rom. 2100 are, pe de o parte o opțiune lexicală comună (datorată, cel mai probabil, unei lecțiuni greșite) cu cea din ms. rom. 68, iar pe de altă parte, conține o structură care se bazează pe celelalte două copii:

Ms. rom. 1161: „iară praznic dumnezăies*c* nu ai” (266^{r})
Ms. rom. 2100: „ia*r* praznic duhovnicesc n-ai” (31^{r})
Ms. rom. 68: „ia*r* praznice duhovnicești n-ai” (183^{r})

Ms. rom. 1161: „ia*r* mai mul*t* rău faci” (31^{r})
Ms. rom. 68: „ia*r* faci răutăț” (182^{v})
Ms. rom. 2100: „iară mai mul*t* răutăți faci” (266^{r})

În lumina diferențelor și a asemănărilor dintre cele trei copii, propunem următoarea stemă de filiație:

Legendă: x = originalul traducerii
● = versiune păstrată
○ = versiune intermediară, nepăstrată
□ = versiune prelucrată, nepăstrată

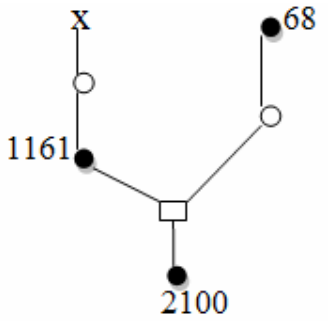

Așadar, copia din ms. rom. 2100 descinde din același tip de pateric ilustrat prin copia din ms. rom. 1161, diferențele față de aceasta din urmă și asemănările față de patericul reprezentat prin copia din ms. rom. 68 explicându-se prin prelucrarea prin care a trecut cel mai probabil o versiune asemănătoare cu ms. rom. 1161. Dacă modelul după care această copie intermediară a fost remaniată se aseamănă cu ms. rom. 68,

al doilea model de prelucrare ar fi o versiune dintr-un tip de culegere hagiografică pe care nu am reușit să o identificăm. Numai prin intermediul unei copii prelucrate se pot explica trăsăturile unice ale copiei din ms. rom. 2100, și anume selecțiile lexicale singulare și incorporarea unor structuri/ fraze inexistente în celelalte versiuni.

Raporturile de înrudire dintre copiile de mai sus vor fi clarificate odată ce vom analiza cu atenție felul în care descind copiile care fac parte din arhetipul primului pateric, reprezentat până în acest punct prin copia din ms. rom. BAR 68. Așadar, între copiile aflate în ms. rom. 68, 1287, 146, 1261 și 1064 există o serie de asemănări și diferențe de lexic și frazare în baza cărora se pot reface legăturile din cadrul acestei familii de manuscrise. Aceste aspecte pot fi intuite încă din titlurile sub care a circulat fiecare copie, și anume „Poveastea de cine greșaște după schimnicie" și Învățătură pentru să-ți pedepsești sufletul" în cazul mss. rom. 68, 1287, 146 și 1261, precum și „De cine greșește după schimnicie" și „Poveste să-*ț* pedepsești sufletu*l* în toate dzile<le>" pentru ms. rom. 1064 (f. 342^{r}). Între versiunea din urmă și restul copiilor există o demarcare clară la nivelul traducerii, frazării și al unor structuri unice:

1. Opțiuni de traducere distincte:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „den temnița trupului lui/ său" (182^{r}, 188^{v}, 120^{r}, 339^{r})
   Ms. rom. 1064: „din temnița cea trupască a sa" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „că sân*t* credincio*s*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „că mă che*m* credincio*s*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „mai cu ama*r* de cei necredincio*ș*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „mai cumpli*t* decâ*t* cei necredincio*ș*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „nici să lepădară de dânsu*l*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „nici să lepădară de e*l*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „să te muncești" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „să te osândească" (342^{r})

   Ms. rom. 68: „te umili și ia*r* te leneviș" (183^{r})
   Ms. rom. 1287: „te umili și ia*r* te leniș" (189^{v})
   Ms. rom. 146: „te umili și ia*r* te leneși" (120^{v})
   Ms. rom. 1261: „te milui și ia*r* te leniși" (339^{v})
   Ms. rom. 1064: „te mângâia și tu ia*r* te leniș" (342^{v})

2. Topică diferită:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „făr de sfiială te ameasteci cu călugării” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „cu călugării făr sfială te amesteci” (342^{r})

3. Structuri existente doar în ms. rom. 1064:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „luând dar sufletesc” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „luând în dar sufletesc” (342^{r})

În ciuda acestor distincții, între ms. rom. 1064 și celelalte copii (în special ms. rom. 1261) există o suită de asemănări:

1. Selecții lexicale comune:
   Ms. rom. 1064: „și ruga cea trimisă” (342^{r})
   Ms. rom. 1287, 146, 1261: „și ruga ce au trimis” (188^{v}, 120^{r}, 339^{v})
   Ms. rom. 68: „și rugăciunea ce au trimis” (182^{r})

2. Ms. rom. 1064: „va merge la giudeț” (342^{r})
   Ms. rom. 1287, 146, 1261: „va mearge la giudeț” (189^{r}, 120^{r}, 339^{v})
   Ms. rom. 68: „va mearge la giudecătoriul” (182^{v})

Dintre aceste similitudini, frecvente sunt cele față de copia din ms. rom. 1261:

1. Opțiune lexicală comună:
Ms. rom. 1064: „pomenire lor” (342^{r})
Ms. rom. 1261: „pomenirea lor” (339^{v})
Ms. rom. 68, 1287, 146: „pomeanele lor” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})

Ms. rom. 1064: „către giudecător” (342^{r})
Ms. rom. 1261: „către giudecător” (339^{r})
Ms. rom. 68: „către judecător” (182^{r})
Ms. rom. 1287, 146: „către giudeț” (188^{v}, 120^{r})

2. Includerea unei secvențe absente din celelalte copii:
Ms. 1064: „te milui Dumnedzău și tu iar căzuș” (342^{v})
Ms. 1261: „te milui Dumnedzău și tu iar căzuși” (339^{v})
Ms. 68, 1287, 146: „te milui Dumnezeu și iar căzuș” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})

Totodată, cea mai veche copie a acestui pateric (ms. rom. 68) se diferențiază de restul versiunilor prin următoarele trăsături:

1. Opțiuni lexicale unice:
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „tu nu pricepuș, nici te păziș” (189^{v}, 120^{v}, 340^{r})
Ms. rom. 68: „tu nu cunoscuș, nici te păziș” (183^{r})

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „to*t* nebunești și strângi” (189^{v}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 68: „nebunește strângi” (183^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „va merge la giude*ț*” (342^{r})
Ms. rom. 68: „va mearge la giudecătoriu*l*” (182^{v})

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „și ruga ce au trimi*s*” (188^{v}, 120^{r}, 339^{v})
Ms. rom. 68: „și rugăciunea ce au trimi*s*” (182^{r})

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „din temnița trupului *său*” (188^{v}, 120^{r}, 339^{r})
Ms. rom. 68: „den temnița trupului *lui*” (182^{r})

2. Includerea conjuncției „și” doar în copia din ms. rom. 68:
Ms. rom. 68: „ce va afla acolo *și* nu știe priimită e slujba lui” (182^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „ce va afla acolo, nu știe priimită-i slujba lui” (188^{v}, 120^{r}, 339^{r})

3. Omisiune unică:
Ms. rom. 68: „a dooa zi agiunge-o-vei” (183^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „a doao dzi agiunge-veai au ba” (189^{v}, 120^{v}, 339^{v})

În aceeași măsură, între această copie și celelalte trei se pot observa o suită de asemănări de lexic, traducere și frazare. Pe lângă cele prezentate mai sus, în cadrul comparației dintre ms. rom. 1064 și celelalte copii, amintim:

1. Lexeme traduse identic:
Ms. rom. 68: „te umili și ia*r* te leneviș” (183^{r})
Ms. rom. 1287: „te umili și ia*r* te leniș” (189^{v})
Ms. rom. 146: „te umili și ia*r* te leneși” (120^{v})
Ms. rom. 1261: „de câte o*r* te milui și ia*r* te lenișî” (339^{v}) – [„milui” reprezintă un *bourdon*: „de câte ori te milui Dumnedzău și tu ia*r*..”., f. 339^{v}]

Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „nici să lepădară de dânsu*l*” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „nici să lepădară de e*l*” (342^{r})

Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „să te muncești” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „să te osândească” (342^{r})

2. Omisiuni comune:
Ms. rom. 68, 1287, 146: „te milui Dumnezeu și ia*r* căzuș” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})
Ms. rom. 1261, 1064: „te milui Dumnedzău și tu ia*r* cădzuși” (339^{v}, 342^{v})

3. Frazare asemănătoare:
Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „fă*r* de sfială te ameasteci cu călugării” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „cu călugării fă*r* sfială te amesteci” (342^{r})

Pentru a reprezenta mai bine înrudirea bazată pe trăsăturile comune și diferite ale copiilor de mai sus, propunem următoarea stemă de filiație:

Legendă: x = originalul traducerii
● = versiune păstrată
○ = versiune intermediară, nepăstrată
□ = versiune prelucrată, nepăstrată

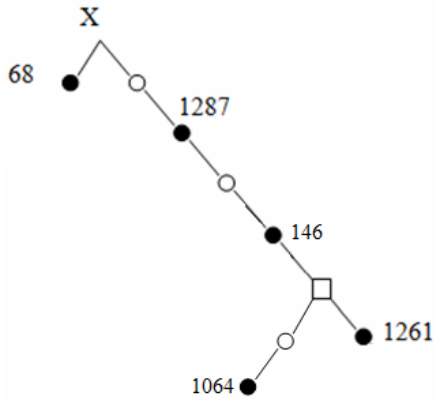

În ciuda asemănărilor dintre versiunea din ms. rom. 68 și restul copiilor, cea dintâi descinde din aceeași sursă ca cele din urmă, însă în mod independent, fapt semnalat de numeroasele opțiuni lexicale singulare, precum și de omisiunea reprezentativă doar pentru această copie. De asemenea, există un număr mare de traduceri de termeni comune între copiile din ms. 68, 1287, 146 și 1261, însă și o serie de trăsături prezente doar în versiunea din ms. rom. 1261 și cea din ms. rom. 1064. Astfel, aceastea descind dintr-o copie intermediară prelucrată, cu observația faptului că cea din codicele românesc cu cota 1064 se distinge de cea din 1261 prin selecții lexicale unice, frazare singulară și includerea unor structuri inexistente în celelalte versiuni. După cum am arătat mai sus, o versiune asemănătoare cu cea din ms. rom. 68 reprezintă modelul după care este prelucrată o copie după ms. rom. 1161 și din care, în urma remanierii, rezultă copia conservată în ms. rom. 2100. Traducerea patericului s-a realizat într-o arie nordică, cel mai probabil Moldova, ipoteză care necesită urmărirea unui corpus de texte mai amplu decât ne-am propus în aceste articole.

O cunoaștere mai bună a diferitelor tipuri de paterice care au circulat în cultura românească veche ne-ar oferi o imagine mult mai clară asupra circulației pe care a avut-o redacția scurtă a scrierii ascetico-mistice. Dacă în acest caz textul a fost transcris doar în cadrul patericelor, nefiind copiat separat și inclus în alte tipuri de miscelanee, redacția lungă a textului pseudo-evagrian împărtășește un alt parcurs de difuzare, desprinzându-se dintr-o carte de strană și integrându-se în codice ascetice și manuscrise cu rugăciuni.

ANEXĂ

Reproducem mai jos, în transcriere interpretativă, textele *Poveastea de cine greșaște dup<ă> schimnicie* și *Învățătură pentru să-ț pedepsești sufletu̲l* cuprinse în ms. rom. BAR 68. Dintre operațiile efectuate amintim: marcarea literelor lipsă între croșete (< >), coborârea în rând a slovelor suprascrise și culegerea consoanelor finale, susceptibile de două interpretări, cu caractere cursive, notarea printr-o bară oblică a sfârșitului fiecărei file recto, iar prin două bare oblice, a sfârșitului filei verso. În aparatul critic au fost notate erorile de scriere și intervențiile *marginale*.

Poveastea de cine greșaște după[23] **schimnicie**[24]

Zise u*n* bătrâ*n*: „Ama*r* sufletului ce greșaște după[23] sfântu*l* bote*z* a*l* schimniciei, că unu*l* ca acela nu tribuie să fie fă*r*[25] de plâns pâ*n*[26] la datu*l* sufletului său. Că omu*l* ce cade înaintea[27] lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge și să grijaște de spășeniia sa în zi și în noapte, acela iaste îmboldi*t* de cugetu*l* științei lui și singu*r* așteaptă să iasă den temnița trupului lui și cătră judecăto*r* a mearge. Și nu știe ce va afla acolo și nu știe priimită e slujba lui ce au făcu*t* ticălosu*l*[28] călugă*r*, și rugăciunea ce au trimi*s* cătră judecătoriu au întoarsă iaste și nepriimită. Derep*t* aceaea nu/(182ᵛ) mai mila lui Dumnezeu de va fi, ia*r* omu*l* nu știe cu*m* va mearge la giudecătoriu*l* carele l-au mâniia*t*, derep*t* aceaea numai ce așteaptă sufletu*l* omului dureri și rușine și muncă”.

Învățătură pentru să-*ț* pedepsești sufletu*l*[29]

Iară zise: „Ama*r* mie, ama*r* mie, că mă che*m* că sân*t* credincio*s* și fuiu mai cu ama*r* de cei necredincio*ș*. Că aceaia nu cunoscură pre Dumnezeu, nici să lepădară de dânsu*l*. Ia*r* eu, cunoscân*d*[30] și luân*d* da*r* sufletesc, ia*r* cu lucrurile ceale reale î*l* spurcaiu și-*l* stânșă și bogățiia ce-*m* fu dată mie rău o împrăștiiaiu.

Ama*r* ție, suflete, că știin*d* și grășești.

Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi.

Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești.

Ama*r* ție, suflete, că den științele tale vei să te muncești și încă credința nu o mai priimești.

Ama*r* ție, suflete, că de câte o*r* te-ai făgădui*t* lui Dumnezeu că nu vei mai greși și ia*r* faci răută*ț*.

---

[23] Scris: дѵ(п). Altă interpretare: *dupe*.
[24] Scris marginal, cu chinovar: *gl<ava> 162*.
[25] Altă interpretare: *fără*.
[26] Altă interpretare: *până*.
[27] Scris: ѧ(н)наи(н)тѣ.
[28] Scris: тикоλосѵ(л).
[29] Scris marginal, cu chinovar: *glavă 163*.
[30] Scris: кѵноскѵнд.

Amar ție, suflete, cu*m* calci poruncile lui Dumnezeu și apoi fă*r* de sfiială te ameasteci cu călugării.

Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* cazi și ia*r* îi slujești lui. // (183^{r})

Ama*r* ție, suflete, că lucrurile sfinților*r* nu le faci, ia*r* pomeanele lo*r* le cinstești ca[31] să-*ț* satu*r* pântecele.

Ama*r* ție, suflete, că cinstești praznicele dumnezeiești ca de bucate bune să te grijăști, ia*r* praznice duhovnicești n-ai.

Ama*r* ție suflete, că cela ce greșaște praznice pre pământ*t* n-ar<e>, ce numai to*t* plângere și zdrobire inimii.

Ama*r* ție, suflete, că den zi în zi to*t* nebunește strângi și singu*r* pre tine te înșeli și zici lui Dumnezeu: „Dimineață mă voiu pocăi” și nu știi zuoa cea de a douoa zi agiunge-o-vei.

De câte ori te milui Dumnezeu și ia*r* căzu*ș*, de câte o*r* te umili și ia*r* te leneviș, de câte o*r* te lumină și tu nu cunoscu*ș*, de câte o*r* te îndulci și tu nu cunoscu*ș* nici te păziș! De câte o*r* te întări și tu to*t* slăbi*ș* și te iertă și tu ia*r* te întorse*ș*! De câte o*r* te învață și nu-*l* asculta*ș*!”.

THE SHORT RECENSION OF AN ASCETICO-MYSTICAL TEXT ATTRIBUTED TO EVAGRIUS PONTICUS IN THE OLD ROMANIAN LITERATURE

(Abstract)

The article deals with the circulation of an ascetico-mystical text attributed to Evagrius Ponitcus in the old Romanian manuscripts dating from the middle of the 17th century to the end of the 18th century. Translated from Slavonic, the text is part of the *Skete Patericon* and it represents one of the sources of a writing which will be atrributed to Evagrius in the *Abridged Life of Saints* (the *Prologue*). Even though it is addressed to hermits, the ascetical text is copied and read by both monks and laymen, formally resembling the *Great Canon of St. Andrew of Crete* and other ascetical writings, such as the *Laments* of Abba Isaiah, the *spuria* chapter 29 of his *Asketikon*.

Cuvinte-cheie: apocrif evagrian, literatură ascetico-mistică, *Patericul Schitului*, redacție scurtă, receptare.

Key words: Evagrius Ponticus pseudepigrapha, ascetico-mystical literature, the *Skete Patericon*, short recension, readership.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

[31] Scris: **къ**.

Anca Mihaela Sapovici

SOARTA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE DIN NEOGREACĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ: CAZUL CUVINTELOR EXPRESIVE (II)

Am prezentat în două articole anterioare[1] statutul actual al împrumuturilor lexicale din neogreacă, cu o privire specială asupra cuvintelor expresive. După cum menționam atunci, unele dintre aceste cuvinte expresive tind să se stabilească astăzi într-o zonă obscură a vocabularului, undeva la mijlocul drumului dintre familiar și argotic, fără a putea fi revendicate în mod absolut de niciuna dintre aceste categorii stilistice.

Deoarece în partea întâi a articolului am amintit substantivul **garagață**, împrumut din neogreacă, socotim oprtun să menționăm aici și perechea sa semantico-etimologică, substantivul feminin **coțofană**. „Pasăre din familia corvidelor, de mărimea unui porumbel, cu coada lungă, cu penele de pe spate negre, lucioase, iar cele de pe piept și de pe partea inferioară a aripilor, albe (Pica pica)”, *coțofană* are, ca și sinonimul său, *garagață*, și un sens figurat, acela de „persoană rea, gălăgioasă”[2], fără maniere, cu referire specială la femei. Cu acest sens a fost utilizat recent într-o alocuțiune electorală de fostul președinte al Republicii Moldova, Igor Dodon: „Stimaţi concetăţeni, eu vă îndemn să fiţi foarte atenţi la toate declaraţiile şi promisiunile sterile şi populiste ale oponentei mele. Uitaţi-vă calm, atent, liniştit, analizaţi. Noi avem ce pierde toţi, statul are ce pierde, fiecare cetăţean are ce pierde de la votul acesta. Dacă e să parafrazez o vorbă din popor, nu schimbaţi porumbelul din mână pe coţofana de pe gard”[3].

Originea grecească a cuvântului, propusă de Cihac[4], Șăineanu (ed. 4, 1929) și Scriban (1939) este considerată nesigură de autorii DA. DELR consideră că este „probabil împrumut din m. gr., cf. ngr. *κοτσυφίνα* „mierlă” < *κότσυφος* „bărbătușul mierlei” (= *κόσσυφος*, cuvânt moștenit din v.gr) // probabil înrudit cu ucr. *kocofist* „codobatură”.

OFTICOS Creat pe teren românesc prin derivare cu sufixul -os, adjectivul **ofticos** a avut multă vreme sensul etimologic de „bolnav de oftică; tuberculos, ftizic; (fig.) lipsit de putere; slab pipernicit, anemic”. Cu acest sens se păstrează până

[1] Sapovici 2015 și Sapovici 2016.

[2] SDLR, s.v. *coțofană*.

[3] https://www.g4media.ro/dodon-atac-la-maia-sandu-nu-schimbati-porumbelul-din-mana-pe-cotofana-de-pe-gard-val-de-ironii-pe-internet-in-modova-meme-uri-cu-putin-si-porumbei.html

[4] CDEDR: 652, s.v. *coțofană*.

astăzi în literatură. În limbajul colocvial, sensul etimologic s-a estompat cu timpul, cuvântul fiind cunoscut cu sensul său, mai degrabă, argotic, acela de persoană „care se supără ușor; invidioasă, ranchiunoasă”[5]. Cuvântul se regăsește, așa cum era de așteptat, în contexte mai degrabă non-literare. La o căutare pe internet, am constat că incidența acestui termen este destul de ridicată în articole[6] sau cronici sportive, în comentarii ale adolescenților sau în postări ale unor personaje lipsite de exigențe estetice și pretenții intelectuale. De asemenea, este prezent în limbajul copiilor și, prin urmare, bine reprezentat și în literatura pentru copii.

În ceea ce privește etimologia substantivului **oftică**, sunt de subliniat câteva aspecte interesante. Etimonul *ὄχτικας*, oferit de DA nu apare decât în dicționarele bilingve sau plurilingve de secol XIX, cum ar fi Dehèque sau Weigel[7], dar nu este înregistrat de Babiniotis, Triandafyllidis sau alte dicționare contemporane de neogreacă. De asemenea, important de subliniat este faptul că substantivul *ὄχτικας* nu se regăsește nici în *Dicționarul de greacă medievală* al lui Kriaras.

Termenii folosiți în greaca contemporană pentru *oftică (ftizie)* sunt *χτικιό*, *φυματίωση*, *φθίση*[8]. Dintre acestea, primul este cel mai popular, având drept etimon substantivul mgr. *κτικιό* (< *κτικιάζω*), provenit, la rândul său de la cuvântul *ἑκτικός* (febră) din greaca elenistică < vgr. *ἕξις*[9]. O explicație posibilă a faptului că termenul *ὄχτικας* nu apare deloc în lucrările actuale de lexicografie și nici în *Dicționarul* lui Kriaras ar putea fi aceea că termenul a fost creat artificial în epoca purismului arhaizant (orientare a lingviștilor și filologilor greci care a avut drept consecință crearea katharevousei). Această formă conservatoare a limbii, concepută la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca un compromis între greaca veche și demotică se încadrează, de altfel, în curentul mai larg, sud-est european, de dezorientalizare a limbilor naționale, specific popoarelor aflate vreme îndelungată sub influența politică a Imperiului Otoman[10].

PIROSTRIE „Cadru metalic circular sau triunghiular cu trei picioare (așezat direct pe pământ), pe care se pune ceaunul, căldarea sau oala la foc”. Cuvântul provine din gr. *πυροστία* și nu din *πυρωστία*, așa cum greșit indică DLR. Sensul inițial tinde să piardă teren astăzi, prin evoluția mijloacelor culturii materiale, dar rămâne în uz, prin adaptarea lui la forme mai rudimentare de aparate de gătit, precum arzătoarele

[5] Dictionar de argou.

[6] Un exemplu reprezentativ poate fi găsit aici: http://www.sportulbistritean.ro/mai-bine-un-magar-sanatos-decat-un-savant-ofticos/

[7] Nu apare în Alexandre. Hamilton înregistrează doar termenul *hectic* explicat prin adjectivul *ἑκτικὸς*, s.v. *hectic*.

[8] Le-am regăsit pe toate trei într-un articol de pe un blog din Grecia, dedicat sanatoriului Karamani din Hánia, peninsula Pelion, în Tesalia: „Εκείνες τις εποχές το να ασχοληθεί κάποιος με τη φυματίωση ήταν μεγάλη απόφαση. Η φθίση ή χτικιό ήταν στίγμα μεγαλύτερο από ότι το AIDS στις μέρες μας” (În acea epocă faptul de a se ocupa cineva de tuberculoză era o mare curajoasă. Ftizia sau oftica era un stigmat mai mare decât este SIDA în zilele noastre), http://timetravel.gr/blog/page/2/.

[9] Montanari, s.v. *ἕξις*.

[10] Friedman 2005: 28–29.

pe gaz pentru camping. Nu se cunoaște perioada când a fost adoptat de limba română, dar pare să fi dobândit destul de repede sensul figurat, ce face referire la „cununa care se pune pe capul mirilor în timpul celebrării căsătoriei religioase”[11]. Forma asemănătoare specifică ambelor obiecte a favorizat, probabil, transferul de sens. Cele mai vechi contexte datează din epoca marilor clasici ai literaturii române: „Rică și Zița compătimesc împreună... și-ar vrea... să puie pirostriile”[12]. Utilizat, de obicei, la plural, ca element al expresiei *a-și pune pirostriile (pe sau în cap)*, pare să se individualizeze, nemaiavând nevoie de susținerea celorlalte elemente ale expresiei. Este folosit astăzi, cu sensul său figurat, și ca termen de sine stătător, precum în titlul următor: *Pirostria: pentru ele – vis, pentru ei – coșmar*[13]. Sensul actual, de obiect de cult folosit în celebrarea cununiei, se folosește exclusiv cu conotație ironică.

PRISOS, un cuvânt bine integrat în limbă, regăsit la toate nivelurile stilistico-semantice ale limbii, este utilizat cel mai frecvent ca element al locuțiunii adverbiale „de prisos”, „care este în plus, mai mult decât trebuie, peste obișnuit”[14]. Etimonul este adjectivul ngr. *περισσός* „abundent, excedentar”.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea este folosit în această combinație: „mai tot-d’a-una *afierosesc* se întrebuinţa alături cu dau, miluesc, închin şi alţi sinonimi, pe lângă cari el însuşi era cu totul de prisos”[15].

Substantivul tinde să devină livresc, cedând locuțiunii adverbiale privilegiul de a ocupa podiumul în preferințele vorbitorilor limbii române actuale.

PRICOPSI verb reflexiv, marcat în DLR ca „popular și familiar ; adesea ironic” are sensul de „a realiza un profit, un câștig, un folos, a ajunge la o situație (materială) bună (adesea prin mijloace abuzive, incorecte, fără muncă etc.); a se îmbogăți, (popular și familiar) a se chivernisi, a se căpătui”. Interesant de remarcat faptul că sensul său este explicat în DLR printr-un alt cuvânt de origine grecească, verbul *a (se) chivernisi* „a progresa, a avansa ; a promova”, ceea ce ne face să constatăm faptul că, în mentalul colectiv, ideea de îmbogățire, de dobândire a unei situații financiare și sociale bune, a fost legată, pentru o bună bucată de vreme, de comunitatea grecească din țările române. Sensul inițial, mai apropiat de etimon atât din punct de vedere semasiologic cât și gramatical este marcat de DLR ca „învechit”.

Astăzi înțelesul termenului pare să se restrângă, limitându-se la ultimul dintre sensurile redate de DLR, acela de „a ajunge sau a aduce într-o stare rea, deplorabilă, a nu reuși sau a face să nu reușească într-o acțiune”[16]. Ponderea rezultatelor afișate

[11] DLR, s.v. *pirostrie*.
[12] Caragiale 1939, p. 53. DLR, s.v. *pirostrie*.
[13] https://revistatango.ro/pirostria-pentru-ele-vis-pentru-ei-cosmar-1389.
[14] DA, s.v. *prisos*.
[15] Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, Bucureşti, 1886–1896, vol. I, …, cf. Galdi, s.v. „afierosi”, p. 140.
[16] DLR, s.v. *pricopsi*.

în presă, pe forumuri sau în social media nu lasă loc la interpretări în această direcție. Cuvântul poate crea, în același timp, o atmosferă de epocă, de bună calitate, trimițând, în cheie postmodernă, la presa polemică a sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX: *Cum ne-am pricopsit cu toți izmenarii*[17].

Etimonul este forma de aorist (*προκόψω*) a verbului *προκόπτω*. Și în acest caz, forma veche a cuvântului, *procopsi*, este mai apropiată de etimon.

SCHIMONOSI provine din greacă, însă nu de la forma verbală *ασχήμωσα*, care nu este aoristul verbului *ασχημαίνω* (aor. *ασχήμυνα*). Prin urmare, etimologia propusă de DLR prezintă o dublă greșeală, prima dintre ele, capitală. Problema etimologiei acestui verb este mai complicată decât ar putea părea la prima vedere și necesită o abordare diacronică. „Arheologia" verbului românesc ne pune înainte forma *schimosi*, atestată în cea mai veche versiune românească a psalmilor, *Psaltirea Hurmuzaki*, datând de la începutul secolului al XVI-lea: „Pelița mea schimosise dereptu untul"[18]. Aceeași formă apare, un secol mai târziu, într-un *Cuvânt de înmormântare* din Calafindești (Suceava): „Dece pentru că se vor scula morții, să nu facem lucrure schimosite pentru morți. Să nu ne rumpem hainele, ce mai vârtos inimile [...]. Să nu ne dărâiem obrazele și să ne rumpem părul, să nu cumva facem necredință învierei"[19]. Aceeași formă poate fi întâlnită și în *Viiața lumii*: „În foc te vei schimosi, peminte, cu apa"[20].

Conform lui Scriban, forma *schimosit* este specifică jumătății estice a Romaniei, în vreme ce în vest forma preferată ar fi *schimonisit*. Același Scriban consideră că verbul românesc ar proveni din combinarea a două verbe grecești: *ασχημίζω* (aor. *ασχήμισα*) și *ασχημονώ* (aor. conj. *ασχημονήσω*), ambele provenind din adj. *άσχημος* (*urât*). O altă explicație posibilă ar fi refacerea rădăcinii verbului prin analogie cu adjectivul *άσχημος*, de unde ar fi rezultat verbul *schimosi*, în Moldova, în vreme ce în Muntenia verbul *ασχημονώ* pare să fi avut o influență mai puternică. Ambele variante au fost încadrate în categoria verbelor terminate în *-osì*, terminație destul de productivă în epoca împrumuturilor prefanariotă și fanariotă, cu mari valențe expresive[21].

DICŢIONARE

Alexandre — C. Alexandre, *Dictionnaire grec–français*, Paris, 1878.
Babiniotis[1] — Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, ediţia a II-a, Atena, 2002.

[17] https://oanastanciulescu.ro/index.php/2015/10/23/cum-ne-am-pricopsit-cu-toti-izmenarii/.
[18] Hurmuzaki 2005.
[19] *Crestomație I*: 221, 3^{v}. Textul este datat 1639.
[20] *Crestomație II*, *Viiața lumii* (1671–1673).
[21] Gáldi 1939: 122–124.

Babiniotis[2]	Γ. Μπαμπινιώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, ediţia a II-a, Atena, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, 2002.
CDEDR	A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs–modernes et albanais*, Francfort, Ludolphe St. Goar; Berlin, S. Calvary; Bucureşti, Sotscheck, 1879.
Chantraine	P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris, 1977.
DA	*Dicţionarul Academiei*, Bucureşti, 1913–1949.
DDRF	Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain–français* [Vol. I–IV], Bucarest, 1893–1895.
Dehèque	F. D. Dehèque, *Dictionnaire grec moderne–francais*, Paris, 1825.
DEX	*Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.
Dimitrakos	Δημήτρης Β. Δημητράκος, *Μέγα λεξικόν όλης τῆς Ελληνικῆς γλώσσης,* Εκδόσεις Δομή, Αθήναι.
DLB	Речник на Българския Език, Институт за Български Език, consultat online la adresa: https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/ОХТИКА/
DLR	*Dicţionarul limbii române*, serie nouă, VI–XI, Bucureşti, 1965–1986.
DLRLC	*Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Bucureşti, 1955–1957.
Hamilton	Henry L. Hamilton, *A Lexicon of the Greek Language*, ed. a V-a, London, 1868.
Kriaras	Εμμανουήλ Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας, 1100–1669*, Θεσσαλονίκη, 1969–2012.
Montanari	Franco Montanari, *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Εκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, 2013.
SDLR	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
Skarlatos	Σκαρλάτου Βυζαντίου, *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*, Atena, 1895.
ȘDLR	Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române*, a VI-a ediţiune revăzută şi adăogită, Bucureşti, 1929 (ed. I 1896, ed. II 1908).
Triandafyllidis	*Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (Λεξικό Τριανταφυλλίδη)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], ed. IV, 2003.
Weigel	Karl Weigel, *Λεξικόν Γερμανικόν-Απλορωμαικόν* / *Teutsch-Neugrichisches Wörterbuch*, Lepzig, 1804.

SURSE

Caragiale 1939, *O noapte furtunoasă*, în *Opere*, vol. VI: *Teatru*, ediție îngrijită de Ș. Cioculescu, București, 1939.

Crestomație I: *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521−1639), coordonator Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 2020.

Crestomație II: *Crestomația limbii române vechi*, vol. II (1640−1715), coordonator Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 2020.

Hasdeu 1886: B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Bucureşti, 1886–1893, vol. I, 1886.
Hurmuzaki 2005: *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, vol. II, Bucureşti, 2005.

BIBLIOGRAFIE

Gáldi 1939: Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939.
Graur 1975: Al. Graur, *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, 1975.
Graur 1963: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963.
Graur 1936: Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în *Bulletin linguistique* IV, 1936, p. 64–119.
Sapovici 2016: *Mic glosar de cuvinte expresive de origine (neo)greacă*, în volumul *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2016, p. 190–202.
Sapovici 2015: A.M. Sapovici, Soarta împrumuturilor lexicale din neogreacă în limba română actuală: cazul cuvintelor expresive (I), în *Limba română*, LXIV, nr. 3, 2015, p. 417–425.
Todorov Todor A.: *Zur Etymologie zweier balkanischer Entlehnungen in der bulgarischen Sprache: текясвам, терк*, în *Philologica Jassyensia*, VIII, nr. 1 (15), 2012, p. 223−228.

THE OUTCOME OF GREEK LOANWORDS INTO THE PRESENT-DAY ROMANIAN LANGUAGE: THE CASE OF EXPRESSIVE WORDS (II)

(Abstract)

The purpose of this article is to tackle the issue of lexical borrowing from Greek that have been affected by extra-linguistic factors, resulting in a stylistic loss. It is in fact a continuation of an article published in 2015 regarding the phenomenon of Greek loanwords that have received stylistic connotations over the years. We have pursued the words diachronically and we have insisted on their stylistic evolution. We have also taken into consideration the pragmatic aspect of their current situation in the Romanian language, and we have dealt with the linguistic phenomenon from the point of view of language sociology.

Cuvinte-cheie: împrumut lexical, diacronie, sincronie, pragmatică, stilistică.

Keywords: lexical borroming, diacrony, synchrony, Pragmatics, Stylistics.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Mariana Neț

TRADUCEREA UNOR TOPONIME DIN LITERATURA FRANCEZĂ. STUDIU DIACRONIC

INTRODUCERE

Articolul de față face parte dintr-un proiect mai vast, care își propune să studieze evoluția limbii române prin intermediul traducerilor din literatura franceză apărute în intervalul 1866–2016[1]. În paginile care urmează vom urmări soluțiile alese pentru redarea toponimelor din ultimul capitol al traducerilor succesive ale romanelor *Eugénie Grandet* (în continuare, EG) de Honoré de Balzac și *Bel-Ami* de Guy de Maupassant. Vor fi luate în discuție numai acele toponime care ridică unele probleme în raport cu norma actuală din limba română și/ sau a căror formă din traducerile în limba română a variat în timp.

Conform *Dicționarului de științe ale limbii,* „numele de locuri sau toponimele sunt considerate nume proprii, pentru că nu sunt formate prin abstractizare, ca numele comune […]. Toponimele sunt mai stabile decât numele de persoane, pentru că nu dispar odată cu oamenii […], sunt mai puțin supuse modei […]”. (Bidu-Vrănceanu *et alii* 2001: 545).

La rândul ei, Domnița Tomescu arată că „în sistemul onomastic al limbii române, numele proprii de locuri formează o subclasă cu funcționalitate caracteristică. Specificul denominativ al toponimelor se reflectă în manifestarea categoriilor gramaticale în general, a genului, în special. Numele proprii de locuri se opun numelor de persoană și numelor de animale […], prin destinația funcției lor denominative și individualizatoare”. (Tomescu 1998: 67).

TRADUCEREA UNOR NUME DE ȚĂRI, ORAȘE, CONTINENTE ȘI ZONE GEOGRAFICE

Romanul balzacian *Eugénie Grandet* a fost tradus pentru prima oară în limba română în anul 1896, iar până în 2014, de când datează ultima traducere, a cunoscut încă alte șase versiuni românești diferite.

[1] În acest scop, sunt studiate texte ale unor romancieri francezi din secolul al XIX-lea, care, până în zilele noastre, au beneficiat de mai multe traduceri succesive în limba română. Nu toate aceste texte vor fi însă luate în discuție în articolul de față.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 481–490, București, 2020

Primul toponim care ne-a reținut atenția este substantivul plural *Indii* (fr. „Indes"), prescurtare pentru „Indiile Occidentale", denumire generică pentru cele circa o mie de insule din America Centrală; această regiune din bazinul Atlanticului de Nord cuprinde Insulele Antile și Arhipelagul Bahamas.

Cea dintâi ocurență a acestui toponim în capitolul final al textului balzacian este:

> „Pendant que ces choses se passaient à Saumur, Charles faisait fortune *aux Indes*".
>
> (EG f.a.: 243)

În prima traducere românească a romanului, apărută în 1896, sub semnătura „Marius" (pseudonim pentru C. Șăineanu), această frază este redată prin:

> „Pe când aceste lucruri se petreceau în Saumur, Carol făcea avere în *Indii*".
>
> (EG 1896: 282)

Cu minime variații stilistice – care însă nu vizează toponimul –, această traducere a frazei balzaciene citate mai sus se regăsește și în versiunile românești ulterioare ale romanului.

Toponimul *les Indes* apare însă și în sintagme genitivale, așa cum se întâmplă în exemplul următor:

> „Si Charles fût arrivé *du fond des Indes,* il eût donc retrouvé les mêmes personnages et les mêmes intérêts".
>
> (EG f.a.: 242)

În majoritatea versiunilor românești ale romanului – indiferent de epoca în care au fost făcute și publicate – sintagma „du fond des Indes" este tradusă prin *din fundul Indiilor*.

De exemplu în varianta de traducere semnată de Marius (C. Șăineanu) la finele secolului al XIX-lea:

> „Dacă Carol ar fi sosit *din fundul Indiilor,* el ar fi regăsit aceleași persoane și aceleași interese".
>
> (EG 1896: 281)

iar la Ludovic Dauș în anii 30 ai secolului trecut:

> „Carol, dacă ar fi sosit *din fundul Indiilor,* ar fi regăsit deci aceleași personagii și aceleași interese".
>
> (EG 1936: 260)

Sintagma este neschimbată și în traducerea Verei Leonard, apărută în ultimul an interbelic:

„Dacă Charles s-ar fi întors *din fundul Indiilor,* ar fi găsit acolo aceiași oameni și aceleași interese".
(EG 1939: 179)

Prezența unui toponim în cazul genitiv este evitată de Cezar Petrescu, în traducerea publicată, pentru prima dată, în 1950:

„Dacă Charles ar fi venit atunci *din îndepărtatele Indii* […]".
(EG 1950: 165)

și de Victor Vasilache, în versiunea românească apărută la editura Hyperion de la Chișinău în 1990:

„Dacă Charles s-ar fi întors *din îndepărtatele Indii* […]"
(EG 1990: 161)

În mod neașteptat – poate, pentru a se diferenția mai pregnant de aceste ultime versiuni –, Mioara Izverna, a cărei traducere a apărut la Editura Leda, în 2008, și a fost republicată la Editura Corint, în 2014, revine la varianta genitivală:

„Dacă Charles ar fi venit *din străfundul Indiilor* […]".
(EG [2008] 2014: 237)

Toponimul *les Indes* (care acum nu mai pune probleme) apare, în textul balzacian, și alături de alte patru toponime:

„Dans les Indes, à Saint-Thomas, à la côte d'Afrique, à Lisbonne et aux États-Unis, le spéculateur avait pris le pseudonyme de Sepherd".
(EG f.a.: 245)

Asupra acestor patru toponime ne vom opri în continuare.

Toponimul „Saint-Thomas" denumește o localitate din Insulele Virgine (aflate în Marea Caraibelor). În diacronia diverselor traduceri în limba română ale romanului balzacian, acest toponim a cunoscut mai multe grafii.

Cazul cel mai interesant apare în cea dintâi traducere, în care fragmentul balzacian citat mai sus este redat prin:

„În Indii, la *Sf. Toma,* pe coasta Africei, la Lisbona și în Statele-Unite, speculatorul luase pseudonimul de Sepherd".
(EG 1896: 284)

Constatăm că „Saint-Thomas”[2] a fost tradus prin *Sf. Toma* (grafie prescurtată pentru „Sfântul Toma”). Interesant este însă altceva: în aceeași traducere românească (și chiar în același capitol final), toponimul francez „Saint-Thomas” apare și cu forma *St. Toma:*

> „Se ducea pe atunci la St. Toma să cumpere […] mărfuri furate […]”.
> (EG 1896: 283)

C. Șăineanu – sau tipografia[3] craioveană la care acesta și-a publicat traducerea – ezită deci, la distanță de o pagină, între două grafii diferite – *Sf. Toma* și *St. Toma* – pentru același toponim, ceea ce indică nu numai neglijența traducătorului, ci și absența oricărei cutume încetățenite în ce privește numele proprii străine. Iar până la *normarea* acestui aspect vor mai trece câteva decenii.

Treizeci de ani mai târziu, Ludovic Dauș redă, consecvent, toponimul francez „Saint-Thomas” prin forma, creată ad hoc, *Saint-Tomas:*

> „În Indii, la *Saint-Tomas,* pe coastele Africei, la Lisabona și în Statele Unite […]”.
> (EG 1936: 263)

și:

> „Se ducea la *Saint-Tomas* să cumpere […] mărfurile furate […]”.
> (EG 1936: 262)

Cum este puțin probabil ca denumirea „Saint-T(h)mas” să fi circulat pe scară largă în România celui de al patrulea deceniu din secolul trecut, forma *Saint-Tomas* – un report cu elidarea grafemului „h” – a fost, probabil, propusă de traducător.

Aceeași grafie a toponimelor se întâlnește și în traducerea semnată de Vera Leonard și apărută, trei ani mai târziu, la Editura bucureșteană Cartea Noastră:

> „La Saint-Tomas, pe coastele Africei, la Lisabona și în Statele-Unite, speculantul trecea drept Carol Sepherd”.
> (EG 1939: 180)

De-abia odată cu versiunea semnată de Cezar Petrescu – a cărei primă ediție datează din 1950 – denumirea *Saint-Thomas* este preluată identic în textul românesc,

[2] La acel moment de final de secol XIX, prea puține toponime rămâneau ca atare în traducere; „reportul” (cf. Ballard [2001] 2011, *passim*) numelor de locuri nu era o practică în limba română, cum nu era nici în limba franceză. Pentru a ne limita la un singur exemplu, românescul *Londra* traduce(a) numele capitalei Marii Britanii, preluat, la noi, pe filieră franceză (fr. „Londres”).

[3] Pe pagina de gardă a volumului nu apare numele niciunei edituri; aceasta era o practică frecventă în epocă.

în care, prin urmare, se manifestă fenomenul de „report zero” (cf. Ballard [2001] 2011, *passim*):

> „În Indii, la *Saint-Thomas,* pe coasta Africii, la Lisabona și în Statele Unite, speculantul își spunea Sepherd”.
> (EG 1950: 167)

Începând din acest moment, forma grafică *Saint Thomas* se încetățenește în traducerile romanului; o întâlnim în toate versiunile ulterioare ale romanului *Eugénie Grandet* (Victor Vasilache, 1990, Nicolae Constantinescu, 2012 și Mioara Izverna, 2008 și 2014). Desigur, această formă grafică a toponimului circulă, în principiu, și în spațiul non-literar.

Și cel de al treilea toponim din seria citată – genitivul pentru denumirea continentului african – a căpătat forma actuală, „Africii”, numai odată cu traducerea publicată de Cezar Petrescu în 1950. În toate traducerile anterioare (1896, 1936, 1939), genitivul acestui toponim era, cum am văzut, *Africei.*

În ceea ce privește numele capitalei Portugaliei, reexaminând citatele de mai sus, constatăm că traducerea de la 1896 folosește forma *Lisbona,* un calc după francezul „Lisbonne”. În toate traducerile ulterioare figurează însă forma, încă în uz, *Lisabona.* O surpriză oferă însă versiunea românească a romanului balzacian, publicată de Victor Vasilache, în anul 1990, la Editura Hyperion de la Chișinău, în care această denumire geografică apare cu forma grafică din limba portugheză: *Lisboa,* ceea ce indică o lipsă de sincronizare, în această privință, între limba română vorbită pe teritoriul Republicii Moldova (care, în 1990, încă făcea parte din URSS) și cea vorbită în România.

Ultima constatare prilejuită de înșiruirea de denumiri geografice de care ne ocupăm aici se referă la denumirea Statelor Unite ale Americii. La C. Șăineanu (1896) și la Vera Leonard (1939), acest toponim apare cu cratimă între cele două componente – *Statele-Unite* – desigur, urmând regula din limba franceză, unde „les États-Unis” se scrie cu cratimă. Interesant este însă că traducerea publicată de Vera Leonard la finele interbelicului este ulterioară cu trei ani aceleia semnată de Ludovic Dauș, care, în versiunea din 1936 a romanului, propune varianta fără cratimă, *Statele Unite.* Aceasta înseamnă că, la finele interbelicului, încă nu exista o normă (sau măcar o cutumă) bine fixată cu privire la denumirile geografice străine.

TRADUCEREA UNOR NUME DE STRĂZI, PIEȚE, CLĂDIRI PUBLICE

Numele de străzi, piețe și clădiri publice se încadrează în ramura numită *micro toponimie* sau *toponimie minoră.* Cele mai multe astfel de denumiri le-am întâlnit în ultimul capitol al romanului *Bel-Ami* de Guy de Maupassant. Textul

francez datează din 1885 și a fost tradus pentru prima dată în limba română în preajma anului 1900 (cel mai probabil, în 1896)[4], iar apoi retradus, de încă patru ori, de-a lungul unui secol[5].

O primă remarcă privește toponimul „Montmartre", mai exact, nu toponimul propriu-zis, ci substantivul pe care îl determină acest nume propriu. În versiunea inițială a romanului, apărută la editura craioveană a lui Ralian și Ignat Samitca și semnată de Garabet Ibrăileanu cu pseudonimul „C. Vraje", cartierul Montmartre este desemnat ca *mahalaua Montmartre:*

„Mi s-a spus că trăiește retrasă în *mahalaua Montmartre".*
(*Bel-Ami* 1896: 365)

Putem deci presupune că, la finele secolului al XIX-lea, lexemul *mahala* încă se folosea în registrul serios[6], fără a avea (neapărat) conotații peiorative sau ironice[7]. În toate celelalte versiuni românești ale romanului *Bel-Ami,* este folosită sintagma *cartierul Montmartre.*

În capitolul final din romanul lui Maupassant de care ne ocupăm aici, apar și două nume de străzi: „rue de Constantinople" și „rue Royale".

Sintagma „rue de Constantinople" are aproape tot atâtea variante în limba română câți traducători s-au aplecat asupra acestui roman.

C. Vraje (G. Ibrăileanu) propune varianta hibridă *strada Constantinople,* păstrând deci denumirea franceză a orașului, dar traducând cuvântul „rue" prin *stradă:*

„În locuința cea mică din *strada Constantinople* era întuneric".
(*Bel-Ami* 1896: 360)

Precizăm, de asemenea, că, așa cum vom vedea mai jos, același traducător va reda – consecvent, dar inexact (cel puțin, în al doilea caz) – „rue Royale" prin *ulița Royale* și „Place de la Concorde" prin *ulița Concorde.*

În versiunea nedatată apărută în perioada interbelică, I.G. Periețeanu traduce nu numai lexemul „rue", ci și toponimul care a dat numele străzii. Și anume:

[4] Dat fiind că multe dintre traducerile românești ale romanului sunt nedatate, există cazuri în care anul exact al apariției acestora nu poate fi indicat. Totuși, pe ultima pagină a acestui volum, este anunțată apariția *Dicționarului universal al limbei române,* de Lazăr Șăineanu, a cărui primă ediție a fost publicată, la aceeași editură, în 1896. Acest detaliu ne face să credem că și traducerea romanului *Bel-Ami* datează din același an.

[5] Ultima versiune românească a romanului *Bel-Ami* datează, așa cum vom vedea, din anul 2004.

[6] Conform dicționarului-tezaur, lexemul *cartier* a început să fie folosit, în mediul românesc cultivat, tot la sfârșitul secolului al XIX-lea.

[7] Traducerea lui Ibrăileanu a fost reluată *tale quale* (și fără pseudonim), un secol mai târziu, în 1997, la Editura bucureșteană Mondero. Reapariția cuvântului *mahala* – ca și a altor lexeme și formulări învechite la finalul secolului XX, când acest termen putea fi reactivat cel mult într-un registru ironic – a constituit o gafă din partea Editurii Mondero, care nu s-a sincronizat cu stadiul contemporan de evoluție a limbii române.

„În micul apartament din *strada Constantinopole* era întuneric [...]".
(*Bel-Ami* f.a.: 488)

În versiunea romanului apărută în 1950, Geo Bogza – altfel, bun cunoscător al limbii franceze și bun traducător – redă toponimul în discuție prin hibridul româno-francez *rue de Constantinopole* [sic], incorect în ambele limbi:

„În locuința din *rue de Constantinopole* era întuneric [...]".
(*Bel-Ami* 1950: 303)

Tot la un hibrid romîno-francez, creat ad-hoc pentru aceeași sintagmă, *rue Constantinople,* recurge și Radu Malcoci, în traducerea publicată la Editura pentru Literatură în 1965 și reluată, fără modificări, în deceniile următoare, la mai multe edituri:

„În locuința din *rue Constantinople* era întuneric".
(*Bel-Ami* 1965: 376)

În sfârșit, de-abia în cea mai recentă versiune românească a romanului, apărută în anul 2004, la Editura bucureșteană Leda (și reluată, în deceniul următor, la Corint), sub semnătura lui Traian Fințescu, toponimul este redat prin report, adică fără a fi tradus:

„În micul apartament din *rue de Constantinople* era întuneric".
(*Bel-Ami* 2004: 333)

În ceea ce privește „rue Royale", C. Vraje (Garabet Ibrăileanu) redă, așa cum arătam mai sus, acest toponim prin *ulița Regală:*

„[…] pe scările intrării celei mari a acestei biserici, care se ridica de asupra *uliței Royale* […]".
(*Bel-Ami* 1896 : 364)

Mai mult, deși substantivul *uliță* era pe cale de a ieși din uz atunci când trebuia desemnată o stradă importantă (cum este cazul străzii pariziene Royale), Ibrăileanu îl folosește încă o dată, în mod și mai nepotrivit, atunci când traduce „Place de la Concorde" prin *ulița Concorde:*

„Apoi […], el deosebi în jos, în dosul *uliței Concorde,* Camera Deputaților".
(*Bel-Ami* 1896: 272)

În epoca interbelică, I.G. Periețeanu optează pentru traducerea integrală a celor două toponime. Astfel, în versiunea sa, „rue Royale" este redat prin *strada Regală:*

„De la opt dimineața, personalul bisericii Madeleine […], care domina *strada Regală* […]".
(*Bel-Ami* f.a. : 493)

iar „Place de la Concorde" apare ca *Piața Concordia:*

„Apoi […], descoperi în depărtare, în spatele *pieței Concordia*, Camera Deputaților".
(*Bel-Ami* f.a.: 504)

Redarea toponimelor franceze în limba română se schimbă radical după al Doilea Război Mondial. Și Geo Bogza (1950) și Radu Malcoci (1965) preiau ambele toponime prin report. În ambele traduceri, „rue Royale" și „Place de la Concorde" păstrază identică forma din originalul francez.

În ceea ce privește versiunea românească cea mai recentă a romanului lui Maupassant, apărută la editura Leda în anul 2004, traducătorul Traian Fințescu omite orice referire la „rue Royale" și redă prin report toponimul *Place de la Concorde:*

„Apoi […], descoperi acolo, în spatele *lui Place de la Concorde,* Camera Deputaților".
(*Bel-Ami* 2004: 345)

Această formulare genitivală este, desigur, stângace și neconformă cu stadiul de evoluție a limbii române de la începutul celui de al treilea mileniu.

CONCLUZII

Analiza toponimelor care apar în traducerile succesive în limba română ale celor două romane franceze a condus la câteva concluzii cu caracter general. Le menționăm mai jos:

Forma grafică a toponimelor a variat în timp.

Până la jumătatea secolului al XX-lea, redarea în limba română a unor toponime – mai ales, a celor „exotice", folosite rar în literatură și aproape deloc în limbajul current – era propusă de traducători. De-abia după al Doilea Război Mondial s-a instituit o cutumă cu privire la forma grafică (și sonoră a) toponimelor străine, iar normarea acestui aspect s-a produs mult mai târziu.

Analizând textul unor traduceri de la finele secolului al XIX-lea, am constatat variații în traducerea unor toponime chiar la același traducător, în același text, la distanță de o pagină (*St. Toma* și *Sf. Toma*).

Tot la sfârșitul secolului al XIX-lea, unele toponime străine erau redate în limba română după modelul francez (de exemplu, la 1896, capitala Portugaliei apărea cu forma *Lisbona,* calc după fr. „Lisbonne").

Este vizibilă o lipsă de sincronizare a unor toponime în limba română din Republica Moldova (*Lisboa*) cu aceleași toponime folosite pe teritoriul României (*Lisabona*).

Modernizarea grafiei toponimelor nu a fost întotdeauna lineară, fără sincope. Denumirea *Statele-Unite* apare cu cratimă într-o traducere din 1939, deși în versiunea din 1936 era deja scrisă fără cratimă.

Genitivul feminin *Africei* a avut această grafie – și, probabil, pronunție – până la mijlocul secolului al XX-lea.

Microtoponimele care desemnează străzi, piețe publice sau cartiere (pariziene) au avut, de-a lungul timpului, diferite forme hibride, propuse ad-hoc de traducători. Numai după 1950, aceste denumiri au început să fie redate prin report, adică traducerea românească a păstrat forma lor din originalul francez.

SIGLE ŞI REFERINȚE

Lucrări teoretice citate

Ballard, Michel. [2001] 2011. *Numele proprii în traducere.* Coordonare traducere, Cuvânt-înainte la ediția română și note de traducere: Georgiana Lungu-Badea.

Bidu-Vrănceanu, Angela *et alii.* 2001. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii.* București: Nemira.

Neț, Mariana. 2020. „Antroponimele în traducerile românești din literatura franceză (1858–2008)", în *Limba română* 1/2020 (97–110).

Tomescu, Domnița. 1998. *Gramatica numelor proprii.* București: ALL Educațional.

Dicționare

DLR 2010 = *Dicţionarul limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", ediție anastatică după *Dicţionarul Academiei* (*DA*) și *Dicţionarul limbii române* (*DLR*), ediție apărută cu sprijinul Băncii Naționale a României, București, Editura Academiei Române, 2010: tomul I = *A–B*, tomul II = *C*, tomul VI = *F–I/Î*, tomul VII = *J–LHERZOLITĂ*, tomul IX = *M*, tomul X = *N–O*, tomul XI = *P–POGRIBANIE*, tomul XII = *POGRIJENIE–Q*, tomul XIII = *R–SCLABUC*, tomul XIV = *S–SCLADĂ–SPONGHIOS*, tomul XV = *Ş*, tomul XVI = *T*, tomul XIX = *VÎCLĂ–Z*.

Corpus (selectiv)

Balzac, Honoré de. 1986. *Eugenia Grandet.* Traducere de Marius (C. Șăineanu). Craiova, f.e.

Balzac, Honoré de. 1936. *Eugenia Grandet.* Traducere de Ludovic Dauș. București: Editura-Librărie Universala-Alcalay.

Balzac, Honoré de. 1939. *Eugenia Grandet.* Traducere de Vera Leonard. București: Cartea Noastră.

Balzac, Honoré de. 1950. *Eugénie Grandet.* Traducere de Cezar Petrescu. București: Editura de Stat.

Balzac, Honoré de.. 1990. *Eugénie Grandet.* Traducere și note de Victor Vasilache. Prefață de Mihai Cimpoi. Chișinău: Hyperion.

Balzac, Honoré de. 2008. *Eugénie Grandet.* Traducere de Mioara Izverna. București: Leda.

Balzac, Honoré de. 2011. *Eugénie Grandet.* Traducere și note de Nicolae Constantinescu. București, „Adevărul" Holding.
Maupassant, Guy de. [1896]. *Bel-Ami.* Traducere de C. Vraje (= G. Ibrăileanu). Craiova: Ralian și Ignat Samitca.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de G. Perieţeanu. Bucureşti, f.e., f.a.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Geo Bogza. [Bucureşti:] Editura de Stat, 1950.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. Prefață de Modest Morariu. [București]: Editura pentru Literatură, 1965.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. Predață de Mircea Anghelescu. [București]: Editura pentru Literatură, 1969.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. București: Eminescu, 1971.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. [București]: Athena, [1992].
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. Craiova: Apollo, „Oltenia", 1993.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere și prefață de Garabet Ibrăileanu. București: Mondero, 1997 (și 2010, 2011 etc., la mai multe edituri).
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. București: Prietenii Cărții, 1999.
Maupassant, Guy de. *Bel-Ami.* Traducere și note de Traian Fințescu. București: Leda, 2004, 2014.

THE ROMANIAN TRANSLATION OF TOPONYMS FROM FRENCH LITERATURE. A DIACHRONICAL STUDY

(Abstract)

This article analyzes the toponyms in the last chapter of the successive Romanian translations of Balzacţs novel *Eugénie Grandet* and Maupassant's novel *Bel-Ami*. Its main conclusion is that the translation of toponyms has varied with time; their Romanian form has often been the translators' ad-hoc proposition. A norm in this respect appeared only in mid-twentieth century.

Cuvinte-cheie: toponime, traducere, literatura franceză, limba română

Keywords: toponyms, translation, French literature, Romanian language

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mariana_net15@yahoo.com

Alexandru Anghelina, Claudius Teodorescu

DIGITALIZAREA *DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE* PROBLEME. SOLUȚII. PERSPECTIVE

Digitalizarea *Dicționarului limbii române* (DLR) nu presupune doar dezvoltarea interfeței de redactare (Busuioc, Teodorescu 2015: 443), ci și crearea de instrumente auxiliare pentru redactori. În acest context, în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" a fost dezvoltată platforma **solirom.ro** pentru a veni în sprijinul redactorilor dicționarului academic.

Platforma dispune de mai multe instrumente digitale, cele mai importante în opinia noastră fiind **corpusul de citate**, **siglarul digital** și **interfața de editare a bibliografiei**.

O asemenea abordare are avantaje multiple:
- informația poate fi diseminată cu rapiditate către toți redactorii;
- orice modificare adusă anumitor componente se reflectă în interfața de redactare (avem aici în vedere modificări făcute în cadrul bibliografiei);
- se pot valorifica resursele comune (corpusul de citate).

În momentul de față, sistemul DLRi se bazează pe mai multe tehnologii și instrumente software:
- Oxygen XML Author – pentru redactarea intrărilor;
- standardul TEI – pentru codarea informației lexicografice;
- existDB – pentru stocarea datelor;
- diverse componente web refolosibile – pentru platforma solirom.ro.

Primul aspect pe care dorim să îl prezentăm are în vedere **atestările** cuvintelor din DLR, elemente esențiale în redactarea dicționarului. Pentru valorificarea tuturor resurselor disponibile – excerptarea de citate fiind făcută în toate cele trei institute de lingvistică (din București, Cluj și Iași) responsabile de redactarea dicționarului –, solirom.ro dispune de o secțiune dedicată, unde se pot adăuga, edita sau căuta contextele în care este atestat un anumit cuvânt.

Segmentarea fiecărei atestări și adăugarea ei în baza de date poate să se facă uneori imperfect. De aceea, a fost dezvoltată componenta de editare a atestărilor care permite marcarea strictă a părților componente: cuvânt-titlu, categorie gramaticală, citat, sursă, localizare în sursă sau diverse note ori comentarii.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 491–496, București, 2020

ACADEMIA ROMÂNĂ

Secția de filologie și literatură

- Ontologie
- Corpus de dicționare
- Corpus de texte
- Corpus de citate
- Bibliografia filologică românească
- BSL
- Terminologii
- Colțul cercetătorului

Corpus de citate

Adăugare citate | Editare citate | Siglar digital | Căutare citate

Citate

Căutarea se face cu diacritice.

Dacă se apasă pe butonul din stânga citatului, acesta va fi copiat automat și va putea fi inserat în documentul word în care lucrați.

Deocamdată, baza de date cuprinde doar citate pentru cuvintele-titlu de la litera A. Pe măsură ce vor fi disponibile citate pentru alte cuvinte-titlu, vor fi integrate și acelea.

aici

Nr. crt.	Cuvânt-titlu	Citat	Sursă
1	AICI	var. aice	Cu cinste alăturez aice tâlmăcire acestui izvodu(a. 1812). SAVA, DOC. II, 138.
2	AICI Var. AICEA Eu sânt aicea, mă pot afla Fără pre altul a întreba. ZILOT, CRON. 62		
3	AICI	Ei au căutat în multe rânduri ajutorinți de la Spania, dar aici nu este vorba decât de vestitul conte D'Egmon.	POGOR. HENR. XI/19
4	AICI adv.	ACI	Sunt de vreo două săptămâni, întors de pe front, unde cât p-aci era să vin să te văd.VLANU, C. în O. XIV, 29[1918]
5	AICI	Aici stă administratorul – căpitan Gheţu. Pensionarul numai locuieşte aici.	CIPRIAN, A. 54 [1958]
6	AICI adv. Eu aci, mândra la munte, Două inimioare frânte. FOLC. DOBR. 475.ver.		
7	AICI Var. AICEA	Zice Domul către Sellum, fiiul lui Iosue, împăratul Iudei, cel ce au împărțit pentru Iosue, fratele său, cel ce au ieșit din locul acesta: „Nu să va mai întoarce aicea, Ci în locul la care l-am mutat".	BIBLIA VULGATA IV, 188 [a. 1760–1761]
8	AICI	Prea Înălțate Doamne, ca acest regulament să se publice sub formă de ordonanță domnească, am onoarea a vă supune cu respect la semnătura Măriei Voastre anexatul aci proiect de decret.	BOLINTINEANU, C. 55 [1863]
9	AICI	var. ACI (pop.)	Cât pentru modul predării şi aci este, ca pretutindea, unul şi acelaşi totudeauna.[1855] D. PAVEL, E.A.R. VII/10
10	AICI var. AIS	Nu ci ceme, cîn nu m-a mîncat prî mine prî pădure, nu ce manîncă	iei pră cine ais-în sat.SANDU-TIMOC, POV. 364[1970]
11	AICI adv. Noi aici numai de vârtutea cea creştinească vom grăi. MICU, T. I, 70/21.		

În condițiile în care informațiile din fișele fizice pot să difere cantitativ, a fost adoptată o soluție de multiplicare a anumitor câmpuri (atestare și note). În acest fel, se poate reține toată informația din fișe.

Al doilea aspect la care dorim să facem referire este **siglarul digital**, un instrument necesar pentru corelarea siglelor folosite în diverse perioade de redactare a dicționarului.

În ceea ce privește siglele (nume convenționale date lucrărilor din bibliografia dicționarului) se pot distinge trei faze:

1. siglele utilizate în DA, elaborat sub conducerea lui Sextil Pușcariu;
2. siglele utilizate în DLR, serie nouă;
3. siglele utilizate în DLRi, varianta actuală a dicționarului.

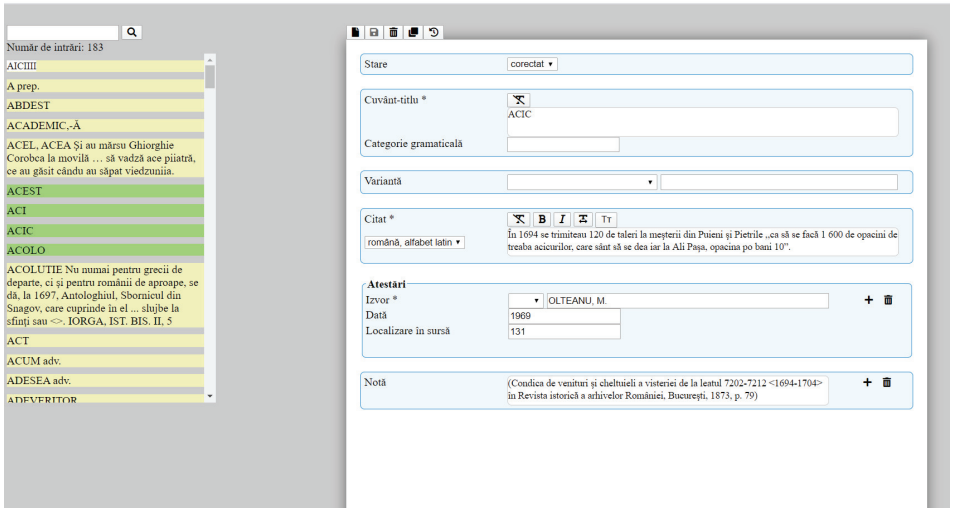
Număr de intrări: 183
AICIIII
A prep.
ABDEST
ACADEMIC,-Ă
ACEL, ACEA Şi au mărsu Ghiorghie Corobca la movilă … să vadză ace piiatră, ce au găsit cându au săpat viedzuniia.
ACEST
ACI
ACIC
ACOLO
ACOLUTIE Nu numai pentru grecii de departe, ci şi pentru românii de aproape, se dă, la 1697, Antologhiul, Sbornicul din Snagov, care cuprinde în el ... slujbe la sfinţi sau <>. IORGA, IST. BIS. II, 5
ACT
ACUM adv.
ADESEA adv.
ADEVERITOR
Stare
corectat
Cuvânt-titlu *
ACIC
Categorie gramaticală
Variantă
Citat *
română, alfabet latin
În 1694 se trimiteau 120 de taleri la meşterii din Puieni şi Pietrile „ca să se facă 1 600 de opacini de treaba acicurilor, care sânt să se dea iar la Ali Paşa, opacina po bani 10".
Atestări
Izvor *
OLTEANU, M.
Dată
1969
Localizare în sursă
131
Notă
(Condica de venituri şi cheltuieli a visteriei de la leatul 7202-7212 <1694-1704> în Revista istorică a arhivelor României, Bucureşti, 1873, p. 79)

Astfel, platforma permite redactorului identificarea și transpunerea rapidă a siglelor folosite fie în DA (siglă veche), fie în DLR (siglă nouă) în forma actuală (siglă DLRi). În același timp, siglarul oferă informații referitoare la data publicării sau redactării textului din care este excerptată o atestare (o inovație prezentă în ultima formă a dicționarului), la ediția de lucru și la localizarea textului din cadrul ediției respective.

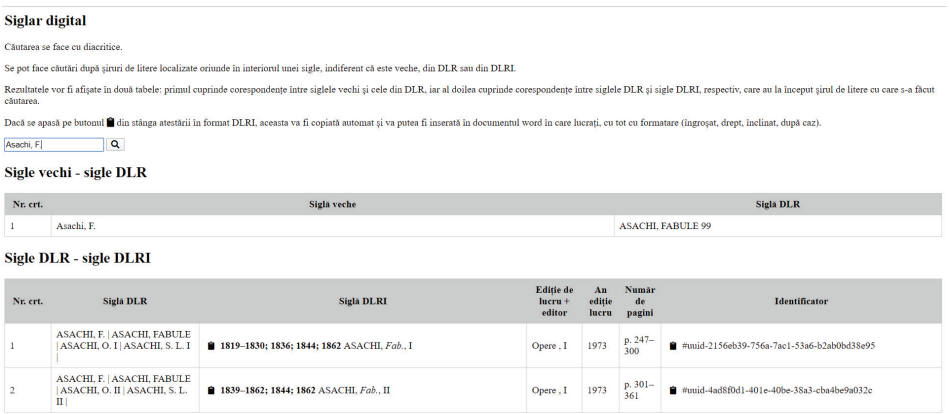

Siglar digital

Căutarea se face cu diacritice.

Se pot face căutări după șiruri de litere localizate oriunde în interiorul unei sigle, indiferent că este veche, din DLR sau din DLRI.

Rezultatele vor fi afișate în două tabele: primul cuprinde corespondențe între siglele vechi și cele din DLR, iar al doilea cuprinde corespondențe între siglele DLR și sigle DLRI, respectiv, care au la început șirul de litere cu care s-a făcut căutarea.

Dacă se apasă pe butonul din stânga atestării în format DLRI, aceasta va fi copiată automat și va putea fi inserată în documentul word în care lucrați, cu tot cu formatare (îngroșat, drept, înclinat, după caz).

Asachi, F|

Sigle vechi - sigle DLR

Nr. crt.	Siglă veche	Siglă DLR
1	Asachi, F.	ASACHI, FABULE 99

Sigle DLR - sigle DLRI

Nr. crt.	Siglă DLR	Siglă DLRI	Ediție de lucru + editor	An ediție lucru	Număr de pagini	Identificator
1	ASACHI, F. | ASACHI, FABULE | ASACHI, O. I | ASACHI, S. L. I |	**1819–1830; 1836; 1844; 1862** ASACHI, *Fab.*, I	Opere , I	1973	p. 247–300	#uuid-2156eb39-756a-7ac1-53a6-b2ab0bd38e95
2	ASACHI, F. | ASACHI, FABULE | ASACHI, O. II | ASACHI, S. L. II |	**1839–1862; 1844; 1862** ASACHI, *Fab.*, II	Opere , I	1973	p. 301–361	#uuid-4ad8f0d1-401e-40be-38a3-cba4be9a032c

Al treilea și ultimul aspect pe care dorim să îl prezentăm are în vedere modulul dedicat administrării **bibliografiei**.

În condițiile în care orice modificare la nivelul resursei bibliografice are reflexe în interfața de redactare a dicționarului – modificarea sau adăugarea unei sigle trebuie să fie reflectată și în formularul de redactare din Oxygen XML Author– interfața de editare permite actualizarea rapidă a tuturor informațiilor necesare.

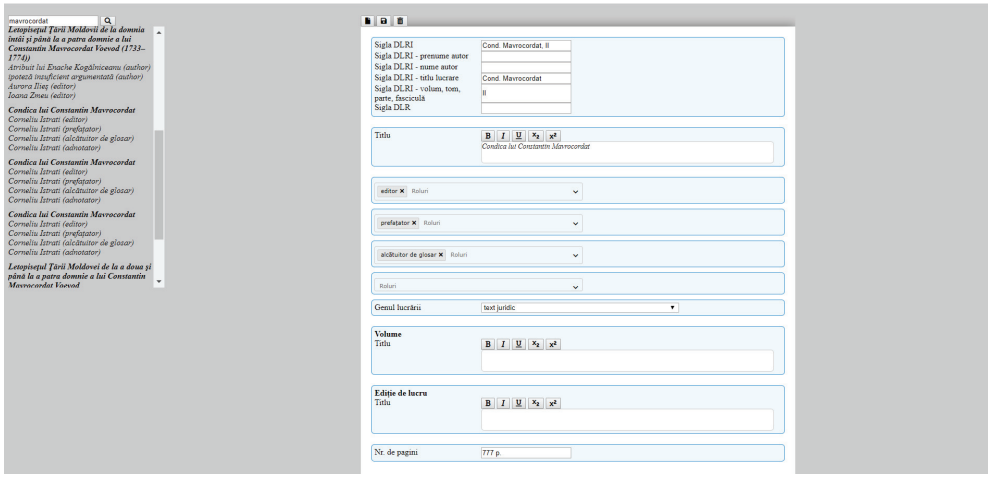

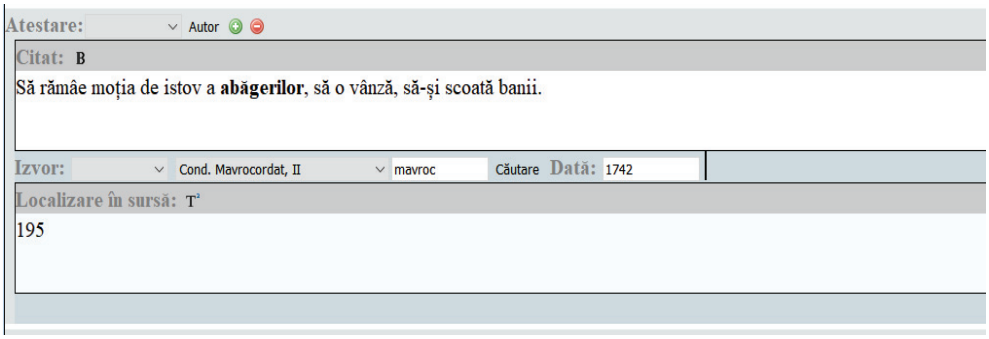

În același timp, siglarul și bibliografia sunt interconectate, evitându-se astfel editarea manuală a datelor în mai multe fișiere. Orice editare realizată în cadrul bibliografiei se va reflecta automat și în siglar (cu condiția ca aceasta să fie relevantă pentru ambele documente).

Dezvoltarea resurselor complementare interfeței de redactare poate eficientiza, în opinia noastră, efortul de redactare prin partajarea tuturor resurselor necesare. Deși procesul este încă în desfășurare, ne propunem realizarea unui sistem de trei servere de date XML sincronizate, care să deservească cele trei centre unde se redactează *Dicționarul limbii române* informatizat.

BIBLIOGRAFIE

Busuioc, Monica, Claudius Teodorescu, 2015, *Informatizarea „Dicţionarului limbii române" – un vis pe cale de realizare*, în Sala, Marius, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), 2015, p. 441–445.

DA = *Dicţionarul limbii române*. [*DA*] [Sub conducerea lui Sextil Puşcariu]. Tomul I. Partea I: *A–B*. Academia Română. Întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiesteţii Sale Regelui Carol I. Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913, LXX + 716 p.; Tomul I. Partea II: *C*. Academia Română. Întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiesteţii Sale Regelui Carol I. Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940, [2] + 1 066 p.; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D–De.* Academia Republicii Populare Române. Bucureşti, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949, 80 p.; [Fascicula II: *De–Desţina;* şpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: *F–I*. [de fapt: *I/Î*]. Academia Română. Întocmit şi publicat după îndemnul Maiestăţii Sale Regelui Carol I. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, 1934, [2] + 955 p.; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J–Lacustru.* Academia Română. Întocmit şi publicat după îndemnul Maiestăţii Sale Regelui Carol I... Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S. A., 1937, 66 p.; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă–Lepăda.* Academia Română. Întocmit şi publicat după îndemnul Regelui Carol I. Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S. A., 1940, 160 p.; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda–Lojniţă.* Academia Republicii Populare Române. Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S. A., 1948, 50 p.

DLR = *Dicţionarul limbii române. (DLR).* Serie nouă. ($I_{3-8,}$ III–V, VI–XIV). Academia Republicii Populare Române (VI_{1-2}), Academia Republicii Socialiste România (VI_3–X_2, $XI_{1–3}$), Academia Română (X_3–X_5, XII–XIV, I_{3-8}, III–V). [Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă]. Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române (VI_{1-2}); Editura Academiei Republicii Socialiste România (VI_3–XI); Editura Academiei Române (XII–XIV, I_{3-8}, III–V). Tomul VI. Litera *M*: 1965–1968, CXXXVI + 1 076 p.; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*: 1971, 584 p.; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969, 400 p.; Tomul VIII. Litera *P*: Partea 1: *P – Păzui*, 1972, VIII + 357 p.; Partea a 2-a: *Pe–Pînar,* 1974, p. 359–693; Partea a 3-a: *Pînă–Pogribanie,* 1977, p. 695–948; Partea a 4-a: *Pogrijenie–Presimţire*, 1980, p. 949–1 341; Partea a 5-a: *Presin–Puzzolană,* 1978, p. 1 343–1 866. Tomul IX. Litera *R*: 1975, 625 p.; Tomul X. Litera *S*: 1986–1994. Partea 1. *S–Sclabuc:* 1986, 388 p.; Partea a 2-a. *Scladă–Semînţărie*: 1987, p. 389–690; Partea a 3-a. *Semn–Sîveică*: 1990, p. 691–1 040; Partea a 4-a. *Slab–Sponghios,* 1992, p. 1 039–1 412; Partea a 5-a. *Spongiar–Swing*: 1994, p. 1 413–2 147; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ş*: 1978, 271 p.; Tomul XI. Partea a 2-a: Litera *T. T–Tocăliţă:* 1982, 376 p. Partea a 3-a. Litera *T*: *Tocăna–Twist*, 1983, p. 377–763; Tomul XII. Partea 1. Litera *Ţ*: 1994, 240 p.; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002, 468 p.; Tomul XIII. Partea 1. *Litera V. V–Veni*: 1997*,* 325 p.; Partea a 2-a: *Litera V. Venial–Vizurină*: 2002*,* p. 327–751; Partea a 3-a. Litera *V. Vîclă–Vuzum. Literele W, X, Y,* 2005, p. 753–1 340; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000, 409 p.; Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D. D – Deînmulţit:* 2006, CXLVI + 342 p.; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D. Deja – Deţinere:* 2006, p. 343–780; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D. Deţinut–Discopotiriu:* 2007, p. 781 – p. 1 167; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D. Discord–Dyke:* 2009, p. 1 169 – 1 624; Tomul IV. Litera *L. L–Lherzolită:* 2008, 778 p.; Tomul V. Litera *L. Li–Luzulă:* 2008, 815 p.; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E. E–Erzaţ:* 2009, 388 p.; Tomul I. Partea a 8-a. Litera *E. Es–Ezredeş:* 2010, 361 p.; Tomul III. Literele *J, K, Q:* 2010, [3] + 98 p.

Sala, Marius, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), 2015, *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 27–28 septembrie 2013,* București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

*

Text Encoding Initiative (http://tei-c.org)

THE DIGITIZATION OF THE ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY CHALLENGES. SOLUTIONS. PERSPECTIVES

(Abstract)

The paper aims to describe some of the auxiliary instruments developed for the drafting of the digitized version of the *Romanian Language Dictionary* (DLRi) and to provide some insights regarding the decisions made.

Keywords: solirom.ro, digital dictionary, Oxygen XML Author, TEI

Alexandru Dan ANGHELINA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Claudius TEODORESCU
Institutul de Filologie Română
al Academiei Române
„Alexandru Philippide”
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 9

Mihaela Marin

INFLUENŢA ORIENTALĂ ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ[1]

1. INTRODUCERE

Influenţa orientală s-a manifestat încă din perioada veche a istoriei limbii române ca urmare a contactelor din români şi popoarele turcice. E. Suciu (2010: 22) a identificat două etape ale acestui proces:

1) perioada preosmanlâie în care au intrat în română o serie de nume proprii şi comune de origine cumană şi tătară;

2) etapa cuprinsă între secolele ale XVII-lea – al XVIII-lea, în care au pătruns în limba noastră câteva sute de cuvinte de origine arabă şi persană prin intermediar turc. Lexemele care se refereau la demnităţi şi instituţii ale administraţiei otomane au circulat o perioadă de timp, fiind înlocuite ulterior cu neologisme latino-romanice. Cele specifice lexicului popular, şi cele din domeniul ştiinţelor s-au impus în limba română, şi continuă să fie utilizate şi astăzi.

Influenţa orientală veche a avut un caracter eterogen şi s-a manifestat exclusiv în domeniul lexicului. Inventarul lexical arabo-persan ne-a parvenit prin mai multe filiere: 1) limba turcă; 2) unele idiomuri balcanice (greacă, bulgară, sârbă); 3) limba franceză şi alte idomuri romanice (italiană, spaniolă).

În perioada actuală asistăm la o nouă etapă a influenţei orientale asupra limbii române, ca urmare a pătrunderii masive a unor împrumuturi din arabă, persană, chineză, japoneză, coreeană, unele idiomuri indiene, nu direct, ci prin filiera altor limbi (franceză, engleză, italiană etc.). Acest proces este o consecinţă a transformărilor social-politice şi culturală petrecute în România după 1989. Democratizarea societăţii româneşti a permis sincronizarea cu valorile occidentale, libera circulaţie spre toate colţurile lumii, contactul cu tradiţiile, obiceiurile şi cultura unor ţări din Orientul Apropiat şi Îndepărtat inaccesibile românilor în perioada comunistă.

În acest context, se constată îmbogăţirea limbii noastre cu numeroase lexeme „exotice“ cu care româna n-a avut contacte. Aceste cuvinte au pătruns în română: 1) direct: ca urmare a contactelor cu vorbitorii din ţările respective, spectacolele,

[1] Articol elaborat în cadrul proiectului *Dinamica limbii române actuale*, înscris în planul Departametului de lexicologie şi lexicografie al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.

muzica; 2) indirect: prin intermediul cărţilor scrise de autorii români despre diverse zone exotice, al traducerilor în română a lucrărilor unor scriitori prestigioşi; al mass media (ziare, reviste, radio, televiziune, internet). Internetul este în momentul de faţă cea acceasibilă şi cea mai rapidă cale de transmitere a oricărui tip de informaţie. Astfel au ajuns în română termeni din domeniul culinar, social-cultural, sportiv, medical, politic şi nu numai.

În cercetarea de faţă am avut în vedere următoarele obiective:

1) identificarea unui număr cât mai mare de termeni de sorginte orientală în articole, informaţii, bloguri, comentarii existente pe internet (în perioada 1990–2014);

2) selecţia termenilor în funcţie de frecvenţa lor în contextele extrase în perioada menţionată şi includerea acestora în corpusul de referinţă;

3) explicarea termenilor;

4) adaptarea fonetică şi morfologică a acestor cuvinte în română;

5) originea cuvintelor selectate;

6) sinonimia;

7) productivitatea termenilor în limba română;

8) şansele de impunere a lor în limba noastră.

2. STRUCTURA CORPUSULUI DE TERMENI ORIENTALI

Corpusul utilizat în articolul de faţă cuprinde un număr relativ restrâns de lexeme din limbile persană, arabă, chineză, japoneză, coreeană, hindi, turcă şi idiomuri turcice selectaţi din textele disponibile pe internet în perioada menţionată în paragraful anterior. Iniţial, am extras un număr mai mare de termeni, dar i-am inclus în corpus doar pe aceia prezenţi frecvent şi constant în materialele de pe internet în intervalul 2000–2014. Termenii aleşi au fost clasificaţi în cincisprezece câmpuri semantice, două dintre acestea (al artelor şi al ştiinţelor) având mai multe subcâmpuri.

Din multitudinea de contexte în care figurează cuvintele incluse în corpusul analizat în cercetarea de faţă le-am selectat pe acelea care ilustrează bogăţia semantică, variantele de scriere, formele morfologice precum şi particularităţile stilistice ale termenilor. Ne-a interesat şi modul în care vorbitorii se raportează la aceste noutăţi lexicale prin crearea unor derivate sau chiar compuse.

3. CLASIFICAREA TERMENILOR PE CÂMPURI SEMANTICE

Termenii selectaţi din presa noastră contemporană sunt încadrabili în următoarele sfere semantice:

3.1. Arabo-persană

3.1.1. Alimentaţie

ayran s.: ‘Băutură tradiţională turcească nealcoolică, uşor sărată pe bază de iaurt’. [D. CUV. REC., DEXI, DCR[3]]

cacik s.: ‘Sos diluat din iaurt, castraveţi şi usturoi’. [DCR[3]].

paneer s.: ‘Sortiment de brânză de origine indiană, cremoasă, preparată din lapte de vacă sau de bivoliţă, cu suc de lămâie sau cu zer’. [din engl. *paneer*, hindi, pers. *panīr* ‘brânză’; Oxford]. [D. CUV. REC.]

şiş-chebáb s.: ‘Mâncare din carne de oaie sau miel la frigare’.

3.1.2. Viaţă social-politică şi religioasă

baha’i **1.** s. ‘Religie monoteistă iraniană derivată din islamul şiit fondate în 1863, ca ramură a babismului, care propovăduieşte unitatea religioasă şi pacea în lume’. **2.** ‘Adept al religiei baha’i’. **2.** adj. ‘Referitor la baha'i, specific baha'ilor’. [engl. *baha'i, bahai*, din pers., arab. *bahā'ī*]

druz, -ă **1.** s. m. ‘Membru al unei secte esoterice ismailite din Liban, Siria şi Israel’. **2.** adj. ‘Referitor la druzi, specific druzilor’. [engl. *druze*, *druse*, fr. *druze, druzien*, din arab. *dur*, *durūz* (pl.), de la n.pr. Muhammad ibn Ismail al-Darazī (m. 1019), fondator al acestei religii; Oxford]. [DCR[3] (2013), 319 v. libaniza: „Fără o lovitură de stat internă sau o intervenţie externă, actuală situaţie va degenera, iar Siria se va *«libaniza»* într-un război civil generalizat şi se va diviza în fiefuri (suniţi, alauţi, druzi, kurzi)”. ziarulfaclia.ro 7 II12.]

fatwa s. f.: ‘(Islam.) Consultaţie juridică dată de o autoritate religioasă în legătură cu o cauză sau o chestiune nouă; sentinţă cu caracter de precept, dată de o autoritate religioasă islamică (ulema, muftiu)’. [fr. *fatwa*, engl. *fatwa*, din (arab. *fatwā*, *'aftā* ‘decide a point of law’; Oxford)]. Termenul este atestat în română încă din sec. al XVIII-lea în forma tc. fetve (Suciu: 2010, [D.CUV. REC., DCR[2], DEXI, DCR[3]]

fedain s. m.: **1.** ‘Membru al unei secte ismailite din sec. al XI-lea – al XIII-lea)’. **2.** ‘Membru al grupurilor politico-religioase din Imperiul Otoman sau din Iran. **3.** ‘Luptător de gherila palestinian’. [fr. *fédayin, fedayin*, engl. *fedayeen*, din arab. *fidā‘iyyūn* (pl. lui *feday, fidā'ī*) ‘cei care se sacrifică’; Larousse, Oxford]. [DEXI, D. CUV. REC., DCR[3]]

hadith s. n.: **1.** (Islam.) ‘Povestire a faptelor şi a învăţăturilor lui Mahomed şi ale tovarăşilor săi, în legătură cu comentariile Coranului sau cu regulile de comportare’. [fr., engl. *hadith*, cf. arab. *ḥadīṯ* ‘tradiţie’, *hadith* ‘povestire’; Larousse, Oxford] [DEXI]

Hezbollah s.: (1992) ‘Organizaţie politică şi paramilitară a şiiţilor libanezi, înfiinţată în 1982, îndreptată iniţial împotriva Israelului’. [engl. *Hezbollah, Hizbullah*, din arab. *ḥizbullāh* ‘Partidul lui Dumnezeu’, *ḥezb* ‘partid’ + *'allāh* (Dumnezeu); Oxford]. [DCR[2], DCR[3], v. gherilă]

jihad s. n.: **1.** (Islam.) ‘Luptă împotriva patimilor şi a păcatelor’. **2.** ‘Luptă armată în scopul apărării şi al propagării islamului’. [fr. *djihad*, engl. *jihad*, din arab. *jihād* (var. fr. djihād) ‘efort’; Larousse, Oxford,] [DCR^{2}, DEXI DCR^{3}]

majles s. n.: **1.** ‘Audienţă în cadrul căreia un conducător ascultă doleanţele petiţionarilor’. **2.** ‘Adunare legislativă în ţările islamice; Parlamentul unor ţări din Africa de Nord şi din Asia Mică, în special Cameră a Parlamentului Iranian’. [fr. *madjlis*, *majlis*, din arab. *majlis* ‘adunare’; Larousse, Oxford] [DCR^{3}]

molah s. m. (pl. *-i*), (şi *mola*) s. f. (pl. *-le*): ‘Cadiu de rang superior, înalt magistrat, doctor în teologie şi judecător-şef într-un mare oraş al Imperiului Otoman, având atribuţii de decizie juridico-religioasă în comunitatea musulmană respectivă’. [fr. *mollah***,** *mulla(h)*, engl. *mullah*, *mulla*, din pers., tc., urdu *mullā*, cf. arab. *mawlā* ‘stăpân, domn’; Oxford].

mujahedin s. m.: ‘Luptător în diferite mişcări de eliberare naţională din lumea musulmană’.

[fr *moudjahidin*, *moudjahidine*, engl. *mujadeen, mujahedin, mujahidin***,** din pers., arab. *mujāhidīn*, (pl. colocvial al lui *mujāhid, modjahid* ‘luptător pentru credinţă’; Oxford, Larousse] [D. CUV. REC., DCR^{3}]

shari’a s.: ‘Lege canonică islamică bazată pe învăţăturile din Coran şi pe tradiţia Profetului (hadith şi sunna), care prescriu îndatoririle sociale şi religioase precum şi pedepsele pentru în cazul încălcării acestora’. [engl. *sharia*, *shariah*, *shariat*, din arab. *šarīʿa*; var. *shariat* din urdu şi pers.; Oxford]. [DCR^{3}].

sunnit, -ă: **1.** s. m. f.: ‘Adept al islamului ortodoxal. **2.** adj. Care aparţine sau se referă la Sunna sau la sunniţi’. [fr. sunnite, engl. sunni, din arab. *sunnī*; Oxford] [DN^{3}, DEX 98, DEXI, DCR^{3}]

şiit, -ă: **1.** s. m. f. ‘Adept al unei ramuri religioase islamice principale din Iran, sudul Irakului şi Yemen, întemeiată de profetul Ali în sec. 8 şi care nu recunoaşte sunna şi pe califii sunniţi. **2.** adj. ‘Referitor sau aparţinător şiiţilor’. [fr. *chiite, schiite*, engl. *shia* (înc. sec. 17), cf. arab. *chīʿa*, *šīʿa* ‘partidul lui Ali’; Larousse, Oxford] [DCR, DEX-S, MDN, NODEX, DEXI, DCR^{3}]

taliban, -ă **1**. s. m. ‘Membru al mişcării islamice fundamentaliste sunite, religioase şi politice, predominant de limbă paştou, răspândite în Afganistan şi Pakistan’. **2.** adj. ‘Specific talibanilor, referitor la talibani’. [fr. *taliban*, engl. *taleban*, din arab. *ṭālibān*, pl. de la *ṭālib* ‘student, căutător al ştiinţei’; Larousse, Oxford]. [DEXI, DEX 09, D. CUV. REC., DCR^{3}]

ulema s. f., s. m.: ‘Titlu dat teologilor musulmani (care aveau şi atribuţii legislative şi juridice); membru erudit al clerului musulman, doctor în teologie şi drept islamic’. [engl. *ulema*, *alama*, din arab. *ulamā*, pl. lui ‘*ālim* ‘învăţat’, *alima* ‘a şti, a cunoaşte’; Oxford]. [DEXI]

3.1.3. Relaxare şi de divertisment

hamam s.: **1.** ‘Clădirea unei publice sau private din ţările musulmane’. **2.** ‘Baie turcească tradiţională’. [fr. *hammam*, engl. *hamam, hammam*, din tc., arab. *ḥammām* ‘baie’, cf. *ḥamma* ‘a încălzi’; Larousse, Oxford]. [DCR^{3}, DNAR, DAR]

3.1.4. Vestimentaţie

abaya s. f., s. m.: ‘Veşmânt lung, negru, lejer, prevăzut adesea cu un fermoar sau cu nasturi în faţă’. [engl. *abaya*, din arab. *abāya*, legătură cu rom. aba din tc.; Oxford].

al-amira s.: ‘Accesoriu alcătuit dintr-o bonetă şi o eşarfă rotundă (prinsă cu ace de siguranţă) care acoperă gâtul’. [cuv. arab.] [DCR^3]

burqa s. f.: ‘Văl cu care femeile din unele ţări islamice îşi acoperă faţa sau tot corpul’. [fr., engl. *burqa*, *burka*, din urdu, pers. *burqa*, cf. arab. *burqu*‘; Larousse, Oxford] [DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

burqini s. n.: ‘Costum de baie pentru femeile musulmane care acoperă tot corpul, lăsând libere mâinile, picioarele şi faţa’. [engl. *burquini, burkini*, (înc. sec. 21) *burka* + *bikini*; Oxford] [DCR^3]

chador s. n.: ‘Şal mare de pânză înfăşurat în jurul capului şi în partea de sus a corpului, lăsând doar faţa liberă’; văl mare purtat de femeile iraniene. [fr. *tchador*, engl. *chador*, din urdu *chādar*, *chaddar*, pers. *čādar, chador* ‘şal sau văl’; Larousse, Oxford]. [D. CUV. REC., DCR^3]

chadri s.: ‘Îmbrăcăminte lungă şi largă purtată de către femeile musulmane din India, Pakistan şi Afganistan, prevăzută cu un grilaj în dreptul ochilor’. [fr. *tchadri*, din pers. *chadri*; Larousse]. [DCR^3]

hijab s. n.: ‘Fular lung cu care femeile musulmane îşi acoperă capul şi gâtul, lăsându-şi faţa la vedere’ [fr. *hidjab*, engl. *hijab*, din arab. *ḥajaba* ‘a ascunde, a acoperi cu un văl’; Larousse, Oxford]. [DCR^3]

niqab s. n.: ‘Voal care acoperă capul şi faţa, la care se poate adăuga un altul, detaşabil, pentru acoperirea ochilor’. [fr., engl. *niqab*, din arab. *niqāb*; Larousse, Oxford]. [DCR^3, 132, v. chador]

sheila s. f.: ‘Văl dreptunghiular, lung, care este înfăşurat în jurul capului îndoit pe umeri; e purtat de femeile din zona Golfului Persic (Irak, Kuwait, Qatar, Oman sau Emiratele Arabe Unite)’. [cuv. arab.]

3.2. Chineză

3.2.1. Alimentaţie

wok s.n.: ‘Vas asemănător cu un ceaun, în care se gătesc alimentele la foc iute’. [fr., engl. *wok*, din dial. cantonez *guō*; Larousse, Oxford] [D. CUV. REC., DCR^3]

3.2.2. Viaţă social-politică şi religioasă

hutong s. n.: ‘Străduţă îngustă din Beijingul tradiţional’ [engl. *hutong*, din chin. *hútòng*; Oxford] [DCR^3]

laogái s.: ‘Sistemul de lagăre de reeducare prin muncă a deţinuţilor politici din China’[fr. fr. *laogai*, din chin. *lao* „muncă“ + *gai* ‘reeducare’; Larousse, Oxford] [DCR^3]

3.2.3. Religie

yang s.: ‘Principiul masculin, activ şi creator al universului asociat cu Cerul, căldura şi lumina’. [fr., engl. *yang*, din chin. *yáng* ‘organe genitale masculine’, ‘soare’, ‘pozitiv’; Larousse, Oxford] [DCR^{3}]

yin s.: ‘Principiu pasiv feminin al Universului asociat cu Pământul, întunericul şi frigul’. [fr., engl. *yin*,, din chin. *yīn* ‘feminin’, ‘lună’, ‘umbră’; Larousse, Oxford] [DCR^{3}]

3.2.4. Astronomie

taikonaut s. m.: ‘Astronaut chinez’ [engl. *taikonaut*, din chin. taikong ‘spaţiu din afară’ + engl. *astronaut*; Oxford] [DCR^{3}]

3.2.5. Ştiinţe naturale

jenşén s. n.: (Bot.) ‘Ginseng; planta originară din estul Asiei şi nordul Americii, din familia Araliaceae, folosită pentru proprietăţile sale terapeutice’. [fr., engl. *ginseng*, din chin. *rénshēn*, cf. *rén* ‘om’ + *shēn* ‘plantă’; Larousse, Oxford] [DEXI (var.: gingséng), D. CUV. REC. (ginseng), DCR^{3}]

shih tzu s. (Zool.) ‘Câine de talie mică, originar din Tibet, asemănător pechinezului’[engl. *Shih Tzu*, din chin. *shīzigǒu*, cf. *shī* ‘leu’ + *zǐ* ‘fiu’ + *gǒu* ‘câine’; Oxford: *Shih Tzu*: ‘câine cu păr lung şi mătăsos şi picioarele scurte’] [DCR^{3}]

3.2.6. Filosofie

feng-shui s.: ‘Artă de a trăi rezultată din consmogonia antică chineză care permite o armonie perfectă a individului cu mediul său înconjurător’ [fr., engl. *feng shui*, din chin. *fēng* ‘vânt’ + *shuǐ* ‘apă’; Larousse, Oxford] [D. CUV. REC., DCR^{3}]

3.2.7. Lingvistică

pinyin adj.: ‘Sistem de transcriere a alfabetului chinez cu litere latine, adoptat de China începând din 1958’. [fr. *pinyin*, engl. *Pinyin*; din chin. *hanyu pinyin zimu* ‘systeme d'épellation du chinois’ (Larousse), *pīn-yīn*, ‘spell-sound’ (Oxford)]. [DCR^{2}, DEXI, MDN, DCR^{3}]

3.2.8. Medicină

chi s.: ‘Energia vitală în medicina tradiţională chineză’. [engl. *chi, ki, qi*, din chin. (dial. mandarin) *qi* ‘aer, respiraţie’; Oxford]. [DCR^{3}]

3.3. Coreeană

3.3.1. Alimentaţie

kimchi s.: ‘Mâncare picantă dintr-un amestec de varză şi gulii’ [engl. *kimchi*, *kimchee*, cuv. cor.] [DCR^{3}]

3.3.2. Religie

thai-chi s.: ‘Practică de meditaţie chinezească’.[engl., fr. *thai-chi*, din cor. *thai* ‘liber’ + *chi* ‘aer’; Oxford]. [DCR^3, 521 v. tae bo]

3.3.3. Sport

tae bo s.: ‘Grup de exerciţiii care combină elemente din aerobic şi kick-boxing’. [engl. *tae-bo*, cf. corean. *tae* ‘picior’ + *bo* (presc. *boxing*); Oxford, 1990] [D. CUV. REC., DCR^3, 311 v. kangoo]

3.3.4. Muzică

pi-pa s.: ‘Instrument cu patru coarde asemănător cu o mandolină’. [engl. *pipa*, cuv. chin.; Oxford] [DCR, DCR^2, DCR^3]

3.4. Japoneză

3.4.1. Alimentaţie

keplón s.: ‘Conservant utilizat în scopul păstrării calităţilor originale ale produselor alimentare’. [cuv. jap.] [DCR^2, DCR^3]

maki s.:‘Rulou cu orez învelit în alge’ [engl. *maki*, din jap. *maki*, *makizushi*, cf. (*maku* ‘a rula’) + *-zushi* (*sushi*); Oxford]

miso s.: **1.** ‘Pastă de soia, cereale (de orez sau de orz) şi sare, pusă la fermentat şi folosită la prepararea supei miso’. **2.** ‘Supă îngroşată cu cu pastă *miso*, în care se adaugă adesea tofu sau legume. [fr., engl. *miso*, cuv. jap.; Larousse, Oxford] [D. CUV. REC., DCR^3]

saké s.n.: ‘Băutură alcoolică din orez fermentat, care se bea caldă în ceşcuţe de porţelan’. [engl. *sake*, fr., it. *saké*; *sauqué* (1667), *sakki* (1710), *sake* (1863), din jap. *sake* ‘alcool în general’; Larousse, Oxford]. [DEX-S, DCR^2, DCR^3]

sashimi s.: ‘Preparat japonez din fâşii subţiri de peşte cru, care se consumă sos picant de soia sau pastă de wasabi. [engl. *sashimi* (1893), fr. *sashishimi, shashimi* (1970), din jap. *sashimi* ‘peşte crud’; Larousse, Oxford] [D. CUV. REC., DCR^3]

surimi s.: ‘Pastă din peşte aromatizat cu crab vândută sub formă de batoane mici care imită carnea de crab sau de homar’. [fr., engl. *surimi*, din jap. *surimi* ‘carne tocată’; Oxford, Larousse] [MDN, DEXI, DCR^3]

sushi s.: ‘Chifteluţe de orez aromatizat cu oţet care se serveşte cu legume, ouă sau fructe de mare crude. „S*ushi*: cilindri mici de orez fiert înveliţi într-o alga, la mijloc o legumă (castravete), deasupra icre de Manciuria, felii de peşte crud, creveţi, fructe de mare”. „22”, 3–9 XII 92, p. 16; „A devenit o adevărată manie: s*ushi* de peşte (peşte crud)”. As., 253/97, p. 3. [fr., engl., *sushi*, cuv. jap.]. [DCR^2, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

tempura s.: ‘Fel de mâncare japonez pe bază de orez, de peşte crud şi de legume – totul răjit; sashimi’. [cuv. jap. de origine portugheză.] La origine pare a fi

o formă coruptă a cuvântului portughez *tempero* ‘bucătărie, pregătire’, acest fel de mâncare fiind transmis în Japonia de misionarii portughezi în sec. al XVI-lea. *Tempura se explică din lat.* quatuor tempura ‘cele patru perioade din an când catolicii portughezi nu mâncau carne’; ... se explică prin port. *temporas* ‘timpul când se postește de patru ori pe an”, ceea ce pare explicația reală. (DCR) [D. CUV. REC., DCR^3]

tofu s.: ‘Substanță albă moale din piure de boabe de soia, folosit în special în bucătăria asiatică și în cea vegetariană’; ‘numele japonez al brânzei de soia’. [fr., engl. *tofu*, din jap. *tōfu*, cf. chin. *dòufu* (= din dòu ‘fasole’ + fŭ ‘a putrezi, a se acri’); Larousse; Oxford] [D. CUV. REC., DCR^3, p. 531 v. tempura].

yakiniku s.: ‘Carne prăjită în la mesele de instalații aduse din Japonia. [engl. *yaki niku*, din jap. *yaki* ‘prăjire, preparare pe grătar’ + *niku* ‘carne’; Oxford] [DCR^3]

3.4.2. Populații

ainu s. m., adj.: ‘Populație indo-europeană din insule Sahalin, Kurile și Hokkaido din nordul Japoniei’; ‘limba vorbită de această populație’. [engl. *Ainu*, din jap. *ainu*, ‘bărbat, persoană’; Oxford]. [MDN, DEXI, DCR^3]

3.4.3. Viață social-politică și religioasă

amakudári s. ‘Învestire a unui funcționar (japonez) de stat într-un post important pentru monopoluri’. [cuv. jap.] DCR v. post-cheia, DCR^3, p. 157 v. consultanță]

kogai s.: ‘Democrație japoneză constituită din organizațiile cetățenești’. [cuv. jap.] [DCR DCR^2, DCR^3, MDN, DEXI]

shogun s.m.: (La origine) ‘Titlul celui care deținea puterea militară și civilă în Japonia’. [fr. *shogon, shogoun*, din jap. s*hōgun,* ‘general’; Larousse, Oxford] [DN^3, DCR^2, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3] „cuvânt larg difuzat de la începutul anilor ’90 mulțumită unei cărți și unor ecranizări”, romanul *Shogun* de James Clavell. (Dimitrescu 1997: 204).

shinto s., adj. ‘Shintoism religie oficială a Japoniei până în 1945, data și după care a rămas foarte influentă în stat’. „Oficianții cultului *shinto*… fac afaceri prospere cu pomul tuturor făgăduințelor”. R.1., 11 VIII 83, p. 6. „În toate templele budiste același ritual este foarte asemănător cu ceremonialul shintoist, doar că într-un sanctuar *shinto* trebuie să bați de două ori din palme pentru a-l chema pe Buddha”. „22”, 5/2000, p. 16 [fr., engl. *shinto*, din jap. *shinto* ‘calea zeilor’] [DCR^2, MDN, DEXI, DCR^3]

zen adj., s. Sectă budistă din Japonia, datând din Evul Mediu, care se bazează în special pe educarea anumitor conduit, pe o tehnică special de meditație filosofică, menită să stimuleze concentrarea gândirii, și pe antrenament fizic special. Spec. „Doctrină a unei secte budiste introduce în sec. al XII-lea –al XIII-lea care punea accentual pe meditație, pe ‘deschiderea largă a ochiului spiritual’ ”. Adj. Meditație

zen. [engl., fr., it. *zen*, din jap. *zen* ‘linişte, meditaţie’, cf. sancr. *dhyāna* ‘meditaţie’; Larousse, Oxford]. „Din mulţimea de secte budiste, cel mai mare impact l-a avut doctrina Zen, introdusă în sec. XII – XIII, care punea accent pe meditaţie, pe «deschiderea largă a ochiului spiritual». Îmbrăţişat de samurai, Zen-ul a fertilizat arta japoneză – arhitectura, grădinăritul, pictura de peisaj, teatrul Nô, ceremonia ceaiului, Ikebana etc”. „22”, 5/2000, p. 15.] [DEXI, D. CUV. REC.]

3.4.4. Construcţii

torii s. (2000) ‘Portic din piatră sau din lemn, uneori din bronz, aflat la intrarea sanctuarelor shintoiste [cuv. jap., prin fr. *torii*, PR 1930, „portic ornamental al templelor japoneze shintoiste”, engl. *torii*, cf. tori ‘pasăre’ + *i* ‘a sta, a se cocoţa’; Larousse, Oxford].

3.4.5. Diverse

hiroşimă s. f. Cea mai nouă „achiziţie” a terminologiei sui-generis ce-şi propune să exprime potenţialul destructiv al armelor nucleare. [n. pr. jap. *Hiroshima*]

kamikáze s.m.: **1.** ‘Luptători sinucigaşi japonezi din al Doilea Război Mondial’. **2.** (Fig.) ‘Sinucigaş’. ♦ ‘Autor al unui atentat sinucigaş’. [fr, engl. *kamikaze*, din jap. *kami* ‘divinitate’ + kaze ‘vânt’, la origine referitor la vântul care, potrivit tradiţiei japoneze, a distrus flota invadatorilor mongoli în 1281; Larousse, Oxford]. [DCR^2, DEXI, DCR^3]

ronin s.m. (În Japonia feudală) ‘Samurai care părăsea serviciul stăpânului’. [engl., fr. *ronin*, *rônin*, engl. *ronin*; cuv. jap.] [DEXI, DCR^3]

tonfa s. f.: ‘Armă originară din China şi Okinawa, din care s-a născut bastonul de poliţie modern’. [cuv. jap.] [DCR^3 v. nunceag]

3.4.6. Meserii, ocupaţii

ninja s., adj. ‘Oameni antrenaţi special pentr spionaj şi atentate’. ‘Luptător specializat în stilul ninjutsu’. [prin fr. (ţestoasele) *ninja*; engl. *ninja*, din jap. *ninja* ‘spion’; Larousse, Oxford] [DEXI, D. CUV. REC., DCR^2, DCR^3]

yakuza s., adj.: **1.** Mafia japoneză. **2.** Membru al Mafiei japoneze. „Cel mai puternic *Yakuza* ... sfârşeşte în spatele gratiilor”. Z. 12/05. **3.** (Cinem.) (Gen de) film de aventuri creat în Japonia, foarte apreciat de japonezi, asemănător filmelor cu gangster. *Film yakuza.* [fr. *jakuza*, engl. *yakuza*, din jap. *ya* ‘8’ la jocul de cărţi + *ku* ‘9’ + *za* ‘3’, *jakuza* fiind considerat număr perdant la jocul de cărţi; Larousse, Oxford] [DCR^2, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

3.4.7. Transport

shinkansen s.: ‘Trenul de mare viteză japonez’. [engl. *shinkansen*, din jap. *shin* ‘acum’ + *kansen* ‘linie principală’; Oxford] [DCR, DCR^2, DCR^3]

3.4.8. Ştiinţe

3.4.8.1. Geologie

tsunami s. n.: ‘Valuri marine sau oceanice înalte cauzate de un seism, o erupţie submarină, o alunecare de teren’. **2.** (fig.)’Şoc; **3.** (fig.) ‘Forţă irezistibilă’; **4.** (fig.) ‘Calamitate, flagel’ **5.** (fig.) ‘Element declanşator al unor efecte nefaste’. [fr., (înc. sec. 19) engl., it. *tsunami*; din jap. *tsu* ‘port’ + *nami* ‘val(uri)’; Larousse, Oxford] [DN[3], DCR, DCR[2], DEXI]

3.4.8.2. Ştiinţe naturale

yéti s.m. (Zool.) ‘Animal legendar din Munţii Himalaya, omul zăpezilor’ [fr. *yeti*, engl. *yeti*, cf. cuv. tibetan *gya* ‘loc stâncos’ + *dred* ‘urs galben, hienă’]. [DCR, DCR[2], DEXI, D. CUV. REC., DCR[3]]

3.4.8.3. Filosofie

kaizen s. ‘Concepţie filosofică despre afaceri bazată pe perfecţionarea continuă a capacităţii de muncă şi a eficienţei personale’ [engl. *kaizen*, din jap. *kaizen* ‘perfecţionare’; Oxford]. [DCR[3]]

koan s. n.: ‘Ghicitoare fără răspuns din buddhismul zen’. [fr., engl. *koan* ‘paradox’, din jap. *koan* ‘matter for public though’, cf. chin. *gōngàn* ‘official business’; Larousse Oxford] [DCR[3]]

3.4.8.4. Medicină

shiatsu s.: ‘Metodă de relaxare care constă în apăsarea cu degetele a punctelor energetice ale corpului uman’ [fr., engl. *shiatsu*, din jap. *shiatsu* ‘apăsare cu degetul’; Larousse, Oxford] [DCR[3], D. CUV. REC.]

3.4.8.5. Psihologie, sociologie

hibakusha s.: ‘Termen datând din 1945 şi care îi desemnează supravieţuitorii bombardamentelor atomice de la Hiroshima şi Nagasaki’. [engl. *hibakusha*, din jap. *hi* ‘a sufferi’ + *baku* ‘explozie’ + *sha* ‘persoană’] [DCR[2], DCR[3]]

hikikomori s. m.: ‘Evitarea anormală a contactului social, specific adolescenţilor jaonezi; persoană cu un astfel de comportament. [engl. *hikikomori*, din jap. *hikikomori* ‘a sta în casă’, ‘izolare socială’]. [DCR[3]]

karoshi s.: ‘Moarte cauzată de munca până la epuizare’. „În orice caz, un lucru e sigur, parlamentarii sunt departe de fenomenul numit în Japonia *karoshi*, aşa numita moarte din cauză de prea multă muncă. Este vorba despre o altă educaţie”. R.l. 25 IV 2000, p. 3. [engl. *karoshi*, din jap. *ka* ‘exces’ + *rō* ‘muncă’ + *shi* ‘moarte’; Oxford] [DCR[3]]

nisei s. (1985) ‘Copiii americanilor sau ai canadienilor care au emigrat în anii '40 în Japonia [engl. *nisei*, din jap. *nisei* ‘a doua generaţie’; Oxford]

seppuku s.: ‘Sinucidere rituală prin spintecarea pântecului printr-o mişcare dublă, de la stânga la dreapta şi de la dreapta la stângă, la origine, privilegiu al samurailor condamnaţi la moarte; hara-kiri’. [fr. *seppukou*, engl. *seppuku*, din jap. *setsu* ‘a tăia’ + *fuku* ‘pântece’. Astăzi *hara-kiri* este considerat în jap. un cuvânt vulgar.; Larousse, Oxford]. [DEXI, DCR[3]]

3.4.9. Cultură şi artă

3.4.9.1. Arte, ceremonialuri

bonsai s. m. ‘Arbore pitic cultivat într-un vas plat’. [engl. *bonsai*, fr., *bonsaï*, *bonzaï* it. *bonsai*, pronunţat cu s sau cu z; din jap. *‘bon* ‘tavă’ + *sai* ‘plantare’]. [DCR[2], DEXI, D. CUV. REC., DCR[3]]

ikebána s. f.: ‘Arta aranjării florilor confom tradiţiilor şi a filosofiei japoneze, bazate pe reguli stricte şi o simbolistică precisă’. ■ (P. ext.) ‘Aranjament floral conform acestei tehnici’. [fr., engl., it. *ikebana*; din jap. *ikebana,* cf. *ikeru* ‘a înfige’ + *hana* ‘floare’; Larousse, Oxford]. [DN[3], DCR, DCR[2], DEXI, D. CUV. REC., DCR[3]]

origami s.: ‘Arta tradiţională japoneză de pliere a hârtiei în diferite forme şi figuri’[fr., engl. *origami*, din jap. origami, cf. *oru*, *-ori* ‘a îndoi, a plia’ + *kami* ‘hârtie’; Larousse, Oxford]. (p. ext.) [DEXI, DCR[3]]

karaoke s. n.: **1.** ‘Înregistrarea pe casete a muzicii fără cuvinte, destinată să acompanieze cântăreţi ocazionali, sistem devenit la modă în anii ’70. **2.** ‘Formă de divertisment în care interpreţi amatori cântă melodii cunoscute, acompaniaţi de orchestra deja înregistrată’. [fr. *karaoké*, engl. *karaoke*, it. *karaoke*; din jap. *kara* ‘gol’ + *oke* ‘orchestraţie’; Larousse, Oxford] [D. CUV. REC., DCR[3]]

3.4.9.2. Teatru

bunráku s.: ‘Teatru tradiţional de marionete’. „Programul include spectacole de teatru classic japone de tipul *kabuki*, *nô* şi bunraku, precum şi spectacole şi concerte”. R. Lit. 9 IV 81, p. 22 [fr., engl. *bunraku*, cuv. jap.] [DCR (1982) v. shamisen, DPN, DEX–S, DCR[2], DEXI, D. CUV. REC., DCR[3]]

jorúri s. ‘Naraţiunea în teatrul tradiţional de marionete’. [fr. *joruri*, din jap. *Jōruri*, numele unui personaj fictiv; Larousse, Oxford] [DCR, DCR[2]]

kabúki s. n. ‘Gen de teatru tradiţional japonez marionete născut în sec. al XVII-lea, în care dialogurile alternează cu cântece şi balet’. □ (adj.) *Teatru kabuki*. [engl. *kabuki*, fr. *kabouki*, it. *kabuki*, din. jap. *ka* ‘poezie, cântec’, *bu* ‘dans’, *ki* ‘tehnică, artă’; Oxford]. [DCR[2], DEXI, D. CUV. REC., DCR[3] v. shamisen]

nô s.: ‘Formă de teatru clasic japonez în care se îmbină poezia, dansul şi muzica’. [engl., fr., it. *nô*; din jap. *nô* ‘talent’; engleza a împrumtat termenul sub formele *noh* şi *nô* în 1871; Oxford] [DCR[2]]

3.4.9.3. Film

anime s.: ‘Film de animaţie destinat atât adulţilor, cât şi copiilor’. [engl. *anime*, din jap. (1980) prescurtare de la *animēshon* (din engl. *animation*); Oxford] [DCR[3]]

manga s.: ‘Desene animate cu caracter violent’. [engl., fr. *manga*, din jap. *manga* „dessin dérisoire’, din (1950) *man* ‘divagaţie, lipsă a scopului’ + *ga* ‘picture’; Larousse, Oxford]. [DCR^3]

3.4.9.4. Literatură

haikú s. n.: **1.** ‘Poezie clasică din trei versuri, primul şi al treilea pentasilabice, iar al doilea heptasilabic’. **2.** ‘(Despre în proză, scurte) de tipul *haiku*-ului. „Obsesia pentru concentrarea maximă a textului … m-a determinat să numesc textile lui Val Gheorghiu proze *haiku*. R. lit., 12/2000, p. 6. [engl., fr., it. *haiku*; contragere din jap. *haikai no ku* ‘vers alb’; Oxford] Sensul initial al lui *haiku* a fost ‘amuzament, glumă”; haikai este atestat la Paul Eluard în 1920, în titlul antologiei *Pour vivre ici, onze* ***haikais*** DCR]. [DCR, DEX–S, DCR^2, 2007 DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

3.4.10. Relaxare şi divertisment

ryokan s. (1982) ‘Hotel tradiţional japonez’. [fr. *ryokan*, din jap. *ryo* ‘călătorie’ + *kan* ‘loc’; Larousse: *ryokan* este termenul vechi în japoneză, alături de care apare şi neologismul *hoteru*, din fr. *hotel*].

ryotei s.: ‘Restaurant tradiţional japonez prestigios’. „Abia după aceea pot servi „sake” (un fel de rachiu din orez) clienţilor. Celebrele ryotei cu preţuri astronomice, acum „ajustate” la cererea pieţei”. R.L., 30 XII 94, p. 11. [engl. *ryotei*, din jap. *ryōtei*, cf. ryō (presc. de la *ryōri*, din m. chin.) ‘mâncare, bucătărie’, prezent în *kaiseri ryori* ‘bucătărie de mare clasă’ + *tei* ‘pavilion, reşedinţă elegantă construită în stilul al caselor de vară tradiţionale’. Oxford: *tei* (din chin.) apare ca element final în denumirile restaurantelor]. [DCR^3]

3.4.11. Sport

aikido s.: (1990) ‘Artă marţială japoneză creată în 1931, bazată pe mişcări de rotaţie ale corpului care urmăreşte neutralizarea forţei adversarului’. [fr., engl. *aikido*, din jap. *aikidō*; *ai* ‘armonie, unire’ + *ki* ‘spirit’ + *do* ‘cale’; Oxford] [DN^3, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

dan s. m. ‘Gradaţie la artele marţiale de la nivelul de centură neagră’; ‘sportiv ca are unul din aceste grade’ [fr. *dan*, (1940s) engl. *dan*, din jap. *dan* ‘rang’]. [DN^3, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

karateka s. m. f.: ‘Practicant de karate’. „Felul în care a reacţionat arbitrul cu calităţi de *karateka*”. Fl., 26 VI 87, p. 22. „Trei *karateka* […] elevii cunoscutului sensei Alios Gurschi”. Gaz. Sp., 20 III, 90, p. 2. [engl. *karateka*, fr. *karatéka*, it. *karateka*, din jap. *karate* + *ka*, cf. *kara* ‘gol’ + *te*‘ mână’ + *ka*; Oxford] [DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

kendo s. n.: ‘Artă marţială japoneză în care se combatanţii, protejaţi cu o cască şi un plastron rigide, se luptă săbii de bambus ţinute cu ambele mâini’ [fr., engl. *kendo*, din jap. *kendō,* cf. *ken* ‘sabie’ + *dō* ‘cale’; Oxford]. [DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

seiza s.: ‘Poziţie de meditaţie (din tradiţia japoneză), aşezat în genunchi, cu fesele sprijinite pe călcâie’. [engl. *seiza*, din jap. *seiza*, cf. *sei* ‘corect’ + *za* ‘şedere’; Oxford] [DCR^3]

sensei s. m.: (1990) ‘Maestru sau profesor de arte marţiale’. [fr., engl. *sensei*, din jap. *sensei* ‘maestru; profesor’, cf. *sen* ‘anterior’ + *sei* ‘naştere’; Larousse, Oxford] [DCR^3]

shotokan s. (1990). ‘Stil de luptă la karate foarte răspândit în Marea Britanie şi în alte ţări’. [engl. *Shotokan*, din jap. *shtotokan*, cf. *shō* ‘corect, adevărat’ + *to* ‘cale’ + kan ‘casă mare’] [DCR^3]

sudoku s.: ‘Joc care constă în completarea unei grile de nouă careuri a câte nouă căsuţe fiecare cu cifre între 1 şi 9’. [fr. *sudoku*, (înc. sec. 21) engl. *sudoku*, din jap. *sūdoku*, cf. *sū(ji)* ‘număr’ + *doku* (*shin*) ‘o singură stare’, după *sūji wa dokushin ni kagiru* = ‘numerele sunt reduse la unul sigur’; Oxford] [DCR^3]

sumo s.: ‘Luptă tradiţională japoneză legată de cultul Shinto între concurenţi obezi’. „Cel mai renumit luptător de *sumo* din Japonia, se retrage din competiţii”. „Putem vorbi de *sumo* ca de un sport?” Fl., 21 X 86, p. 23. [fr., (sec. 19) engl., it. *sumo,* din jap. sum*ō* ‘*luptă’*; Larousse, Oxford] [DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

3.4.12. Vestimentaţie

fundoshi s.: ‘Obiect japonez tradiţional de lenjerie de corp masculină, care acoperă sexul şi lasă fesele descoperite, constând dintr-o fâşie de pânză petrecută în jurul brâului, apoi printre picioare şi legată la spate’. [engl. *fundoshi*, cuv. jap.] [DCR^3]

3.4.13. Obiecte casnice

futon s.n.: Saltea subţire care se pune în patul japonez sau pe tatami. [fr., engl. *futon*, jap. Larousse: fr. futon: ‘Matelas d'origine japonaise, plus ou moins épais, constitué de couches de flocons de cotton’; Oxford: ‘A padded unsprung mattress originating in Japan, that can be rolled up or folded in two’. ‘A type of low wooden sofa bed having an unsprung mattress’.] [DCR^3]

hibachi s.: Aparat de gătit portabil, asemănător unui mic grătar’. [engl. *hibachi*, din jap. *hibachi*, *hi-bachi*, cf. *hi* ‘foc’ + *hachi* ‘bol, oală’; Oxford] [DCR^3]

tatámi s. n.: **1.** Rogojină tradiţională japonezã care serveşte drept pat. **2.** Spaţiu strict delimitat pe care se desfăşoarã unele întreceri sportive tradiţionale japoneze (de ex. judo). **3.** Aşternut din pai pentru plajă. „Am cumpărat un *tatami* bej. [fr., engl. *tatami*, fr. tatami, jap. tatami. Larousse: ‘Tapis épais fait de nattes en paille de riz tressée, servant en particulier à la pratique des arts martiaux’.]. [DCR^2, DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

3.5. Hindi

3.5.1. Alimentaţie

basmati s.: ‘Orez indian cu bobul lung, cu aromă delicată’. [engl., fr. *basmati*, din hindi *bāsmatī* ‘aromat’; Larousse, Oxford] [DCR^3]

bhaji s.: ‘Mâncare din legume fripte sau prăjite’; ‘mică prăjitură plată sau chiftea din legume prăjite în unt’. [engl. *bhaji*, *bhajia*, din hindi. *bhājī* ‘legume prăjite’; Oxford] [DCR^3]

chutney s., adj.: ‘Condiment picant, dulce-acrişor, originar din India, făcut din fructe sau legume cu oţet şi zahăr’. [fr. *chutney*, engl. *chutney*, din hindi. *caṭnī* ‘condiment puternic’, Larousse] [D. CUV. REC., DCR^3]

3.5.2. Viaţă social-politică

panchayata s. f.: ‘Consiliu sătesc local alcătuit din cinci membri’. [engl. *panchayat,* cuv. hindi, cf. sanscr. *panca* ‘cinci’ + *āyatta* ‘dependenţă de’; Oxford].

3.5.3. Religie şi credinţe

apsara s. f. (Budism; hinduism) ‘Zeiţă de rang inferior din mitologia hindusă, reprezntată ca o dansatoare sau o muziciană’ [fr. *apsara*, *apsaras*, engl. *apsara*, din hindi *apsarā*, cf. sanscr. *apsarās*] [DCR^3]

ashram s. n. ‘Complex monastic în sudul Asiei sau un loc destinat meditaţiei’. [fr. *ashram*, engl. *ashram*, cuv. hindi, din sanscr. *śram* ‘s'exercer’, *āśrama* ‘schit’]. [DEXI, DCR^3]

guru s. m.: **1.** ‘Maestru spiritual hindus în jurul căruia sunt grupaţi discipolii’; ‘conducător al unei secte hinduse’. **2.** (fig.) ‘Mentor spiritual al unui scriitor, filosof, muzician, actor’. [engl., fr. *guru*, din hindi, punjabi, sanscr. *gurū* ‘venerabil’ (comp. cu lat. *gravis*); Larousse: guru: ‘maître spirituel hindou, autour de qui sont groupés des disciples’. ‘Homme qui dirige une secte’] [DCR, DEXI, DCR^2, D. CUV. REC.]

mandala s. f.: (Tantrism hindus; budism) ‘Diagramă simbolică, reprezentând evoluţia şi involuţia Universului pornind dintr-un punct central’. [fr., engl. *mandala*, cf skt. *maṇḍalai* ‘cerc, disc’; Oxford]. [MDN, DCR^3]

mantra s. f.: (Hinduism, buddhism) ‘Sunet sau silabă repetată pentru a-l ajuta să se concentreze pe cel care meditează’. ‘Slogan, frază repetată frecvent’. [fr. *mantra*, engl. *mantra*, (sf. 18) sancr. ‘gândul din spatele cuvântului şi al acţiunii’, cf. *man*- ‘a gândi’]. [DEXI, DEX 09, DCR^3]

panchen lama s. m. inv.: ‘A doua autoritate religioasă din Tibet după Dalai lama’.[din fr. *panchen-lama*, engl. *Panchen Lama*; din tibetan. *panchen*, abrev. de la *pandi-tachen-po* ‘marele învăţat’; Larousse, Oxford]. [DCR^3]

sikh s. m. f., adj.: ‘Membru al unei comunităţi religioase din India, întemeiată în sec. al XVI-lea, care se opunea sistemului castelor’. [fr., engl. *sikh*, din punjabi *sikh*, *sikhe*, pāli *sikkha* ‘discipol’, sanscr. śiṣya ‘discipol’; Larousse: Oxford]. [DEXI, DCR^3]

yantră s. f.: (Hinduism, tantrism) ‘Diagramă geometrică sau obiect care-i ajută pe yoghini să se concentreze’ [fr., engl. *yantra*, sanscr. ‘device for holding or fastening’]. [DCR^3]

yoghín s. m.: ‘Adept al filozofiei şi al practicilor yoga’. [fr. engl. *yogi*, din sanscr. *yogī*, cf. *yoga* ‘unire’; Larousse, Oxford] [DN^3, DCR, DCR^2, D. CUV. REC., DCR^3]

3.5.4. Meserii, ocupaţii

coolie s.m.: **1.** ‘Numele unei populaţii din India.; persoană din sudul sau estul Asiei’. **2.** ‘Trăgător de rişcă’. **3.** ‘Muncitor necalificat originar din India, China sau altă ţară asiatică’. [fr., (sec. 17) engl. *coolie*, din gujarati *kūlī,* ‘numele unei populaţii din India’, hindi, *kūlī* ‘zilier’, urdu *ḳulī* ‘sclav’] [DCR, DCR^2, DEXI, DCR^3]

3.5.5. Ştiinţă

3.5.5.1. Ştiinţe naturale

kenáf s.: (Bot.) ‘Plantă din estul Indiei, ale cărei frunze sunt folosite pentru hrana vitelor, iar din tulpină se obţin fibre textile asemănătoare cu iuta, folosite la fabricarea pănzei, a pastei de hârtie, a sforilor şi a materialelor ecologice. [fr. *kénaf*, (sf. se. 19) engl. *kenaf*, din pers. *kenaf*, var. a lui *kanab* ‘cânepă’, Oxford; v. rom. *cânepă*]. [DCR, DCR^2, DEXI, DCR^3]

3.5.5.2. Medicină

ayurveda s.: ‘Medicină tradiţională bazată pe filosofia indiană având ca scop armonia dintre corp şi spirit şi dintre individ şi mediul înconjurător’. [engl. *Ayurveda*, fr. *ayurvéda*, cf. sanscr. *āyur* ‘viaţă’ + *veda* ‘cunoaştere, ştiinţă (sacră)’; Larousse, Oxford]. [DCR^3]

chakra s.f. ‘Fiecare dintre cei şapte centri energetici al corpului omenesc’ [engl., fr. *chakra*, din sanscr. *cakra* ‘roată, disc’, cf. baza i.-e. cu sensul ‘a se învârti’; Larousse: ‘cuvânt sanscrit cu sensul ‘roată, disc’, care simbolizează discul solar al lui Vişnu şi fiecare dintre cei şapte centri energitici ai ‘corpului în yoga’. Oxford: chakra: (în gândirea indiană) fiecare dintre cei şapte centri ai puterii spirituale ai corpului uman’.]. [DEXI, D. CUV. REC., DCR^3]

dosha s. f. ‘Formă de energie specifică fiecărui individ’. [engl., fr. *dosha*, din sanscr. *doṣa*, ‘greşeală, boală’; Larousse: fr. *dosha*, skt. ‘ce qui altère’]. [DCR^3]

3.5.6. Vestimentaţie

jodhpur adj.: ‘Pantaloni de călărie largi şi strânşi de la genunchi până la’ [(sf. sec. 19) engl. *jodhpurs*, fr. *jodhpur*, cf. n. pr. Jodhpur; Larousse, Oxford] [DCR^3]

3.6. Turc, turcic

3.6.1. Populaţii

khazar s.m., adj.: ‘Populaţie turcică, care a ocupat o mare parte din sudul Rusiei din sec. al VI-lea până în sec. al XI-lea şi care s-a convertit la iudaism în sec. al VIII-lea, actualmente din centrul Afganistanului, din Pakistan şi Iran. [din engl. *Khazar*, orig. nct.; Oxford] [DCR^3]

3.6.2. Viaţă social-politică şi religioasă

başkan s. m.: ‘Guvernator al Găgăuziei basarabene’. [DCR^3]

vilaia(t) s.n.: ‘Diviziune administrativ-teritorială din ţările musulmane’. [DEXI, DCR^3]

3.6.3. Ştiinţe naturale – Zool. (turcic.)

maral s. m.: ‘Specie de cerb care trăieşte în Tian-Şan şi în munţii din sudul Siberiei’. [engl. *maral,* din turc. *maral*, *meral* ‘căprioară’, comp. cu pers. *marāl* ‘cerb rotat’, ‘ibex’; Oxford Oxford: maral: ‘a red deer of the rare subspecies Cervus elaphus maral, found in Asia Minor and the Caucasus’]. [DEXI, DCR^3]

şubát s.: (Zool.) **1.** ‘Fermă mecanizată de cămile’. **2.** ‘Lapte bătut obţinut din laptele de cămilă’. [DCR, DCR^3]

4. ADAPTAREA LA SISTEMUL LIMBII ROMÂNE

4.1. Scrierea

Variantele multiple de scriere ale aceluiaşi cuvânt se explică prin:

a) transliterarea diferită în limbile prin care au pătruns (franceză, engleză):

abaya/abaia: [Musulmanele] „îşi acoperă corpul cu o *abaia”.* (hunedoreanu.ro 05/07). „O *abaya* este un veşmânt … lejer”. (9am.ro, 01/11); *ayatollah/ayatolah*: „S-a reîntors în Iran *aiatolahul”.* (Sc. 02/79). „*Ayatolahul* K., i-a cerut [primului ministru] să demisioneze”. id. „Ayatollah-ul a decedat”. (antena3.ro 21octombrie 2014); *ayran/airan: „Ayran (airan*) este denumirea unei băuturi turceşti”. (Cesamancam.ro, 03/15). „*Airanul* o ajută pe Popeasca”. (libertatea.ro, aprilie 2014); *başkan/başcan:* „Găgăuz-Yeri e condusă de un *başkan”.* (Ad. 03/02, 11). „Găgăuzia şi-a ales *başcanul*”. (tv7.md, martie 2015); *burqa/burka/burca*: „Femeile … acoperite de *burqa”.* (Naţ. 12/00). [Femeile] „purtau *burka”.* (Cot. suplim. Festivalul Enescu 09/09). „Hidjab-ul sau *burca*”. (criticatac.ro, mai 2012); *burquini*/*burkini*: „Aheda Zanetti, ... a creat *burquini*”. (G. 01/07, 24). „Carole ... şi-a cumpărat *burkiniul*”. (realitatea.net, august 2009); *chadri*/*tchadri*: „Purtarea *tchadri*-ului”. (Elle 11/01, 58). „I se spune *chadri*”. (evz.ro 12/08); *coolie*: „Un «*coolie*» … refuzase să plece într-o cursă. Argumentul prezentat de *colie* (sic!), că pasagerul este prea greu – 90 kg. – nu l-a salvat de o amendă”. (R.l. 12/77, 6; D. 87/ 05); *feng shui*: „Principiile *Feng Shui*”. (Cosm. I–II/ 04, 80). „Consilierii *feng-shui*“ (Ev.z. 01/07, 28); *hamam*/*hammam*: „O baie turcească (*hamam*) este binevenită.“ (Av. 05/00, 70). „Primul *hammam* … a fost deschis [la] Sângeorgiu de Mureş”. (R. lib. 08/06, 11). „Ca să-ţi prelungeşti siesta, un moment de plăcere la *hamam*”. (Marie Claire 08/08, 129); *Hezbollah*/*Hizbullah*: „Organizatorul reţelei *Hezbollah”.* (Ad. 02/90, 6). „*Hizbullah* a rezistat atacurilor terestre”. (lovendal.ro mai 2007); *hidjab*/*hidjeb*: [O profesoară] ... să poarte *hidjeb*”. (Fem. 07/90, 12). „Îmi dăduseră un ... *(hijab)*”. (G. 08/ 06, 11); *jamahirie/jamahiryie*: „Ziua naţională

a *Jamahiriei* Arabe". (Sc. 09/77, 5). *„Jamahiriya* Libiană" (jurnalul de argeş.ro martie 2011); *judokan*: „Al treilea *judokan* român". (Sc. 05/82, 5); *jiu-jitsu/jiu jitsu*: „Un străvechi sport nipon, *jiu-jitsu".* (Sc. 12/79, 5). „Tehnicile … *jiu jitsu".* (Av. 09/ 01, 74); *kai-zen/kaizen*: „*Kaizen* [înseamnă] 'schimbare în bine'". (Argeş Expres 04/10).

kamikadze/kamikaze: „Mulţi tineri au devenit *kamikadze*". (R. lit. 39/ 01, 1). „*Kamikaze* palestinieni". (Ad. 02/04). [din engl., fr., it. *kamikaze*, din jap. *kami* 'dumnezeu, maestro' + *kaze* 'vânt divin']. La origine taifun providenţial care a distrus flota de invazie mongolă în 1274 şi 1281 şi a salvat Japonia de la o invazie iminentă (JDC). La sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial însemna „avion încărcat cu exploziv care urma să explodeze căzând în picaj pe vapoarele americane". Al doilea sens se întâlneşte în mai multe limbi; de observant că tânărul scriitor francez Marc-Edouard Nabe a publicat recent, în anul 2000, un „jurnal-roman" intitulat *Kamikaze*, în care îşi viaţa cititorilor.

karoshi: „Primul caz de *karoshi* a fost consemnat … în 1969". (G. 04/07, 7); *kendo*/*cendo*: *„*Cea mai nobilă [artă marţială] este *kendo,* „calea săbiei". (Naţ. 11/00, 3). „*Cendo* a devenit acum o artă marţială a Japoniei". (R. lit. 08/ 08, 26); *khazar*: „*Khazarii* sunt … duşmani … ai talibanilor". (Olivia 03/03, 88-89); *majles/majlis*: „Clădirea *Majlisului*". (Sc. 02/79, 4). „*Majlesul* este condus conform principiilor islamice". (academia.edu).; *mollah*/*molah*/*mullah*: „*Molahul* Omar". (Naţ. 04/01, 11). „Ben Laden şi *mollahul* Omar". (ziare.com februarie 2008). „Persoanele ... aruncate în închisoare de ... *mullahi*". (Ev.z. 04/97, 5); *mujahedin/mujahidin*: „*Mujahedini* luptători". (Ad. 09/01, 17). „Un adevărat *mujahidin*". (Investigatiejurnalistica.blogspot.ro. aprilie 2012); *niqab/niquab/ nikab/nikuab*: „Femeile ... aleg *niqabul*". (ritertime.wordpress.com octombrie 2012); „Un *niquab* … acoperă ... mare parte a feţei". (captkeyo.com mai 2013). „*Nikabul* reprezintă altceva". (voxeurope.eu noiembrie 2010). „Prinţesa nu poartă *nikuabul*". id.; *nô:* „Trei piese *Nô* de scriitori anonimi japonezi". (R. lit. 02/84,16); *qi/chi/ki*: „Buna circulaţie a lui *Qi* (suflul vital)". (Elle 04/99, 104). „Curgerea liberă a energiei numită *ki* japoneză, *chi* în chineză". (Elle 01/04, 101); *sake/saké*: „Băutura mortală *sake*". (Expres 30/94, 15). „Tare ca un *sake*". (G.Sp. 02/08); *sepuku/seppuku*: „Şi-a făcut *seppuku".* (Ev. z. 07/97, 12). „Mishima şi-a făcut *seppuku*". (evenimentul.ro 03/02); *sashimi*: „Preparatul de bază este *sashimi*". (Elle 03/99, 114); *sharia*: „Inserarea legii *Sharia* în proiectul de Constituţie". (blogideologic. wordpress. com 09/11).

sheila/shayla: „*Sheila* este o eşarfă". (evz.ro 01/11). „*Shayla* reprezintă un văl tradiţional". (olgalady.wordpress.com 02/11); *shiit/şiit:* Grupă religioasă … *shiită*". (ziarul de duminică. ro februarie 2009). „Iranul majoritar *şiit*". (revista22.ro iunie 2005); *sunnit/sunit*: „Mahmoud Hammoud este *sunnit*". (Ad. 10/01, 9). „Primul ministru [este] musulman *sunit*". (revista22.ro iunie 2005).

b) pătrunderea în engleză şi franceză a aceluiaşi cuvânt din persană şi/sau arabă: *Hezbollah*/*Hizbullah*: „Organizatorul reţelei *Hezbollah".* (Ad. 02/90, 6).

„*Hizbullah* a rezistat atacurilor terestre”. (lovendal.ro mai 2007); *hijab*/*hejab*: „*Hejabul* pentru femei”. (turntoislam.com februarie 2003). „Tradiţionalul *hijab*”. (evz.ro februarie 2011); *majles/majlis*: „Clădirea *Majlisului*”. (Sc. 02/79, 4). „*Majlesul* este condus conform principiilor … islamice”. (academia.edu); *mujahedin/ mujahidin*: „*Mujahedini* luptători”. (Ad. 09/01, 17). „Un adevărat *mujahidin*”. (Investigatiejurnalistica.blogspot.ro. aprilie 2012); *mollah/mullah*: „*Mollahul* Omar”. (ziare.com februarie 2008). „Persoanele ... aruncate în închisoare de ... *mullahi*”. (Ev.z. 04/97, 5).

c) Ortografierea potrivit normelor limbii române:

aiatolah: „S-a reîntors în Iran *aiatolahul*”. (Sc. 02/79); *burca*: „Hidjab-ul sau *burca*”. (criticatac.ro, 05/12); *caroshi*: „*Caroshi* – moartea din prea multă muncă”.. (Ev. z. 04/07, 3); *cendo*: „*Cendo* a devenit acum o artă marţială a Japoniei”. (R. lit. 08/ 08, 26); *hazar*: „*Hazarii* au fost un enigmatic popor”. (R. lit. 05/85, 22); *judocan:* „*Judocanii* români”. (Sc. 01/73, 2); *molah:* „*Molahul* Omar”. (Naţ. 04/01, 11); *no*: „Artist de teatru *No*”. (jumalul.ro 05/09); *sunit*: „Musulman *sunit*”. (revista22.ro 06/05); *şiit*: „*Şiiţi* şi kurzi”. (Ad. 07/07, 9); *saşimi*: „Prada se şi transforma în „*saşimi*”. (R. lib. 05/83, 6); *tomfă*: „Centuri cu multe compartimente, ... „încărcătoare”, chei sau *tomfă*”. (libertatea.ro 05/09).

4.2. Particularităţi semantice

Inventarul cuprinde termeni utilizaţi atât cu sensuri denotative, cât cu conotative (depreciative şi/sau ironice) cu care circulă în presa noastră.

ayatollah: „Jorg Hayder, *ayatollahul* extremei drepte din Austria”. (Ad. 10/02, 14). „Ion Iliescu, *ayatollahul* PSD” (jurnalul.ro 1mai 2011).

*fedain***:** „*Fedainii* lui Băsescu”. (scrndfi. ro, 10/12).

guru: „Jean-Paul Sartre, marele „*guru*” al inteligheţiei pariziene”. (R. lit. 08/95, 14).

*jamahirie***:** „Noua *Jamahirie* pedelistă”. (jurnalul de argeş.ro 03/11).

jihad: „*Jihadul* politic la alegerile din Argeş”. (jurnalul de argeş.ro, 03/11).

mujahedin: „Victor Ponta i-a numit *mujahedini* pe jurnaliştii mediafax”. (nasul-tv, 2/02/14).

mantra: „Recitarea numelor „al-Qaida” şi „Iran” a devenit un soi de *mantra*, de descântec politic”. (R. lib. 03/08).

nikab: „Operele [artistului de stradă din Paris] de guerrilla *nikab* au fost expuse la New York”. (voxeurope.eu 11/10).

seppuku s. „Pensionarii îşi fac singuri *sepuku* cu talonul [de pensie]”. (G. 06/10, 10).

shinkansen: „3.000 de euro, un concediu cu shogun, gheişe şi *shinkansen*”. (Cot. 30/08 07).

shogun: **1.** (impropriu; autohtonizat) ‘şef, boss al unei organizaţii criminale’. „*Shogunul* se destăinuie”. (R. lib. 02/94, 16); **2.** (ironic) ‘lider politic ce aplică metode agresive’: „*Shogunul*” … a făcut ani de puşcărie (în locul lui Traian Băsescu) în dosarul Flota”. (G. 07/08, 4).

sudoku: „M-am săturat să joc *sudoku* la serviciu”. (Ev.z. 11/08,15).

tsunami: (fig.) **1.** ‘val, invazie’: „Veritabil *tsunami* de tipărituri, nu întâlneşte încă, … acel filtru axiologic pe care şi epoca interbelică”. (Ad. lit. şi art. 743/ 04, 1). „*Tsunami* de concedieri colective în 2006”. (R. lib. 12/05, 1); **2.** ‘şoc’: „Nici Televiziunea Naţională, nici particularele n-au îndrăznit să-l supere de dom’ Timofte, aşa că *tzunami*-ul proiectat de noi n-a putut depăşi marginile paharului cu apă”. (G. 02/06, 12). „Un *tsunami* antropologic a devastat insula [Sardinia] şi el crede că nu se poate trece pe parcursul unei singure generaţii de la oi la telefonul mobil”. (R. lit. 06/06, 29); **3.** ‘forţă irezistibilă’: „*Tsunami*-ul tenisului mondial [...] un tânăr … de 22 de ani”. (Prog. TV 06/ 08, 28); **4.** ‘calamitate, flagel’: „*Tsunami* în serviciile secrete”. (R. lib. 12/05, 1); **5.** ‘declanşator al unor efecte nefaste’: „Tăriceanu, un *tsunami* pentru Guvernul Tăriceanu?” (R. lib. 11/05, 2).

Exemplele prezentate au arătat o adaptare aproximativă sau mai degrabă o încercare de adaptare a unora dintre cuvintele selectate la sistemului fonetic al limbii române.

Proveniența aceluiaşi cuvânt prin diferite filiere explică existenţa mai multor variante de scriere, fiecare dintre acestea indicând din ce limbă l-a preluat de fapt româna. De ex. varianta *tchadri* este din franceză, iar *chadri*, din engleză. În franceză sunetul *č* este redat în scris prin grupul de litere *tch*, echivalentul său din engleză fiind grupul *ch*. Sunetul *ğ* e transcris în franceză prin *dj*, iar în engleză prin *j* (ex. fr. *djihad*, engl. *jihad*). Unele cuvinte (ex. *abaia*, *aiatolah*) sunt scrise potrivit ortografiei fonetice româneşti în încercarea de a simplifica modul de transcriere a cuvintelor străine. În cazul multora dintre cuvintele din chineză, japoneză, coreeană şi hindi s-a păstrat grafia din limba din care au fost împrumutate de română (engleză, franceză).

4.3. Particularităţi morfologice

Corpusul nostru cuprinde substantive comune şi proprii invariabile în gen şi număr deoarece provin din limbi în care substantivul fie nu are aceste categorii gramaticale, fie are desinenţe de gen şi număr total distincte de cele din română. În persană şi japoneză substantivele nu au categoria genului gramatical. În arabă substantivul este variabil în funcţie de gen, iar categoria numărului cuprinde singularul, dualul şi pluralul. În română, neologismele au fost incluse în general în categoria neutrelor, cu unele excepţii. Adaptarea substantivelor provenite din diverse limbi orientale la sistemul morfologic românesc este pur formală, întrucât nu are legătură nici cu flexiunea nominală din idiomurile orientale, nici cu cea din limbile din care le-a preluat română.

Încadrarea substantivelor în categoria genurilor s-a făcut pe baza a trei criterii:

a) formal, al finalei vocalice sau consonantice a cuvântului;

b) raportarea la genul natural al persoanei desemnate;

c) relaţia cu un sinonim din acelaşi câmp semantic.

4.3.1. Au fost încadrate în categoria masculinelor, substantivele în finală consonantică şi cele în *-i,-u*:

ayran: „Un *ayran*”. (Ad. 10/03); *baha'i*: „*Baha'iul* Wargha Enayati”. (gândul.info 10/14); *başkan*: „*Un başkan* (guvernator)”. (Ad. 13/02, 11); *bonsai*: „*Bonsaii* … trăiesc în ghivece sau tăviţe”. (Gaz. de Sud 02/09); *druz*: „*Druzul* Walid Jumblatt”. (revista.22.ro 06/15); *fedain*: „Membri ai miliţiilor *fedainilor*”. (adevărul.ro 04/09); *guru*: „Cuvântul *gurului*”.; *hazar*: „*Hazarii* au fost un enigmatic popor”. (R. lit. 05/85, 22); *jenşen*: „*Jenşenul*, plantă agricolă?” (Sc. 11/82, 3); *judokan*: „*Judocanii* români şi-au etalat calităţile”. (Sc. 01/73, 2); *mollah*: „*Mollahul* Omar”; *mujahedin*: „*Mujahedinul* Caliopie Ichim”. (jurnaluldeargeş.ro, 3 martie 2011); *ronin*: „Aceşti oameni erau numiţi *ronini*”. (Ad. 09/02, 1); *sensei*: „*Sensei* Cătălin Ţăranu”. (Ad. 03/05, 1); *shiatsu*: „Diplome care atestă cursurile de masaj, *shiatsu*”. (Ad. 10/ 03, 9); *shogun*: „La Tokyo … veghează câţiva „*shoguni* din umbra”. (adevarul.ro 11/07); *taikonaut*: „Numele *taikonautului* … a fost ţinut secret”. (Ad. 16 X 03, 13). „*Taikonaut* este construit din numele chinez … taikong”. (Mon. de Suceava 11/05). „Termenul de *taikonaut* [este] versiunea chineză a astronautului”. (Naţ. 11/99, 7); *won*: „*Wonul* coreean cotat în jur de 1300/dolar”. (Z. 01/98, 4); *yeti*: „Un *Yeti* african?” (Sc. 10/78, 5); *yoghin*: „*Yoghinul* a rămas în această stare timp de opt zile”. (Sc. 06/79, 5); *yuan*: „*Yuanul* ca o alternativă la dolarul American”. (ziare.com 14/03/13). 10.000 de instituţii financiare fac afaceri în *yuani* chinezeşti”, id.

4.3.2. Masculinele **au pluralul în -i:**

baha'i: „*Bahaii* sunt convinşi că sufletul lor va progresa şi după moarte”. (gândul.info 10/14); *druzi*: „*Druzi* sau ... druzieni”. (ziarul de duminica.ro 02/09); *fedaini*: „Membri ai miliţiilor *fedainilor*”. (adevărul.ro 04/09); *taliban*: „*Talibanii* au ... interzis fotbalul”. (Ev.z. 5 IV 97, 5); *ulema*: „Victoria clerului islamic *(ulema*)”. (jurnalul.ro iunie 2009); *sunnit*: „Hammoud este *sunnit*”. (Ad. 10/ 01, 9).

Forma *başkan* se foloseşte indiferent de genul natural al persoanei care îndeplineşte această demnitate: „Mihail Formuzal ... *başkan* al Găgăuziei”. (allmoldova.com, 02/11). „Irina Vlah ... *başkan* al Găgăuziei”. (Tv.7.md martie 2015).

4.4. Fac parte din clasa femininelor numele comune terminate la singular în **-a** sau în **-e**:

abaya: „*O abaya* este un veşmânt ... lejer”. (9 am.ro ianuarie 2011); (folosit şi ca s. m.): „Prinţesa Brianna şi-a cumpărat *un abaia*”. (Naţ. 08/ 00, 12); *burka*: „Fac rost de o *burka”.* (vice.com, 24) vs. *burqa*: „Vălul musulman *burqa*”. (hotnews.ro august 2009); *fatwa*: „O *fatwa* ... interzice realizarea oamenilor de zăpadă”. (mediafax.ro 01/15); *hiroşima*: „O *hiroşimă* este egală cu o capacitate de distrugere echivalentă cu cea abătută asupra Hiroşimei”. (Sc. 08/75, 8); *jamahirie*: „Marea *Jamahirie* Arabă Libiană” (romanian.ruvr.ru 01/13); *mandala*: „Poze cu *mandale* colorate”. (G. 03/10, 11); *mantra*: „Se succedau *mantre*, *mandale,* devize”.

(Obs.cult. 10/01, 5); *okiya*: „Studentele intră într-o *okiya*”. (R. lit. 12/94, 11); *panchayata*: „Membri ai guvernului şi *panchayatelor*”. (Sc. 02/75, 6); *şaria*: „Inserarea legii *Sharia* în proiectul de Constituţie”. (blogideologic. wordpress.com 09/11); *tonfa*: „O armă albă, … o *tomfă*”. (R. lit. 25/93, 7); *yantra*: „[Membrilor MISA] li s-a înfăţişat la început o *yantră*”. (G. 03/08, 13).

4.5. Substantivele terminate în consoană au fost asimilate clasei neutrelor:

ashram: „Un *ashram* este un lăcaş de meditaţie”. (Fem. 12/92, 22); *ayran*: „*Ayran…* este denumirea unei băuturi”. (cesamancam.ro martie 2015); *chador*: „Femei îmbrăcate în *chador*”. (Elle 10/01, 126); *chadri*: „I se spune *chadri*”. (evz.ro 12/08); *futon*: „*Futonul* poate ţine loc şi de pat”. (vreaumobila.ro martie 2011); *hadis*: „Musulmancele respectă *hadisele*”. (forum.desprecopi.com 03/05); *hijab*: „Un ... nou (*hijab*)”. (G. 08/06, 11); *kebab*: „*Sish kebab* de miel”. (Elle 07/01, 129). „Să încerci *chebabul*, în variatele: döner chebab … şi *şiş chebab*”. (Lib. 06/09). „Carnea de miel … este întâlnită mai des în *shish kebab* sau *döner kebab*”; *majles*: „*Majlesul* … este condus conform principiilor islamice” (academia.edu); *niqab*: „Femeile ... să poarte ... *niqab”.* (mediafax.ro 01/15); *sake*: [Gheişele] pot servi *sake* … clienţilor”. (R. lit. 12/94, 11); *yakiniku*: „Un *yakiniku*, adică un local unde clienţii sunt poftiţi să-şi prepare singuri friptura”. (Ev.z. 12/ 07, 24)

4.5.1. Neutrele au pluralul în **-uri (a)** sau în **-e (b):**

(a) *ashram*: „*Ashram*-uri ale MISA, dotate cu videochat-uri”. (Ad. 10/04, 13); *ayran*: „*Ayranuri* din partea casei”. (forum.computergames.ro august 2009). „Fac *ayran*-uri”. (kisstheCook.ro septembire 2010); *chador*: „*Chador*-uri pe imaginile ... fotomodelelor”. (ziare.com 02/09); *hadit*: „Sute de *hadituri***”. (**forum.desprecopi.com 03/05); *haiku*: „*Haiku*-urile tălmăcite… din desenele lui I.M.”. (R. lit. 04/75, 1); *hijab*: „Turbane, *hidjaburi*, moschei”. (m.ziare.com octombrie 2008). „*Hidjab***-**uri în Canada”. (criticatac.ro matie 2012). „Nevestele îmbrăcate în *hejab***-**uri”. (imperatortravel.ro iunie 2011); „Am ... *hejaburi*”. (rasarit.com. iunie 2006); *hutong*: „Trecerea de la *hutonguri*, la zgârie nori”. (Ev. z. 02/04). Beijingul era plin de *hutong*-uri”. (culiuc.com 9/07/2007); *jihaduri*: „Cruciade, *jihaduri* şi modernitate”. (emag.ro mai 2015). „Trei mari *jihad*-uri”. (cumparaadevarul.ro martie 2015); *niqab*: „Purtarea *niqaburilor*”. **(**vice.com 09/13); *siheyuan*: „*Siheyuan*-uri (case patrulatere cu ogrăzi interioare)”. (culiuc.com 9/07/2007); *tsunami*: „O mână de ajutor victimelor *tsunami*-urilor din Asia”. (G. 05/06, 9);

(b) *anime*: „Două seri de *anime* japoneze”. (obs. cult. 02/06). *Anime* este resimţit în română ca o formă de plural şi de aceea este inclus în clasa neutrelor în -e.

futon: „Futoane japoneze”. („22” 28 /03, 11); *vilayet*: „Starea de asediu … în 14 *vilayete* [ale Turciei]”. (Sc. 07/74, 6).

4.5.2. Au plurale redundante substantivele**:** *druz, fedain, mujahedin, ulema, taliban*, *rubayat* (sg. *ruba'i,* pl. arab. *rubayat*). Acestea sunt forme de plural în

limba arabă, însă au fost percepute de vorbitorii români ca forme de singular tocmai din cauza finalei lor consonantice.

4.5.3. O serie de cuvinte au şi forme de plural în *s***,** preluate ca atare din engleză şi franceză:

abaya, *hijab*: „Haine moderne … *abayas, hijabs*”. (captkeyo.com 05/13); *dosha*: „Corpul uman are trei substanţe (*doshas*)”. (id.); *hibakusha*: „Noi, aceşti *hibakushas* … nu putem uita suferinţele”. (Fl. 08/82, 22).

Formele de plural şi cele articulate sunt ortografiate cu şi fără cratimă:

ayatollah: *Ayatollah*-ul Mohammadreza/*ayatolahul* K.; *ayran*: „Pregătiţi *ayran*-ul”. (kissthecook.ro septembrie 2010); „*Ayranul* ... cu apă”. (Jamilcuisine.ro aprilie 2014); *chador*: „*chador*-ul musulman”. (R. lit. 11/07); *hejab*: *„hejabul* Islamic”. (Imperatortravel.com octombrie 2011); *Hezbollah*: „Operaţiune ... împotriva *Hezbollahului”.* (Ad. 02/90, 6). „Dezarmarea *Hezbollah*-ului”. (revista22.ro februarie 2005); *hijab*: „Femeia poartă *hidjab*-ul. *Hidjabul* este pentru a onora femeile”. (newmuslims.info/ro mai 2015); *jihad*: „*Jihadul* islamic”. (Ad. 02/90). „Conducător al *Jihad*-ului”. (primatv.ro 2008); *niqab*: „*Niqab*-ul este foarte popular”. (evz.ro ianuarie 2011); „*Niqabul* nu a schimbat asta”. (vice.com septembrie 2013).

4.5.4. Sunt invariabile în funcţie de gen şi număr:

aikido: „*Aikido* înseamnă în japoneză „drumul spre armonia energiei spirituale”. (Cosm. 01/ 00, 37); *ainu*: „Aceşti *ainu* debordau de vitejie”. (R. lit. 3/97, 23); „Etnicii *ainu* sunt un popor indigen cu propria lor limbă, religie şi cultură”. (9 am.ro 06/08); *al-amira*: „O eşarfă, *al-Amira*”. (evz.ro 01/11); *anime*: „Site-uri româneşti de *anime”.* (obs. cult. 02/06); *apsara*: „Cele mai importante ornamente sunt nimfele (*apsara)”.* (C. N. 01/09); *ayurveda*: „*Ayurveda* provine din textele Vedelor indiene”. (G. 03/10, 11); *bhagi*: „*Bhaji* din spanac”. (C. N. 01/09); *bunraku*: „Tinerele personaje politice seamănă … cu păpuşile *bunraku”.* (G. 10/07, R. lit. 9 IV 81, 22); *cacik*: „*Cacik* (salată turcească de castraveţi)”. (AS 07/08, 13); *chado*: „*Chado”* înseamnă „calea ceaiului”. (G. suplim. Şcoala 01); *chanoyu*: „*Chanoyu* înseamnă, literal, ‘apă fierbinte pentru ceai’”. (Ad. 10/05); *chakra*: „Şapte *chakre* principale”. (R. lib. 08/04, 31); *chi*: „Buna circulaţie a lui *Qi* (suflul vital) şi a sângelui”. (Elle 04/99, 104); *chutney*: „Ingredientele pentru *chutney”.* (Elle 10/06, 223); *coolie*: „Un «*coolie*» … refuzase să plece într-o cursă”. (R. lib. 12/77, 6); *dan*: „Deţinătorul a 6 *Dan* Aikido”. (ziare.com 10/08);

dosha: „Ospătarii te învaţă cum să mănânci: în funcţie de <<*dosha*>> ta”. (G. 11/10, 11); *feng-şui*: „*Feng Shui* a devenit o preocupare pe plan mondial”. (Av. 07/03, 66); *fundoshi*: „*Fundoshi*, costumaţie asemănătoare luptătorilor de sumo”. (ziare.com 03/09); *ganika*: „*Ganika,* adică o femeie publică de înaltă calitate”. (Unica 11/98, 11); *go*: „*Go* la academia jucătorilor profesionişti din Japonia”. (Ad. 22 X 04, 10); *guru*: „*Guru* este un intermediar sacru între Dumnezeu (Hari) şi oameni”. (Cont. 12/74, 4); *haiku*: „Traducerea în *haiku* a respectivului semn”.

(obs. cult. 02/01); *hibachi*: „Mesele *hibachi*". (Elle 06/04, 148); *hibakusha*: „243. 692 de *hibakusha* mai trăiesc [...] în Japonia". (ziare.com 07/09); *hikikomori*: „Camera unui *hikikomori".* (R. lit. 07/07, 23); *ikebana*: „Patru milioane de niponi practică *ikebana".* (R. lib. 06/79, 6); *insei*: „*Insei* (elevi) ai unor mari maeştri". (Ad. 1 III 05, 1); *ippon*: „Ioana Dinea a învins-o … prin *ippon,* pe … Raffaella Imbriani". (Ad. 06/01, 15); *jodhpur*: „*Jodhpur* din mătase corai". (AS 08/09, 12); *judoka*: „*Judoka* echipaţi în kimonourile lor albe". (Sp. 07/84, 1); *ju-jitsu*: „Tehnicile … *jiu jitsu".* (Av. 09/ 01, 74); *kabuki*: „O demonstraţie de *kabuki".* (R. lit. 08/08, 26); *kai-zen*: „**[***Kaizen***]** s-ar mai putea traduce şi ca „schimbare în bine". (Argeş Expres 04/10); *kamikaze*: „*Kamikaze*, acei oameni-dinamită din timpul celui de-al doilea război mondial". (I. B. 12/85, 8); *karaoke*: „Un student filipinez [...] a ucis într-un bar *karaoke* un bărbat". (Ad. 11/02, 13); *karate*: „O femeie-detectiv… înspăimântându-şi adversarii la *karate***".** (R. lit. 04/74, 17); *karateka*: „Arbitrul cu calităţi de *karateka".* (FI. 06/87, 22). „Cei mai micuţi *karateka* se vor întrece la Timişoara". (ziuadevest.ro mai 2009); *karoshi*: „*Karoshi* … înseamnă „moarte din cauza supramuncii". (Ev. z. 04/07, 3); *kata*: „După un *kata* (exerciţiu specific) cu întreg grupul, senseiul a fost pus la o încercare de mare dificultate". (Gaz. Sp. 03/90, 1); *kenaf*: „Este vorba de *kenaf,* din familia hibiscus". (Sc. 07/74, 6); *kendo*: „Clubul *Kendo* … invita publicul la o demonstraţie de luptă a samurailor". (Ad. 09/03, 14); *kimchi*: „Reţeta tradiţionalului *kimchi*". (ProTV Mag. 09/ 09, 79); *keplon:* „*Keplon* … un conservant pentru produse alimentare". (R. lib. 07/ 75, 6);

koan: „Ghicitorile … pe care filozofia orientală le numeşte *koan".* (L. 02/80, 28). „Un (fel de) *koan* românesc". (R. lit. 06/07, 21); *kogai*: „Nouă formă de democraţie […] este legată … *kogai* (poluare)". (Sc. 12/07, 3); *koka*: „A.B.K. … l-a învins prin «*koka*» pe E. G.". (Sc. 08/84, 5); *laogai*: „*Laogai,* sinistrul sistem de lagăre de muncă, exterminare şi reeducare". („22" 01/01, 11); *maki*: „*Maki*, adică rulou cu orez, învelit în alge". (G. 09/ 09, 16); *manga*: „Există site-uri româneşti de *manga".* (obs. cult. 02/06); *marja*: „Khomeini este proclamat *marja* în 1963". (jurnalul.ro iunie 2009); *miso*: „Supă de *miso.*" (Ad. 06/03, 7); *moribana*: „Îi place … mai mult *moribana".* (Ev.z. 01/10); *nippon*: „Vicecampionul mondial … m-a învins atunci prin «*nippon*»". (Sc. 05/80, 5); *no*: „Cel mai bun artist de teatru *No".* (jumalul.ro mai 2009); *origami*: „Concurs naţional de *origami".* (Ad. 06/01, 4); *otaku*: „Termenul *otaku* se identifică cu benzile desenate japoneze". (R. lit. 10/06, 31); *panchen lama***:** „Funcţia de *Panchen Lama".* (Ev.z. 02/1); *paneer*: „[Korma] ... cu ... *paneer".* (2001 cf. Ghid. Iran, 2011); *pi-pa*: „40 de mici artişti [din Nankin], … ştiu să cânte la *pi-pa".* (Săpt. 08/78, 4); *pin-yin*: „Sistemul «*Pinyin*» de transcriere a numerelor proprii". (R. lit. 01/79, 6); *reiki*: „*Reiki* este o tehnică orientală de vindecare". (Elle 01/04, 101); *ryotei*: „Celebrele „*ryotei*", cu preţuri astronomice". (R. lit. 12/94, 11); *saké*: „Washingtonul n-a avut trecere în faţa băuturii mortale *saké".* (Expres 30/94, 15); *sashimi*: „*Sashimi* nu conţine orez". (The One 05/04, 137); *seiza*: „*Seiza* favorizează […] forţa vitală a practicienilor". (AS 10/01, 23); *chi*: „Cristalizarea fluxului *chi".* (AS 10/01, 23); *sensei*: „*Sensei*

este un soi de maestru-antrenor". (AS 10/01, 23); *sepuku*: „Şi-a făcut *sepuku* pentru că îl cicălea nevasta". (Ev. z. 07/97, 12); *sikh*: „Un preot *sikh* a restabilit recordul pentru cea mai lungă barbă din lume". (descopera.ro 03/10); *shamisen*: „Cântece la instrumentul *shamisen".* (ziaruldeiasi.ro ianuarie 2010); *shiatsu*: „Cursuri atestate: cosmetică, masaj, […] *shiatsu".* (Naţ. 11/96, 8); *Shinkansen*: „*Shinkansen* – trenul de mare viteză japonez". (R. lit. 11 X 82, 6); *shi-tzu*: „Fracul purtat de un *shi-tzu* la nunta stăpânului a costat 400.000 lei". (Ad. 06/03, 5); *sudoku*: „Strigătul disperat al unui angajat bugetar: „M-am săturat să joc *sudoku* la serviciu". (ziaruldeiasi.ro 03/11); *sumo*: „Luptător de *sumo* din Japonia". (Sc.t. 4 06/4, 5); *surimi*: „*Surimi* este considerat în mod greşit fruct de mare". (adevarul.ro august 2011); *sushi*: „O porţie de *sushi* costă 22$". (Unica 12/03, 162); *tae-bo*: „Să nu lipsească, de la orele de … *tae-bo".* (High Life 12/03, 32); *tai-chi*: „E tot mai interesată de *tai-chi".* (High Life XII 03, 32); *tatami*: „Arbitrul de pe *tatami".* (Fl. 10/88, 22); *tempura*: „*Tempura* cu creveţi şi file de şalău". (Elle 12/03, 188; *tofu*: „*Tofu* este înlocuitorul cărnii şi al brânzei". (AS 01/07, 8); *umami*: „Dulce, acru, amar, sărat şi *umami* – gustul glutamatului de *monosodiu".* (Ad. 09/ 03, 12); *wok*: „Ingredientele se pun în … (*wok*)". (2000 Plus 10/ 98, 56); *yakinuku*: [Clienţi] gătind *yakiniku".* (vipmagazin.md 06/05); *yakuza*: [*Yakuza*] nu mai poate plăti salariile celor 90.000 de angajaţi". (C. 01/09, 11); *yang*: „*Yang* - este asociat cu ceea ce este masculin". (AS 08/01, 8); *yin*: „*Yin* - mai degrabă feminine". (AS 08/01, 8).

4.6. Flexiunea cazuală

Unele substantive şi-au creat forme de genitiv-dativ după modelul celor româneşti.

anime: „Fanii *animelor".* (obs. cult. 02/06); *fedain*: „Membri ai miliţiilor fedainilor". (adevărul.ro, aprilie 2009); *Go*: „Arta *Go-ului".* (Ad. 1 03/05, 1); *guru*: „Cuvântul *gurului".* (Cont. 12/74, 4); *haiku*: „Laconismul *haiku-ului".* (R. lit. 12 /74, 20); *Hezbollah*: „Dezarmarea *Hezbollah-ului".* (revista22.ro 02/05); *jihad*: „Lupta împotriva *jihadului".* (evz.ro ianuarie 2015); *hiroşima*: Distrugere […] abătută asupra *Hiroşimei".* (Sc. 08/75, 8); *majlis*: „Clădirea *Majlisului.*" (Sc. 02/79, 4); *niqab*: „Purtarea *niqaburilor".* (vice.com septembrie 2013); *sushi*: „Prepararea *sushiului".* (G. 09/09, 16); *tsunami*: „[Victimele] *tsunami*-urilor din Asia". (G. 05/06, 9); *yuan*: „Devalorizare de o zi a *yuanului.* "(gândul.info. 11/08/ 15); *yantra*: „Protectoare a *yantrei".* (Cont. 12/74, 4).

Valorile cazuale de acuzativ se pot exprima şi prin construcţii cu prepoziţii:

karateka: „Arbitrul cu calităţi de *karateka".* (FI. 06/87, 22); *koka*: „Învingător prin *koka".* (R.l. 11/84, 7); *origami*: „Concurs naţional de *origami".* (Ad. 06/01, 4); *miso*: „Supă de *miso*". (Ad. 06/03, 7); *shamisen*: „Muzica la „*shamisen".* (R. lit. 12/94, 11).

4.7. Sunt folosite adjectival cuvintele

ainu: „Etnicii *ainu".* (9 am.ro 06/08); *apsara*: „Dansatoare *apsara*". (MF 06/01, 2); *basmati*: „Orezul *Basmati*". (Av. 08/02, 93); *bhaji*: „Pyaz *Bhaji* (chifteluţe

de ceapă)". (adevărul.ro 12/03/10); *bunraku*: „Păpuşile *bunraku"*. (G. 10/07, R. lit. 9/04/81, 22); *chutney*: „Garnitura *chutney"*. (Av. 12/02, 10); *dan*: „6 *Dan* Aikido". (ziare.com 10/08); *druz*: liderul *druz"*. (primaTv.ro 2008); religia *druză*". (ziarul de duminică.ro 02/09); luptători ***druzi*** (e-şcoală.ro 05/07); miliţii *druze*". (id.); *feng shui*: „Principiile *Feng Shui"*. (Cosm. I–II/ 04, 80); *fundoshi*: „[obiectul de lenjerie] cunoscut sub denumirea „*fundoshi"*. (ziaruldciasi.ro aprilie 2009); *hibakusha*: „243. 692 de *hibabkusha* … în Japonia". (ziare.com 07/09); *hazar*: „Nume *hazar*". (Cot. 06/07); *Hezbollah*: „Mişcarea *Hezbollah"*. (mediafax.ro 02/15); *hibachi*: „Mesele *hibachi"*. (Elle 06/04, 148); *jenşen*: „Un spray preparat pe bază de *jenşen"*. (Săpt. 12/76, 2); *jodhpur*: „Pantaloni *jodphur"*. (R. lit. 10/09, 16); *jiu jitsu*: „Vei învăţa tehnicile … *pin-yin*". (R. lit. 01/79, 6); *kabuki*: „Teatrul *Kabuki"*. (R. lit. 08/08, 26); *kamikaze*: „Misiuni *kamikaze"*. (Ad. 09/01, 17); *karaoke*: „Bar *karaoke*". (Ad. 11/02, 13); *kendo*: „Clubul *Kendo"*. (Ad. 09/03, 14); *miso*: „Supa *Miso"*. (Elle 03/99, 114); *no*: „Teatru *No*". (jumalul.ro 05/09); *otaku*: „Fenomenul *Otaku"*. (G. 10/06, 13); *pin-yin*: „Sistemului *«Pinyin»* de transcriere a numerelor proprii". (R. lib. 01/79, 6); *shi-tzu*: „Căţelul său *shi-tzu*". (Ad. 08/02, 10); *sikh*: „Turbanul *sikh"*. (Ad. 01/04, 5); *tae-bo*: „Aerobic, *tae-bo* … dans african sau modern". (Compact 01/08, 4); *yakuza*: „Filme *Yakuza"*. (R. lit. 02/75, 20); *yang* „[Turandot] s-a hotărât să urmeze principiile *yang* şi *yin"*. („22" 15/00, 10); *yin*: „Energia sexuală feminină *(yin)* este aproape nelimitată". (Naţ. 13 X 00, 12).

Majoritatea cuvintelor din corpus sunt invariabile în gen şi număr. Încadrarea unora dintre termeni în categoria genurilor, ca şi crearea unor forme de plural au urmat criterii pur formale, cum ar fi finala vocalică sau consonantică a cuvântului şi raportarea la unele realităţi din limba noastră (ex. *abaya* este substantiv feminin pentru că se termină în vocală şi pentru că se poate asocia formal cu *năframă*, *basma*, *broboadă* care în română sunt substantive feminine).

Formelor articulate şi celor de plural au fost scrise atât cu cratimă cât şi fără cratimă. Substantivele *sunit*, *şiit*, *druz* au forme flexionare distincte pentru cele două genuri şi numere ceea ce indică adaptarea lor perfectă la normele fonetice şi morfologice româneşti. Acestea sunt utilizate şi adjectival.

Unele cuvinte au plurale redundante, întrucât în limba arabă sunt deja forme de plural (*taliban*, pl. lui *talib*, *mujahidin*, pl. lui *mujahid*). În română *taliban* şi *mujahidin* au fost asimilate singularului din cauza finalei consonantice a cuvintelor şi şi-au creat forme noi de plural potrivit normelor limbii noastre (*talibani*, *mujahidini*). Româna a preluat formele de plural *doshas* şi *abayas* create în engleză de la *dosha* şi *abaya*. Fenomenul este similar celui din română.

5. ALTE PARTICULARITĂŢI

Câţiva dintre termenii discutaţi în lucrarea de faţă reprezintă baza de de formare a noi cuvinte. Este vorba despre derivatele substantivale, adjectivale şi verbale pe care le-am grupate după cum urmează:

5.1. Împrumuturi din franceză, engleză

ayurvedic, -ă adj.: (Med. trad.) 'Care este conform principiilor ayurveda': „Proliferarea medicinii *ayurvedice*". (Femeia 12/92, 22). [engl. *ayurvedic,* fr. *ayurvedique*].

bahaism s. n.: 'Religie ecumenistă persană': „*Bahaismul* cultivă revelarea ... lui Dumnezeu". (Ev.z. 08/97, 4) [fr. *bahaïsme*].

jihadism s. n.: 'Mişcarea jihadiştilor': „[Musulmanii] resping *jihadismul*". (R.l. 08/07) [engl. *jihadism*].

şiism s. m.: 'Una dintre ramurile principale ale islamului, manifestat în Iran, Siria şi Turcia': „Centrul *şiismului* irakian" (înliniedreaptă.net iulie 2009). [fr. *chiisme*].

guruism s.m.: '(Rel.) Mişcare spirituală condusă de un guru': „*Guru-ismul* este doar una din căile pe care se revarsă azi în Occident o întreagă avalanşă de curente şi şcoli mistice orientale". (Cont. 12/74, 4) [din *guru* + *-ism*].

5.2. Formaţii pe teren românesc

a) de la numele comune:

burqată s. f.: 'Femeie care poartă *burqa*: „*Burqatele* alea cine se cred?" (forum.softpedia.com, 11/10) [*burqa*].

hijabist, -ă: **1.** s. f. 'Femeie care poartă hijab': „Prin … boutique-uri de lux … *hijabiste*". (forum.softpedia.com, 11/10). **2.** s. m. 'Bărbat cu mentalitate retrogradă': „Mai mulţi *hijabişti* sunt refulaţi". (cronici.tv 02/09) [*jihab* + -ist]

hijabizare: s. f. 'Acoperire cu hijab'. [Princess Jihab] „îşi numeşte acţiunea *hijabizare*". (voxeurope.eu, 11/10) [*hijabiza*].

jihabiza: 'A picta văluri şi chadoruri peste imaginile fotomodelelor': [O tânără artistă franceză] „*jihab-izează* reclamele stradale". (ziare.com 02/09) [*jihab* + -iza].

jihabizare: s. f. 'Acţiunea de a jihabiza': „În galeria online a jihabizărilor, fotomodelele ... au fost echipate … cu chador-uri". (ziare.com, 21/02/09) [*jihabiza*].

jamahirist: adj. 'Specific unei Jamahirii': [Statul român] „nu [e] *jamahirist*". (m.ziare.com 09/13) [*jamahirie* + -ist].

jihadist, -ă: **1.** s. m. 'Luptător în jihad': [Misterul identităţii] „*jihadistului* John". (mediafax. ro 21/01/15). **2.** adj. 'Referitor la jihad': „Dimensiuni *jihadiste* şi eşec islamic". („22" 11/01, 5) [*jihad* + -ist].

jihadiza: vb. I. tranz. 'A declanşa jihad': „Siria şi Irakul vor fi *jihadizate*". (forum.computergames.ro, 08/13) [*jihad* + -iza].

jihadizare: s. f. 'Acţiunea de a jihadiza': „Pakistanul în prologul *jihadizării*". (adevarul.ro, 11/11) [*jihadiza*].

jihadizat: adj. 'Extremist, terorist': „Individizii *jihadizaţi*". (stiri.ro 08/13). [*jihadiza*]. *nikabizare*: s. f. 'Acoperire cu niqab': „*Nikabizarea* afişului". (voxeurope.eu 11/10) [*nikab* + -izare].

karatist, -ă: „Milla Jovovich e o *karatistă* de frunte". (AS 09/04, 21). „Marian Bătăiosu se caracterizează drept *karatist*". (G. 08/09).

protaliban adj. 'Favorabil talibanilor': „Anturaj *protaliban*". (Ad. 12/01, 1).

şaormar s. m. 'Bucătar specializat în pregătirea shaormei': „Fastfood angajează *shaormari".* (R. lib. 11/ 08, 2, cf. R. lit. 45 /04, 15). [*şaorma* + -ar].

şaormerie s. f. 'Local unde se prepară şi se consumă şaorma': „Turul **shaormeriilor** din Bucureşti". (ProTV Mag. 43/08, 12) [*şaorma* + -erie].

shogunal, -ă adj.: „Călătorie la curtea *shogunală*". (G. 07/08, 14) [din shogun, după regal].

talibancă s. f. **1.** 'Femeie musulmană înveşmântată în burqa': „Ziceai că sunt *talibancă*". (părinti.com 02/05). „Două *talibance*". (roportal.ro/discutii 07/07). **2.** 'Femeie care crede orbeşte într-o idee, care venerează ceva (un oraş, de pildă)': „*Talibani* şi *talibance* îţi spun cât de frumos e [Sibiul]". (Tribuna 05/09). **3.** (Fig.) 'Persoană extrem de insistentă': „A mea [fetiţă] e ... o *talibancă* fără seamăn. Se trezeşte de 3-4 ori pe noapte şi cere sân". (pentrumamici.ro/forum 11/08).

talibanism s. n.: **1.** 'Mişcare, atitudine etc. a talibanilor': „*Talibanismul* ... anticultural". (R. lit. 10/01, 1). **2.** (Fig., depr.; mai ales în politică) 'Atitudine şi concepţie intolerantă': „*Talibanismul* din jurul lui Ciorbea". (R. lib. 09/98, 3). **3.** (Fig.; depr.) 'Rigiditate în gândire': „*Talibanism* fiscal". (taxe şi impozite martie 2008). **4.** (Fig.; depr.) 'Antiamericanism şi antieuropenism occidental': „O luare de poziţie de un *talibanism* integral". (R. lit. 11/01, 240). [*taliban*+ -ism].

talibaniza vb. tranz., refl.: (Fig.; depr.) 'A radicaliza': „[Peneliştii] au şansa... de a *talibaniza* … relaţia cu adversarul politic". (24-ore.ro mai 2008). „Presa s-a *talibanizat".* (ziare.com decembrie 2011). [*taliban*+ -iza].

talibanizare s. f.: 'Transformare după modele specifice talibanilor': „*Talibanizarea* este ... o calibanizare". (R. lit. 10/01, 1). „Preşedintele Mesici acuză Biserica Catolică de *talibanizarea* Croaţiei". (R. lib. 08/ 09, 11). [*talibaniza***]**.

b) de la nume proprii şi comune cu sufixele *-ist* şi *-istan*:

ghaddafist adj.: „[Politicienii] cu un trecut *ghaddafist*". (ingepo.ro 12/14).

khomeinist adj.: „Iranul *khomeinist*". (înliniedreaptă.net 07/09) [n. pr. *Khomeini* + -ist].

moonist, -ă adj, s. m. f.: (Rel.) 'Adept al doctrinei religioase a lui Moon': „Afaceri dc racolare a tinerilor dc către *moonişti*". (Sc. 11/77, 5) [n. pr. *Moon* n. pr. + suf. -ist].

shaktist s. m., adj. 'Adept al cultului zeiţei Shakti (în hinduism)' [n. pr. *Shakti*].

Absurdistan: „În *Absurdistan* totul e posibil". (ziuaveche.ro 04/15).

5.3. Compuse

jihab: [Prinţesa *Jihab*] „urmăreşte să declanşeze o „mişcare anti-publicitate" … prin expunerea imaginilor [fotomodelelor] la tratamentul *jihab*". (ziare.com. februarie 2009) [*jihad* + *hidjab***]**.

ippon-averaj: „Confruntarea directă a revenit (la *ippon-averaj*)". (I.B. 12/88, 7). [ippon + averaj]

kamikaze: *femeie-kamikaze, navă-kamikaze, terorist(ă)-kamikaze.*

Românistan-Secuistan: „Pedeleii… să ne spună ...: de mâine ţara se va numi *Românistan – Secuistan* (dacă nu cumva va obiecta UDMR, care va vrea să fie *Secuistan-Românistan*)". (condeiulardelean. ro martie 2011).

sushi-bar: 'Bar în care se serveşte sushi': „Restaurantul [...] are … 30 de locuri în *sushi-bar".* „La *sushi-bar* … preparatul de bază este sashimi". (Elle 03/ 99, 114).

Unele cuvinte au devenit baze derivative atât în limbile franceză şi engleză, cât şi în română. Româna a împrumutat derivatele create în aceste limbi cu sufixele *-ism, -ist* şi a creat la rândul său derivate în *-ist* după modelul francez şi englez. În exemplale enumerate se află şi derivate verbale (*niqabiza*, *hijabiza*) de la care s-au format substantive şi adjective postverbale (*hijabizare*, *hijabizat*).

6. ORIGINEA CUVINTELOR

Cuvintele nou-pătrunse într-o limbă sunt interesante şi pentru studierea etimologiei. Dicţionarele româneşti menţionează doar etimonul direct al fiecărui cuvânt. În cazul celor preluate prin intermediar se utilizează formula „din limba din care s-a împrumutat cuvântul, cuvânt japonez", ex. aikido –Din engl. aikido, cuv. japonez. O astfel de soluţie este pragmatică şi rezolvă chestiunea etimologiei, propunând o informaţie exactă lesne de verificat.

Originea cuvintelor oferă informaţii preţioase despre valorile unei societăţi şi despre modul în care indivizii acelei societăţi se raportează la realitate. Lexemele provenite din limbile vorbite în societăţi cu valori, tradiţii şi credinţe foarte diferite de cele europene merită o cercetare mai amănunţită din perspectiva etimologiei indirecte. Ne-a interesat o astfel de abordare şi de aceea am menţionat în cazul fiecărui termen şi etimonul său indirect. O serie de cuvinte japoneze sunt formate prin compunere, de aceea am menţionat etimonul direct, cel indirect şi elementele componente ale acestuia împreună cu traducerea lor în română. Denumirile artelor marţiale sunt formate prin acest procedeu, iar identificarea sensurilor elementelor constituente ale acestor compuse a pus în evidenţă faptul că ele sunt de fapt nişte căi de relaţionare ale japonezilor cu sacrul, nicidecum simple sporturi.

Toate cuvintele analizate au etimologie multiplă. Pentru formularea, reformularea şi completarea definiţiilor cuvintelor am folosit dicţionarele Larousse şi Oxford disponibile on-line, DCR (cele trei ediţii), dicţionarele de neologisme disponibile, DEX, DEXI. DCR înregistrează majoritatea cuvintelor din corpusul nostru, în timp ce DEX trebuie adus la zi atât în ceea ce priveşte inventarul lexical, cât şi definiţiile şi etimonurile. Credem că elaborarea şi publicarea unei noi ediţii a DEX este imperios necesar şi informaţiile din cercetarea noastră, de un real folos.

7. CONCLUZII

Lucrarea de faţă s-a dorit o cercetare a câtorva lexeme de origine arabă, chineză, coreeană, indiană, japoneză, persană şi turcă frecvent întâlnite în româna actuală, ca urmare a impactului pe care presa, televiziunea şi internetul le au în societatea noastră contemporană. Cuvintele studiate, substantive comune şi proprii, au fost grupate în mai multe câmpuri lexico-semantice.

Contextele extrase din presă şi de pe internet au pus în evidenţă următoarele aspecte:

1. lipsa unui criteriu unitar în ortografierea termenilor (aceştia sunt scrişi cu cratimă şi fără, potrivit normelor ortografice româneşti, dar şi păstrând grafiile din franceză şi engleză);

2. încadrarea absolut formală în clasa genului gramatical (în funcţie de finala vocalică sau consonantică a cuvintelor sau prin raportarea lor la termenii cu care prezintă asemănări în limba română);

3. conturarea a trei grupe de nume comune (masculine, feminine şi neutre) şi crearea unor forme de plural;

4. utilizarea unor lexeme nu cu sensurile din limbile de origine (arabă, persană) ci exclusiv cu cele din franceză sau/şi engleză, la care s-au adăugat sensuri depreciative şi ironice create pe teren românesc;

5. unele dintre aceste nume comune şi-au creat familii lexicale prin derivare (derivatele sunt neologice şi formate în limba noastră) şi compunere;

6. materialul cercetat este un exemplu elocvent al capacităţii limbii române de a evolua permanent şi de a se îmbogăţi într-un mod surprinzător;

7. majoritatea termenilor se încadrează în categoria împrumuturilor neadaptate, doar câţiva fiind adaptaţi particularităţilor fonetice şi morfologice ale limbii române;

8. credem că au şanse să se impună în limbă cuvintele înregistrate în mai multe dicţionare.

SURSE

„22” – „22”, revistă, Bucureşti, după 1990; ediţia online, revista22.ro
24ore.ro – portal de ştiri, după 1990
9am.ro – „9 Am News”, portal de ştiri
2000 Plus – *2000 Plus*, ziar, după 1990
Ad. – *Adevărul*, ziar, Bucureşti, după 1990; ediţia online, adevarul.ro
Ad. lit. şi art. – *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti
allmoldova.com – portal de ştiri din Rep. Moldova, după 1990
Amosnews.ro – agenţie de presă online, din 2002
Antena3.ro – site-ul postului de televiziune Antena 3
Argeş Expres – ziar, după 1990
As – *Formula AS*, revistă, Bucuureşti

Av. – *Avantaje*, revistă, Bucureşti, după 1990; edicţia online, avantaje.ro
blogideologic.wordpress.com – blog
C. – *Curentul*, Bucureşti, după 1990
C. N. – *Curentul naţional*, ziar, Bucureşti, după 1990
captkeyo.com – portal de ştiri
cesamancam.ro – blog
Compact – *Compact Bucureşti*, ziar distribuit gratuit în staţiile de metroul între mai 2006 – februarie 2009
condeiulardelean.ro – ziar online, după 1990
Cont. – *Contemporanul*, revistă, Bucureşti, înainte şi după 1990
Cosm. – *Cosmopolitan*, revistă pentru femei; ediţia online, cosmopolitan.ro.
Cot. – *Cotidianul*, ziar, Bucureşti, după 1990; ediţia online, cotidianul.ro.
Cot. suplim.
criticatac.ro – revistă, ediţie online
cronici.tv – revistă online
culiuc.com – site
Elle – *Elle*, revistă (ediţia românească)
e-scoala.ro – revistă online
Evenimentul.ro – ediţia online a ziarului *Evenimentul*, Iaşi, ziar, după 1990
Ev. z. – *Evenimentul zilei*, ziar, Bucureşti, după 1990; ediţia online, evz.ro
Expres – *Expres*, revistă, Bucureşti, după 1990
eziare.com – portal mass-media românesc
Fem. – *Femeia*, revistă, înainte şi după 1990; ediţia online, femeia.ro
Fl. – *Flacăra*, revistă, Bucureşti, înainte şi după 1990
forumcomputergames.ro – forum despre jocurile pe calculator.
forum.desprecopii.com – forum „pentru părinţi despre copii”
forum.softpedia.com – forum, după 1990.
G. – *Gândul*, ziar, Bucureşti, după 1990; ediţie online, gandul.info
Gaz. de Sud – *Gazeta de Sud*, ziar, Craiova, după 1990; ediţia online, gds.ro
G. Sp. – *Gazeta sporturilor*, revistă, Bucureşti, după 1990; ediţia online, gsp.ro
G. suplim. Şcoala
hotnews.com – agenţie de ştiri online
Hunedoreanul – *Hunedoreanul*, ziar, Deva, după 1990; ediţia online, hunedoreanul.ro
High Life – ziar, după 1990.
I. B. – *Informaţia Bucureştiului*, ziar, Bucureşti, înainte de 1990
imperator.travel.ro – site-ul agenţiei de turism „Imperator Travel”
ingepo.ro – site de comentarii politice, după 1990
inliniedreaptă.net – revistă online
investigatiejurnalistica.blogspot.ro – blog
jurnalul.ro – ediţia online a ziarului *Jurnalul national*, Bucureşti, după 1990
jurnaluldearges.ro – ediţia online a ziarului *Jurnalul de Argeş*, după 1990
kissthecook.com – site cu reţete culinare orientale
L. – *Lumea*, revistă, Bucureşti, înainte şi după 1990
Lib. – *Libertatea*, ziar, Bucureşti, după 1990; ediţia online, libertatea.ro
lovendal.ro – blog
mediafax.ro – portal de ştiri
MF – *Madame Figaro*, revistă, ediţia românească

Marie Claire – *Marie Claire*, revistă, ediţia românească
Mon. de Suceava – *Monitorul de Suceava*, ziar, Suceava, după 1990.
m.ziare.com – portal de ştiri, după 1990
nasul-tv – site-ul postului de televiziune „Naşul TV”, după 1990
Naț. – *Naţional*, ziar, Bucureşti, Bucureşti, după 1990; ediţia online enational.ro
newmuslim.info – blog
obs. cult. – *Observator cultural*, Bucureşti, după 1990; ediţia online, observatorcultural.ro
olgalady.wordpress.com – blog
Olivia – *Olivia*, revistă, după 1990
parinti.com – blog, după 1990
pentrumamici.ro – forum, după 1990
Primatv.ro – site-ul canalului de televiziune „Prima TV”, după 1990
Prog. TV – revistă cu programele canalelor de televiziune din România, după 1990
ProTV Mag. – *ProTV Magazin*, revistă; ediţia online, protvmagazin.ro
realitatea.net – site-ul postului de televiziune „Realitatea”
ritertime.wordpress.ro – portal de ştiri
R. lib. – *România liberă*, ziar, Bucureşti, înainte şi după 1990.
R. lit. – *România literară*, revistă, Bucureşti, înainte şi după 1990.
romanian.ruvr.ru – portal de ştiri, după 1990
roportal.ro – portal de ştiri
Săpt. – *Săptămâna culturală a Capitalei*, revistă, Bucureşti, înainte de 1990.
Sc. – *Scânteia*, ziar, Bucureşti, înainte de 1990
scrndfi.ro – blog, după 1990
Sc.t. – *Scânteia tineretului*, ziar, Bucureşti, înainte de 1990
stiri.ro – portal de ştiri online, după 1990
The One – *The One*, ziar, Bucureşti, după 1990
tv7.md – site-ul canalul de televiziune din Rep. Moldova
Tribuna – *Tribuna*, revistă, după 1990
turntoislam.co – blog
Unica – *Unica*, revistă, Bucureşti, după 1990; ediţia online, unica.ro
vice.com – portal de ştiri, după 1990
vipmagazin.md – revistă online din Rep. Moldova
voxeurope.com – portal de ştiri, după 1990
voxeurope.eu – portal de ştiri, după 1990
vreaumobila.ro – blog, după 1990
Z. – *Ziua*, ziar, Bucureşti, după 1990
ziare.com – portal de ştiri, după 1990
ziaruldeduminca.ro – ediţia online a publicaţiei *Ziarul de duminică*, supliment al „Ziarului financiar”
ziaruldeiasi.ro – ediţia online a cotidianului *Ziarul de Iaşi*, Iaşi, după 1990
ziuadevest.ro – *Ziua de Vest*, ziar, Timişoara, ediţia online, după 1990
ziuaveche.ro – ediţie online a ziarului *Ziua* după dispariţia ediţie pe hârtie.

BIBLIOGRAFIE

Aryanpur-Kashani, Abbas, Aryanpur-Kashani, Manoochehr, 1983, *The Concise Persian-English Dictionary*, Teheran.

Crowther, Jonathan (ed), 1995, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford University Press.
Dănilă, Elena, Andrei, Dănilă, 2011, *Dicţionar ilustrat de cuvinte şi sensuri recente în limba română*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional.
Dicţionarul explicativ al limbii române. Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. 2012, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.
Dima, Eugenia (coord.) 2007, *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, Chişinău, Arc & Gunivas.
Dimitrescu, Florica 1982, *Dicţionar de cuvinte recente*. [Bucureşti], Editura Albatros (DCR).
Dimitrescu, Florica [1997], *Dicţionar de cuvinte recente*. Ediţia a II-a. Bucureşti, [Editura] Logos (DCR^2).
Dimitrescu, Florica (coordonator), Alexandru Ciolan, Coman Lupu, (ed. 2013), *Dicţionar de cuvinte recente*. Bucureşti, Logos.
Faramarzi, M. T. 2001, *Iranul. Ghid turistic*, Traducere de Cristina Muică şi Cristian Teodorescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică.
Lazard, Gilbert 1990, *Dictionnaire persan-français*, Teheran.
Marcu, Florin, Constant Maneca 1976, *Dicţionar de neologisme*. Ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Academiei.
Florin Marcu 2008, *Marele dicţionar de neologisme.* Ediţia a X-a revăzută, augmentată şi actualizată. Bucureşti, Editura Saeculum Vizual.
Suciu, Emil, *Influenţa turcă asupra limbii române.* Vol. I–II. Bucureşti, Editura Academiei Române. I: *Studiu monografic,* 2009; II: *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă,* 2010.

ORIENTAL INFLUENCE ON CONTEMPORARY ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

This paper analyzes some loans from some Oriental languages which appeared in the Romanian language after 1989. They were taken indirectly through English or French language and they represent international words nowdays. They have special meanings and conotations in our language, some of them are used with an ironical sense or even negative one. They are used especially in newspaper and magazine articles. They adapt to our Grammar system, having some forms for the genders and numbers. They were divided into the following groups: religion, clothes, food, politics and civilization. A great number of examples were taken from the newspapers and internet.

Cuvinte-cheie: cuvânt, influenţă, împrumut, oriental, sens.

Keywords: *word, influence, loan, meaning, Oriental*.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru *Rosetti”*
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
marin.rmihaela@gmail.com

NICOLAE FELECAN
(24 august 1941 – 26 noiembrie 2020)

Profesorul Nicolae Felecan, specialist recunoscut în limba latină, cu aplecare constantă asupra lexicului limbii române din perspectivă latinească și romanică, s-a născut în localitatea Caila, din Bistrița-Năsăud. A făcut studii preuniversitare în zona grănicerească a Transilvaniei: a urmat școala gimnazială la Șieu (până în 1954) și a absolvit (în 1958) cursurile liceale la Școala Medie din Bistrița (actualul Colegiu „Liviu Rebreanu"), unde a beneficiat, în spiritul vechilor școli ardelenești, de îndrumarea unor profesori de excepție. În cadrul Facultății de Limbi Romanice, Clasice și Orientale a Universității din București, la care s-a înscris (în 1959) din pasiune pentru limba latină, dar și pentru a beneficia de deschiderea oferită de studiile umaniste unui elev cu probleme de dosar, i-a avut profesori, între alții, pentru programul de profil, pe Al. Graur, N. I. Barbu, I. Fischer, Mihai Nasta, Edgar Papu, Cicerone Poghirc și Lucia Wald, iar pentru disciplinele „românești", tot printre alții, pe Iorgu Iordan, Tudor Vianu și George Călinescu. Nume cu rezonanță în cultura filologică românească, de care studentul, apoi tânărul absolvent a fost influențat în mod profund.

Imediat după terminarea studiilor universitare (în 1964), a devenit profesor de limba latină în cadrul Institutului Pedagogic care funcționa atunci în Baia Mare. A urcat, firesc, trepte didactice succesive (preparator, 1964–1966; asistent, 1966–1972; lector, 1972–1984), recunoaștere a pregătirii și devotamentului său profesional, iar în 1976 a obținut titlul de doctor în filologie (cu calificativul *magna cum laude*) cu teza *Sistemul lexico-semantic al termenilor care denumesc părți ale corpului uman în limba română,* susținută în cadrul Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca, sub conducerea lui Béla Kelemen. După desființarea Institutului Pedagogic din Baia Mare (în 1984), a trecut, valorificându-și aptitudinile didactice, la conducerea Colegiului Național „Mihai Eminescu" (unde a fost profesor și director), instituție de învățământ cu profil filologic, la apariția căreia și-a adus din plin contribuția prin transformarea Liceului Industrial nr. 9 și prin amplificarea orientării filologice a cursurilor. (A inițiat aici Olimpiada Națională de limba latină și a condus cu succes pregătirea elevilor români pentru Concursul

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 529–530, București, 2020

Internațional *Ciceronianum*.) Și-a urmat menirea și atunci când a luptat (iarăși cu succes) pentru înființarea Facultății de Litere în cadrul Universității de Nord din Baia Mare (în 1993), facultate pe care a dezvoltat-o și a condus-o mai mulți ani (a fost decan din 1993 până în 2004), și pentru care a asigurat nu doar cadrul instituțional adecvat și structura unei instituții universitare de prestigiu (inclusiv prin organizarea cursurilor de masterat și a doctoratului), ci și tipărirea cursurilor și a cărților de bază, absolut necesare în contextul importanței tot mai reduse acordate pregătirii specialiștilor în limba latină: manuale, cursuri practice sau antologii de texte, unele cărți fiind elaborate pentru studiul limbii române din perspectiva originii latine și a apartenenței la familia limbilor romanice: lexicoane, lucrări de gramatică, de normare și de cultivare a limbii.

A publicat astfel *Sintaxa frazei limbii latine* (1968), *Limba latină. Sintaxa propoziției limbii latine* (1976), *Antologie de texte latine* (1980), *Curs practic de limba latină* (1984), *Limba latină. Gramatică și texte* (în colaborare cu Oliviu Felecan, 2007; ed. a II-a, 2008), respectiv *Elemente de lexicologie* (1992), *Sintaxa limbii române*, I (1995; reluată și amplificată în *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție,* 2004), *Vocabularul limbii române* (2004).

Precum marii săi dascăli, profesorul Nicolae Felecan a format nu doar cadre didactice valoroase (care asigură acum funcționarea, la Baia Mare, a Facultății de Litere), ci și o școală de cercetare a limbii române, cu privire specială asupra vorbirii maramureșene și nord-transilvănene. Liniile le-a trasat chiar Profesorul, prin cercetările sale de dialectologie (*Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, 1983, lucrare colectivă, distinsă cu Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române), de lexic, inclusiv lexic specializat (*Paronimia în limba română*, 1993, completată cu *Dicționar de paronime*, 1995, cu reeditări în 1997 și 2002; *Dicționar de omonime,* în colaborare cu Gh. Bulgăr, 1996; retipărită în 1998; *Probleme de vocabular și de exprimare corectă*, 1999; *Dicționar de omonime lexicale și gramaticale,* 2001; *Terminologia corpului uman în limba română*, variantă revăzută și actualizată a tezei de doctorat, 2005). S-a apropiat deopotrivă de onomastică, contribuind la dezvoltarea domeniului în spațiul românesc nu doar prin studii (publicate în parte în volumele *Între lingvistică și filologie*, 2011, și *Lingvistică și filologie română*, 2020), ci și prin implicarea activă, dar păstrată cu modestie anonimă, în organizarea la Baia Mare, cu succes remarcabil, a Colocviilor internaționale „Numele și numirea".

Excelent pedagog și admirabil profesor, cercetător deschis la nou, subsumat productiv tiparelor de gândire și de investigație consacrate, model, uman și profesional, Nicolae Felecan a plecat dintre noi fără veste, însingurat, trist și măcinat de boala necruțătoare, care bulversează în aceste vremuri întreaga lume.

Știința românească, în general, și învățământul maramureșean, în special, au pierdut un OM și un PROFESOR, ambii remarcabili.

GH. CHIVU

NICOLAE FELECAN, *Lingvistică și filologie română*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, 366 p.

Recenta și, din păcate, cea din urmă carte (ca unic autor) a profesorului Nicolae Felecan, intitulată *Lingvistică și filologie română*, publicată la Editura Mega în 2020, reunește contribuții apărute în ultimul deceniu, în reviste de specialitate din țară și din străinătate sau în volume omagiale, dar și câteva texte inedite. Prin această lucrare, universitarul băimărean abordează probleme diverse ale lingvisticii și filologiei românești, iar marele merit al studiilor este oferit de unitatea în complexitate. Ideea cea mai însemnată a volumului o constituie crezul autorului, potrivit căruia istoria limbii române atestă o continuitate în evoluție, pornind de la rădăcinile ei latine: „În acest mod am contribuit, implicit, la evidențierea aspectului că între latină și română n-a existat niciodată o perioadă de «tranziție», ci doar una de continuitate" (p. 9).

Capitolele cărții ilustrează câteva domenii predilecte ale profesorului: *Gramatică* (p. 13–41), *Dialectologie* (p. 45–95), *Onomastică* (p. 99–207), *Varia* (p. 211–245), *Lingviști și filologi* (p. 249–294), *Cărți și oameni* (p. 297–333). Volumul este întregit de *Abrevieri* (p. 334), de o *Bibliografie* amplă (p. 335), de un *Indice de autori* (p. 351) și de un *Indice de cuvinte* (p. 361). Adunarea laolaltă a unor articole mai vechi și a altora inedite conferă cărții un plus de valoare, deoarece vine în sprijinul lingviștilor, filologilor, facilitând accesul la informații, oferind o viziune unitară și nuanțată asupra fenomenelor investigate.

Prima parte, *Gramatică*, cuprinde trei articole: *Arta expunerii faptelor de limbă la Sextil Pușcariu*, *Latinisme*, *cuvinte regionale și învechite la cărturarii năsăudeni din prima jumătate a secolului al XX-lea* și *Textele sacre*, *între tradiție și modernitate*. În primul studiu, având ca punct de plecare lucrarea *Limba română*, I. *Privire generală*, se reliefează o latură a stilului utilizat de lingvistul clujean în descrierea faptelor gramaticale. Într-o analiză minuțioasă, profesorul Felecan se oprește la comparațiile de tip „parabolă", care facilitează cursul firesc al expunerii, și o menționează pe cea privitoare la originea limbii noastre. Fidel crezului expus de Sextil Pușcariu, autorul subliniază că româna „nu este fiica, ci continuatoarea limbii latine vorbite odinioară în cele mai multe părți ale Imperiului Roman de Răsărit". Totuși, „în cursul veacurilor, limba aceasta a suferit diferite schimbări, în urma evoluțiilor firești la care e supusă orice limbă în dezvoltarea ei" (p. 18). De aceea, româna de astăzi se deosebește mult de latină. Nicolae Felecan constată că limba comună a unui popor „poate evolua în două direcții: una fiind aceea de a-și menține unitatea prin cultură și respectul față de lege și de tradiție, și o alta marcată de proliferarea provincialismelor și vulgarismelor" (p. 20). Se remarcă faptul că fiecare individ, fiecare strat social și fiecare provincie contribuie la această limbă comună latină. Concluzia autorului, extrasă din acest articol analitic, se referă la o anumită caracteristică a evoluției limbii române, care „nu cunoaște «rusticitatea» de care vorbește Pușcariu, ci o adevărată degradare" (p. 21). În următorul studiu, este evidențiat modul în care scriitorii năsăudeni din prima jumătate a secolului al XX-lea au folosit în operele lor un limbaj presărat cu multe latinisme și cuvinte regionale. Lucrarea se încadrează, după cum menționează profesorul însuși, „în sfera lexicologiei, lexicografiei și terminologiei, discipline al căror câmp de cuprindere se modifică necontenit" (p. 24) și aduce în discuție un corpus format din termeni vechi, populari, multe latinisme, cuvinte grupate după anumite trăsături comune, dintre care selectăm: a) cuvinte învechite, regionale și populare ori neatestate în lucrările lexicografice (*carâmb*, *fruntit*, *năsalnic*), b) derivate cu prefixe (*îndatinat*, *întornocat*, *strătăia*), c) derivate cu sufixe (*culminător*, *porneală*, *țâncușă*), d) cuvinte cu semantism specific zonei (*galițe*, *mărturie*, *stârpar*), e) cuvinte livrești, neologisme, latinisme (*alodiu*, *avidicitate*, *opid*). Interesantă este și interpretarea textelor sacre (*Textele sacre, între tradiție și*

modernitate), în care sunt menționate dificultățile de care se lovesc specialiștii în teologie, pe de o parte, iar pe de altă parte, gramaticienii. Autorul consemnează cele mai întâlnite construcții sintactice „nepotrivite" și precizează că acestea pot fi trecute cu vederea de receptor, în vreme ce „utilizarea cuvintelor învechite, pe care nu le mai folosește nimeni, fac din textul sacru o necunoscută" (p. 40). Nicolae Felecan îndeamnă la delimitarea aspectului teologic de cel gramatical, deoarece „Academia nu poate sub nicio formă garanta nici corectitudinea teologică, nici cea gramaticală a unui text" (p. 41). Aceste probleme revin specialiștilor și, ca în orice etapă de dezvoltare a limbii, corecturile gramaticale sunt necesare pentru a aduce textele sacre la o formă pe care publicul să o înțeleagă.

Partea a doua a cărții, *Dialectologie*, este alcătuită din patru studii: *Noi precizări cu privire la subdialectul maramureşean*, *Ion Coteanu şi graiul maramureşean*, *Aspecte ale graiului din satul Caila, jud. Bistrița-Năsăud* și *Expresii din domeniul păstoritului existente în Munții Rodnei*. După gruparea localităților maramureșene pe cursul celor trei râuri (Valea Vișeului, Valea Izei și Valea Marei) și analiza particularităților lingvistice specifice acestora, autorul conchide că „Maramureșul este mai de grabă un «grai», cu particularități în toate compartimentele limbii, întocmai ca și Oașul, și nu un subdialect" (p. 55). În studiul *Ion Coteanu şi graiul maramureşean*, profesorul băimărean întărește afirmațiile făcute de lingvistul bucureștean, care, „prin modul de analiză al faptelor prezentate, prin relevarea apropierilor și deosebirilor cu celelalte dialecte" (p. 65), constata că vorbirea din Maramureș se manifestă nu ca un dialect, ci ca un grai dintr-o zonă de tranziție (p. 65), notând, totuși, și alte păreri: „Desigur că nu toți specialiștii au împărtășit acest punct de vedere. Matilda Caragiu-Marioțeanu a afirmat că «părerea lui I. Coteanu cu privire la lipsa particularităților capabile să individualizeze graiul maramureșean este insuficient argumentată»" (p. 64–65). După cum subliniază și autorul cărții de față, rezistența unor fenomene lingvistice la influența limbii literare se explică, în primul rând, prin izolarea geografică și, în al doilea rând, prin conștiința apartenenței la un areal distinct. Articolul *Aspecte ale graiului din satul Caila*, *jud. Bistrița-Năsăud* este dedicat graiului din localitatea natală a profesorului băimărean. După prezentarea cadrului geografic al arealului supus analizei și a câtorva aspecte istorice necesare pentru a înțelege sistemul lingvistic și problemele de lexic, Nicolae Felecan propune liste de cuvinte din vocabularul locuitorilor, care conțin termeni cu particularități distincte, „fie prin forma, fie prin înțelesul pe care îl au, ori prin aria de răspândire" (p. 71). Din categoria *cuvinte moştenite* (p. 71–74) fac parte *agâmba*, *ai*, *bute*, *pedestru*, care completează lista dată de Gr. Rusu și aduc un plus de informație în privința modului în care circulă, precum și a semnificației avute de fondul moștenit în arealul bistrițean. Secțiunea despre *cuvinte maghiare* (p. 74–81) este destul de întinsă, iar unele exemple se regăsesc și în graiul maramureșean, printre care *beteag*, *boc*, *deț*, *haznă*, *musai* etc. Remarcăm de asemenea bogăția de *cuvinte germane*, pe care locuitorii le-au luat de la sași, prin contact direct; între ele: *acăț, corator, fruştiuc, struț, țug*. Listele consacrate *cuvintelor slave*, *formațiilor românești* și *altor cuvinte* sunt mai reduse ca dimensiune, pentru că termenii menționați aici au, se spune în text, o utilizare generală. Ultimul studiu al acestei părți a cărții, *Expresii din domeniul păstoritului existente în Munții Rodnei*, aduce în discuție semnificația unora dintre îmbinările de cuvinte care „n-au intrat până acum […] în obiectul de cercetare al specialiștilor" (p. 90). Sursa de inspirație o constituie lucrarea lui Tiberiu Morariu, *Viața păstorească în Munții Rodnei*, apărută la Societatea Regală Română de Geografie din București, în anul 1937.

O atenție deosebită se acordă în volum onomasticii, partea a treia fiind consacrată antroponimiei, toponimiei, denumirii unor lăcașuri de cult, privite atât în perspectivă diacronică, cât și sincronică. În *Categoriile antroponimice: nume*, *supranume*, *poreclă*, Nicolae Felecan realizează pentru prima dată o distincție clară între *supranume* și *poreclă*, până atunci definite incomplet, ambiguu în majoritatea dicționarelor. În susținerea ideilor sale, profesorul băimărean oferă o serie de trăsături distincte alături de numeroase exemple. Urmează o amplă discuție teoretică despre prenume și nume, despre structura antroponimică românească și despre categoriile de nume de familie. Autorul se oprește asupra termenilor *poreclă* și *supranume*, oferind o prezentare a modului în care aceștia au fost abordați în timp de specialiști. Alături de citarea unui număr considerabil de supranume din mai multe localități cercetate (vezi p. 109–117), profesorul formulează următoarele trăsături ale supranumelui: „(a) o funcție exclusiv antroponimică, izvorâtă din necesitatea identificării mai ușor a unei persoane; (b) stabilitate,

dată de posibilitatea trecerii la descendenți; (c) lipsa de afectivitate: supranumele, provenite din porecle, nu supără, fiindcă aspectul negativ a fost transformat, în timp, într-o caracterizare pozitivă; (d) singularitate, un individ are un singur supranume" (p. 118). În ceea ce privește poreclele, autorul susține că numărul și varietatea acestora este foarte mare, ceea ce înseamnă că „ele constituie un inventar deschis tuturor inovațiilor" (p. 124) și stabilește trei subclase: *metafore*, *metonimii* și *apelative*. După o analiză minuțioasă a poreclelor identificate în câteva localități din nord-vestul României, Nicolae Felecan stabilește trăsăturile poreclei, diferite de ale supranumelui: „(a) funcție semantică; (b) accentuat caracter afectiv, metaforic; (c) reprezintă punctul vulnerabil al celui poreclit; (d) sunt utilizate într-un cerc mai restrâns de persoane; (e) mobilitate: ele se creează necontenit, incidental, ocazional; (f) pluralitate: adesea, o persoană poate avea una, două sau mai multe porecle" (p.130–131). În studiul *Considerații asupra oiconimelor Caila și Purcăreț*, lingvistul băimărean explică originea și semnificația fiecăruia dintre cele două nume, pe baza unei analize etimologice, geografice și istorice. Legătura autorului cu cele două localități este una afectivă, fiind vorba de satul său natal, de lângă Bistrița, și de satul natal al soției, din Țara Chioarului. Articolul intitulat *Denumiri ale lăcașurilor de cult din România* depășește sfera filologiei, deoarece oferă informații elementare pentru orice credincios. Sunt nuanțate câteva aspecte legate de modul de atribuire a hramului unor biserici ortodoxe, greco-catolice, romano-catolice și de alte confesiuni din Maramureș, precum și multor mănăstiri din România. La final descoperim că cele trei culte principale (ortodox, romano-catolic și greco-catolic) au în comun numele de sfinți pe care le atribuie lăcașelor de cult, spre deosebire de bisericile protestante și neoprotestante, ale căror denumiri trimit la substantive comune sau proprii, ori la fapte consemnate în *Vechiul Testament*. În *Dinamica numelor de botez reflectată în antroponimia municipiului Baia Mare* sunt conturate aspectele în funcție de care s-au atribuit prenumele în perioada 1987–2007: după „capacitățile personale, gradul de instruire și cultură, mediul în care locuiește" agentul nominator (p. 157). *Sacru și profan în oiconimie* pune în lumină efectele produse prin înlocuirea denumirilor vechi cu altele noi, care „ignoră raportul de motivare între semnul lingvistic și referent". Din rațiuni politice, s-au înlăturat „denumirile care aminteau de fapte istorice sau de îndeletniciri tradiționale" (p. 178). În studiul *Porecle și supranume colective* sunt prezentați o serie de termeni folosiți pentru a numi locuitorii dintr-o comunitate rurală. Numele neconvențional dat de către persoane din localitățile învecinate vizează ocupația sau, mai rar, au ca punct de plecare o întâmplare neobișnuită. În *Oiconime „decretate". Aspecte sociolingvistice,* descoperim principalele motive care au generat înlocuirea unor nume de localități, indiferent de vechimea ori motivația pe care o aveau și de forma sub care apăreau. Studiul *Antroponimia*, *indice al multiculturalismului. Studiu de caz: Gimnaziul latino-catolic din Bistrița (1729–1779)* analizează nume ale unor elevi români care au frecventat această instituție de învățământ în perioada menționată. Demersul relevă faptul că „într-o școală catolică, din secolul al XVIII-lea, era posibilă și acceptarea de elevi din culturi și de etnii diferite, dar și prezența simultană a diferitelor culte și confesiuni" (p. 198).

Varia cuprinde o serie de articole care au în comun o perspectivă istorică de abordare. În primul studiu, *Sacrul în discursul politic de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, sunt analizate discursurile rostite cu prilejul Marii Uniri de către George Pop de Băsești, Iuliu Hossu, Iuliu Maniu și Vasile Goldiș. Prin *Școala Ardeleană. Reper istorico-cultural crucial pentru poporul român*, atenția ne este îndreptată asupra preocupărilor, asupra reformelor pe care le-a instituit cunoscuta mișcare pentru a dezvolta cultura românească modernă și pentru a susține unitatea națională. *Realizarea unui vis* transcrie câteva dintre gândurile autorului cu privire la fenomenul de romanizare și la urmările stăpânirii romane în spațiul românesc. *Geniul Școlii Ardelene* vizează activitățile și preocupările științifice ale corifeilor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu. În *Picătura de rouă* este abordat discursul omului politic Alexandru Marghiloman, privitor la Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă. Iar *Ecoul Marii Uniri de-a lungul vremii în presa maramureșeană* conturează reacția presei la cel mai important eveniment din istoria poporului român și, la fel ca precedentele articole, dezvăluie implicarea lui Nicolae Felecan în sărbătorirea centenarului Marii Uniri. Știința se îmbină cu patriotismul, iar slăvirea înaintașilor a reprezentat o datorie de suflet pentru filologul băimărean.

De interes sunt și evocările unor savanți de seamă, profesori și cercetători care au inspirat și inspiră, precum Nicolae Drăganu, G. I. Tohăneanu, Teofil Teaha, Petru Creția, Dumitru Pop, Cristian Bădiliță, iar un articol este destinat relațiilor statornice dintre Facultatea de Litere de la universitatea din Baia Mare și academicienii lingviști (*Filologii băimăreni și Academia Română*).

Ultima secțiune a cărții, intitulată *Cărți și oameni*, face referire la o serie de lucrări care au atras atenția autorului atât prin elementele de noutate pe care le propun, cât și prin problematica abordată. Prezentate într-o manieră critică, observațiile pertinente îl ghidează pe cititor să înțeleagă și să valorifice informațiile. În același timp, profesorul Felecan oferă un model extrem de util pentru modalitatea de „a citi" o lucrare științifică.

Volumul *Lingvistică și filologie română* semnat de Nicolae Felecan este deci un important instrument de lucru atât pentru lingviști și filologi, în special, cât și pentru oamenii de cultură, în general, iar valoarea și însemnătatea acestuia reies din complexitatea subiectelor abordate, precum și din nivelul de exigență teoretică la care au fost redactate studiile.

GABRIELA SÎNZIANA IOANEŞ
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare,
Str. Victoriei nr. 76, 430122, Baia Mare, România
ioanes.gabi@yahoo.com

IOAN-AUREL POP, Veghea asupra limbii române, Bucureşti–Chişinău, [Editura] Litera, 2020, 240 p.

Pentru cine este atras de coperta cărţii *Veghea asupra limbii române*, sub semnătura lui Ioan-Aurel Pop, revelaţiile se succed, urmând paginile acesteia, încă de la titlu: în starea de excepţie, numită corespunzător *veghe*, este implicată nu o fiinţă, nu o ţintă anume, ci chiar limba română, în etapa de evoluţie contemporană. Apoi, deschizând aceeaşi carte, în chip firesc, pe prima pagină, cititorul poate fi surprins de un prim detaliu, dedicaţia-omagiu „Carte Pentru Toţi", înscrisă neostentativ în format mic (modestia gestului ca autoapreciere!). Pe de o parte, este avertizat în privinţa adresabilităţii şi accesibilităţii volumului, iar, pe de altă parte, prin menţiunea amintită, autorul se afiliază campaniei cultural-educative de mult iniţiate, la începutul secolului trecut, sub generoasa denumire „Biblioteca pentru toţi". În sfârşit, pagina următoare găzduieşte un motto memorabil, prin formulare şi apartenenţă: „Să treci de la limba română la limba franceză este ca şi cum ai trece de la rugăciune la contract". Succesiunea celor două universuri lingvistice sugerează sacralitatea primului, în raport cu autorul, nimeni altul decât Emil Cioran, în relaţie de *cives*, prin forţa împrejurărilor, cu cel de-al doilea. Evident, ceea ce urmează, cuprinsul propriu-zis, o suită de intervenţii aproape punctuale, numite de autorul însuşi, „eseuri", se înscriu sub acelaşi motto. Titlurile acestora, „vorbesc", de la sine, despre conţinutul titrat. Cel dintâi, „Elogiul limbii române" constituie un act de *laudatio*: „cea mai importantă creaţie spirituală a poporului român, ca mijloc de comunicare". Informaţiile care urmează au în vedere publicul larg, mai mult sau mai puţin instruit. Prin urmare, despre poziţia între limbile pământului, se spune, cu moderaţie: „nu este o limbă excepţională, în schimb, pentru români este specială, dintr-un motiv foarte simplu: este a noastră". Definită ca într-un tratat de lingvistică „organism viu: se naşte, creşte, se dezvoltă, îmbătrâneşte şi moare odată cu poporul care a creat-o şi căruia i-a servit că mijloc de comunicare", ea se integrează în clasa limbilor vii, distincte prin funcţionalitate de cele moarte. În prezent, tocmai pentru că e vie, cunoaşte asaltul a tot felul de intruziuni: neologisme, barbarisme, hiperurbanisme, unele incompatibile cu spiritul acesteia, altele, variante corupte ca formă sau/şi sens. De aici, necesitatea instituirii „stării de veghe". Cu o vădită vocaţie didactică, Ioan-Aurel Pop, de formaţie, umanist, de profesie, istoric,

în prezent preşedintele Academiei Române, ia atitudine, nu în această calitate, ci în aceea de „custode voluntar", rol asumat, implicit, prin cariera didactică, al cărei instrument de lucru, invariabil, rămâne limba română. În funcţie de felul în care tratează problema, autorul apare în multiple ipostaze: istoric, specialist în domeniul umanist, om de ştiinţă şi de cultură.

Cel mai frecvent, istoricul alternează cu lingvistul, pentru că limba unui popor nu poate fi separată de istoria lui, titlurile relevând calitatea momentană a autorului. Poziţia de lingvist şi chestiunile lingvistice le identificăm, de la început, în „Elogiul limbii române". Se redefineşte obiectul urmărit: limba, în mod special limba română, în principalele ei date: de un mileniu, instrument de comunicare pentru poporul român, care, prin literatura proprie, i-a susţinut vitalitatea. În aceste condiţii, „educaţia întru limba şi literatura română, însoţită de studiul istoriei şi al geografiei ne scoate din ignoranţă şi ne proiectează în comunicare şi dialog" (p. 22). Sub titlul „Conservarea etnonimului *Romanus* numai la români" (p. 33–40), problema se tratează micromonografic: românii? unicii moştenitori ai numelui purtat de strămoşi, dar în context istorico-geografic excentric. Izolarea de ansamblul romanităţii occidentale şi proximităţile eminamente slave au conferit percutanţă termenului, ca mijloc de identificare pentru populaţia geto-dacică de pe teritoriul din care s-a retras împăratul Aurelian. La frontiera dintre lingvistică şi istorie, articolul este urmat de altele cu profil lingvistic: „Limba română şi numele său corect" (p. 40–48), centrat pe o chestiune de politică lingvistică, respectiv, avatarurile limbii române din Basarabia, începând chiar cu mistificarea identităţii acesteia de către autorităţile sovietice: „Apărarea limbii române" (p. 48–54), atitudine străveche a românilor (*„Noi de la Râm ne tragem…"*), semnalată de către umanistul Antonio Bonfini, încă de la finele secolului al XV-lea: „românii au dăinuit în spaţiul lor pentru că şi-au apărat mai mult limba decât viaţa" (p. 48), continuată în secolele de dezvoltare culturală, culminând cu anul 1866, odată cu crearea „Societăţii literare", viitoarea Academie, prin obiectivele fundamentale, stabilirea ortografiei, redactarea unei gramatici şi a unui dicţionar-tezaur, cu momentul „Şcoala Ardeleană" şi perioada interbelică înfloritoare prin prestaţia unor lingvişti de seamă etc., etc. „Limba română ca izvor istoric" (p. 53–72) revine la relaţia strânsă limbă (română) / istorie şi argumentele reciproce în sprijinul adevărului istoric sau lingvistic. Nu întâmplător, arhaismele de ordin gramatico-lexical din Oltenia susţin opinia istoricilor, cât şi a lingviştilor: romanizarea Olteniei a fost mai îndelungată şi mai intensă decât în alte zone geto-dacice.

Istoricul, dublat de profesorul cu activitate didactică în curs, atent la modul cum se foloseşte limba română, în scris sau vorbit, şi-a autoinstituit „starea de veghe". În rezultat, o generoasă recoltă de fapte care stingheresc limba noastră în cursul său firesc! Ordonate şi clasificate, au fost pregătite pentru publicare în manieră didactică, adică impecabil.

Chestiunile, prezentate metodic, de la origine, debut, evoluţie, de altfel dispersate în lucrări de lingvistică, *hic et nunc*, sunt concentrate şi comentate cu grija de a asigura înţelegere deplină. Istoricul secondat de lingvist, şi ambii de profesor, în „România şi simbolurile sale improvizate, erori de exprimare lingvistică şi istorică" analizează formula ambiguă „România 100", lansată la „împlinirea a 100 de ani de la Marea Unire". Profund incorectă, sintagma „România 100" afectează adevărul istoric, punându-l sub semnul întrebării. Ca reacţie, unele „voci neromâneşti" au recurs la comparaţia dintre 100 de ani de stăpânire românească şi mileniul dominaţiei anterioare în spaţiul intracarpatic. S-a creat, astfel, prilejul ca istoricul să intervină cu forţa poziţiei sale ştiinţifice: „Ca entitate politică şi teritorială, Ţara Românească există de peste un mileniu, iar România modernă este o ţară de ţări româneşti care s-au tot strâns treptat laolaltă" (p. 81). În „Despre unii termeni referitori la Unire" (p. 93–98), profesorul continuă să aducă corecturile necesare, în terminologia echivocă a unor autori cărora le lipseşte proprietatea termenilor, ca în cazul afirmaţiei „cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul". Bagajul de cultură generală ar putea ajuta pe oricine să respingă denumirea gestului patriotic al voievodului. De altfel, am anticipat „vocea" profesorului: „Cuvântul *cucerire* se aplică, de regulă, atunci când se produc cotropiri, când un pământ luat abuziv […] nu are nicio legătură cu noul proprietar, socotit uzurpator. În cazul lui Mihai Viteazul era vorba de o ţară majoritar românească, etnic şi confesional, unul din nucleele etnogenezei româneşti" (p. 93). Amendamentul referitor la situaţia contradictorie a Transilvaniei face explicaţia memorabilă: „Transilvania nu era, sub aspect politic, românească, fiindcă nu era condusă de români, dar tocmai aceasta era nedreptatea pe care a

vrut s-o îndrepte acesta" (*ibid.*). Aceeaşi eroare perpetuată, în exprimarea discutabilă „alipirea Moldovei", impune, cu promptitudine, rectificarea profesorală: „Alipirea Moldovei la Ţara Românească complet eronată! La 1859 s-au unit două state egale şi nu subordonate (vezi şi numele „Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti", p. 94)[1]. Comentarea unui proverb, a unei formule de salut devine pretext pentru a elogia „Cartea şi bucuria lecturii" (p. 99–103). Despre *Ai carte, ai parte*, departe de a fi o creaţie criptică, cititorul află că a suferit o „deviere" de sens. La început *charta* „document" asigura starea confortabilă a celui care avea acte asupra unei proprietăţi, de regulă, pământ. Cu timpul, astfel de posesiuni perimându-se, constructul, prin resemantizare, şi-a prelungit existenţa, conform noii accepţii atribuite nucleului lexical „Ai ştiinţă de carte, ai parte" (= existenţa asigurată). Pentru autor, un bun prilej de a completa „problema" cu apariţia cărţii în spaţiul românesc, de la primele tipărituri şi oraşele care le-au găzduit până la momentul actual când viaţa intelectualului a devenit inseparabilă de carte. Sub titlul sadovenian „Istoria unui cuvânt de salut care cuprinde o lume" (p. 110–114) se elucidează formula de bineţe lapidară, obişnuită în Transilvania: *servus!* Extrasă din expresia *Ego servus tuus sum!*, având curs în Imperiul Roman şi chiar în provinciile Dacia, Moesia, Pannonia, s-a crezut că provine direct din latină, fără a se putea susţine continuitatea Antichitate – Ev Mediu (cf. evoluţia fonetică *servus* > *şerb*). Preluată din latină de mediile nobiliare culte din Austria, Germania, unde se aflau şi mulţi români care au adoptat-o sub influenţa *Şcolii Ardelene*, în prezent, formula de salut, *servus!*, „e profund transilvăneană şi prioritar clujeană". Magnifică clarificare a problemei! Specialitatea autorului oferă nenumărate posibilităţii de intersectare cu istoria limbii. Dubletul *cioban*, de origine turcică / *păcurar* < lat. *pecorarius*, confirmat în italiană (*pegoraro*), prilejuieşte ample informaţii asupra ocupaţiei străvechi, răspândită de români din Balcani până în munţii Tatra, pertinente observaţii de lingvistică asupra lat. *locus* şi a urmaşilor săi romanici: fr. *lieu*, ital. *luogo*, rom. *loc*, a căror simplă enumerare relevă apropierea evidentă dintre *locus / loc*; reluarea ideii despre limbi ca organisme vii, cu un anumit spirit, care ar trebui respectat de locutori printr-o cultură generală solidă. În asemenea condiţii nu s-ar prefera *locaţie* pentru *loc*, *manager*, în loc de *director, rector, şef*. Ni se explică, în detaliu, riscurile introducerii unor împrumuturi fără discernământ, pur şi simplu, din modă. Nu sunt omise cuvintele latineşti moştenite exclusiv în română[2], dintre care *împărat*, cu un „destin" special, desemnează, în exclusivitate, „conducătorul", dar din alte ţări, de pe alte meleaguri (basme, religie: *Împăratul ceresc!*)[3], de altfel ca şi pandantul său, *ţar*, pătruns prin filieră slavă din lat. *caesar*. Liderii români au fost denumiţi, în concordanţă cu dimensiunile teritoriale, prin *domn* < lat. *dominus* sau, în primele timpuri, prin sl. *cnez* cu sinonimul de aceeaşi origine, *voievod* „comandant de război". Preocupat în permanenţă, ca profesor, de înţelegerea exactă, Ioan-Aurel Pop clarifică lexemul *domn*, la români, întotdeauna „cel uns de Dumnezeu", printr-o informaţie-cheie: în istoria imperiului roman (287–476 d. H.) *împăratul* era numit şi „Dominus et Deus". Dovezi? După 275, în Dacia au rămas unii stăpâni de pământuri, numiţi de latinofoni, nu tocmai întâmplător, *domni*, până astăzi, păstrându-se compusul *domn de pământ* „stăpânul locului; moşier" în Transilvania. Foarte interesant, unele dintre aceste cuvinte au rămas în uz prin resemantizare: *merinde* „pachet mic cu mâncare pentru elevi, la şcoală", astăzi în Maramureş (înregistrat în Arhiva fonogramică a limbii române = AFLR, a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"), *bucina* „a suna din bucin", în Transilvania, la nivel dialectal, semnificând

[1] După cum se poate observa, exemplele citate constau în grave greşeli de exprimare care afectează însăşi comunicarea, alterând conţinutul acesteia. Au fost selectate de autor tocmai pentru a ilustra consecinţele unui învăţământ dubios.

[2] Poziţia autorului este în consens cu aceea a lui Sextil Puşcariu, care, preocupat de problemă, justifica prezenţa unor leme diferite în romanitatea orientală, în comparaţie cu cea occidentală, prin existenţa unor realităţi diferite în cele două teritorii. Astfel, neavând drumuri amenajate, până la venirea romanilor, în limba populaţiei băştinaşe, s-a perpetuat *cale* „cărare, potecă", spre deosebire de *via* „şosea", în restul romanităţii.

[3] Adăugăm atestarea, la nivel dialectal, a semantismului *împărat* „mire, ginere", din ceremonialul nupţial, înregistrat în „Atlasul lingvistic român pe regiuni, Muntenia şi Dobrogea", h. 160, pentru jud. Olt.

„a claxona”, aşadar *maşina bucină*. Altele s-au pietrificat conservându-se în onomastică *Jude* < *judex*, ca şi *Duca* < *ducis*, înregistrate de Iorgu Iordan în *Dicţionarul numelor de familie româneşti*.

Starea de veghe pe care a practicat-o autorul în faţa avalanşei de împrumuturi, şi pe care, se-nţelege, o recomandă şi altora, i-a permis numeroase exemplificări. Menţionăm câteva reprezentative: pleonasme: *a aduce aportul, etnogeneza poporului român, mai superior, panaceu universal*; fixări eronate: *repercursiune*, cu accident fonetic (propagarea laringalei [r] în originalul *repercusiune* < fr. *répercussion*), etimologii populare favorizate de corpul fonetic potenţial interpretabil: *lucrativ, atelier* ~ „atelier de lucru”, în loc de „profitabil, rentabil” < fr. *lucrative*, lat. *lucrativus*; *fortuit* adv. „forţat” prin apropiere de *forţă*, în loc de „întâmplător, neprevăzut”, < fr. *fortuit*, lat. *fortuitus*.

Alături de acestea, se semnalează o categorie amplă de greşeli supărătoare pentru auz, însoţite de explicaţii la fel de ample şi mai ales accesibile, pentru ca, o dată pentru totdeauna, să fie evitate. Este vorba de rostiri-abateri de la accentul specific limbii noastre. Pentru înţelegere deplină, cazurile sunt expuse prin procedeul micromonografic utilizat de autor, începând cu limba de origine a cuvântului (latină, greacă, maghiară etc.). Pronunţiile eronate reprezintă diverse categorii lexicale: elemente din limba comună (*cătină, iánuarie, fébruarie*), neologisme (*cápsulă, profesór*), agasante acustic, pur şi simplu, prin ignorarea rostirii obişnuite în limba română. Prin refacerea traseului în noul cod lingvistic de adopţie se explică declanşarea variantelor „sub influenţa unor semidocţi în ale limbii” (p. 163). La un anumit nivel intelectual, sunt identificate cultismele, de regulă, expresii preluate din latină, explicabile şi explicate: „universitarii, tot mai grăbiţi şi mai restrânşi la propriul domeniu, iviţi, de multe ori din şcoli în care cultura generală nu s-a mai aflat în prim-planul educaţiei, spun adesea” (*ibid.*) *doctor hónoris causa*, în loc de *doctor honóris…*, un *laudatio* (feminin în latină!), întrebuinţează „lăutăreşte” unele expresii, atribuindu-le un semantism aproximativ: *in nuce* „la origine”, în loc de „condensat, restrâns”, *ad-hoc* „improvizat”, în loc de „pentru aceasta” (v. divanurile *ad-hoc*), *grosso modo* „grosolan”, în loc de „la modul general”.

La aceeaşi categorie, vigilentul „paznic” al limbii române nu a scăpat un fenomen în extensiune: proliferarea unor nume de familie susceptibile de variante accentuale. Este cazul unor derivate cu sufixul *-ar*, moştenite din latină sau create pe teren românesc: *Moráru, Pânzáru, Rotáru* etc. Acestea dispun de variantele învechite *Moráriu, Pânzáriu, Rotáriu*, pietrificate ca nume de familie. În pronunţarea hipercorectă a acestora, după modelul *Procopíu, Vasilíu* („fiul lui Procopie, al lui Vasile”), din ce în ce mai vertiginos, s-au impus rostirile *Moraríu, Pânzaríu, Rotaríu*, fără să se ia în calcul modificarea indusă în cazul aceluiaşi nume: *Moráru*, dar *Moraríu*. În contra exemplu, autorul invocă pronunţia fixată Ioan Molnar-Piuáriu şi nu Piuaríu, din păcate, accesibilă informativ celor care ştiu să o rostească. Adăugăm faptul că în expansiunea erorii, aportul crainicilor sportivi a fost decisiv. Clamarea acestora în spaţiul stadioanelor şi al ţării întregi, preluarea generalizată de către un public insuficient cultivat, a dus la impunerea unor „modele” inculte de pronunţie. În astfel de versiuni interpretative am mai putea recunoaşte personajul lui I. Creangă *moş Nichifor Coţcaríu?*

Dezvăluind multiple abateri, „Starea de veghe”… a realizat o pledoarie evidentă pentru *destinul limbii române* (autorul răspunzând comendamentului formulat de antecesori: „Las vouă moştenire / Creşterea limbii româneşti”); pentru *carte* (generic!) ca obiect de cultură formativ. (Situaţia culturală prezentă a umanităţii se datorează acesteia ca depozitară şi mijloc de transmitere a faptelor de progres. De aceea, în îmbrăţişarea cuceririlor tehnologico-ştiinţifice, se recomandă, în spirit maiorescian, moderaţie pentru a nu se repeta celebrele „forme fără fond”, semnalate de fondatorul „Junimii”. Terminologia anglo-americană preluată entuziast nu corespunde întotdeauna realităţilor româneşti. Introducerea masivă a neologismelor de ultimă oră, uneori, viciază vocabularul limbii române, dezagregând terminologia tradiţională fixată, la rândul ei, cândva, tot neologică. Autorul ne ajută să înţelegem că insinuarea şi impunerea acestora a fost facilitată de necunoaşterea realităţilor culturale româneşti, procedându-se la substituţii regretabile: *rector* „om de ştiinţă de largă recunoaştere”, dublat de *manager* „administrator”, *clasament*, de *ranking, om de afaceri*, de *businessman*. O parte a pledoariei, amplă cantitativ şi tulburătoare prin mesaj, este cea consacrată *limbii latine* pentru rolul său formativ esenţial, prin a cărei excludere din învăţământul liceal se greşeşte de mai multe ori: pierderea din vedere a filiaţiei strânse română / latină, fundamentală în învăţarea şi studierea limbii materne, pentru români, cât şi a relaţiei similare cu celelalte limbi romanice prin medierea aceleiaşi limbi; pierderea modelului de gândire sistematizată, pe care umanitatea l-a urmat timp de două

milenii, dar şi a terminologiei ştiinţifice (medicină, biologie, ştiinţe juridice etc.) a cărei însuşire va ridica obstacole serioase. Intervenţiile repetate sub titlurile: „Latina şi dreptul sau *honeste vivere*"; „Mărturii interne şi externe despre latinitatea limbii române"; „Tot latina bat-o vina!"; „Computerul şi limba lui Cicero", „Istoria unui cuvânt care cuprinde o lume", rând pe rând, dezavuează vehement excluderea „dreptului roman" ca disciplină din cadrul ştiinţelor juridice, elogiază latinitatea limbii noastre, semnalată de învăţaţi străini şi români încă din sec. al XV-lea şi al XVI-lea, comentează critic expresiile latineşti, de cultură generală, în registru aproximativ.

Străjuirea limbii române, cu devotamentul specialistului, constituie un act continuu, care pentru Ioan-Aurel Pop nu cunoaşte întreruperi. Însemnările sale se încheie cu „Limba şi pandemia" (p. 220–225), unde sunt consemnate cele mai recentissime formaţii lexicale probând creativitatea locutorilor, prin derivare: *carantina, carantinare, termometra (termometiza)*; dezvoltarea de variante morfologice *contact*, pl. *contacte*, acum şi *contacţi*, lansarea în circulaţie a unui neologism *pandemie*, amintind de mitropolitul Simion Ştefan „cuvintele bune sunt acelea care… ca şi banii…". Prin modalitatea de pătrundere, *pandemie* succedă unui alt împrumut recent, dar nu atât de recent, *tsunami*, înregistrat de Florica Dimitrescu în *Dicţionar de cuvinte recente* 1982, şi comentat de aceeaşi autoare (în *Dacoromania* IX–X, 2004–2005, Cluj-Napoca, p. 167–177).

Eseurile de sub titlul *Veghe asupra limbii române* grupează „semnale" înregistrate şi soluţionate de autor pentru a proteja limba română de neajunsurile create de înşişi vorbitorii, modelaţi de un învăţământ slăbit valoric, aportul formativ al acestuia, reflectându-se în „mostrele", reperate şi înregistrate în cartea amintită, acolo unde ne-am aştepta cel mai puţin, la intelectualii de primă mărime: universitarii. După avertismentele de pierdere a *bunului-simţ*, prin absenţa educaţiei conjugate familie–şcoală, „Starea de veghe…" ne propune o subcategorie nouă, reperată de Ioan-Aurel Pop, *bunul-simţ lingvistic*, către conturarea căruia ar trebui să se tindă, având în frunte instituţiile abilitate ale statului. În consecinţă, observator consecvent, implicat în menţinerea prestigiului recunoscut al limbii noastre, Ioan-Aurel Pop, preocupat de eficienţa eseurilor sale, pune la dispoziţia lectorului un „manual" emblematic, un „îndreptar" *sui-generis*, a cărui lectură agreabilă nu poate să-i fie decât de folos. Înscriindu-se în pleiada cărturarilor înaintaşi, într-o bună tradiţie „a limbii noastre – limbă sfântă", în mod special a Şcolii Ardelene" autorul *a văzut, a auzit şi a dat curs* imboldului de a stimula cititorii într-un exerciţiu generalizat de „veghe asupra limbii române".

IULIA MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Ieromonah PETRONIU COBZARU, FLORIN MARINESCU, CIPRIAN-LUCREŢIUS SUCIU, *Tipărituri româneşti în Biblioteca Chiliei „Sfântul Gheorghe" Livadogheni, Capsala, Sfântul Munte Athos.* Ediție a Chiliei „Sfântul Gheorghe" Livadogheni, Capsala, Sfântul Munte Athos, 2016, 510 p.

Lucrarea, redactată de către ieromonahul Petronie Cobzaru, superiorul Chiliei[4] „Sfântul Gheorghe", Florin Marinescu, cercetător în cadrul Fundației Naționale pentru Cercetare, și Ciprian-

[4] În monahismul athonit, **chilia** (gr. *kellia*) desemnează un locaș călugăresc ca o casă, în care trăiesc până la 10–15 călugări, în ascultare față de un bătrân (gr. *gheron*); chilia are o capelă integrată, precum și camere de oaspeți, o sală de mese și alte eventuale dependințe.

Lucreţius Suciu, profesor la Catedra de Limba şi Literatura Română din cadrul Departamentului de Studii Balcanice, Slave şi Orientale al Universităţii Macedonia, Salonic, este prima dare de seamă asupra patrimoniului filologic şi teologic al acestui loc de rugăciune românesc din Muntele Athos.

Cartea se bazează pe documente şi mărturii directe ale starеţilor şi ale celorlalţi vieţuitori, privind câteva aspecte esenţiale din viaţa Chiliei Livadogheni, Capsala. Istoria chiliei este un prim aspect reflectat în aceste scrieri, urmată de prezentarea lucrărilor mistico-ascetice, care ilustrează lupta duhovnicească a călugărilor din acele locuri pentru sfinţirea propriilor vieţi, cât şi rugăciunea lor continuă pentru întreaga lume.

Cartea este organizată pe câteva secţiuni: *Întâmpinarea* în neogreacă, un *Prolog* al egumenului Mănăstirii Pantocrator şi unul al superiorului Chiliei „Sfântul Gheorghe" de pe teritoriul Mănăstirii Pantocrator, Livadogheni, Capsala (sihăstria Capsala a fost cea mai mare sihăstrie idioritmică de pe latura nordică a Muntelui Athos), *Repere istorice* referitoare la starea duhovnicească şi materială a chiliei în timpul diferiţilor egumeni: în prima jumătate a secolului al XX-lea; după 1945; în perioada 1989–2016 (în vremea egumeniei ieromonahului Petroniu Cobzaru). Este descris apoi, într-un capitol separat, procesul de restaurare a întregului complex monastic, inclusiv a osuarului şi a picturii din biserică. În sfârşit, partea dedicată efectiv *tipăriturilor româneşti* cuprinde 3/4 din lucrare (p. 123–510).

Datele istorice sunt preluate din „dosarul cu înscrisuri" al bibliotecii mănăstirii Pantocrator. Deşi chilia este românească de peste 300 de ani, astăzi mai trăiesc acolo doar doi monahi români: Ieromonah Petroniu Cobzaru (începând cu anul 1993) şi ierodiaconul Gheorghe Gîrbea.

Fondul de carte rezidă în mai mult de 1900 de volume (un număr impresionant pentru o chilie), la care se adaugă periodicele. Catalogarea de faţă nu a inclus cele 13 manuscrise, în majoritate cu specific muzical, nici cele peste 200 de cărţi în limba greacă, nici cărţile foarte vechi în rusă sau cele în limbile engleză şi franceză.

Catalogul este organizat cronologic şi pe tipuri de text, fiind precizată şi starea fiecărei tipărituri, multe fiind deteriorate (dintre acestea, unele au fost afectate de incendiul care a mistuit chilia la 28 decembrie 1989): tipărituri incluse în *Bibliografia românească veche* şi în *Bibliografia românească modernă*, manuale, periodice, calendare, începând din anul 1737 (*Antologhion*-ul de la Râmnic) şi terminând cu 2015. Majoritatea sunt în limba română, dar sunt şi multe traduceri din limba greacă veche, greacă modernă, iar altele din limbile franceză, engleză, sârbă, bulgară, italiană sau germană. Importanţa lor este şi documentară. De exemplu, pe un exemplar din *Apostolul* de la Neamţ din 1851 există menţiunea că a fost dăruit Schitului Prodromu de către ieromonahul Ioasaf, cu prilejul închinovierii.

Lista tipăriturilor româneşti este organizată cronologic: anii 1737–1830; 1831–1918; 1919–1945; 1945–1989; 1990–2015. Secţiuni speciale ocupă atlasele, dicţionarele, periodicele etc.

Importanţa filologică a lucrărilor incluse în *Bibliografia românească veche* este de la sine înţeleasă; astfel, printre lucrările de seamă amintim *Pidalionul de la Neamţ,* 1844. Lipsesc, pe de o parte, din *Bibliografia românească veche*, *Psaltirea* din 1802 (Bucureşti) şi, pe de altă parte, din *Bibliografia românească modernă, Psaltirea* din 1835 (Bucureşti) şi *Mineiele* pe septembrie, iunie şi noiembrie, tipărite în 1846.

Este vorba despre un tezaur inventariat pentru prima dată, spre deosebire de tipăriturile de la Pantocrator, de exemplu, mănăstire de care depinde jumătate din regiunea Capsala. Virgil Cândea face referire[5] la cumpărarea chiliei de către români în 1888, dar dovezi ale prezenţei româneşti acolo există în titlurile de proprietate încă din 1811 (când aparţinea ieromonahului Ştefan). Demonstrarea prezenţei româneşti la această chilie, prezenţă trecută sub tăcere în documentele greceşti, este un alt scop al cărţii.

Lista tipăriturilor conţine şi beletristică, precum opera poetică a lui Eminescu, Coşbuc şi Alecsandri, dar şi compendii de gramatică a limbii române sau manuale de limba română pentru

[5] V. acad. Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare. Creaţii româneşti şi izvoare despre români în colecţii din străinătate*, serie nouă, vol. II *(Finlanda–Grecia)*, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2011, p. 548.

străini, alături de lucrări de dogmatică, ascetică și mistică ale părintelui Dumitru Stăniloae, precum și traduceri din marii teologi greci Ierotheos Vlachos, Arhim. Emilian Simonopetritul sau ruși, ca Sf. Teofan Zăvorâtul. Gramatici ale muzicii psaltice, începând cu Anton Pann (*Heruvico-Chinonicar*), lucrări de liturgică (pr. Ene Branişte), patrologie, hagiografie, colecții de omilii sunt alte categorii bine reprezentate.

Cartea este presărată cu reproduceri ale gravurilor din cărțile vechi de cult precum și cu facsimile, dar și cu portrete fotografice ale viețuitorilor români ai chiliei sau ai altor așezăminte din Athos.

Volumul de față apare, cu sprijinul familiei Zmaranda, în condiții grafice de excepție, demne de conținutul lui. Din punct de vedere filologic, este importantă pentru că aduce la lumină un inventar de cărți religioase vechi, unele nefiind semnalate în *Bibliografiile* aflate la îndemâna specialiștilor în domeniu. Fondul de carte a fost pentru prima oară inventariat exhaustiv. Valoarea colecției de date rezultate în urma unei documentări serioase, în arhive afectate de intemperii ori de dezavantajul prezenței străine pe pământ elen, îi conferă rolul de lucrare-document pentru a demonstra, cum se impune uneori, prezența monahală românească timpurie în Muntele Athos.

GAROFIȚA DINCA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
dincagarofita@gmail.com